arkeoloji'nin delikanlısı

"Muhibbe Darga Kitabı"

Söyleşi: Emine Çaykara



Kültür Yayınları

Arkeoloji'nin Delikanlısı "Muhibbe Darga Kitabı"

612



Genel Yayın: 612
Edebiyat Dizisi: 220

EMİNE ÇAYKARA – 1964 İstanbul doğumlu.
İÜ Klasik Arkeoloji Bölümü mezunu. Fransızca turist rehberliği, *Panorama*, *Turkuaz*, *Akşam* ve *Tempo*'da gazetecilik yaptı. İletişim Yayınları Cep Üniversitesi dizisinden *Kölelik ve Eski Mısır*, Afa Yayınları'ndan *Ben Jane Tarzan'ı Arıyor* ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan *İnsanın En Güzel Tarihi* kitaplarını çevirdi. Mart 2001'de İletişim Yayınları Çağdaş Türkçe Edebiyat dizisinden *Melek Annem ve Ben* adlı kitabı ve Ekim 2001'de Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın "Nehir Söyleşi" dizisinden *Türk Aynştaynı* yayınlandı. Halen İDO'nun aylık *Sealife* dergisinin genel yayın yönetmeni.

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Yayına Hazırlayan Mürşit Balabanlılar

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel / Ayşe Topçu
Düzelti Okşan Özferendeci
Sayfa Düzeni Tipograf (0212) 249 01 01
Birinci Basım Eylül 2002
İkinci Basım Ocak 2003
ISBN 975-458-370-6
OTM 11022002
Basımevi Mas Matbaacılık AŞ (0212) 285 11 96
İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

arkeolojinin deli*kanlısı*

MUHİBBE DARGA KİTABI

Söyleşi Emine Çaykara

Ayşenur'a

İÇİNDEKİLER

GİZLİ MİSYONER 9

AŞKIN ADI: ARKEOLOJİ 13

DARUGAZADE MEHMET EMİN BEY'İN TORUNU:
A. MUHİBBE 41

HOCALARIN HOCALARIYLA 101

KARATEPE KARATEPE 131

AH! ANNELİK! 167

YAŞAMAYA DİRENMEK: ÜNİVERSİTE 209

KONGRELER, KİTAPLAR, PARTİLER 253

ŞEMSİYETEPE, ŞARHÖYÜK 305

İLMİN YARISI: AŞK 351

AD DİZİNİ 389

YAŞAMÖYKÜSÜ 399

YAYINLARI 403

BELGELER 407

ALBÜM 433

Aramızda epey yaş farkı vardı, ama ben bunu hiç mi hiç hissetmedim. İçinden çıktığı dönemin güzelliklerini, değerlerini taşırken bugün olan biten hiçbir şeyi kaçırmamaya o kadar kararlıydı ki! Pırıl pırıl parlayan gözleri hayata odaklanmıştı; yaşam her ne olursa olsun tadına doyulmaz tatlarla doluydu, öğrenecek ne çok şey vardı... Mücadele bitmemeli, kendimizi sevmeli ve işimize, tutkularımıza, elbette ki sevdiklerimize sarılmalıydık. Arkeoloji aşkı, misyoner ruhu o kadar güçlüydü ki...

Tüm sağlam ilişkilerde olduğu gibi önce biraz mesafeliydik ve hafif gerilimle yola koyulduk, birbirimizi tanıdıktan ve birbirimize güvendikten sonra yeni ve son derece keyifli bir kapı açıldı önümüze... O kapının arkasında her şeyi konuşabildiğiniz bir dost vardı artık. Yaşam enerjisi, disiplini tek kelimeyle müthişti!.. Ben arkadaşlarımın onu tanıması için çırpınmaya başladım. Elinizde tuttuğunuz kitap nedeniyle henüz gerçekleştiremesek de birlikte bir akşam bir lokantaya ya da bir gece kulübüne gitme, ekim ayında Mardin'i keşfetme planları yaptık. Ah yaydığı o enerji! Bağlanmamanız ve peşinden sürüklenmemeniz imkânsızdı!..

Prof. Muhibbe Darga, 1982-1986 yılları arasında İÜ Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nde okurken iki yıl boyunca hocam olmuş ve zorunlu değil de seçmeli olan Hitit Mühürcülük Sanatı derslerine devam etmiştim. 1980 sonra-

sı bozulmuş eğitimden payını almaya çalışan zavallı ve meraklı bir öğrenciydim ve bu dersi seçmemde, dersin hocası olarak onun adını görmem etkili olmuştu; iki yıl gibi kısa bir sürede sadece mühürlerle Hititler'i öğrenmemin mümkün olmadığını biliyordum. Ağzıma bir parça bal çalmak istemiştim sadece. Ağzıma bir parmak bal çalarken onu yorduğumu söyleşi sırasında öğrendim. Böylece koca sınıfta mümkün olabildiğince bir hoca-öğrenci ilişkisi kurduk. Amfiye adımını attığı anda farklılığıyla öğrencileri kendine çeken şık ve bakımlı hocamız, nev-i şahsına münhasır her insan gibi sürüden farklı, kendi akıl süzgecinden geçmeyeni aktarmayan, ezberden nefret eden biriydi, bunu hatırlıyorum. Çıt çıkarmadan dinletirdi kendini... Kapıdan adımını attığı anda gözlerindeki ışık çoktan bize nüfuz etmiş olur, en ilgisiz olanlarımızı dahi bir şekilde konuya bağlamış halde de sınıfı terk ederdi.

Aradan yıllar geçti, arkeoloji okuyan çoğu öğrenci gibi başka yollara saptım, kendisiyle her karşılaşmada beni hatırladı ve sohbetini esirgemedi. Sadece çocuğunun değil pek çok kişinin annesi olabilecek kadar yüreği zengin, sevmeyi bilen –Arapça'dan gelen Muhibbe adı, seven, sohbeti güçlü demek, acaba tesadüf mü?– insanlardandı.

Ve "Nehir Söyleşileri" dizisinde yer alacak "Muhibbe Darga Kitabı" için, Ağustos 2001'den itibaren, haftada iki kez evine gitmeye başladım.

Evine giderken her seferinde yeni bir heyecanla zili çaldım, her seferinde kapıda güler yüzle karşılandım. İçerideki klasik sahneler şöyleydi; vazoda muhakkak güzel çiçekler... O çiçeklerin hikâyeleri... Balkonda, gördükleri ilgiden coşmuş rengârenk diğerleri –İngilizler böyle insanlara 'Yeşil Parmak' ya da 'Yeşil El' dermiş– ve elbette onların da hikâyeleri... İçeride, kütüphanede sürekli başvurulan birbirinden değerli kitaplar; duvarlarda hayal gücüne değer verdiğini belli eden birbirinden hoş tablolar; masada mutlaka zarif çay ya da kahve takımı... Hayat yeterince tekdüze değil mi? Ve onu güzelleştiren biz değil miyiz? Usulüne ve estetiğe uygun yerleştirilmiş yiyeceklerle, söyleşi sonrasının keyif anları, içinize gü-

zel duygular yerleştiren bir tablo ya da bir film karesi kadar etkileyiciydi... Söyleşilerin en "popüler" bölümleri de zaten o sırada masanın bir kenarına yerleştirilen teybin içindeki kasetlere kaydedildi.

En çarpıcı anlardan biri: Bir gün kendisini heyecan içinde filolojik metinler arasında kaybolmuş buldum; dikine, ilginç biçimi olan koca bir kitabı inceliyor ve notlarını kontrol ediyordu. Bir süre sonra anladım ki Kuzey Suriye'deki bir Hurri kentini Efes'e bağlamak isteyen birine yardımcı olmaya çalışıyor, özetle tarihin izini sürüyordu. Coşkusunu izlemek doğrusu çok hoştu... Bir süre sonra bu sahneler beni şaşırtmamaya başladı; mesleğine dört elle sarılanlara yardım etmeyi seven, işini son derece titizlikle yapan, hocalığını tevazuyla sürdüren özel insanlardandı.

Bazı insanlar vardır, onlar artık "olmuşlardır", kendilerini bir noktaya yerleştirir ve çevrelerine o noktadan bakarlar. Halbuki Muhibbe Darga'da bir kere daha gördüm ki yaptığımız her işe araştırmacı, heyecanlı, meraklı amatör ruhu kattığımız oranda "oluş"umuzu sağlamlaştırıyoruz, aksi takdirde özünde tembel, egosu şişmiş ama içi o kadar da tok olmayan insanlara dönüşüyoruz.

Şu cümleleri ondan çok sık duydum: "Benim hayatımda kitap yapılacak ne var?" "Benden önemli insanlar var, neden beni seçtiler?" "İlginç mi benim hayatım, bana tüm bunlar çok olağan geliyor!.." Cevaplarım eminim ki onu pek tatmin etmedi. İmparatorluk döneminin çocuğuydu, köklü bir aileden geliyordu, kalabalık bir ailede, Darugazade Mehmet Emin Bey Köşkü'nde büyümüştü. Osmanlı'nın son dönemi, cumhuriyet yılları, İkinci Dünya Savaşı'nın yansıması, arkeoloji dünyası, Hititoloji, filoloji, tüm dünya için çığır açan meşhur Karatepe'nin keşfi, 1960'lar, üniversite yaşamı, 1980'ler ve elbette ki tüm bunların başrol oyuncusu ve anlatıcısı Muhibbe Darga ne kadar ilginç de olsa, o tüm bunları doğallıkla karşılıyordu. Hayatının kitap yapılmasını istemeyen ender insanlardandı...

Arkeoloji açısından çok ama çok zengin, bu alanın bir o kadar da az ilgi gördüğü Türkiye'de uzun yıllar hocalık yap-

mış, kazılara katılmış ve yönetmiş, bilgisini herkese aktarmak için kitaplar yazmıştı... Arkeoloji bilinci, sevgisi, merakı oluşsun diye... Bir misyonerdi aslında. Gizli misyoner. Hiç şüpheniz olmasın: Misyonerliği söyleşiler sırasında da devam etti. Sürekli kütüphanesinden beni eğitmek için kitaplar çıkardı, hayran olduğu kabartmaları, heykelleri, efsaneleri benimle paylaştı ve Hititlerin dünyasına götürdü. Ve bitirmekte olduğu Kraliçe Hatşepsut'un hayatı vesilesiyle Mısır tarihine de girmemi sağladı.

Arkeologlar, başından bir sürü olay geçmiş, yanmış, yıkılmış uygarlıkların ve de en önemlisi insanın izini sürerler. Sessiz ve derinden yaptıkları bu çok önemli araştırmaları bilim dünyasına sunarlar ki, bilgiler paylaşılsın, eklenerek çoğalsın. Aralarından bazıları, –ki Muhibbe Darga başta geliyor– bu bilgilerin daha geniş kitlelere duyurulması ve bir bilinç oluşması için herkesin anlayabileceği dilde kitaplar yazarlar. Ne kadar titiz çalışsalar, ne kadar önemli işler yapsalar da kahramanlıkları gizlidir; bir avuç insan tanır onları... Sadece bir örnek bile okyanusta parlayan ışıklara benzediklerini göstermeye yeter: Türkiye'de hakkında bilimsel araştırmalar yapılan "yaklaşık" yirmi bin arkeolojik alan var. Bunlardan yalnızca yaklaşık üç bini tescilli. Geriye kalanların resmi olarak kaydı yok! Oysa bu sayı, örneğin Macaristan'da altmış bin!.. Yani hemen her kasabasında tarih yatan Türkiye'de kültürel mirasa resmi olarak hakkıyla sahip çıkılamadığı bu rakamlarla kanıtlanıyor; sahip çıkanların nasıl mucizevi işler başardığı da...

Bir kazıda bulunmuş, mavisi bambaşka bir çanak hayal edin... ya da mimarisi özel bir yapıyı... eşsiz bir elyazmasını gözünüzün önüne getirmeye çalışın. Dönemleri için benzersiz bu özel eserlere, arkeologlar, sanat tarihçileri "ünik" derler. "Ünik"... yani yegâne, eşi benzeri olmayan... Kelimelerin anlatmakta yetersiz kaldığı, ancak tanırsanız farklarını fark edeceğiniz insanlar da vardır ki, onlar da "ünik"tir. Sanırım ben böyle bir insan tanıdım.

Emine Çaykara
Haziran 2002

AŞKIN ADI: ARKEOLOJİ

Senelerden beri
bu işlerin içindeyim, arkeolojisiz
yaşayabileceğimi düşünmüyorum.
Bu işi ne kadar çok sevdiğime
kendim bile şaşıyorum.
İkinci deri ya, zaman zaman
ailemi bile ihmal ettim.
Ben hep hesap yapardım;
yüzde 49 arkeoloji, yüzde 51 ailem
diye... Zaman zaman yüzde 49 aile,
yüzde 51 arkeoloji gitti.



— *Aptalca bir soru, özellikle hayatını arkeolojiye adamış biri için, ama yine de soracağım: Arkeoloji sizin için ne ifade ediyor? Niye seviyorsunuz?*

— Arkeoloji, benim bütün hayatımı ifade ediyor. Vazgeçilmez bir tutku benim için, insanı araştırmayı seviyorum diye çok kısaca özetlenebilir. Zaten çocukluğumdan beri oldukça bilinçliydim, daha evvel de arkeoloji bilgim vardı, öncelikle ailemle gezdiğim yerler belleğime damgalanmıştı; çocukken sıcak bir ekim günü Atina'yı ve bütün o akropolü gezmemiz, sonra o Pompei... Çocukluk yıllarımda Louvre'u, Samotrake Nike'sini, Milo Venüs'ünü görmem, babamın bana açıklamalar yapması... Louvre'daki, "Amis du Louvre" (Louvre Dostları) listesinde Sultan Mahmud'un adını da Assos tapınağının metoplarını da (frizi belirlemek için kullanılan mermer levhalar) babam gösterdi bana, Sultan II. Mahmud'un "hibe"si, bu da bizden gitme diye... Mısır salonlarını gezmiştik, yani benim arkeoloji nosyonum vardı, tarihi de seviyordum.

— *Babanız Ahmet Sait Darga doktordu, ama sizi doktor olmanız için yönlendirmedi.*

— Ama ben tıbbı da aynı aşkla yapabilirdim. İyi bir doktor, tabip, hekim olurdum sanıyorum.

◁ Fotoğraf: Çağrı Kılıççı

— *Babanız henüz çocukken size tarihi sevdirdi, sonra hocanız, ünlü Hititolog Helmuth Theodor Bossert, başka kapılar açtı, onunla birlikte bilim dünyasının Hititleri keşfinde çok önemli yeri olan Karatepe yollarında beraberdiniz... Aynı zamanda ünlü arkeolog Prof. Arif Müfid Mansel ile bugünkü gençlerin hayal dahi edemeyeceği bir öğrencilik dönemi yaşadınız; kültür tarihçisi hocalarla Anadolu gezileri yaptınız...*

— Evet, önce babam, arkasından Bossert ve Arif Bey... Tabii, Bossert başta beni istemedi, hiç unutmuyorum, bana şunu sordu: "Senin babanın parası çok mu, baban çok zengin mi?" Ben de çekinerek fena değil, halimiz vaktimiz yerinde, dedim. Cevap olarak bana; "biliyor musun, arkeoloji krallar mesleğidir. Hem de Almanca bilmiyorsun", dedi. O sırada Almanca bilmiyordum, Fransızcam vardı. Hakikaten İsveç, Danimarka kralları, prensleri hep arkeoloji, prehistorya yapmıştır. Japon mikadosu örneği de var. Bu iş, parasız olmaz. Evliya gibi Bahadır Bey (Alkım) olmasaydı acaba bu işi yapabilir miydim? Belki tarih hocası olurdum. Babamın etkisiyle bu bölüme girdim, bir taraftan Mısırca, bir taraftan çivi yazısı şekilleri... Haftada altı saat Mısır, sekiz saat Hititçe grameri vardı. Sonra Arif Bey'in (Müfid Mansel) dersleri beni büyüledi. Ve o sekiz sömestr o kadar güzel geldi ki... Helenistik devirden başlasaydık belki bana çok güç gelecekti. Arkaik sanattan başladık Mansel'le. Üniversite tahsilini çok severek yaptım, o gezilere büyük aşkla katıldım. Böylece Anadolu'yu keşfettim bu gezilerle...

— *Acıbadem'de bir köşkte büyümüştünüz oysa...*

— İstanbul'da, alafranga bir ailenin burjuva kızıydım ben. Doğru dürüst bakır eşyayı, kap kacağı bilmezdim, ama Louis XV eşyaları, Yıldız Porselenleri, Limoges'u gayet iyi bilirdim. Bossert, ilk keşif gezilerinde Kayseri'de Bakırcılar Çarşısı'na götürdüğü zaman kendimden geçtim; hem o insanların çalışmasına, hem dantel gibi işlenmiş bakır kapların güzelliğine... Hakikaten biz gittiğimizde –1945'lerde– çok gü-

zel işçilik vardı; 20. yy. başı 19. yy. sonu eski bakırlar satılıyordu, Ermenice imzalar vardı üzerlerinde. Kayseri'de beylerin konaklarını gezdik, belki bugün yerinde yeller esiyor. O kalem işçiliğini, mimariyi, o geniş sofaları gördüğüm zaman büyülenmemenin imkânı yoktu. İşimi daha çok sevmeye başladım ve bu benim mesleğim, dedim. O kadar çok konuşuyor, evdekilere her şeyi o kadar anlatıyordum ki babam sıkılmaya başladı. Yeter bu kadar Hitit'ten, Mısır'dan bahsediyorsun, biraz da Roma döneminden konuşalım, derdi. Sofrada uzun uzun Roma tarihi sohbetlerimiz olurdu.

— *Sofrada Roma tarihi konuşan bir aile; Hitit'ten, Mısır'dan öğrendiklerini ailesiyle paylaşan bir genç kız; tüm bunlar büyük bir kazanç... Sizde Hititler baskın çıktı.*
— Evet alafrangaydık, ama şunu da belirtmeliyim; babamın da etkisiyle ben hep eşitlikçi oldum. Evde hizmetçiye bile biz yardımcı derdik, şimdiki gibi kabalık kesinlikle yoktu, herkese insanca muamele etmeyi gördük biz. Hatta lisede, üniversitede Yunan dönemini okurken köleler ve asiller ayrımına çok kızmıştım, Mısır'da da aynı şekilde. Kabul edemeyeceğim bir yaklaşım. Bende Hitit baskın çıktı tabii. Babam, bir gün bana, hiç unutmuyorum, "hep Hitit, Hitit, yeter artık senin şu Gagamuşilerinden biraz da Roma tarihi konuşalım", dedi, o sırada Kargamışları anlatıyordum... Çok anlatırdım öğrendiklerimi. Sonra babam Latince de bildiği için bana harika Latince şiirler okurdu, böylece arkeolojiyi ikinci bir deri gibi benimsemiş oldum.

— *Ve Bossert'le, filolojiyi benimseyerek ilerlediniz. Filoloji, yani dilbilim ile arkeoloji, yani eskinin bilimi birbirinden ayrılmaz parçalar mıdır?*
— İkisi birbirinden ayrılmaz, hatta zorunludur birlikteliklerı. Örneklerle anlatılabilir bu; mesela Hititologlar içinde en başarılısı, üstad Güterbock; hem filolog hem Hitit arkeolojisini çok iyi bilen, çok iyi değerlendiren bir bilgin... Yazılarını hem uzmanlar hem her aydın kişi okuyabilir.

— Filoloji ile tarih de –ki arkeoloji de tarihin içinde– birlikte gidince güzel sonuçlar çıkıyor. Ki burada da dil bilinmiyorsa belli noktada kalınıyor. Yani filoloji çok önemli.

— Tabii, çok önemli. İstanbul Üniversitesi'nde Bizans üzerine incelemeler yapanların Bizans dönemi Grekçesini bilmemelerine üzülüyorum. Aynı şekilde Osmanlı kültürüyle, sanatıyla, öz kültürümüzle ilgilenenlerin Osmanlıcayı bilmeleri şart. Osmanlıca, sertifika ya da kredi doldurmak için yapılacak bir ders olmamalı... Bilimsel olarak ele alınmalı ve arşiv belgelerini okuyacak kadar öğrenilmeli.

— Doğrudan kaynaklara inmek, bütünü doğruya yakın görmek, anlamak için... Sizin çalışmalarınızda da bu dikkat çekici; kültür tarihçisi olarak yaklaşımınız çok açık, ayrıca arkeolojiye bir sanat olarak bakıyorsunuz...

— Arkeolojiyi ben, sanat gibi algılıyorum. Tabii ki fevkalade müspet tarafları var, bunu kabul ediyorum, kimyayla beraber fizik çalışmaları, arkeometri bizi muazzam sonuçlara götürüyor. Neticede biz eski insanı daha iyi tanıyoruz. Daha iyi görüyoruz. Protohistorik kazı yaptığımda çıkan boyalı keramiği gördüğüm zaman da tamamen tabloya bakar gibi bakıyorum ben. O bakış açısını, hem aileden hem Arif Bey'den (Mansel) aldım.

— Yazarken de sanatçı gibi yaklaşıyorsunuz... Senteze yönelik, kültür tarihçiliği dikkat çekiyor.

— Zaten o heyecan ve bakış açısı olmazsa olmaz. Ayrıca kazı çevreyle beraber yapılır, yürütülür. Bu bilinçlenme bende çok erken başladı. Bossert, 1945'te bizi gezdirirken bize bakmayı öğretti. "Burada yalnız höyükleri gezip höyüğün üzerindeki malzemeyi toplamayacağız, Kayseri'de harika Selçuk eserleri var, bunları da gezeceksiniz", dedi ve gezdirdi. Kayseri'de Kululu Köyü'nde misafir edilmiştik, o mehtap hâlâ gözümün önünde... Tam bir pastoral senfoni; lacivert göğe sarı ay ışığı düşmüş... Burada Sultan Hanı'nı, kervansarayı gezdik; iç kısmını gösterdi, "mescide, taş işçiliğine dikkat et",

dedi, "böyle bir taş işçiliği Helenistik'ten aşağı mı, yarışır mı bunlar, Helenistik'ten de üstün", dedi. Kervansarayın mescid kısmı beni çok etkiledi. Bossert, aynı zamanda sanat tarihçisi olduğu için bize pek çok şey vermeye çalıştı. Anlattıkları gençliğimin de etkisiyle bir tür sanat tarihi enjeksiyonu oldu. Senelerden beri bu işlerin içindeyim, hiçbir zaman kopmadım ve arkeolojisiz yaşayabileceğimi düşünmüyorum.

— *Çocuklara sorarlar ya, ellerini aç göster, ne kadar seviyorsun diye? Ne kadar seviyorsunuz?*

— Bu işi ne kadar çok sevdiğime kendim bile şaşıyorum. İkinci deri ya, zaman zaman ailemi ihmal ettim. Ben hep hesap yapardım; yüzde 49 arkeoloji, yüzde 51 ailem diye... Zaman zaman yüzde 49 aile, yüzde 51 arkeoloji gitti, ailemi ihmal ettiğim zamanlar oldu. Benim için ailem çok önemli oysa. Başımdan geçen bir olayı anlatayım... Bir gün, Şemsiyetepe kazısındayız, Fırat boyunda bir Roma kalesi var; silolarıyla filan; kare olur bu tipler ve en güzel örnek de Köşkerbaba'dadır. Doğu tarafında, aşağıya, Fırat'a doğru bir merdiven bulundu; tam orada, bizim bulunduğumuz konglomera tepesinin iki yanından da muazzam bir höyük oluşmuştu; aşağı yukarı 90 metrelik bir höyük. Hatta gittiğimizde, iki muazzam sel yatağına bütün keramiklerin aktığını görüp yüzey buluntusu pek çok keramik topladık. Ama muazzam derin ve doğrudan Fırat'a iniyor. Ben orada yan kapı, yan kapı diye –hatta Almanca söyleniyorum– söyleniyorum, yağmur yağmıştı, dikkatsizce bastım. Altta, aşağı yukarı 1,5 belki 2 metre açılmış, hafif dönen bir merdiven var, herhalde kaleye Fırat'tan su taşımak için yapılmış, küçük bir kapı var filan. Ben oradan uçtum. Belki 2,5 metreydi... Uçarken çocukların, gençlerin çığlıklarını duyuyorum, derhal düşen kayakçı pozisyonumu aldım, –yan düşülür malum, çok kayak yaptığım senelerdi– kendimi yan çevirdim ve Server Tanilli'yi hatırladım.

— *Hocam düşme anında Server Tanilli'yi mi hatırlıyorsunuz?*

— Ama nasıl! Ne oğlum, ne onu ne kadar sevdiğim, ne bir şey... 1978 yılıydı. Server Tanilli'nin felç olup tekerlekli sandalyede ilmini yapışını düşünüyorum...

— *Düşerken?*
— Bütün samimiyetimle söylüyorum, katiyen kurgu değil ve ben eğer felç olursam oturduğum yerde çivi yazısı kopyalarını önüme alırım, diye geçiriyorum aklımdan.

— *Bütün bunları düşünmeniz inanılmaz.*
— Vallahi, aynen bunları düşündüm. Ne yapar eder, kendimi toparlarım, otururum, bunları yaparım, dedim. Zaman zaman da aynı şeyi düşünüyorum. O kadar aktif dışarı çıkamazsam, kazı malzememi görmeye gidemezsem –şimdi gençlerin doçent olmasını bekliyorum, bu sene kazı yapmıyorum ama kazı malzemesini çalışmaya gideceğim tabii, Eskişehir'e– çivi yazısı kopyaları üzerinde çalışırım, diye düşünürüm. Hakikaten o da çok zevkli, bir hayli bıraktım ama toparlarım, hayatımda o derece yeri var arkeolojinin...

— *Bu arada düşünce önemli bir kırık filan oldu mu?*
— Baştan aşağı çürüdü sadece. Server Tanilli, ne fevkalade insan, ne kitaplar yazdı, İlber Ortaylı, Ahmet Taner Kışlalı, Uğur Mumcu, dördü benim için aziz gibi.

— *Çivi yazısı kopyaları çalışırım demişken... Ölmüş dilleri, Hititçeyi, Mısırcayı öğrenmek ve sonra bir metni çözüp bir başka dünyaya girmek muazzam bir duygu olmalı?*
— Tabii, Batı dili nasıl çalışılırsa öyle, elimizde gramer şekil listeleriyle öğrendik biz. Çözerken çok büyük bir keyif duyuyor insan, yanlış da çıkıyor bazen. Şekilleri çözerken oturup da Sümerceyi Hititçe gibi çözersen hiçbir anlam çıkmıyor. Merceği saptayacaksın, Akadça var, Silabik yazılmış Hatti dili, Hurri dili var. Çiviyazısını Sümer ideogramı gibi okumazsan başka bir şey çıkar.

— *İz sürüyorsunuz...*
— Tabii, kazıyı yaparken duyduğunuz haz, metin çözerken duyduğun hazza eşit.

— *Ama bu arada çok az kişinin ilgilendiği bir işle ilgilisiniz.*
— İlgilenen var, üstelik biz bilinçli geldik. Çok az kişi bilinçli, Ali Dinçol da bilinçli girdi, bugün İÜ'nde bölümün başında.

— *Toplum bilinçli değil ama.*
— Toplum bilinçli olamaz. Neye bilinçli ki toplum? Resime, Türk resmine bilinçli mi? Müziğe bilinçli mi? Sen televizyonda doğru dürüst konser izleyebiliyor musun? Televole kültürü var. Bir resim sergisi olur, kokteyline gider herkes. Bizim kültür seviyemiz nasıl yükselecek bilmiyorum, bütün dünyada böyle aslında. Talebeliğimizde, 1940'la 50 arası kültüre susamışlık vardı. Büyük müzisyenler gelirdi mesela, herkes birbirini görürdü tiyatroda, sergilerde. Şimdi ressamlarımız, sergiler çoğaldı, ama hep birinci gün gidiliyor, sonra terk ediliyor. Müzelerimiz ne kadar güzel!.. Salonları tekrar tekrar geziyorum, yazın turist var, Türklerdense gezen yok; İlber'in (Ortaylı) çok güzel bir yazısı vardı, şehirlerimizi tanımıyoruz diye...

— *Toplum olarak çok az kişinin ilgilendiği bir alandasınız. Koca bir ömrünüzü adayıp güzel öğrenciler yetiştirmiş, filoloji üzerine çalışmış, Hitit mimarlığını, sanatını araştırmış, kitaplar yazmış, kazılar yapmışsınız. Nasıl bir his sizin için bu?*
— Ben araştırmayı çok seviyorum bir kere ama evvela hoca olarak işe başladım. Öğrencilerimle çok iyi diyalog kurabildim, konularımı güzel, ilgi çekici şekilde anlatmaya çalıştım. Papağan gibi not tutmalarına çok kızardım; dinlemelerini, iyi anlayarak not tutmalarını istedim. Yaptığım derslerin semeresini sınavlarda aldım, genelinde gayet başarılı oldular.

— *Yani bu sizi tatmin etti hoca olarak...*

— Tabii, ben misyonumu yerine getirmiş oldum. Bunu senelerce yaptım. Çocukluğumdan bu yana arkeoloji anlatıyorum; torunlarım geliyor, bir fırsat buluyor onlara da anlatıyorum. Evde de devam ediyor bu misyonerlik. Geçenlerde onlara Mikonos pitosunun (pişmiş toprak erzak küpü) üzerindeki Troya atını gösterdim; tahtadan Troya atı, tekerlekleri de var, oradan savaşçıların kafaları ve kolları çıkmış kılıçlarıyla. Misyoner olmak için illa dini kitap şart değil, bence bir insanın geçmişini kesinlikle öğrenmesi lazım. İnsanlık geçmişini... Tabii ki ben de hepsini bilemem.

— *Toplumların kendi geçmişini bilmeye çalışması lazım, diyorsunuz. Çünkü bu sürekliliği sağlıyor ve süreklilik de çok önemli bir toplumun kendini tanıması ve kimlik edinmesi için.*
— Elbette. En azından kendi ülkesininkini. Mualla Anhegger Eyüboğlu, Topkapı Sarayı'nda restorasyon yapıyordu, oğlum 16 yaşındaydı, saraya gittik ziyarete ve bize Harem'den çıkan çivileri gösterdi. Boylarına göre kaçıncı asır olduğunu, bunun tarihlemedeki önemini... Bu beni o kadar etkiledi ki... Bütün kazılarda çıkan her türlü madeni çivi tipi, ayrı bir etütlük malzeme olarak saklanır; Hitit, Frig, Bizans, Roma, hangi dönemden olursa olsun en kötüsünü dahi saklarım. Şemsiyetepe'de 15 parça bronz çıkmıştır, maden çok az çıkmıştır; bıçak, saç buklesi için helezon vs. Birleştirici eleman olarak çivi çıkmadı ama... Çok ünlü bir deyiş vardır; kendimizden önce ne olup bittiğinden habersiz bulunmamız, her zaman çocuk kalmamız demektir...

— *Hocam, kime ait bu söz?*
— İki bin yıl öncesinden Romalı ünlü hatip Cicero demiş bunu. Bana böyle geçmişte olanları, geçmişten kalanları bilmenin ne anlamı ve ne yararı vardır diye çok soran çıktı. Başlarım sormaya... Sen dedeni merak etmiyor musun, dedenin dedesini? Aileden başlar ülkeye kadar giderim. Onun üzerine bana Türk toplumunu araştırın, Hitit'ten bize ne der. Çok karşılaştım bunlarla.

— *Acaba bu yüzden mi çocuk kaldık?*
— Şimdi arkeolojiden bahsediyoruz. Sanat tarihi ve arkeolojiyle ilgili gazetelerde yalan yanlış o kadar haber var ki. Ve sonra her kurtarma kazısı en önemli kazı oluyor, her kazı önemlidir, kazılar arasında tasnif yapmak bence çok yanlış bir şey.

— *Zaten ilgilenmeyen bir basın var.*
— Bilmeyen adam yazıyor.

— *Zeugma'yla ilgili büyük vaveyla kopartıldı, ondan daha önemli, en az onun kadar önemli bir sürü yer var oysa.*
— Aman kimler gitmedi. O mesele, 1977'de biz Ankara'da toplandığımızda konuşuldu. Orada da kazı yapılacağını biliyorduk, Keban bitmişti, biz Karakaya'ya başladık, Karakaya devam etti, Urfa bölgesi kazıları yapıldı, sonra da Birecik gelecekti. Fransız arkadaşlarımız 1993'ten beri Zeugma'da çalışıyordu, bildirilerini de yaptılar. Bilen bilmeyen burnunu sokuyor. Bir de kurslar var, ben de o kurslarda hocalık yaptım, bir sürü talebem de oldu; sosyeteden, meraklılardan... Hepsi sanat tarihçisi ve arkeolog kesildiler. Bence sanat tarihi de çok hafife alınıyor. Bence arkeoloji ve sanat tarihi birbirini tamamlayan halkalardır. Bir kere Ayasofya'yı yahut Kariye'yi gezen Bizans uzmanı oluyor!.. O kadar bilinçsiz bir şekilde ki. Okumuş sınıf arasında... Zaten Bizans yahut Osmanlı halkın umurunda mı ki?

— *Moda haline geldi.*
— Evet arkeoloji müthiş bir moda. Bir dönem bütün toprak altından çıkan şeyleri takmak modaydı, Çukurcuma'ya taşan Urartu eserleri bilezikler kolyeler vs. Herkes okuduğunu anlamıyor, arkeoloji tahsili yapmayan çok süperfisyel (superficiel; yüzeysel) bir şekilde okuduğunu anlıyor, derinine inemiyor. Bir rejisörle, Türkiye'nin kültürü, geçmişi diye bir çalışma yaptım, isim vermeyeceğim, meşhur bir rejisör. "Eski Anadolu'da Kadın" kitabımı okumuşlar, eve geldiler, orada koloni

çağı kadınlarının mektupları var ve ben Hitit kısmında resmi belgelerden söz ediyorum, zaten Hitit'te hiç halk belgesi yok. Adam bana diyor ki, sizin kitabınızda kadın mektupları var, canım onlar kraliçelerin mektupları, tüccarların karılarının mektupları... Ben sonra o insanlarla senaryo mu yazarım? Bir tek Arif Keskiner çok bilinçliydi, onunla çalışmamız hakikaten çok keyifli gitti, sonra benim çok gurur duyduğum, arkeoloji misyonerliğimi gösterdiğim bir şey yaşadım... "Eski Anadolu'da Kadın" kitabımı genişletme fikrindeyim, senelerce evvel bu kitap çıktı, amacım herkesin okumasıydı. İki baskı yaptı, toplam yedi bin kitap bitti, şimdi bulamıyorum. Güngör Dilmen, "Ben Anadolu" oyununu yazarken doküman istiyor Anadolu'dan. Alman Arkeoloji'ye gitse kitap var ama bizim Anadolu kadını için ayrı kitap yok. Arkadaşı Sait Maden'le konuşurken –oğlum yanında çalıştı, oğlumun iyi bir grafiker olmasında çok katkısı oldu– Sait Maden, Dilmen'e çıkarıp benim kitabı veriyor. Müthiş hoşuna gidiyor, oradan pasajlar aldı ve Yıldız Kenter benim kitabımdan pasajları okudu... Çok hoşuma gitti tabii, misyon amacına ulaştı.

— *Misyoner olduğunuz için başkaları sizi ilgilendirmiyor; doğru eğitim almışsınız, bir sürü kazıların yapılması, bir sürü önemli şeylerin çıkarılması ama sadece kazıları yapan grupların kendi içlerinde yap bozu tamamlamaya çalışması ve bunun topluma yansımaması, basının ilgilenmemesi beni kızdırıyor. Sizi sıkmıyor mu?*

— Onlar, mankenlerin aşklarıyla ilgileniyor. Sen kızıyorsun, ben artık kızmıyorum. Ama aptal şeylere içerliyorum. Geçenlerde *Milliyet* gazetesinde bir haber; "Striptiz yapan tanrıça". Kanatlı İştar Heykeli için bunu kullanıyor. Devamlı yalan yanlış bilgiler, striptiz lafı edilecekse eteğini kaldıran İştar var. Fırfırlı eteğini kaldırıyor, açıp gösteriyor ve çıplak. Suriye'den geçme bir figür bu, Hititlerde büyük çıplaklık yoktur. Eğer yazan gerçekten Anadolu kültürünü tanısaydı böyle aptallık yapmazdı, hiç olmazsa bunu gösterirdi, bu tip şeyler televole arkeolojisi, başka şey değil. Eteğini kaldı-

ran İştar, buyur, diyor, kutsal fahişelikle ilgisi var bunun. Yazan Mezopotamya İştar'ıyla Aşk Tanrıçası İştar'ının aynı olduğunu sanıyor, oysa aşka davet bu, kutsal fahişelik yapıyor, karşılığında aldığı gümüşleri tapınağa veriyor, kendini değil tapınağı zenginleştiriyor. Hititlerde böyle bir şey yok.

— *Bilinmeyenler araştırılmadan da aktarılıyor ve dolayısıyla çarpıtılıyor. Sonuçta siz ve diğer hocalar bu toplumun geçmişini araştırıyorsunuz, eski kültür kökenlerini, kimlerin yaşadığını... Üstelik misyoner tavırla, çok az parayla ve ilgilenilmiyor da yaptıklarımızla.*
— Türk arkeologlar çok güzel kazılar yapıyor, bu kadar az parayla hem de. Bu, para işidir, ben Türk arkeologlarını çok takdir ediyorum, ne yapıp edip canlarını dişlerine takıp kazı yapıyorlar. Arkadaşlarımın arasında evini satıp kazıyı yapanları biliyorum.

— *Ne diyorsunuz!*
— Hayat ve Armağan Erkanal, kazıları için bir daire sattılar.

— *Tam misyonerler...*
— Evet, onlar benden de misyoner, çok iyi biliyorum, İzmir yakınındaki Panaztepe Kazısı için, ikisi de profesör olan arkadaşlarım evlerini sattı. Her kazıda kazı başkanı cebinden muazzam para harcar. Prof. Güven Arsebük'ün sarf ettiklerini biliyoruz... Tabii, hepimiz sarf ettik, işçi parasıyla bitmez, verilen ödenekler çok az. Bu meselenin kökeni tek: Kültür Bakanlığı'nın bütçesi bu kadar küçük olursa olmaz. Türk kazılarının çok özverili çalışma sonucu başarılı olduğunu biliyorum. Bu yıl bakanlık bütçesi artırılmış, umarım bunun sonucunu alırız.

— *Kimliksiz bir topluma dönüşmemiz, ne müzikten ne sanattan ne kültürden anlamayan bir toplum haline gelmemiz de, geçmişe ilgi duymamamızın da etkisi var mı sizce?*

— O kadar kimliksiz bir toplum olduğumuza inanmıyorum, eğitimin eksikliğine bağlıyorum. Böyle kalıplaşmış tarih kitaplarıyla ne aktarabilirsiniz çocuklara, oğlum da torunum da dahil, bu tarih kitaplarıyla tarihe fazla bir sevgileri oluşmadı. Bizim zamanımızdaki gibi değil kitaplar; eskiden tarihten nefret edeni hatırlamıyorum. Şimdi her şey teknik, Avrupalı çocuk da öyle. Yalnız bizde değil, Almanya'da da fevkalade arkeoloji, filoloji tahsili yapanlara bakın, gayet iyi bilir geçmişini. Ama bir sürü genç adam ne Goethe ile ne Brecht'le ne Dürrenmatt'la ilgilenir. Bu, tüm dünyanın meselesi.

— *Yine de bir Fransız, Fransızım deyip gurur duyabiliyor, geçmişiyle, kültürüyle ilgili dişe dokunur bilgiye sahip.*
— Biz de diyoruz.

— *Biz deyince içi boş olduğu için, biraz ne olduğunu bilmezce, şaşkınca gibi geliyor, hocam.*
— Geçmişini bilme, bir anlamda kendi benliğini tanımak. Bu olgu, toplumların, devletlerin hayatlarında ve sürekliliğinde gerekli olan temel öğelerden biri. Süreklilik çok önemli. Eğitim olmadan olmaz, aile de biraz bir şeyler aşılayacak. Gerçi ailesinden bir şey almamış çok büyük değerler de çıkıyor, kuvvetli kişilikler oluşabiliyor.

— *Sizce Kültür Bakanlığı'nın nasıl bir yapıya kavuşması lazım?*
— Politik sorulara cevap veremem, yeterli bilgiyle de donanmış değilim. Bir kere kültür politikası olması lazım, bizde Kültür Bakanlığı'nın partisi değiştikçe politikası da değişiyor, benim en çok dikkatimi çeken bu, bireyler hep iyi iş yapıyor.

— *Ortak kültür politikasının olması lazım, diyorsunuz.*
— Evet, mutlaka. Donanımlı, iyi eğitimli bireyler varsa güzel işler çıkıyor. Kültür politikası derken şunu kastediyorum: En eski kültür kalıntılarımız neyse, toprak altından paleolitik'e, ne derseniz deyin, 1950'lere kadar her şeye sa-

hip çıkmalıyız, Çayönü kazısı da önemli, Ayasofya'nın tarihi de, Çifte Minareli de, Muradiye de, Birgi Evleri de. Bunun için bir kere bakanlığın bütçesinin artması lazım. Hiç politize bir kadın değilim ama şunu söyleyeyim, bu bütçeyle yapılan bu kadar iş bile bence çok fazla. Bu parayla yapılmaz. Arkeolog yetişiyor, çok meraklı çocuklar da çıkıyor, mastır yapıyor ya da yapmıyor. Sonra ne yapıyor? Arkeolog olarak çalışmak istiyor. Ankara'daki Kültür Bakanlığı'nın sınavını kazanırsa müzeye araştırmacı oluyor, kazanamazsa evkaf memuru, bankacı, aklın almayacağı bir meslek seçiyor. Müzeye girenler de... En çok üzüldüğüm müzeciler.

— *Müzeye girenlere niye üzülüyorsunuz?*
— Müzeye giriyor, memur gibi çalışıyor, bilimsel çalışmaya imkân verilmiyor. Yüklenen işlerden dolayı... O vilayetin, ilçenin, ilin işleriyle meşgul oluyor; yok kaçakçı kontrolü, yok temelden çıkan arkeolojik buluntu, yok tümülüs, bitap düşüyor. Kütüphane dersen bizde kütüphane yok, bütün genel bölge müzelerinden bahsediyorum. Üç müze vardır; Ankara, İstanbul, İzmir, tabii bir de Antalya. İstanbul Müzesi'ne bile kitap alınamıyor, Ankara ve İzmir'in de kitaplığının tam olduğunu sanmıyorum. Burada çalışan bir arkeologun bir yayın yapması için –ne kadar âşık olsa, işini, misyonunu benimsese de– çalışması için ortam yaratılmıyor. Nasıl? Bir kere angarya işinden dolayı. Tabii ki kurtarma kazısına gidecek, temelde çıkan Bizans eseri yahut Osmanlı mezarı yok edilmeyecek ama ya eleman yok ya para çok az, eşitsizlik var bir de. Filologlara teknik eleman yardımı yapılmaz, arkeologlara yapılır, düzeldi mi bunlar bilmiyorum. Son derece az maaşla çalışıyor. Bir de müdür engelleri çıkıyor.

— *Nasıl yani?*
— Çanakkale'deki genç talebem, ki o da orta yaşlı oldu şimdi, birtakım malzemeleri çalışmak istedi, müdür izin vermedi. Aynı şey bizim başımızdan da geçti, kazı başkanıyım, Dorylaion malzemesini kime istersem verebilirim. Ekibimden

birilerine, hatta dışarıdan birine, hatta Avrupalı'ya da... Ama bizim Eskişehir Müzesi'ndeki müdürlerden birinin çıkarmadığı güçlük kalmadı. Ancak Ankaralara telefonlarla izinler çıktı; Ankara'dan da beni seviyorlar, genel müdürlük nasıl çalıştığımı biliyor. Ödenek meselelerinde de aynı şekilde. O kadar güç ki insana nefret geliyor, müdürlerden genç elemanların neler çektiğini ben biliyorum. Geçenlerde Antalya bölgesinde de buna benzer olaylar olmuş.

— *Kıskançlık mı?*
— Çok iğrenç bir sözcük, kullanmak istemiyorum. Onlara birtakım güçler verilince, onlar da küçük insanlar olursa, gençliği, gençleri sevmezse böyle olur... Oradaki müdür tabii kendini lokanta müdürü gibi düşünürse, arkeologa da garsona muamele ettiği gibi –aslında etmemesi lazım tabii ki, herkes işini yapıyor– ediyor... Çok iyiler, kadirşinaslar da var ama genelinde herkes birbirine düşmüş durumda. Şahsen benim Kültür Bakanlığı'yla problemim olmadı ama müzeyle oldu. Genel Müdürlüğüyle, müze arkeologlarıyla olmadı hiçbir zaman ama müze müdürleriyle oldu. En enteresanı, biz Şemsiyetepe'de kazı yaparken –14 sezon kazı yaptım– bir kere Ferhan Memişoğlu geldi kazıya. Gelmediler, yani, merak edip gelmediler. O malzemeler sonra ne oldu? Su yatağından çıkan tüm kaplar, taş sandukadan –mezarlıktan– çıkan İlk Tunç Çağı II eserleri vitrinlerde değil.

— *Bu kadar özveriyle bu ülkenin geçmişini, dünya tarihini araştırıyor ve bir de yalnız bırakılıyorsunuz. Müzeler de ne yazık ki depo gibi...*
— Evet, güzel teşhir edilmiş olan İstanbul Müzesi var, Alpay Pasinli ve ekibi çok iyi çalıştı, Anadolu'da ise çoğu vitrinli depo gibi.

— *Turizm getirisi de düşünülmüyor, bırakın değerleri korumayı...*
— Turizm Bakanlığı ne yapıyor çok merak ediyorum.

— Belki o bakanlığın da ortak çalışma yapması, bunu düşünmesi lazım.

— Turizm denince akla Ege sahilleri geliyor. Kendi memleketinde bilgi edinmiş turistse eğer Kommagene'yi bilmeyen yok. Eskiden Van'a ilgi vardı, terör olaylarından ötürü gelinmedi, bir de Antalya biliniyor. Antalya'da lüks otellere gelenlerin Pamfilya'nın antik yerlerini gezdiğini sanmıyorum. Antalya müzesi harika ama.

— Güzel onarılsa, sergilense...

— Bunlar laftır, para olmadı mı ödenek olmadı mı yapamazsın. Paran yoksa yapamazsın.

— Kültür politikası yok dediniz, bir kültür politikasıyla az olan parayı iyi değerlendirmek mümkün ki başka ülkelere, fakir sayılabilecek ülkelere baktığımızda da çok güzel örnekler görüyoruz.

— İşte bütün mesele o. Maliyeyle arkeolojinin el ele vermesi lazım. En basitinden bir tarihi yeri keşfe gidilecek, bir günlük komik bir harcırahı bile veremiyor. Müdür elindeki kasadan açıp veremiyor ki. Bilmem ne yoluyla, bilmem nereye, aman aman bir sürü aşama... Bizim de bakanlıktan aldığımız para felaketti, rektörlerimiz Anadolu Üniversitesi'nde müthiş desteklediler de rahat kazı yapabildik Dorylaion'da. Son dönemde genç arkadaşlar, sponsor arayışına girdi ve güzel kazılar ortaya çıktı. Pek çok sanayici var; büyük holdingler, her büyük sanayici kazılara sponsor olabilir. İki-üç milyarlık bütçeyle arkeolojik kazı yapılmaz. Ancak sondaj yapılır. Ben kendi kazı bölgemden örnekler vermek istiyorum. Örneğin Eskişehir'de Toprak Holding'in, Eti, Ülker bisküvileri ve Demirdöküm gibi kuruluşların şimdiye kadar bir kazıya sponsor olduğunu görmedim ve duymadım. İnşallah yanılıyorumdur. Bunun yanında holdinglerin arkeolojik kazılara sponsor olduğu örnekler de görüyoruz. Ericsson, "Magnesia", Sabancı & Phillip Morris, "Metropolis-Torbalı", Yaşar Holding, "Erythrai-Bayraklı", Efes Pilsen "As-

sos" kazılarının sponsoru. Şimdilik aklıma gelenler bunlar. Türkiye'de yasalar çerçevesinde sanayicilerin kazıları desteklemesi sağlanmalı.

— *Türkiye'de inanılmaz bir hazine var, yeterince ve iyi eğitimli arkeologlarımız da var, sorun yapılanma, bunun önemsenerek bütçeden payın artırılması ve tanıtıma bir sürü para yatıran büyük kuruluşların arkeolojiye daha çok destek olarak hem kendi tanıtımlarını yapmaları hem de büyük bir boşluğu doldurmaları... Peki sizce iyi bir arkeolog nasıl olmalı?*

— Dil bilmesi, eğitimini severek yapması lazım. Akademik kariyerde kalmak istiyor ve hakikaten yeteneği varsa sınavları başarır, kalır. Ama aldığı parayla geçinemez, ne kitap alabilir ne bir şey. En az sekiz sene eğitim şart bir kere. Dört sene lisans, iki sene mastır, sonra doktora yaparsa olur. En az iki hatta üç dil bilmesi lazım; Avrupa'ya gidecek, kütüphanede çalışacak. Büyük şehirlerde enstitüler var, kurtarıyor bizi, bir de TTK var, Anadolu'da ne yaparsın? Mardin'de ya da Erzurum'daki asistan mesela; harika malzemen çıktı, ne yapacak o çocuk, gelecek Ankara'ya ki araştırıp hazırlayabilsin. Bizim Eskişehir'in arkeoloji kitaplığı bile yetersiz. Kütüphanesiz bu iş olmaz. İstanbul Üniversitesi'nde seminer kitaplıklarının kaldırıldığını, tek bir ana kütüphanede toplandığını okudum gazetede, bu eğitime vurulan büyük bir darbe, seminer kitaplığı olmadan olmaz, katiyen olmaz. Her bölüm kendi seminer kitaplığında istediği kitaba kolayca ulaşabilir, eğitimi, öğrenmeyi kolaylaştırır bu. Bir de bölümleri birleştirme projeleri var ki şimdi bunu da hiç anlamıyorum. Daha iyi olması gerekirken daha kötü eğitime gidiyoruz.

— *Seminer kitaplıklarının kaldırılması, bölümleri birleştirme... İÜ'de birbirinden değerli ve seminer kitaplıklarında bulunan kitaplar depolara taşınmış bile. Kendini yetiştirmek isteyen öğrenciye zorluk çıkartılıyor. Kendini yetiştirmek çok önemli oysa...*

— Tabii, kendini iyi yetiştirmelisin ki bir yere gelebilesin. Bu karar anlaşılır gibi değil. Üniversitede metot öğreniyorsun her şeyden önce, ama bilgiler arasında boşluklar oluyor; çok okumak şart. Sonra kazılara katılmak, koyun gibi gündelik işler yapmamak, yetişmişlere sormak ve öğrenmek lazım. Kazı başkanlarının görevi olmalı bu, ben o kadar çok dırdır yapardım ki bizim çocukların kafaları şişmiştir.

— Ne kadar titiz olduğunuzu biliyorum, sayenizde çok şey öğrenmişlerdir, eminim. Hocanız Arif Bey'le 1940'larda başladığınız antik yerlere yönelik gezilerinizi hocalık yıllarınızda da sürdürdünüz. Yani öğrencilerini bizzat antik yerlere eğitim amaçlı götüren hoca oldunuz.

— Tabii, öğrencilerimle iki senede bir Hitit başkenti Boğazköy-Hattuşa'ya, Alacahöyük'e ve Ankara'ya harikulade geziler yaptım, bu gezileri ders programına kattım. Sınıf kalabalıktı, en iyi ve ilgili 10 öğrenciyi seçer götürürdüm. İşte bu ilk 10'a girenler arasında Veli Sevin, Taner Tarhan, Altan Atılgan-Çilingiroğlu, Engin Özgen, şimdi eşi olan İlknur Özgen, Nurten Sevinç, Behin Aksoy, Sema Baykan hatırladıklarım... Şimdi profesör çoğu. 10 kişi üç günlük bir geziye çıkardık. Boğazköy'de iki, Alacahöyük'te bir gün inceleme yapardık. İlk seneler büyük sefalet çektik, ne otel ne motel vardı oralarda. Bir ilkokulda sıralar üzerinde uyuduğumuzu hatırlarım. Grubun şairi genelde Altan Çilingiroğlu'ydu. Geceleri yemekten sonra aşka gelir, çakısını sıraların üzerine atarak saplar ve kendi şiirlerini okurdu bize. Çünkü âşıktı o gezimizde. Alacahöyük'ü gezdikten sonra da son sürat İstanbul'a dönerdik.

— Öğrenciler için büyük kazanç... İlginç anınız var mı? Muhakkak vardır, ilk aklınıza gelen...

— Bir kere gezimizde bir yabancı grupla karşılaştık. Üst düzey yöneticilermiş, Fransızca olarak rehber anlatıyor. Ben öğrencilere açıklamamı bitirdim ki, onların grubundan biri "ou est le serail" (saray nerede?) diyor. Somut, heybetli bir yapı arıyor...

— *Oysa yok.*
— Rehber sıkıştı, bana döndü, "rica etsem yardımcı olur musunuz", dedi. Ben başladım anlatmaya, grup şaşırdı, gayet memnun, açıklamaları bitirdikten sonra uzun boylu bir bey uzaklaşırken yanıma yaklaştı. Üzerimde de beyaz bir gömlek vardı, unutmuyorum, "Pour boire" (Bahşiş) olarak cebime para koydu. Ben gayet sakin, mersi mösyö, deyip hiç bozuntuya vermedim. Rehber çocuk utandı, beni bu duruma soktu diye. Ben gayet keyifli. Akşam yemeğinde otelde yemek yerken o grup da bir başka masada. Ben öğrencilerimle uzun bir masanın başındayım. Çocuklara da zaten bu parayla akşam şarap içeriz, demiştim. Şarabımız masada. O adam bizi görünce şaşırdı tabii, anlayamadı, sonra benim kim olduğumu öğrenmiş, yanıma geldi utana sıkıla.... Özür diliyor, ben de gayet kibarca sizin verdiğiniz parayla şarap içiyoruz, çok teşekkürler, dedim.

— *Çok hoşsunuz.*
— Yine bir başka gezide şimdi profesör olan Aliye Öztan, asistan o zaman, sanat tarihçisi, yine şimdi profesör Ebru da (Parman) Hacettepe Üniversitesi'nde. Ebrucum çok sigara içiyor. Alacahöyük gezildi, anlattım, daha evvel Yazılıkaya'yı gezdik. Ben hababam anlatıyorum. Hele dinlemesinler... Aliye'nin tansiyonu düştü, bayıldı. Ebru bana patroniçe derdi, "sen", dedi, "o kadar konuştun ki kıza fenalık geldi". Prof. Laroche'un (Emmanuel) Hurri tanrılarının okunuşları yayınlanmış o sırada, iki saat mimariyi, kabartmalar, dini metinleri anlatıyorum. Bir de baktık ki Aliye yerde! Ebru bana laf attı, güldük, hafif kızıldı. Aliye'yi ayılttık, otele gittik.

— *Kaç yılı olmalı?*
— 1976 sanırım. Benim kırmızı renom var, girmediği yer yok, içine öğrencileri dolduruyorum, gezdiriyorum, renoyla Kaleköy'e gittik. Orada kayaların üzerinde Frig Kybele anıtı var, merdivenlerle çıkılıyor. O kadar sempatik bir anıt ki... Üstü yuvarlak, yan yana, üst kısım kırılmış, iki minna-

çık ayak kalmış. Epey sivri bir kaya birimi, tırmanıyorsun, benim o zaman en sporcu zamanlarım, maymun gibi tepeye çıktım; Aliye de benimle beraber. Ebru çıkamadı, çok sigara içiyordu, nefes nefese kaldı. Peyzaj da çok güzeldir...

— *Atatürk'ün cumhuriyetin ilk yıllarında yaptırdığı araştırmalar, kazılara destek olması, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nu kurdurması bakış açısını ve kurmayı planladığı toplumun vizyonunu işaret ediyor... Kimliğini yitirmeden "Batılı ülkeler" seviyesine çıkmak. Bugün bundan çok uzağız, tarihi araştırmalara taraflı bakılabiliyor, geçmişin, bir toplumun bugününe çok şey katacağı göz ardı ediliyor. Türk Tarih Kurumu kimlik değiştirdi, eskiçağ ve arkeoloji biliminden üyeler yer almıyor. Peki tarih ve arkeoloji iç içe olmak zorunda mı?*

— Ben bu soruya sevgili dostum Taner Tarhan'ın bir konuşmasını içeren, Arkeoloji ve Sanat Yayınları'ndan çıkan "Tarih Yazımında Arkeolojinin Önemi" isimli kitaptan alıntılarla cevap vermek istiyorum. (Kütüphaneden kitabı bulup getiriyor) Atatürk'ün yurtdışına gönderdiği tarih öğrencilerine, "sizi 'kıvılcım' olarak gönderiyorum, birer 'volkan' olarak dönünüz" dediği yazılı burada ve yurtdışına gönderilenler arasındaki Prof. Afif Erzen anlatmış bu anekdotu. Ve kendisi Sıvas Lisesi'ni birincilikle bitirmiş, dönüşte aynı okula tarih öğretmeni olarak gidiyor, kendisi Gazi'nin ilk planının bu olduğu söylüyor. Düşünebiliyor musun? Doktoralı lise öğretmenleri ordusu... Cumhuriyetle birlikte Atatürk döneminde araştırma ve kazıların hız kazandığı doğru, "volkanlar" da ilk cumhuriyet arkeologları; H.Z. Koşay, Remzi Oğuz Arık, Şevket Aziz Kansu, Arif Müfid Mansel ve tabii Ekrem Akurgal... Ne yazık ki Tarih Kurumu artık eskisi gibi değil. Taner Tarhan'dan okuyorum aynen: "Üniversitelerimizde ise durum biraz daha farklıdır... Muhakkak olması gerekirken, tarih ve arkeoloji iç içe değildir, kaynaşmış değildir... Bunları üzülerek ifade ediyorum... Batılılar bunca teknik donanımlı ve çok zengin 'Arkeoloji Enstitüleri' kurmalarına rağmen...

Üniversitelerin yanı sıra gerçek anlamda sürekli araştırma ve bilimsel inceleme buralarda yapılmaktadır... Bu çok büyük eksikliktir. Oysa onların dünyanın dört yanında enstitüleri vardır..." Tarhan'ın dediği gibi Orta Asya konusunda yetişmiş uzman arkeologumuz yok, buralardaki kazıları da yabancılar yapıyor. "Çünkü üniversitelerimizdeki yapılanma tam anlamıyla geçerli değildir. Tarih Bölümü içinde 'Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı' vardır ve de Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde 'Türk Sanatı Anabilim Dalı' doğal olarak yapılanmıştır. Selçuklu, Osmanlı arkeolojisinin yokluğu yanında, Orta Asya arkeolojisinin yokluğu da söz konusudur. (...) Ayrıca Türk Dünyasını, Türk Tarihi'ni kapsayan yazılı kaynaklar konusunda bazı noktalara değinmeyi yararlı görüyorum... Üç kıtaya yayılan coğrafyanın büyüklüğüyle paralel olarak, gerçekte kaynaklar çok çeşitli ve zengindir... Asur, Babil, Pers, Yunan, Latin, Bizans, Arap, İran, Avrupa, Çin, Hint, Türk vb. hiçbir kaynağı sarfınazar etmeden değerlendirmek gerekir... Sadece bu kaynakları bir araya getirmek bile büyük bir sistem işidir... Yani Eskiçağ'dan günümüze uzanan bir kaynak külliyatı söz konusudur... Çünkü kaynak ve arkeolojiden, yeterince yararlanmayan bir tarih düşünülemez..." Bu sözlere aynen katılıyorum. Tarihle arkeoloji iç içe olmak zorunda elbette.

— *İç içe ve birbiriyle alışveriş içinde de olmalı, herhalde. Arkeologu, koca bir yap boz oyununun eksik parçalarını tamamlamaya çalışan kişi olarak tanımlarsak, tarihçi de onun bulgularını takip etmeli ve bu yap bozla muhakkak ilgilenmeli. Süreklilik ilkesi gereği en azından. Ayrıca tarihçinin, yazılı belgelerle geçmişi öznel olarak da yorumlayabilme özelliği var, oysa arkeolog bulduğu eserleri tüm ayrıntılarıyla doğru ortaya koymak zorunda...*

— Sevgili Tarhan'ın dediği gibi arkeoloji, bir anlamda geçmişin röntgeni. Bu nedenle her dönemde tarihin temel kaynağı ve ayrılmaz parçası. Her iki tarafa da büyük sorumluluk düşüyor, tarihçi istediği anda hatalı bulduğu satırları si-

lip yeniden yazabilir... Kazı bilimindeyse adeta bir beyin ameliyatının titizliği gerekir. Çünkü amaç, geçmişi öldürmek değil, en sağlam biçimde ayakta tutabilmek ve yaşatmaktır. Artık çok çeşitli bilimler birlikte hareket ediyor. Arkeoloji nasıl ki tarihin ayrılmaz parçasıysa, arkeometri de arkeolojiyi tamamlıyor. Arkeolojik buluntuların saptanmasında, tarihlendirilmesinde fen, doğa ve tıp gibi çeşitli bilimlerin matematik ölçüm-analiz ve laboratuvar yöntemlerinden yararlanılmakta. Böylece en ufak ayrıntılar ortaya çıkmakta.

— *Biraz popüler tarih yazımından söz etsek. Böyle pek çok kitap yayınlanmaya başladı, arkeolojiyle ilgili olarak da Mahfi Eğilmez'in mesela "Anitta'nın Laneti" kitabı var, Hititleri anlatan. Siz okudunuz. Böyle bir yazı türünün bu dönemleri, bölgeleri sevdirme ve bilinçlendirmede etkisi olacak herhalde.*

— Acaba Mısır'a gidildiğinin onda biri kadar Boğazköy'e giden var mı, diyor Mahfi Bey. Çok doğru, Türk turist görmedim ben oralarda. Sevdiriyor ama okuduktan sonra o kadar ciddiye alıyorlar ki roman olduğunun farkında olmuyor ve ciddi bir Mısır'ı, Hitit'i okumaya yeltenmiyor. Ama bu dünyanın her yerinde yapılan bir şey, canı isteyen istediği gibi yazar, kaleminden kendisi mesuldür. Mısırlılarınki tamamen propaganda amaçlı, üstelik de yazan bir ejiptolog (Mısır uzmanı). Tabii bizim Hititolog arkadaşlardan okuyup küplere binenler çok oldu.

— *Mısır'ın tek kadın firavunu Hatşepsut'un hayatını yazıyorsunuz, popüler ama gerçek bilgilere dayalı bir kitap. Ama sizin Mısır'dan çok Hitit'i sevdiğinizi biliyorum. Zaten konusunda ilk olan "Eski Anadolu'da Kadın" kitabınız daha önce yayınlandı.*

— Bu kadın ilkel de diyebilirler bana ama ben Hitit sanatını Mısır sanatından daha çok seviyorum, bütün bu incelik ve zarifliklerine, o harika freskleri yapmalarına rağmen bizim Hitit hiyerogliflerini, Hitit sanatını çok daha kanımda hisse-

diyorum. Mısır, enteresan geliyor ama Hitit'i daha çok seviyorum, kaba saba yapılmış bir Fraktin Anıtı daha çok ilgimi çekiyor. Hattuşiliş, Puduhepa ve Palmira Kraliçesi Zenobia da programda ayrıca.

— *Hocam kendinizi değerlendirirseniz...*
— Benim kendime göre bir tevazum vardır, o yapmacık bir tevazu değil, zamanında küfürbaz da olabiliyorum, zamanında kibarlık pozlarına da girebiliyorum ama ben çok sade bir insanım. İstediğimde bir aktris gibi bilinçli bir snopluk da (snop: züppe) yapabiliyorum. İnsanın bir aktris dokusu varsa her şeyi yapabiliyor, ben onu çok iyi hissediyorum, çok iyi bir aktris olabilirdim, ama hayat da bir sahne bence, onu da çok güzel oynadığımı sanıyorum, hayat benim için bir sahne...

— *Tarihteki kadınlarla bu kadar ilgili biri olarak kadın erkek ilişkisi?*
— Samimi olarak söylüyorum; erkekler kabadır, ince değildir, egoisttir, bencildir, kendinden üstün kadını Doğu erkeği asla kabul edemez. Benim gördüğüm erkekler çok kalite aramıyor, kadın kalite arıyor, kalitesiz olduğunu anladığı dakikada da her şey altüst oluyor. Ya esir oluyor ya da bıçak gibi koparıp atıyor, bir anlamda kendini yalnızlığa mahkûm ediyor. Ben öyle bir enayilik yapmadım hayatımda, çok mutluydum etrafımda olan insanlardan. Erkek sosyetesini seviyorum, bunu da böyle büyük keyifle söylüyorum. Bazen onlara da soruyorum, daha çok Eskişehir'de oluyor, sıkılıyorsanız beraber olmayalım, yalnız iş icabı beraber olalım diyorum. Kastettiğim, öğrencilerim tabii, arkeoloji dışında gençlerle dışarı çıkıp bir yerlerde oturuyoruz. Sanıyorum ki bir kadının altıncı hissi çok kuvvetli, hemen hisseder. Doğrusu içimden bunu sormak geliyor, o kadar yaş farkı var ki aramızda. "La noblesse oblige" (Asalet bunu gerektirir)...

— *Bakımlı, yaşınızı hiç mi hiç göstermeyen, maşallah müthiş enerjik birisiniz.*

— Yaşımdan hiç şikâyetçi değilim. Herkes gençlik resimlerine bakıp da, ay ben ne güzelmişim, der. Çok samimi söylüyorum, hiçbir zaman gençlik resimlerime bakıp da böyle demedim, bir kere kendimi güzel kabul etmedim hiç; şirin, zeki, çabuk kavrayan bir kızdım. On senedir yaşıtlarımdan bunu duyuyorum, Bu kadar önemli mi güzellik? Niye ben bunları ürettim demiyor insanlar? Ne güzel öğrenciler yetiştirdik, ne güzel kazılar yaptık.

— *Evinizde her şey çok düzenli, titizsiniz, evler insanın iç dünyasını yansıtır. Duvarlarınızdaki resimler, aileden kalan değerli kitaplar, objeler. Ev sizin için ne ifade ediyor?*
— Aslında ev kadınlığıyla hiç alakam yok ama, evime çok düşkünüm. Tertipliyim, evimde, çalıştığım mekânlarda her şey yerli yerinde olmalı. Bir örtü kaymışsa, hemen düzeltirim. Her şeyin kendi içinde bir estetiği olsun isterim. Güzel ve eski objeler, tablolar, vazolarda çiçekler olmalı. Kendim için yaşıyorum, bu bir gösteriş değil. Ev, benim muhafazam gibi.

— *Kazı evlerinde de aynı özen ve düzeni sürdürebildiniz mi? Yaşamı sanat olarak gördüğünüze şahidim.*
— Çalışma hayatımda da bu düzen hep sürdü. Mesela kazıda mutfaktan genç hanım arkeologları sorumlu tutardım ve hijyene çok önem verirdim. Çünkü Elazığ-Değirmentepe kazısında çok fena hastalanmıştım; bu bir besin zehirlenmesiydi. Bizim kazılarda aşçıların başında canavar kesiliyordum. Bütün yiyecekler sirkeyle yıkanmak zorundaydı. Kavun, karpuz, elma, patates bile sirkeli suyla yıkanıyordu önce. Şemsiyetepe kazısında aşçımız Mehmet Usta, dönemin Malatya Müzesi Müdürü Baki Yiğit bile, bu titizliğimden bıkmıştı. Ama 14 yıl boyunca bizim kazıda kimse hastalanmadı. İlginç bir anımı anlatayım: Bir gün kazıda Karaz türü bir keramiğin yarıdan az bir parçasını bulduk. Kazıya restoratör olarak sevgili dostum Sait Başaran katılmıştı, bu parçayı o tümledi. Kabın küçük bir kısmı siyah, geri kalanı alçı nedeniyle beyazdı. Kazımızın muhasebecisi Elazığlı Avni Civelek Bey, bize

Elazığ'daki bahçesinden nefis kırmızı elmalar getirmişti. Ben aldım kabı, içine kırmızı elmaları koyarak yemek yediğimiz masanın ortasına yerleştirdim. Akşam ziyarete Malatya'daki Arslantepe kazısından İtalyan arkeologlar geldi. Kazı başkanı Alba Palmieri'nin kardeşi Alberto Palmieri, restore edilmiş Karaz kâsesinin içindeki kırmızı elmaları görünce şaşırdı ve "Bello, bellissimo!..", dedi gülerek. Evdeki düzenimi kazı evinde de sürdürürdüm. Özellikle kazı ekibine iyi yemek vermeye çok özen gösterirdim. Kazıda yemek çok önemli, yemekler iyi ve lezzetli oldukça daha iyi çalışılıyor.

— *Dostluk sizin için ne ifade ediyor?*
— Dostlarıma çok bağlıyım. Ama çalışırken, araştırma yaparken yalnız kalmayı seviyorum. Kendi dünyamı yaşıyorum, tarihi ve arkeolojiyi çok seviyorum. Saatlerce kitap okurum ve bundan büyük mutluluk duyarım. Ama çevremde insan da olsun istiyorum. Pek çok dostum var tabii, 1976'dan beri arkadaşlığımın kesintisiz sürdüğü dostlardan mesela seramik sanatçısı Fehmi Erdoğdu! Benim için gerçek bir dost. Böyle arkadaşlar zor bulunuyor. Çok sık bir araya gelemiyoruz, ama beraber olduğumuz zaman o kadar yoğun bir dostluk var ki! Erdoğdu, Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocaydı, sonra YÖK nedeniyle ayrıldı. Çok rafine, genç, dost bir kişi. Onun yakın arkadaşı, bizi tanıştıran Zeynep Özgen de yakın dostumdur. Sonra Türemenler, Berna ve İsmail Türemen. Hukuk profesörü İsmet Giritli. Zeki, esprili, hoş bir kişidir. Herkesin sevgisini toplamıştır. Almanya'da Dr. Peter Blümel, ben doçentlik tezimi hazırlarken, o da tıp doktorası yapıyordu. Hiç bozulmadı arkadaşlığımız. Evine gitmekten büyük zevk aldığım insanlardan biridir.

— *Arkeologlardan?*
— Arkeologlardan çok arkadaşım yok. Benim arkadaşlarım daha çok sanat tarihçileri. Sanat tarihi profesörü Yıldız Demiriz, yakın arkadaşım. Arkeologlardan hayran olduğum birkaç kişi var; Halet Çambel ve ünlü Hititolog Sedat Alp ve

eşi Ferzan Alp. Sedat Alp, Hitit metinlerini ve Hitit sanatını çok iyi bilir. Türkiye'nin en yetkin Hititologu, sosyal bilimler alanında en büyük alimlerden biridir Sedat Alp. En büyük üzüntüm Ekrem Akurgal gibi tanınmaması... Tabii hocam Prof. Arif Müfid Mansel de, ne yazık ki Ekrem Akurgal gibi tanınmadı yurdumuzda. Yakın arkadaşlarımdan Adnan ve eşi Sevim Pekman. Adnan Pekman, Eski Çağ tarihçisi. Çok iyi bir bilim adamı, ama ne yazık ki yazmıyor, güzel seyahatlere çıkıyor. Geçmişte pek çok eser verdi. Bu çok sevgili arkadaşlarıma ben, modern "Evliya Çelebi" çifti diyorum. Sonra Ericsson'un genel müdürlerinden, mimar-mühendis Haldun Yaşaroğlu ve eşi Nermin, yakın dostlarımdan. Babası Ahmet Halit Yaşaroğlu, cumhuriyet döneminin sayılı muallimlerindendi. Mülkiye mezunuydu. Galatasaray Lisesi, Barbaros Numune Mektebi, Nişantaşı Kız Ortaokulu ve Şişli Terakki Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştı. Adını taşıyan ve 1928'de Sirkeci'deki Ankara Caddesinde faaliyete geçen Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayınevi, harf inkılabından sonra ilk alfabeyi, okul ve edebiyat kitaplarını basmıştı. Türk toplumuna pek çok kitap kazandırdı. O yıllarda pek fazla kitabevi yoktu. Aklımda kalanlar, İnkılap ve Kanaat. Başı çeken Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitabevi olmuştu.

— *Kitap okumak, sinema dışında hobileriniz?*

— Gençlik yıllarımda ve orta yaşlılıkta kayak sporuyla ilgilendim. Yarıyıl tatillerinde Prof. Yıldız Demiriz, Prof. Özden Süslü ve ben, Uludağ'a giderdik. Bu Uludağ gezileri, birimizin kolu bacağı kırılana kadar 1984'e dek devam etti. En sevdiğim sporlardan biridir kayak. Direksiyon başına geçerek yaptığım uzun otomobil yolculuklarını da severim. Ama şimdi böyle uzun yolculuklar yapmıyorum. Aslında gece dışarı çıkmayı da çok severim, en sevdiğim ve rahat ettiğim mekânlardan biri de Arif Keskiner'in Çiçek Bar'ı. Oranın en güzel tarafı da kimse kimseye bakmıyor.

DARUGAZADE
MEHMET EMİN BEY'İN TORUNU:
A. MUHİBBE

Bütün ömrüm hep toprakla geçti.
Bazen ne düşünüyorum biliyor musun?
Ben hayatı bu kadar seviyorum;
dış görünüşümde hayali ya da suni etki
yaratabilirim ama ben toprağı seviyorum.
Arkeolojiyi bu kadar sevmek,
toprağın altından çıkanları hayatının
bir parçası yapmak...
Zaman zaman düşünüyorum da
demek ki o kadar da bu dünyaya bağlı
değilim ki arkeolojiyi seviyorum.
Acaba bu dünyadan kaçmak mı
istiyorum?



— Kurtuluş Savaşı'nın en civcivli döneminde, cumhuriyete giden acılı ve zorlu yıllarda dünyaya geldiniz. Biraz ailenizden bahsedelim... Uzun yıllar içinde yaşadığımız Acıbadem'deki köşke adını veren büyükbabanız Mabeynci Emin Bey'den başlayalım...

— Büyükbabamı herkes İstanbullu sanır; İstanbul terbiyesi almıştır, saray mensubudur, ancak Azerbaycan'ın Şeki şehrinde doğmuş. Annesi, Dostu Hanım, babası Abdürrahim Efendi; Darugazade Abdülrahim Efendi. Ve çok ilginç bir adam, tüccar.

— Büyükbabanızın babası Abdürrahim Efendi ne tüccarı?

— İpek böceği tohumu tüccarı. Bizim köşkte, çocukluğumuzda ipekböceklerini izlerdik hep. O ipek böceği, tohumunu, yani küçük yumurtalarını atar, ondan sonra onlar çıkar. Dut yapraklarıyla besleriz; kurt olur, dut yapraklarını yer; sonunda koza yapar. Kozanın içinden de kelebek olarak çıkar. Büyükbabam, ipekböceğinin salıverdiği yumurtalarını alıyor ve bunun ticaretini yapıyor. Nereye yapıyor? Hem Orta Asya'ya, hem Avrupa'ya, İtalya'ya, Akdeniz'e. Bir firması vardı, bu arada yıl 1850'ler, 1860'lar. Firmasının Marsilya'da, İstanbul'da şubesi vardı, Marsilya'dakini bir kuzeni, Selim Efendi yürütüyor. Şeki'den gemiyle yola çıkıyor, İstanbul'a geliyor, Marsilya'ya gidiyor, herhalde Marsilya'dan da Cote d'Azur'den İtalya'ya filan gidiyor. Bir seferinde bü-

yük büyükbabam Abdürrahim Efendi, giderken oğlu Mehmet Ali'yi yanına alıyor, annesi Dostu Hanım'dan göz yaşlarıyla uğurlanarak ayrılıyor. Şeki'den Marsilya'ya geliyor. Kuzeni Selim Efendi'ye diyor ki, "oğlumu sana teslim ediyorum, sen bununla ilgilen, dil öğrensin, bir okula kaydettir. Ben döneceğim, bir sene sonra gelip alacağım."

— *Yani köşke adını veren dedenizi değil mi? Mabeynci Emin Bey'in adı Mehmet Ali mi?*
— Evet, Mehmet Ali, esas ismi. Ondan sonra, onu bir Cizvit okuluna veriyorlar. Orada bir de madam var, onun evinde pansiyonda kalıyor. Küçük Mehmet Ali okula gidiyor, Fransızca öğreniyor, çok zeki, hoş bir çocuk. O sıralarda on, on bir yaşlarında. Aradan bir sene geçiyor, baba gelmiyor ve Selim Efendi ölüyor.

— *Eyvah, aileden yakınındaki tek kişi de ölüyor, roman olacak zenginlikte bir hikâye.*
— Kalıyor mu Mehmet Ali o ailenin yanında! Yetim artık, ne haber, ne bir şey, ne de bir adres. Babanın geldiği yok. O madam da çok iyi kalpli bir kadınmış. Cizvit okulunda kalmasının tek bir şartı var: Çok çalışkan olmak zorunda! Bu küçük kara oğlan da çok çalışkan. Böyle seneler geçiyor ve nihayet buna Emil adını takıyorlar, Emil aşağı Emil yukarı, yani onların evlatlığı gibi bir şey oluyor artık. Sonra lise son sınıfa geliyor. Ailesiyle ilgisi yok, baba öldü, diyorlar, kuzen Selim Amca öldü. Kimsesi yok. Yedi sekiz sene kalıyor yanlarında, tam lisenin son sınıfında Cizvit papazı müdür yanına çağırıyor. "Gel, Emil Ali", diyor, "kendini toparla. Sakın heyecanlanma, şoke olma, çok soğukkanlı ol." Bir de bakıyor babası Abdürrahim Efendi karşısında. Emil Ali, Türkçe bilmiyor, unutmuş her şeyi. Baba gelince tabii sarmaş dolaş oluyorlar ama, o genç adamın hayatı da alt üst oluyor..

— *Baba niye gelmemiş?..*
— İşte, Orta Asya'ya gitmiş. Bilinmiyor neden gelmediği, o

da bir alem bir adam. Ama ben niye gelmediğini çok fazla bilmiyorum.

— *Sonra ne yapıyor Emil Ali ile?*
— Alıyor oğlunu ve İstanbul'a geliyorlar. Eyüp'te bir evleri var; Şeki'ye gidiyorlar. Ama Şeki'de annesinin öldüğünü öğreniyor büyükbabam ve büyük bir melankoli yaşıyor. Tabii muhit o kadar değişmiş ki! Hastalanıyor, ruhi bir bunalım geçiriyor. Şeki'de Rus bir doktor "bu çocuk seyahat etsin, seyahat onu kendine getirir", diyor. 19 yaşında filan o zaman. Fransız Cizvit okulundan çıkıyor, Marsilya'da yetişiyor ve birden Şeki'ye geliyor. Şeki kalabalık, bütün kardeşler orada, Abdürrahim Efendi'nin başka karılarından olma kardeşler, üstelik annesi ölmüş. Nihayet seyahate çıkıyor ve günlük tutuyor. Günlükleri yazarken herhalde birtakım entelektüellerin de etkisi var. Taşkent'i, Semerkand'ı geziyor. Oradan birtakım yemek tariflerini de katıyor yazılarına. Yazarken bunları İstanbul'da *"Tercümanı Hakikat"*a yolluyor. Bir nüsha da İngiltere'de, *Times*'da çıkıyor.

— *Çok ilginç...*
— Evet, çok ilginç tabii... Ondan sonra seyahatname türünde en iyi örneklerden biri oluyor bu kitap. Sonunda, kendi ruhi durumunu düzeltiyor. Gezerken kibrit fabrikası kurmaya çalışıyor, oradaki Türklere öğretmek istiyor, Ruslar mani oluyor.

— *Kaç yıl sürüyor bu gezi?*
— Epey, iki sene kadar. Sonra Eyüp'te oturuyor.

— *Büyükbaba kaç doğumlu?*
— 1855 doğumlu. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde Sultan Abdülhamid yazılarını okuyor, "kim bu genç adamı, gidin bana bulun onu", diyor. Araştırıyorlar, Eyüp'te evine geliyorlar. Darugazade Abdürrahim Efendi'nin oğlunu buluyorlar. 21 yaşında saraya intisab ediyor.

— *Tıpış tıpış saraya gidiyor herhalde.*
— Evet, saraya sultanın huzuruna gidiyor. Zat-ı şahane, Sultan-ı Osmani büyükbabamla konuşuyor. "Seni" diyor, "kütüphaneye alacağım". Büyükbabam, o ara gazeteciliğe heves etmiş, ayrıca bir sınav vermiş. Fransa'dan geldiği için Galatasaray'dan da bir diploma almaya hak kazanmış ve Mülkiye'ye başlamış. Gazetelerde bir şeyler yazarken, gazeteci Ahmet Mithat Efendi'yle, Namık Kemal'le tanışmış, o muhitle beraber kültür hayatına girmiş. Fakat Abdülhamit, "sen geleceksin ve kütüphanecim olacaksın", diyor. Ne yapsın? Sarayda kütüphaneci oluyor. Koskoca Yıldız Sarayı'nın kütüphanesinin başına, 21 yaşındaki bu genç adam geliyor. O genç adamı, Abdülhamid o kadar seviyor ki... Başında roman okurmuş, Fransızca romanları Türkçe okurmuş; Fransızca kitabı alır, anında Türkçeye çevirerek okurmuş ve sultan böyle uyurmuş. O kadar sevmiş ki büyükbabamı, "senin ismini değiştireceğim" demiş: "Sen artık benim karin-i emin'imsin." Yani mabeyinci, özel kalem müdürü. "Ve senin ismin, Mehmet Emin", diyor. Böylece adı Mehmet Emin Bey oluyor. Sadece kitabında Mehmet Ali... Ve altı ay sonra kütüphaneyi bırakıyor, çünkü mabeyinci yapıyor Abdülhamid. Kaç tane mabeyincinin içinde en genci ve en çok güvendiği. O kadar çok sırrını biliyormuş ki... Babam bir kere babasına "Niçin sen hatıratını yazmıyorsun" demiş. Demiş ki, "o kadar çok şey biliyorum ki, yazarsam birçok insan incinir. Yalan söyleyemem, onun için yazmayacağım."

— *Kaç yılında vefat ediyor büyükbaba?*
— 1925'te. Niye büyükbabam hatıratını yazmadı diye, babama 20'li yaşlarımdayken sormuştum. Babam bunu anlatmıştı.

— *Sonuç olarak anılarını yazmıyor. Oysa uzun süre hizmet ediyor. 1876'da saraya giriyor olmalı.*
— Oğluna böyle açıklıyor yazmama nedenini. 30 sene hizmet ediyor, mabeyinci olarak... Büyükbabam birçok dil de

bildiği için, bütün ecnebi misafirlerin, büyük krallar vesaire, üst düzey bürokratların hep yanında. Ve işin ilginç yanı, mesela Wilhelm geldiği zaman, büyükbabamla beraber... İtalya Kralı Viktor Emmanuel geliyor, daha prens o zaman. Babası ölünce Viktor Emmanuel İstanbul'dan ayrılıyor; yatıyla giderken büyükbabam sarayın çatanasıyla gidiyor... Ve ilk defa "majesteleri" diyor. Onun büyükbabama verdiği hediyeleri var, halamda da var bende de var. Yani büyükbabam, Avrupalılarla ilişkide mihmandarlık da yapıyor.

— *Fransızca biliyor, İtalyanca biliyor, İngilizce bilmiyor herhalde o zamanlar...*
— Hayır, İngilizce biliyor, Fransızcasını kullanıyor ama İngilizcesi de var, onu biliyorum. O zamanki diplomatik dil Fransızca. Hatta Osman Hamdi'nin büyükbabama ithafları bile Fransızca. 1908'e kadar büyükbabam sarayda kalıyor. 31 Mart'da, 1908'de, meşhur meşrutiyet olaylarında, yani o meşhur isyanda büyükbabamı Fransız dostları koruyor. Sonra o kadar dürüst ki, hep hakem heyetinde. 1908'de Vahidettin geçtiği zaman, diyor ki "siz Hazine-i Hassa müdürü olun". O zamanki Maliye Nazırı. Altı ay bu işi yapıyor, ama bakıyor ki anlaşamayacak, emekli olarak ayrılıyor; şair, tarihçi, okuyan, yazan birisi; tabii anlaşamıyor.

— *Şairliği de mi var?*
— Var tabii, kitapları var. Hem Fransızca, hem tercüme... Jules Verne tercümeleri var. Jules Verne'i Türkçeye tercüme eden ilk kişi. Sarayda Abdülhamid'e de okurmuş.

— *Peki o sırada nerede oturuyor? Yani sarayda görevliyken?*
— Yalısında oturuyor. Kuruçeşme'de. Osman Hamdi Bey ile yan yana, dostlukları var...

— *Bütün saraydaki görevi sırasında Kuruçeşme'de yalıda mı oturuyor? Peki Acıbadem?*
— Evet, daha çok Kuruçeşme'de oturuyor, Acıbadem'de de-

ğil. Çünkü Acıbadem'deki köşkte ilk karısı oturuyor. Bu arada evleniyor tabii bu 30 sene içinde. Üç tane evliliği var. Birinci karısı, kendinden 11 yaş büyük.

— *Babanız ikinci hanımından mı?*
— Evet, üçüncü eşinden de halâm oluyor, birinciden hiç çocuk olmuyor. Sonra büyük Kuruçeşme yangınında yalı yanıyor. Osman Hamdi Bey'in de yalısı yanıyor. Büyükbabam köşkte ya da Avrupa'da o sıra, bilmiyorum. Yalı yandıktan sona büyükbabam Acıbadem'e geliyor. Bütün aileyi etrafına topluyor; büyükbabamın böyle bir özelliği de var. Şeki'den kardeşlerini getiriyor. Kızkardeşlerinin her birine köşk yaptırıyor, Acıbadem'de çevremizde bütün ailemiz vardı. Büyük Hala, Fatma Hala, Selime Hala. Ondan sonra, erkek kardeşi, Hasan Paşa, o da süvari paşası.

— *Büyük haladan kasıt, babanızın halası...*
— Babamın halası. Biz Büyük Hala deriz. Hepsi geliyor, hepsinin köşkü Acıbadem'deydi. Şimdi, maşallah hiçbir şey kalmadı. O kadar da acı...

— *Sizin köşk duruyor mu?*
— Duruyor, 1. sınıf tarihi eser olduğu için, bizimki duruyor... Hep köşkler yan yanaydı.

— *İlk eşi ölünce babanızın annesiyle evleniyor. Babaannenizi gördünüz mü?*
— Yok canım. Zaten iki sene sürmüyor bu evlilik. Çünkü anne hep hasta, çocuğa da Pendik'te, Fransızlar bakıyor. Babam 1.5 yaşındayken annesi ölüyor, Pendik'e gömülüyor. Sonra, babamı, büyükbabamın çok sevdiği, itimat ettiği bir aileye veriyorlar: Ober Ailesi. Madam Ober, kızı, kızının kocası, ki o da Enderun subaylarından biri. Babamı alıyor bu aile, Fransa'ya götürüyor. Bebek daha... Sonra, bu Enderun subayının karısı, ki o zaman bir yabancıyla evlenmek yoktu, Madam Adrien'di, Fransızlar böyle derdi, biz sonra "tant Ad-

rien" (Adrien Hala) dedik ona, sonradan bize Fransızca ders de verdi. Neyse, Madam Ober'in ailesiyle Fransa'ya gidiyorlar.

— *Bu arada babanız niye Fransa'ya gidiyor? Babasının kederini paylaşıyor gibi...*
— Büyükbabam çocuğunu niye yolluyor? Çünkü Mabeyinci Emin Bey'in karısının ölümünden Abdülhamid'in haberi oluyor. "Gel, çocuğun küçük, sarayda bizim çocuklarla büyüsün", diyor. Büyükbabam o çocukların ne şekilde büyüdüklerini bildiği için "çocuk da öldü beraber" diyor. Yalan söylüyor. O zaman Ober Ailesi, işte Enderun subayı Hazım Efendi, onu hayal meyal hatırlıyorum, "tant Adrien", hepsi Bayonne'a gidiyor. Babam Fransa'da büyüyor.

— *Uzaklaştırıyor yani...*
— Evet, yazları geliyor, "papa" diye babasının boynuna atılıyor.

— *Bir yabancı çocuk gibi ama baba diyor. Bayonne, nereye yakın?*
— Kıyıda, Atlantik okyanusunda. Güneyde, yani İspanya ile Pirenelerin kuzeyinde...12 yaşına kadar hep orada kalıyor. Yazları geliyor. Hatta büyükbabam, ailesinden de saklıyor bu gerçeği. "Fransızların çocuğu", diyor. Babam, Mabeyinci Emin Bey'in boynuna "Papaa" diye atlarmış, ondan sonra, büyük halam "Aah ah! Çok şımarık bu Fransızların çocuğu", dermiş. Kız kardeşlerinden bile saklamış... Nihayet 12 yaşında, kendi çocuğu olduğunu söylüyor. İstanbul'da yine bir Fransız mektebine veriyor, Moda'da For'ların (Faure) mektebi var, meşhur... Fransız mektebi.

— *Faure'ların mektebini duymamıştım.*
— Faure Ailesi meşhur bir aile. Auguste Faure, Adrian Faure, hep benim amca dediğim insanlar bunlar, babam onlarla büyüyor. 1914'te savaş çıkınca, Faure Ailesi Paris'e gidiyor

ve babam o kardeş gibi büyüdüğü, Adrian, August'dan, anne gibi sevdiği Madam Faure'dan ayrılıyor. Leyli okurmuş, Madam Faure kucağına alırmış gök gürlediği zaman. Meşhur Sarıcazadelerden Osman Bey de –Mehveş ve Ayşegül Sarıca'nın babası– okudu orada. Savaş çıkınca büyükbabam oğlunu alıp İsviçre'ye götürüyor ve harp senelerini İsviçre'de geçiriyorlar; babam İsviçre'de liseyi bitiriyor, tıbba başlıyor. Bu arada büyükbaba üçüncü evliliğini yapmış, 1905'te halam –ismi Hayriye– olmuş, kızını da yanına almış, İsviçre'deler. Babam 1920'ye kadar İsviçre'de kalıyor.

— *Büyükbaba?*
— Büyükbaba dönüyor İstanbul'a. Acıbadem'e dönüyor.

— *Yazı mı yazıyor?*
— Kitap okuyor, yazısı, tercümesi filan, emekli hayatı yaşıyor. Akrabalar ve kuzenlerle oturuyor köşkünde.. Bahçeler, bağlar... Üzümler, meyveler yetiştiriyor bahçıvanlarla...

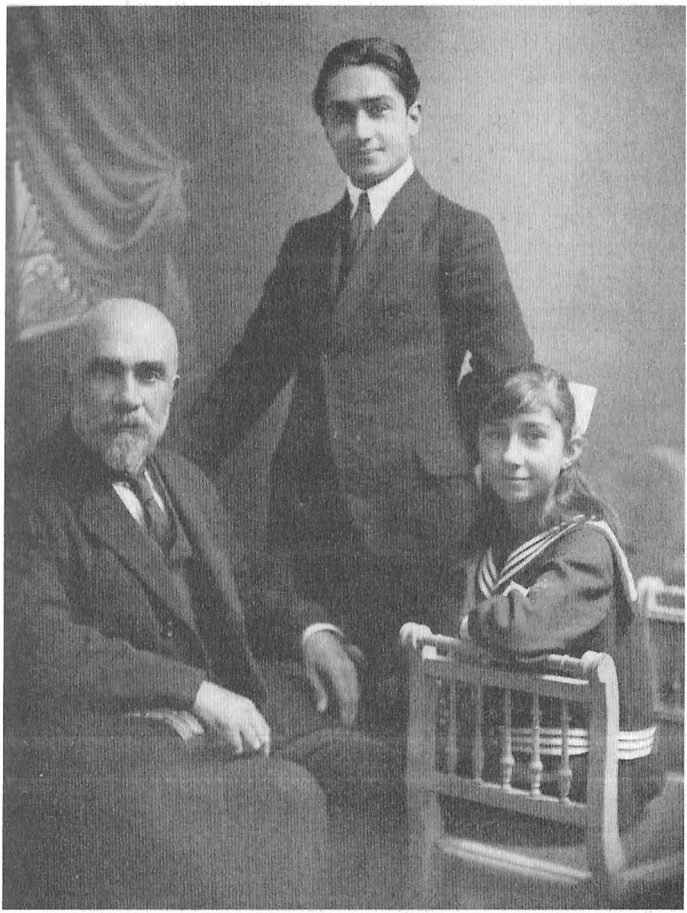
— *Ve 1925'te vefat ediyor. Siz büyükbabanızı hatırlıyor musunuz?*
— Evet, hayal meyal hatırlıyorum. İlk çocukluk imajımı hiç unutmam. Büyükbabam, bizim kapının önünde, beni elimden tutmuş, önümde kocaman bir tekir kedi. Elbisemi bile hatırlıyorum; beyaz, fistolu, koca yakalı bir elbise var üstümde. Sonraki hatıralarda tabii balkondan taş bebekleri atıp düşürdüğüm sahneler var. Daha büyüyünce, bahçede yaptığımız azgınlıklar geliyor. Ağaçların üstünde, karlarda yaptığımız azgınlıklar. Çamları kırmamız filan.

— *Çok güzel bir çocukluğunuz olmalı, kalabalık aile, yan yana köşklerde...*
— Çok iyi geçti. İlginç bir nokta daha var; büyükbabam 1925'de vefat ettiği zaman, babam tıbbı bitirmiş, evlenmiş. Annemle babam, 1920'de babam tıp talebesiyken evleniyorlar.

– *Babanız 1920'de dönüyor ve hemen mi evleniyor?*

– 1920'de Mayıs'ta mı ne geliyor, Temmuz'da annemle evleniyor.

– *Âşık oluyor... Yıldırım aşkı.*



Büyükbaba Mehmet Emin Bey, oğlu A. Sait ve kızı Hayriye ile. Fotoğraf, Cenevre'de çekilmiş.

— *Anneniz İstanbullu mu?*
— İstanbullu değil. Annemin büyükbabası, Müneccim Ahmet Efendi. Müneccim Ahmet Efendi'nin oğlu Emin, Kozikoğlu Emin, Sarıkamış'ta şehit oluyor. Yomra'lı bir hatunla, Makbule'yle evleniyor. Yani bende bir de Pontus kanı var, pek de memnunum. Müneccim Ahmet Efendi'nin Gümüşhane'de bir camisi var. Annem hep, onların kullandığı tabirle, "biz muhacir geldik" derdi. Çünkü, Trabzon'dan geliyorlar, babası şehit olunca, akrabalarının yanına gidiyor annem...

— *Babası Sarıkamış'ta mı şehit oluyor?*
— Evet. Ailenin bir kolu, annesi, Gümüşhane'de kalıyor. Annem çok hoş bir kadın, Trabzon'da akrabalarına gittiği zaman piyanoyu görür, bayılırmış o zaman da. Yani yapısal olarak çok açık, ileri görüşlü...

— *Ders mi almış?*
— Hayır, çok sonra almış. Büyükbabam ders aldırtıyor. Tanıştıklarında babam kur yapıyor, ama annem yüz vermiyor. Aslında o da çok fena âşık. Annem o kadar güçlü bir kadınmış ki, İstanbul'a gelmişler, ailesi Trabzon'a döneceği gün, annem gitmiyor; ben burada kalacağım diyerek bir ahbabının yanına sığınıyor. "Ben gitmeyeceğim, Ahmet'i seviyorum, o da beni seviyor", diyor. Babam da hemen gidip babasına söyleyince bir hafta içinde evleniyorlar. Ve o aileye böyle yabancı bir kız geliyor. Büyük şok! Büyükbabam o kadar olgun ki... Bütün aile fertleriyse şaşkın tabii...

— *Ve de karşı...*
— Ama nasıl karşı? Baygınlık geçiriyorlar. Bu arada annem çok güzel; sarışın, ela gözlü, minyon. Ailedeki kızların hepsi çirkin; Kafkas kökenliler ve hiçbiri güzel değil. Bir Azize teyzemiz güzeldi; Madonna gibi bir kadındı, beni de çok severdi. Hatta ressam Zonaro, onu o kadar beğenmiş ki, efendi babamın resmini yaparken, "verin de bir Madonna yapa-

— Evet, âşık oluyor, "papa"ya söylüyor. Baba da diyor ki, "madem ki birbirinizi seviyorsunuz, evlenin". Hatta annem, "giyecek elbisem bile yoktu" derdi. Halamın elbisesini mi ne giymiş nikâh günü. Ama bayağı bir küçük düğün yapmışlar.



Muhibbe Darga'nın annesiyle (Sabiha) babası (A. Sait).

yım" demiş, tabii babası razı olmamış. Köşkte Zonaro'nun yaptığı tablo asılıydı hep.

— *Bu arada babanızı büyüten Fransız aileye ne oluyor? İlişki sürüyor mu?*
— Babam 1899 doğumlu. "Tant Adrien" bize gelip Fransızca ders verdi, üç, dört, beş yaşlarımdan itibaren... Pendik'te oturur, geldiğinde bayağı, bir aya yakın kalırdı. Ayrıca Kadıköy semtinin çok meşhur bir Fransızca hocasıydı, özel dersler verirdi. Sonra evdeki o noel kutlamaları, hiç unutamam...

— *Noel kutlamaları mı yapardınız? Neler yapılırdı?*
— O noel çamlarını çok iyi hatırlıyorum. Büyükbabam öldüğünde ben üç-dört yaşındaydım; büyükbabamın Viyanalı hastabakıcısı Matmazel Mitsi bizimle kaldı; onun noelleri kutlanırdı. Çamlar, pastalar... İlk yabancı dil olarak Almanca öğrenmişim ama unutmuşum sonra. Matmazel Mitsi'yle yapılan o noele herkes katılırdı. Ağaç âdeti, çocukluğumdan beri var. Gözümü açtım noel ağacı, hediyeler, mumlar güzel müzikler, Mitsi'nin söylediği şarkılar... Hatta büyükbabam, Mitsi'ye miras da bırakıyor. Sonra Matmazel Mari geldi, Fransızca öğretti uzun seneler. Rotiler, pastalarla bu gelenek devam etti. Karnaval zamanı da, şubatta maskeli balolar olurdu.

— *Çam ağaçları, pastalar, hediyeler, bir de maskeli balolar... Ne kılığa girerdiniz?*

— Ben hep küçük Çinli olurum; krepon kâğıttan bir kıyafet yapılır.

— *Siz hep Çinli mi olurdunuz?*
— Aklımda kalan o, daha çok o tipler. Annem kontes filan olurdu, 20-25 kişi toplanır. Çok eğlenceli geçerdi. Her sene maskeli balo vardı. Kostüm kiralanır, diktirilir. Babam matador kıyafeti giyer, halam Pierot olur.

— *Aile içi maskeli balo yani.*

— Acıbadem sosyetesi, babamın arkadaşları da gelir ama ağırlık ailedeydi. Danslar, çarlistonlar, tangolar. Biz belli saatte yatarız, Matmazel Mari bizi odamıza götürür. O zamandan kalma taş plaklarım duruyor. Eduardo Bianco'nun tangoları var. İstanbul'da konseri olmuş, annem babam gitmiş. O zaman gelen meşhur müzisyenleri dinledik hep biz, babam aileyi götürürdü; gece konserleriydi bunlar. Corto, Thibault... Emek, Saray sinemasında konserler olurdu. O zaman konser salonu yoktu, sinemada yapılırdı. Yılbaşı da muazzam olaydı, hiç sokakta kutlanmazdı. Bize hep aile kutlaması olarak aşılanmıştır, ben hâlâ evde kutlarım, dışarı çıkmayı hiç sevmem. Bizim kendi şeker bayramlarımızı da gayet iyi hatırlıyorum. Büyük merasimlerle bonboniyerlerin içine lokumlar, badem şekerleri konur, elmasiyeler olur. Çok büyük ve gösterişliydi bayramlar da. Şimdiki gibi iç turizme dönük bayramlar değildi. Ailenin bir araya geldiği zamanlardı, kalmadı onlar da bitti. Özetle ilk bal maskeyi (bal masque-maskeli balo) bizim evde gördüm, sonra da devam etti bu adet. Fakülte hayatında da, 3 Mart'a, Akademi Balosu'na giderdik. Kaç kere gittim. Ne kıyafetlerle!

— *Ne kıyafetlerle hocam?*

— Hayatımda bu gelenek sürdü hep. Acıbadem'deyken Moda semtinde oturan arkadaşların evinde yapardık, hep bir kıyafetler uydururuz. Sonra Bebek'te oturduğum dönemlerde, yani 1949-50 yıllarında bir balo yapıldı. Bahadır Bey'le (Alkım) karısı Handan Hanım, Bebek'te, ahşap bir konağın bir kısmında çok cici bir evde oturuyordu. Onların evindeki bir maskeli baloda hepimiz çocuk kıyafetine girdik, çok da eğlendik. Bahadır Bey, Bahriyeli kılığına girmişti, kendimi hatırlamıyorum, herhalde yaramaz çocuk olmuştum, elimde horoz şekeri filan... Yine bir balo; bu defa Almanlar da katıldı, o baloda ben artık cariye kılığına girdim.

— *Ooo, çok güzel.*
— Çok güzeldi.

— *Ne yaptınız, satın mı aldınız?*
— Ne münasebet! Benim saten nişan elbisemi, annemin terzisi Madam Joya şalvar yaptı, incecikim o zaman. Taşlı bir kemer bulduk, o da annemin bir elbisesinden. Midem açık, ilk açık mide giyinenlerden biriyim. Korsaj, tül kollar, başımda da tül gibi bir şey. Bahadır Bey'in hanımı, Handan Hanım çok hoştu, sariler içinde Hintliydi.

— *En son gittiğiniz baloyu hatırlıyor musunuz?*
— En son ne zaman oldu? Teşvikiye'de otururken Bilsak'ta oldu, hayatımda bu kadar güldüğümü hatırlamam. Emel Say, Fazıl Say'ın kuzeni, çok sevdiğim ressam bir arkadaşımla gittik, 1983 yılbaşı partisiydi sanırım. Herkes şapkayla gelecek, dendi, kıyafet değil şapka balosu. Çok güzel, arjante (grimsi), rönardan (tilki) şapka taktım, deri etek, ipekli hardal rengi bir bluz. Emin Fındıkoğlu caz yapıyordu. Hepimiz şapkalarlayız. Daha sonra Alman bir arkadaşıma hediye ettim o şapkayı, çünkü burada o kadar kış olmuyor. Hatta o kadar enterasan ki, o şapka hayatımda bir dostluk kurdurdu.

— *Birisi çok beğendi anlaşılan...*
— 1985'ti galiba, müthiş kış yapmıştı. Yine Teşvikiye'deyim, başımda kürk şapka, kürklü bir paltom, çok sevdiğim bir dostumun, Ülker Germen'in antikacı dükkânına gittim. Genç bir bey girdi dükkâna, çok hoş bir bey, 25 yaşında ya var, ya yok. Ülker Hanım tanıştırdı ve Ömer Koç, dedi. Ömer Koç, şapkama bayıldı, uzun uzun şapka konuşuldu. Uzun dostluğum oldu sonra, annesini tanıdım, hâlâ dostumdur, çok severim, fevkalade eğitim almış bir çocuk. Tarih çok seviyor. Yunanca, Latince, tarih bilgisi, harika bir Fransızca, özetle sosyal bilimlerin kristalize olmuş bilgisi var onda. İnanılmaz zevkli, beraber olmaktan konuşmaktan zevk aldığım biri, bu kadar yaş farkımız olmasına rağmen. Böylesi entelek-

müel insan çok az... Evine yemeğe gitmiştim; çok hoş, taş bir ev. Şoförünü yolladı, aldırdı. Şimdi evi bir İtalyan yapmış, giriyorsun, İtalya'daki bir ev gibi, kocaman muazzam bir kapı açılıyor ve Topkapı kucaklıyor insanı. Osmanlının ihtişamıyla Boğaz... Dönüyorsun, İtalyan mimarisi taş ev. Havuzu, kütüphanesi çok beğendim evi. Sohbetler, yemekler, evin dekoru, çok hoş bir akşamdı.

— *Hocam annenize dönelim. Anneniz kalabalık bir aileye gelin giriyor, başta biraz gergin hava var...*
— Kabul ediliyor, Mabeyinci Emin Bey'in gelini oluyor. Mabeyinci Emin Bey'in kızıyla da aynı yaştalar. Kızı ne ders alıyorsa, anneme de aldırıyor; Fransızca, piyano, Türkçe. Annem, zamanında, Trabzon'da sanırım, sübyan okuluna gitmiş. Annemi çok zeki, becerikli bulduğu için, büyükbabam çok severmiş. Annem de büyükbabama hayran ve kızı gibi onun. Kızına ders verdirirken anneme de verdirmesi, ona bu muamelesi, annemi çok yüceltmiş. Ne kadar acı ki annem evlenince tamamıyla ailesinden kopuyor, hiç görmüyor. Çok küçük yaşta evlenmek ve büyük bir aşk yaşaması etkili diyorum ben. Büyükbabam tarafından çok himaye ediliyor, onun tarafından sevildiği için annemin büyükbabama, bizim köşke, babama korkunç bir sevgisi ve hayranlığı vardı. Yani büyükbabamın üstüne yoktu annem için. Ben de büyükbabamı fazla tanımamakla beraber son derece takdir ediyorum. Bana, aileye bıraktığı kitaplar, yaptıkları, o Bizans tarihleri...

— *Kütüphaneniz çok değerli kitaplarla dolu. Bizans tarihlerinden kastınız, okuduğu kitaplar mı?*
— Evet, okuduğu kitaplar. Bizans tarihi okuyan bir adam büyükbabam; Molière'ler, Boccachio... O kadar kültürlü bir insan ki, evde Roma ve Bizans tarihi üzerine o kadar çok kitap vardı ki, böyle bir ortamda arkeoloji ve tarihe ilgi duymamak imkânsızdı. Bizans tarihine, sanatına ve kültürüne hayrandım. Belki de Pontuslu anneanneden genetik olarak bir şeyler geçmiştir.

— *Bu meraklar, öğrenmenin büyüsü, size de geçmiş tabii ki böyle bir ortamda...*
— Önce babama, sonra bana. Babamın hem İsviçre'de yetişmesi, hem dört-beş sene babasıyla Çamlıca'da, Acıbadem'de, köşkte yaşamaları etkili.

— *Babanız annenizle evlendiğinde öğrenci miydi? Yani öyle olmalı...*
— Evet, 1925'te büyükbabam hastayken babam da Tıbbiye'yi bitiriyor. 70 küsur yaşında büyükbabam, ama ölümü beklenmiyor. Ve o esnada babamın Gülhane'deki görevi, yedek subay tabipliği bitiyor. Yeni cumhuriyet kurulmuş ve çok doğru olarak sağlık bakanlığı doktorlara mecburi hizmet koyuyor.

— *Mecburi hizmete mi gidiyorsunuz ailecek?*
— Evet, Erzincan Kemah'a. Büyükbabamdan gizliyorlar, çünkü o zaman Kemah'a gitmek büyük mesele. Bir de Kürt ayaklanmaları var. Tabii o Kürt ayaklanmaları, İngilizlerin dürtüklemesiyle oluyor; halifeliğin kalkması 1924'te. Atatürk ne büyük adam!.. Yapınca İngilizler de o tarafı karıştırıyor, şeriat meselesini gündeme getiriyorlar. Neyse, büyükbabamdan gizleniyor. Zaten 1925'te de vefat ediyor.

— *Siz o zaman küçük bir çocuksunuz. Bir şeyler hatırlıyor musunuz?*
— Evde değişiklikler olduğunu hayal meyal hatırlıyorum. Matmazel Mitsi gitti, yerine Matmazel Mari geldi. Adamlarda bir değişiklik oldu, kalabalık hizmetkâr kısmı değişti. Ama köşk yine devam ediyor.

— *Evde Fransızca ders alıyorsunuz. Piyano da öğrendiniz mi?*
— Dörtbuçuk-beş yaşında Fransızcaya başladık. Hepimizin hocası oldu Matmazel Mari, çok severdik onu. Zaten ben hiç eski harf bilmem. Latin harfleri Fransızcayla başladı. Ve ilko-

kulum da Fransız mektebi. Piyano daha geç oldu, zorla yaptım. Piyanoyu sevmiyordum. Çünkü ben çok erkek gibiydim. Dansı tercih ediyordum. Müziği seviyordum ama çalmayı sevmiyordum. Tabii ders aldırdılar ama işkence gibi geldi bana. Fakülteye başlayınca da bıraktım. Şimdi babam Kemah'a gidiyor, çünkü üç sene mecburi hizmeti var. Bir sene kalıyor, geliyor ve bizi de götürüyor. Benim bir Kemah faslım var erkek kardeşimle, çok enteresan ve bazı şeyleri dramatik.

— *Şimdi bile ilginç, hele o dönemde Kemah'a yolculuk. Yolculuğu hatırlıyor musunuz?*
— Çok enteresan bir yolculuktu. Evin bir kâhyası vardı, unuttum ismini, kâhya, annem, ben, erkek kardeşim Kemah'a gittik.

— *Tek kardeşiniz var, değil mi?*
— Evet, Mehmet, zeki ve enteresan bir kişidir, Saint-Joseph'ten mezun oldu. Robert College'de makine mühendisliği tahsili yaptı. Ben onu hep Dostoyevski'nin kahramanlarına benzetirim. Yıllardan beri "rüzgâr enerjisi" üzerine çalışıyor. Bu konuda patentler de aldı, ancak uygulamaya geçiremedi. Kocaman bahçemizde deneyler yapardı. Şimdi biz evvela İstanbul'dan vapura bindik, Trabzon'a gittik. Hatırladığıma göre vapur Gülcemal'di.

— *Meşhur Gülcemal...*
— Yanılmıyorsam öyleydi. Ben vapurdaki hali değil de Trabzon'dan Kemah'a gidişimizi hatırlıyorum. İki çocuk, annem, kâhya, hanlarda falan kalıyoruz, arabayla gidiyoruz. Sonraki gidişlerimde de o arabaları gördüm ama Çingene arabaları yerine üstü kapalı arabalardı. Bütün memurlar öyle geziyordu, yalnız biz değil. Müstantik, hâkim, doktor. Babam da o zaman çok genç tabii.

— *Nasıl arabalardı?*
— At çekiyor, tekerlekli, aynı Emir Kusturica'nın filminde-

ki gibi, Çingene arabaları. Üstü tenteli. Yaz ayıydı gittiğimizde, bir handa kalındı. Zigana geçidini geçmemiz, benim hayatımda unutamadığım müthiş bir manzaraydı... Zigana dağları... Zigana geçidindeki o çiçeklerin renkleri, o doğa... O nasıl pembeler... Bir tablo kaldı gözümün önünde. Beş yaşındaydım, çünkü altı yaşında döndüm. Altı yaşımı gemide dönüşte kutladık. Demek 13 Haziran'da gemideydik. Sonra Kemah'a vardık. Kerpiç bir evde kalıyoruz, herkes babama, "tohtor bey, tohtor bey", diyor.

— *Köşkten çıkıp kerpiç eve girdiniz....*
— Evet. Yardımcılar da vardı tabii. Eski, güzel tahta konakları hayal meyal hatırlıyorum. Kemah'taki evde beni ilgilendiren, bahçe ve ağaçlar. Çok primitif bir hayat, kazanlar kaynıyor. Ama yemek sistemimiz filan hepsi çok güzel. Annem bizleri nasıl yetiştiriyordu bilmiyorum. Hâkim, savcı, doktor, üçü çok önemli insanlar orada. Bir de beyler vardı hatırladığım.

— *"Tohtor Bey", babanız sürekli hastalara gidiyor.*
— Gidiyor, hastalara bakıyordu. At üstünde müstantikle gidiyor. Öldürmeler oluyor o zaman. Müstantik deniliyordu. Müstantikle gitmesi adli bir olay olduğu zaman, müdahale etmek için.

— *Müstantik, hâkimin eski adı mı?*
— Savcı demek. Yani soruşturmayı yapanla babam at üstünde gidiyor. Babamın enteresan bir tarafı var; çok sporcu bir adam, Avrupa'da Alpinizm yapmış zamanında. Bir de motosikleti var. "Motosikletli tohtor", diyorlar. O deri şapkasını hiç unutmuyorum, son yıllara kadar o şapkasını kullandı. Deri bir şapka, gözlükleri, pantolonu, çizmeleri, motosikletle Kemah'tan Erzincan'a gider. Evde birisi de yanımızda kalır. Babam o kadar çok sevildi ki Kemah'ta. Zaten doktor olarak her yerde çok sevilen bir adam. Bir kere çok demokrat, insani, bende de o vasıflar var. Beyler de çok severdi ba-

bamı. Çok güzel hediyeler geldiğini biliyorum. Çok komik paralar alıyordu herhalde.

— *Kemah'tan çocuk gözüyle hatırladıklarınız neler?*
— Ev çok enteresandı; iki katlı, kerpiç, altta ahır ve samanlık var. Samanlığın üstü düz dam, kara dam, tahta bir merdivenle oturduğumuz yere çıkılırdı. Banyo yapılan, gusülhane gibi yer vardı, erkek kardeşimle benim yatak odam, toplam üç yatak odalı bir ev. Tahta kümes merdiveniyle bahçeye inilirdi. Bahçe müthiş güzeldi, muazzam dut ağaçları, kavak ağaçları ve küçük dere akıyordu... Yazları, kışları çamaşır için kazanlar konur yıkanırdı. Kışın sac odun sobası yanardı.

— *Bahçede ne yapardınız? Çamurla oynardınız herhalde...*
— Evet. Toprakla oynardım, çamurla. Bütün ömrüm hep toprakla geçti. Bazen ne düşünüyorum biliyor musun? Ben hayatı bu kadar seviyorum; dış görünüşümde hayali ya da suni etki yaratabilirim ama ben toprağı seviyorum. Arkeolojiyi bu kadar sevmek, toprağın altından çıkanları hayatının bir parçası yapmak... Zaman zaman düşünüyorum da demek ki o kadar da bu dünyaya bağlı değilim ki arkeolojiyi seviyorum. Acaba bu dünyadan kaçmak mı istiyorum?

— *Daha çok keşfetmek isteği değil mi bu?*
— Yalnız o değil herhalde. Muhakkak başta o var, ama herhalde biraz da o dünyada yaşamak istemek... Mesela, Hitit dünyasında, Büyük Kale'deki sarayda yaşamak isterdim. F Binası'nda. Puduhepa'nın saraylılarından biri olmayı ne kadar isterdim! Onunla konuşmak, ülkeyi idare etmek... III. Hattuşiliş, gut hastalığından ve gözlerinden rahatsızken Puduhepa çok şey yaptı, hem de birçok işlerde. Belgeler var, kocasını da çok seviyordu ki dualar, adaklar yazılmış. Maiyetinde, yakın saraylısı olmayı çok isterdim. Zaman zaman düşünüyorum, hep MÖ 14, 13. yüzyıldaki büyük kale geliyor gözümün önüne. Mesela yağmur kültüyle ilgili bina.

— *Yağmur kültü?*
— Evet, metinlerde dualar, yağmur, fırtına tanrısı var. Söylediğim gibi Mısırla da ilgileniyorum. Ama Orta Anadolu beni çok cezbediyor. Mısır'la mukayese edilmez ama, çok daha kaba, primitif geliyor insana Hitit sanatı. Oysa surlarda, tapınaklarda, mimaride bir kendine güvenmişlik var, bir büyük devleti hissediyorsun orada.

— *Bu kadar sevgi olmasa bu kadar yıl uğraşmazdınız.*
— Yok, emekli olduktan sonra bırakabilirdim.

— *Ama siz büyük aşkla yapmışsınız?*
— Her şeyi aşkla yaptım. Kafam Hititte. Bu kadın bunları yaparken bizimkilerde, Orta Anadolu'da ne vardı diyorum, Mısırla ilgilenirken... Kadınlar orada, "tavananna" (kraliçe) unvanıyla dualar, adaklar ve bağışlar yapıyor.

— *Ünlü bir tarihi karakteri, Mısır'ı idare etmiş bir kadını, Hatşepsut'u araştırıyorsunuz, kitabınız neredeyse hazır.*
— Evet, Hatşepsut'la doluyum. Hatşepsut, bir sürü şey yapıyor. Eski ekol ejiptologlar çok önyargılı. 15. yüzyılın başlarında bir kadının bu kadar şey yapmasına tahammül edemiyorlar. Ben feminist filan asla değilim, insanistim. Ama biz de başarıyoruz bir şeyler, beynimiz daha da iyi gibi bence.

— *Evet Hocam, Kemah'la devam edelim mi?*
— Şimdi Kemah'ta bizim evin önünde ne görüyorum? Kocaman, muazzam bir kale. Üstü dümdüz, tabii kale diye bakıyorum ben. Masallardan öyle adlandırıyorum; peyzaj olarak onu hatırlıyorum. Sonra bir "Kürt" sözü duydum orada. "Kürtler..." Bir baskın oldu ve biz eve kapandık. Babam yine, hukukçular, müstantiklerle; kapılar kilitlendi, kapandı. Baskında koyunları mı götürmüşlerdi, çobanı mı öldürmüşlerdi, bilmiyorum, babam gitti. Tabii ilk defa ben korktum. Kürt, Kürtçe lafından korktum. Hep, sürü olayları olurdu, Türkmenlerle Kürtler arasında... Ölümler, cinayetler... Son-

ra tabii büyüyünce kafam çok değişti... O bir sene nasıl geçtiyse geçti. Çok hoş şeyler de oldu. Mesela öğretmenler, beylerin hanımlarıyla ahbaplık yaptık.

— *Size göre arkadaş yok muydu? Onların çocukları mesela...*
— Hiç arkadaş hatırlamıyorum. Benim arkadaşım olmadı zaten.

— *Başka ne oyunlar oynadığınızı hatırlıyor musunuz?*
— Ne oynardık? Otomobiller filan vardı, küçük makineli eşyalar, trenler. Trenler kurardık. Top vardı, kar yağdığı zaman bahçede kızak kayardık. Giydirirdi annem sıkı sıkı, onları hatırlıyorum. Sonra çok korkunç, hiç unutamayacağım bir olay oldu. Neredeyse annemi kaybediyorduk. Bizim altımızdaki ahırda yangın çıktı. O yangını söndürme faaliyeti, bizi dışarı, içeri emin bir yere götürmeleri... Annem içeri girdi, dam çöktü.. Bir saniye gecikseydi gitmişti, bunu hayatımda unutamadım. Bir de bahçeye giren öküzlerden çok korkardım. İnek ve öküz görünce çığlık çığlığa bağırırdım. Fakat o kaleye kafam takılmıştı. Sonra...

— *Kale değil miymiş?*
— Tabii kale... Urartu kalesi... Sevgili öğrencim, şimdi profesör Oktay Belli beni bilgilendirdi, ona sordum sonra.

— *Küçücük yaşta yine tarihi bir şeye kafayı takmışsınız, belliymiş!*
— Urartu bilimi 1960'lı yıllarda Afif Erzen hocanın sayesinde çiçek açınca ilk sorduğum soru o oldu. Türkler aldı yürüdü Urartular üzerinde. "Afif Hoca", dedim, Arif Bey'in (Arif Müfid Mansel) odasındayız. 1960 yılı. Çünkü 1960 yılında Seton-Llyod alacak, İngilizler buraya el atacaktı. Afif Bey ile Arif Bey, bakanlığa kazı için ilk izin dilekçesini hazırladıkları zaman yanlarındaydım ve çok da isabet oldu; bugün en meşhur Urartu uzmanlarımız olan Prof. Oktay Belli, Prof. Taner

Tarhan, Prof. Altan Atılgan Çilingiroğlu ve Prof. Veli Sevin onlarla yetiştiler. Sonraları, 1977-78'de Malatya'ya geldim. Malatya'dan Fırat'ı geçtim, bizim Tabanbükü/Şıhhasan Köyü'nde kazımı başlatacağım, hazırlık yapıyorum. O ilk sene, ev tutuluyor. Tabii, bütün etraftan gelenler var, konuşuyoruz işte. Alevi köyü, Alevi köyünün ileri gelen aileleri... Bir efendi geldi, 78 yaşındaymış. Yani demek ki 1978'de 78 yaşında. Babam da 1899'lu. Erzincanlıymış ve Erzincan'dan bahsediyor.

— *Babanızla az yaş farkı var. Sordunuz mu?*
— A, dedim, ben Kemah'ı da, Erzincan'ı da biliyorum. Tabii, eski Erzincan'ı, dedim. Benim babam üç sene Kemah'ta hükümet tabipliği yaptı, dedim, motoru vardı. "Nasıl hatırlamam", dedi. "O kadar ünlenmişti ki, her tarafa, her köye giderdi", dedi. O kadar hoşuma gitti ki... Babamı 1964'te kaybettim, aradan kaç sene geçmişti, çok duygulandım, babamı hatırladı, tabii, yaşıtıydı aşağı yukarı.

— *Kemah'ta çevreyi gezer miydiniz?*
— Pek gezmezdik ama Erzincan'a giderdik. Kemah'ta bizim için Erzincan'a gitmek büyük bir olaydı, paşa arabasını gönderirdi, otomobille giderdik, babam motosikletle gelirdi. Fakat ilginç olan orduevinde kalırdık. Ve o orduevinde meşhur Salih Paşa vardı. Atatürk'ün yakınındakilerden...

— *Salih Bozok mu?*
— Herhalde Salih Bozok..

— *Sağ kolu gibi..*
— Evet, Salih Bozok tabii.

— *Sonra Atatürk'ün ölümü üzerine bildiğim kadarıyla Dolmabahçe'de silahıyla intihar ediyor.*
— Bilemiyorum, evet doğru. Ben bir şey okumuştum; Nezihe Araz'ın kitabındaydı. Neyse, Salih Paşa'yı babam çok seviyordu, karısı da vardı tabii. Annem de çok şık giyinirdi,

onun eşi de; sıkma başlı, kürklü paltolar, bilekten bağlı ayakkabılar. Biz de çok güzel giyinirdik. Beyoğlu'nda meşhur Meyer'den alınmış paltolar, deri şapkalar... Gayet şık gidilir ve annem piyano çalardı. Salih Paşa isterdi, annemin küçük parçalar çaldığını hatırlıyorum. Böyle bir sosyal hayat vardı, arada bir gidip nefes alınırdı böyle...

— *Kalır mıydınız gece de?*
— Gece kalırdık tabii, birkaç gün, dördümüz bir odada. Salih Paşa'yı bu şekilde hayal meyal hatırlıyorum. Salih Paşa, Salih Paşa, başka laf yoktu daha. Soyadı kanunu yok. Neyse o bir sene geçti, köşke döndük. Büyük bir sevinçle... Bütün akraba-i taallukat köşkte. Babam bir sene daha yalnız kaldı. Mecburi hizmeti bitirdi, geldi. Kocaman köşk, annem idare ediyor, bir yerlerden para geliyor, bir hanımız var o zaman, yalnız babamın maaşıyla geçinmiyoruz. Babam gelir gelmez hemen Akil Muhtar'a asistan oldu. O zamanlar profesör unvanı yok, müderris mi diyorlardı, hatırlamıyorum.

— *Babanız Doktor Ahmet Sait Darga, Akil Muhtar'ın asistanıydı?..*
— Evet. Babam, ortaokul ve liseyi İsviçre'de okuduğundan Latince ve Yunanca bilirdi, Roma tarihi konusunda engin bir bilgisi vardı. Dönüşünde Çamlıca'daki köşkte bir sanatoryum kurmayı düşlüyordu. Ancak Türkiye'ye döndükten sonra dahiliye uzmanı Prof. Dr. Akil Muhtar'ın yanında asistanlığa başladı, bu düşünü gerçekleştiremedi. Sonra Paris'e gittik birlikte. Paris'te Prof. Marcel Labbe'nin yanında göğüs hastalıkları üzerine uzmanlaştı. Paris dönüşü, Akil Muhtar, Allah rahmet eylesin, bütün hocaların yaptığını yapıyor ve babamı akademik kariyere almıyor, Muzaffer Şevki'yi alıyor. Bunun üzerine babam daha çok para kazanacağı için Bayer'in araştırma merkezinin başına geliyor.

— *Ailece Paris'e gidiyorsunuz ama Paris'ten önce ilkokula başlamış olmalısınız.*

— Babam, İsviçre'de yedi yaşında okula gittiği için çocuklarını katiyen küçükken okula gönderme taraftarı değildi, hatta torunu, oğlum Emir de yedi yaşında ilkokula gitti. Ben de okula gitmek istiyorum, merak ediyorum, okula giden çocukları görüyorum. Bu arada hayatımda çok büyük iz bırakan bir olay yaşadım ve bütün aile de ayağa kalktı. Bizim Acıbadem, o zaman saray paşalarının, çocuklarının yaşadığı, koca koca köşklerle dolu ataerkil bir yer. Okul yok, arabalarla Kadıköy'e gidilir, üç kilometre mesafeye faytonlar, at arabalarıyla gidilir, bizim özel at arabamız yok ama kira arabaları kullanan adamlarımız vardı. Halamın özel arabası vardı, eniştemin brik denilen arabası vardı.

— *Brik nasıl bir şey?*
— Hasır bir araba, iki tekerlekli, bir atlı. Ben bayılırdım, çok şık bir şeydi. Çamlıca'ya gideriz, annem Çamlıca Ortaokulu öğretmenleriyle ahbap, bize çaya gelirler, hatta hanımlar aralarında danslı partiler yapılır. Annemin jimnastik hocası vardı, çarliston dersi alınırdı. Neyse, annemin arkadaşları, benim merakımdan okula dinleyici olarak gelsin, demişler. Arada bir okula gidiyorum. Okulu o kadar sevmişim ki gittiğim bir gün okulda kaldım. Kırmızı bir yün takımım var, bana "kırmızı şeytan" diyorlar. Yemekhanede yemek yendi, yanımda çok sevdiğim Belkıs Abla var. Müdür beni odasına çağırdı, hava kararmış, annem babam beni arıyormuş, yer yerinden oynamış. Telaş içinde akrabaları dolaşmışlar, son olarak bahçıvanımız Mustafa Çavuş'la beraber, annem, babam okula gelmiş. Hiç unutmam, müdür uzun pijama mı entari mi ne giymişti, ben müdürden bir güzel papara yedim.

— *Size sormadılar mı ailenizin haberi var mı diye?*
— Yok canım ben öğrencilerle yemeğe kaldım.

— *Okul yatılıydı o zaman?*
— Evet, tabii. Ders bitti, bir şeyler yaptık, yemek yedim.

Neyse beni azarlayıp eve götürdüler. Ben sonra kendimi tahlil ediyorum; kaçmak, uzak bir yerlere gitmek, bağımsız hareket etmek, asi kız dedikleri cinsten... Ondan sonra beni izinsiz halama dahi bırakmadılar. Tel kapı vardı aramızda, ona dahi bırakmadılar. Yıllar geçti, ben 1960'larda hocalık yapıyorum, o gün yanımdaki Belkıs Abla'nın oğlu benim talebem oldu; Mehmet Özdoğan. Belkıs Abla, kimya profesörüdür, o olayı seneler sonra hatırladık biz. Sonra, sekiz yaşındayken arabayla tıkır tıkır Yeldeğirmeni'ndeki St. Euphemie İlkokulu'na başladım; bir yıl okuduktan sonra, babamın işi dolayısıyla Paris'e gittik.

— *Zaten Fransızcanız evdeki eğitimden var, bir de bir yıl ilkokul eğitimi. Paris'e gittiğinizde 1930'lar olmalı. O yılların Paris'ini çocuk gözüyle nasıl hatırlıyorsunuz?*
— Paris çok renkli, çok farklı bir şehirdi tabii. Geceleri pırıl pırıl... Babam işine gidiyor, annem bizi okula taşıyordu. Çok iyi bir semtte, Neuilly'de oturuyorduk. Noel gecelerini unutmuyorum, çünkü biz evde kalırdık, annem babam karşımızda oturan, İstanbullu Ermeni bir hanıma bizi emanet ederdi. Çok hoş bir hanımdı, bizi çok seviyordu. Annem babam giyinir, Faure'ların, yani babamın ilkokulda okuduğu okulun sahibi, Auguste ve Adrien Faure'un evindeki davete giderlerdi. Gatolar (gateaux-pastalar) alınır, biz de pencereden bakarız. Avenue de Neuilly'de bütün gece uzun elbiseli, kürklü insanlar dolaşırdı. Bütün ağaçlar ışıl ışıl... Paris'te boş günlerimizi fevkalade güzel değerlendiriyorduk, paten yapıyorduk. Hava günlük güneşlik olduğu zaman Bois de Boulogne'a (Boulogne Ormanı) gidip paten yapmak, yürümek, bisiklete binmek, çok hoştu. Yağmurlu havalarda müze gezme faslımız vardı, perşembe günü serbesttik. Louvre'u babam gezdirirdi, her bir eseri, ressamı açıklayarak, hatta ben o yaşta Raphael'in Jeune Homme portresine âşık oldum.

— *Dokuz yaşında Paris'te Raphael'in Jeune Homme portresine âşık oldunuz. Babanız tarihe, sanata meraklı biri.*

— Evet, hem de çok. O dört kişilik aile hep gezerdik, Paris ders gibi oldu bana. Ingres'i, Gericault'u gördüm. Hatta hiç unutmuyorum, Delacroix'nın Fas'taki mezalimi anlatan muazzam tablolarından o kadar etkilendim ki, bir iki gün ağladım. Abdülkerim'in öldürülmesi filan...

— *Babanız o yaşta bayağı bilinçlendiriyordu...*
— Tabii, Ingres'ın o hamam sahneleri... Titien... Resim, tarih sevgisi veriyordu. Bir kere bu yaşta Samotrake Nike'sini, Milo Venüsü'nü gördüm. Samotrake Nike'si kanatlı kocaman bir heykel. Resim beni çok ilgilendiriyordu. O zaman bir Raphael tutkunluğum başladı. Yalnız klasik resim hatırlıyorum, babam bununla kalır mı, bizi Saint Germain şatosuna götürdü. Paris'in dışında, Saint Germain'deki prehistorik müzeyi gezdim. Saint Germain şatosunda bu prehistorik müze hâlâ var. Fransa prehistoryası tabii. Taşlar, paleolitik devir..

— *Böyle bir ortamda tarihi, arkeolojiyi, sanatı sevmemek mümkün değil. Babanız gezdirirken çocukların anlayacağı şekilde anlatıyor tabii.*
— Anlatıyor ama, taş devri diye biliyorsun. Paris lunaparklarında da gezdik, tiyatroya da götürdü. Mesela ben Paris'te, babamla beraber, Grieg'in Peer Gynt'ünü seyrettim. Hep beraber, maaile. Tabii Comedie Française'de Moliere'in Arpagon'unu (Cimri) gördüm. Sonra kilise ziyaretleri... O kilise ambiyansı (ambiance: ortam), o müzikler, o korolar. Barok müziği sevmemde, tahmin ediyorum ki bu ziyaretlerin çok büyük etkisi oldu. Sonra babamın motosiklet tutkusu... Babamla çok iyi anlaşırdım, ben tabii böyle deli şeyleri de çok seviyorum, erkek gibiyim. Yani Louvre'u gezmeyi seviyorum ama, kar olsun da paten yapayım istiyorum. Paris civarında engebeli arazide motosiklet yarışlarına giderdik, bayılırdım, o kadar hoşuma giderdi.

— *Babanız yarışmıyordu herhalde?*

— Hayır, seyrediyoruz. Motosikletlerin havuz gibi bir yerde akrobatik hareket yaptığı yerler... Bayılırdım bunlara. Neyse dönüş için Paris'ten trenc bindik, Marsilya'ya geldik. Tadla isimli bir vapura bindik.

— *Paris'te okula gitmediniz mi?*

— L'ecole Superieur de Jeune Fille'in ilk kısmına gittim. Fransa'da o zaman da sekiz yıllık eğitim var. Tabii baştan çok sıkıldım, aileden Fransızca biliyorum ama yetmiyordu... Babam kompozisyonlarıma çok yardım ederdi. Okulda çok severlerdi beni, Muhibbe Sait diye geçerdi ismim. Tarih anlatılırdı, aletli jimnastik derslerini çok severdim. Kendi karneme şaşırdımdı, gayet güzel notlarım çünkü.

Nom Mouhibe' Said

Notes du 12

INTERROGATIONS

	Lundi	Mardi	Mercredi	Vendredi	Samedi
Récitation		12			
Grammaire			8		
Calcul	11			8	
Histoire					
Géographie		11		20	
Leçons de choses			10		
Conduite	13				
Application	15				

OBSERVATIONS

A Bien.

Le Professeur :

Classe de 8ème

au 23 Décembre 1931

Indulgent

DEVOIRS

	Lundi	Mardi	Mercredi	Vendredi	Samedi
Français	9	17	20	19	20
Orthographe	8	0		14	12
Calcul	17	20	17	19	10
Carte	14	0			
Ecriture	11				
Dessin					

Composition en

Places sur élèves ; Points sur 20

OBSERVATIONS

Les Parents :

1931 tarihli, Paris'teki ilköğretiminin karnesi.

— *Okulda arkadaşlarınız olmuştur. Gitme kararı verince okulunuz, arkadaşlarınız nasıl karşıladı?*
— Ayrılacağım diye çok şık bir elbise dikmişti annem bana. Bayağı güzel elbiseler giydirdi. Temmuz başıydı sanırım; beyaz pelerinli, çok şık, şifon bir elbise. Okul bayağı üzüldü gidiyorum, tekrar dönmeyeceğim diye. Çok güzel bir tören oldu. Tabii, oradaki arkadaşları da seviyordum. O sınıftan resmimiz var. O resmi annem hep sakladı, Acıbadem'de annemin küçük salonunda dururdu. Yine erkek gibi saçımla...

— *1930'ların Paris'inde beyaz pelerinli, şifon bir elbiseyle törene katılıyorsunuz, o zamanlar için olağan herhalde, şimdiyse masal gibi... Dönüş yolu ve gemiyle dönüyorsunuz hep beraber?*
— Evet, babam, erkek kardeşim Mehmet, ben, annem. Annem, gayet hoş, şık kadın. Vapurda bir sürü genç talebeler var. Babamla, annemle ahbaplık yapıyorlar. Bunlardan bir tanesiyle çok büyük dostluk kurduk. Türkiye'nin mühendislik tarihinde çok büyük yeri olan bir bey; Muhittin Toköz. Fransa Politeknik'inden (Teknik Üniversitesi) mezun ilk Türk. Bir de babamın bir papaz arkadaşı oldu, onu da çok iyi hatırlıyorum. Fransisken papazı, o da İstanbul'a geliyordu. Bu arada bizim bir kızımız, Keriman Halis, Avrupa güzeli oldu. Gemide büyük bir olay oldu, herkes çok sevindi. O kutlandı gemide.

— *O sırada tam gemideydiniz.*
— Evet. Herkes müthiş sevindi, akşam yemeğinde şaraplar içildi. Bir de bana kırmızı şarap! Fransız şirketi olduğu için, benim bardağıma da şarap koyarlardı, çocuklara kırmızı şarap, biz suyla karıştırırız. Kırmızı şarabı ilk defa o gemide içtim. Sonra Napoli'den Pompei'ye gidildi. Pompei'yi gezdik. Orada çok enteresan bir olay yaşandı ama o esnada ben anlamadım. "Lupanari", yani genelev var orada, şimdi tabii arkeolog olarak gayet iyi biliyorum. Annemi sokmadılar, babam gitti erkeklerle. Annemi, çocuk, genç kız, 18 yaşında, diye sokmadılar oraya. Hiç unutmam.



Sabiha ve A. Sait Darga, Atina'da Hadrianus Kapısı'nın önünde... 1930'lar...

— *Pompei genelevini gezmek için annenizi uygun yaşta bulmadılar, bu da o döneme özgü, tarihi yer gezisinde yaşa bakmak! Çok hoş! Gemiyle İstanbul'a ulaştınız ve bu defa Türkçe öğreneceğiniz bir okula başladınız herhalde.*

— Döndük, ben azmak istiyorum, bahçede gezmek, ağaçlarda Kızılderili oyunları oynamak. Fakat babam her gün ders çalıştırıyor. Türkçe, gramer, şu, bu, matematik. Ondan sonra Kadıköy'deki meşhur Gazi İlkokuluna yazıldık ve sınavdan geçildi. Erkek kardeşim de aynı okula başladı. O da Paris'te papazların okuluna gidiyordu tabii. Neyse, sınıfı biraz yadırgadım, şivem bozuk diye alay ediyorlar.

— *Acıbadem'den Kadıköy'e nasıl gidiyordunuz? O zaman okul servisi de yok, babanız mı götürüyor?*

— Acıbadem'den oraya atlı arabalarla giderdim, sabah gider, öğlen gelirim. O sınıftan bir tek arkadaşım var, gerçi çok



Muhibbe Darga (11 yaşında) ve kuzeni Ali Ocak ve ailesi Paris dönüşü poz vermişler. Yıl 1933.

az görüşüyoruz ama. Kim biliyor musun? Seyahatler eden, beeen bilmem kim diyen çocuğun babası...

— *Saadettin Teksoy?*
— Saadettin Teksoy'un babası Nevzat, sınıf arkadaşım. Bu felaket Saadettin Teksoy, bizim Nevzat'ın oğluymuş. Gazi okulu, iyi bir okuldu, sınıfta bir de, en arkada oturan, bizden çok büyük, 16 yaşında bir delikanlı vardı. Bu kimmiş? Fenerbahçe'nin meşhur futbolcusu Sabri. Sabri'yle sınıf arkadaşıyım ben. Yıllar sonra ünlü futbolcu oldu, sonra Sabri öldü.

— *Bir yıldan sonra hemen Erenköy Kız Lisesi'ne mi geçtiniz?*
— Hemen değil, ortaokulu bir iki sene Çamlıca'da okudum, orası kapanınca Erenköy'e gittim. Öyle pek çalışkan değildim. Durmadan kitap okurdum. Erenköy Kız Lisesi'ne devam ederken jimnastik, tarih, edebiyat ve biyoloji en sevdiğim derslerdi. Vasat bir öğrenciydim, az çalışır, bol okurdum.

— *Hangi kitapları okurdunuz mesela?*
— Çocukluk ve ilk gençlik yıllarımda hep Fransızca kitaplar okudum. Çünkü babam Fransızcayı unutmamı istemezdi, evde de zaman zaman Fransızca konuşurduk.

— *Eski ailelerde genelde böyle oluyor, hele Fransız kültürü de varsa... Bir de imparatorluğun diplomatik dili Fransızca o zaman, babanız da öğrendiğiniz dili unutmayın istiyor herhalde.*
— Tabii. Mesela Fransız masal kitapları çocukluğumda önemli yer tutar. Kendi torunlarıma uydurduğum masallarda da çocukken okuduğum masalların etkisi oldu. Örneğin "Cadichon'un Maceraları", Conte de Perrault... Arsen Lüpen'e bayılırdım. Neredeyse âşıktım Arsen Lüpen'e. "Üç Silahşörler"i de severdim. Sonra Erich Maria Remarque'ı, Reşat Nuri'yi... İlk okuduğum kitap, "Çalıkuşu" ile beraber Pierre Loti. Sonra "Le Pécheur d'Islande"ı (İzlanda balıkçıları)

okuduğumda, zırıl zırıl ağladığımı biliyorum. Üçlere kadar okurdum, ertesi günü okula gideceğim; babam ya da annem gelir, elektriği söndürür, azarlar. Hâlâ da çok severim gece okumayı. 14-16 yaşlarında sınıf arkadaşlarım okula seks kitapları getirirdi sonra. Pek bir şey de anladığımız yoktu!.. Bu kitaplardan hiç hoşlanmadım.

— *Utangaçlık, şimdiki gençlerin aksine...*
— Evet, biz yasaklı dönemin çocuklarıydık, her şey yasaktı. Kızlarla çoğu zaman, yatak faslı konuşulurdu; zifaf gecesi ne olacak, nasıl olacak. Bu konuları pek anlamazdım, hakikaten çok geç inkişaf ettim. Hatta o kitabın adını unuttum, pis bir ismi vardı; herkesin elinden geçmiş. Erich Maria Remarque'ın "Garp Cephesinde Bir Şey Yok"u okuduğumda 16 yaşımdaydım, ki orada erotik bir aşk sahnesi vardır, hiç unutmuyorum, annem o bölümü çıkarmıştı, sonra buldum onu ve okudum. Üniversiteye gittiğimde artık benim için Fransız edebiyatı dönemi başladı. Anatole France'ı, bütün serileriyle okudum. Verlaine'in, Rimbaud'nun hayatını okudum.

— *Verlaine'in hayatı Türkçeye de çevrildi.*
— Evet. Bir de huysuz, berbat bir adam, gerçi bütün jeni'ler (genie: dâhi) öyledir. Rodin de öyledir. Esas, en çok sevdiğim ve o yaşlarda okuduğum, ciltlettiğim bir kitap var: "Les Trois Titan" (Üç Titan). Beethoven, Rembrandt, bir de Michalengelo anlatılıyor. Anatol France, Somerset Maugham, Bernard Shaw, Oscar Wilde, Stephen Zweig, Jean-Arthur Rimbaud, Paul Verlaine, Charles Baudelaire, Rainer Maria Rilke... Sonra tarih ve mitoloji sevgim, o da babamdan geçmiştir. Mitoloji okumaya 12 yaşında başladım. 18 yaşında Ömer Hayyam'ı Fransızcadan okudum. Sonra da A. Kadir'in çevirilerinden...

— *Babanız hayatınızı çok belirlemiş...*
— Çok. Çok yönlendirdi.

— *Yönlendirmiş ama baskı yapmamış galiba. Hani böyle bazı anne babalar vardır. Size seçenekler sunmuş...*
— Tabii ben de ilgi duyarak, severek okuyordum. Benim ailemden, bir annem okudu, bir de ben okudum. Belki halam da okudu zamanında, bilemiyorum. Ama erkek kardeşim eline almazdı bunları. İnsana bunlar duygu zenginliği, mutluluk, hayata bağlılık veriyor. Ben kitapsız yaşayamam, yani züppelik filan değil bu.

— *Ama o alışkanlığı vermişler.*
— Tabii. Annem de çok okuyan bir kadındı. Düşün, annem bana Halikarnas Balıkçısı'nın kitaplarını Anadolu'ya yollardı, benim Anadolu senelerimde. Yani kendi okur, sonra bana yollar. Onun özel hayat hikâyesini ailem biliyordu. Babamdan Balıkçı'nın neden Bodrum'a sürgüne gittiğini dinlemiştim. Şimdi herkes biliyor elbette olanları. Balıkçı'nın kitaplarını hâlâ gözüm gibi saklarım. Balıkçı'nın "Ötelerin Çocuğu"nu annem hediye etmişti. Bu kitap da, beni çok etkiledi. Anadolu insanını ve kültürünü anlatan kitapları, bundan sonra sevmeye başladım. Anadolu insanı eziliyordu ve acı çekiyordu. Hayatta kalabilmek için büyük bir mücadele veriyordu. Özellikle "Ötelerin Çocukları" bu korkunç mücadeleyi çok güzel yansıtıyordu. Ben köşkün bahçesinde çamlar altında bu kitapları okurken o kadar rahat bir hayat sürüyordum ki, belki biraz da utanarak okuyordum bu romanları. O çileli hayat, düşünemediğim bir şeydi. Bu kitaplar, benim hayata bakış açımı değiştirdi. İnsanları sevmeye başladım. Kalıplaşmış insan ilişkilerinden uzaklaşıp, özellikle Anadolu insanına yöneldim.

— *Babanızla arkadaş gibiymişsiniz anladığım kadarıyla...*
— Evet, babamla iki arkadaş gibiydik. Bana aşklarını da anlatırdı. Annem kızardı bu konuşmalara. Güzel bir kadın olan annemle, güzel bir adam olan babamın aşk türbülansları hiç bitmedi ve bu beni çok üzdü. Babam bana, "senin de flörtlerin olacak, ama lütfen kibarlık sınırını aşma", der-

di. Sonra babamla çok güzel seyahatlere çıktık. Arkeolojiye olan ilgim de yine babamdan kaynaklandı. Sonra İstanbul gezmelerimiz... Pazar günleri en büyük eğlencemiz Kadıköy'den vapurla ailece karşıya geçmek ve Tepebaşı Tiyatrosu'na gitmekti. Hazım'dan (Körmükçü) "Lüküs Hayat"ı, Talat Artemel'den "Hamlet"i hep Tepebaşı'nda seyrettim. Muhsin Ertuğrul'u, Neyyire Neyir'i ve Cahide Sonku'yu izledim sahnede. Babam müziği severdi, çello çalardı. Annem de piyano. Mevlânâ'ya hayrandı, Doğu felsefesine ilgiliydi. Yaşamı severdi. Hayattan haz alan biriydi babam. Avrupa'da yetiştiği halde hiç aristokrasi meraklısı değildi, halkçıydı. "Halkla bütünleşeceksin, hor görmeyeceksin, burjuva kalıplarına girmeyeceksin", derdi. Bunları bana aşıladı hep.

— *Anneniz nasıl bir kadındı?*

— Annem evine ve ailesine çok düşkün, iyi ve titiz bir ev kadınıydı. Ben "erkek Fatma" gibi olduğum için ev işlerinden hiç hoşlanmazdım. Hâlâ da hiç hoşlanmam. Bu yüzden de annemden biraz uzaklaşmıştım. Gerçekten hiç sevmezdim ev işlerini. Sonra nasıl böyle tertipli oldum bilmiyorum. Mesela babam anneme kızdığı zaman "İmparatoriçe Eirene", derdi. Hatta, "elinden gelse gözlerimize mil çektirir" diye espri de yapardı... Annem otoriter bir kadın, modern ama dinine bağlı. Babamın kendisine verdiği arsaya, onun vefatından bir gün sonra, anısına bir okul yaptırmak istediğini söyledi. Milli Eğitim Bakanlığı'na hibe ettiği o arsaya Dr. Ahmed Sait Darga İlkokulu inşa edildi. Sekiz yıllık eğitime geçen pilot okullardan biri oldu sonra bu okul.

— *Biraz Acıbadem'deki hayattan bahsedelim. Acıbadem'de köşkte kaç kişi yaşıyordunuz?*

— Çok kalabalık değildik. 22 odalıydı köşk ve biz dört kişiydik, bir de babamın kuzeni vardı; Selime Hala'nın oğlu, Hüseyin Amca. Onu çok severdik, bizle otururdu. En az iki çalışan vardı, bir de bahçıvan. Mesela halamın evi, 12 odalıy-

dı ama dört kişi yaşardı. Aşçısı, hizmetçisi vardı. Büyükbabam da oturduğunda ev hiçbir zaman fazla kalabalık olmamış. Biz en üst kattaydık, büyükbabamın ölümünden sonra aşağıya indik. Köşkte kocaman bir kütüphane vardı, ben hep kitaplarla haşır neşir... Sonra ailenin fertleriyle dostluk ederdik; kuzenler, kuzinler, hep çok yakındık.

— *Köşk kaç yılında satıldı?*
— 1993'te annem öldü, 1997'nin sonunda satıldı.

— *Köşkü görmemiş birine içerisini nasıl anlatırsınız?*
— Tavanlar, bahçe çok güzeldi. Çamların içinde bir köşk. 1. sınıf tarihi eser, duruyor tabii hepsi. Salonun tavanları yaldızlı, süslü... Şale köşkü, aşağı yukarı 1902'lerde yapılmış. Kim yapmış? Yine Rum ya da Ermeni ustalardan biri. Benim çocukluğumda tamire Nikoli Usta gelirdi. Tabii yapan o değildi ama, o kadar güzel, ince ince işlenmiş tavanlardı ki bayağı iyi bir kalfanın elinden çıkmaydı.

— *Ağaçların altında çocukluk geçirmek hoş olmalı...*
— Erkek gibi bir çocuktum, dedim ya, "delikanlı"ydı ismim. Ortaokulda da erkek gibi giyinirdim, kısa alagarson saçlar. Müdürler, hocalar, hep "delikanlı" derdi. Herkesin çocuğu vardı, babamın kuzenlerinin, kuzinlerinin, kız kardeşlerinin çocukları vardı. En büyükleri de bendim ama benden küçüğü de sadece iki yaş küçüktü. Yani biz yedi yaşında da arkadaştık, beş yaşında da, üç yaşında da. Ortaokul sıralarında çok eğlendiğimizi hatırlıyorum; bizim bahçede toplanırız, çamlar var, salıncak, voleybol, ne istersen her şey vardı. Ping pong oynanır...

— *Daha çok aile içindeki çocuklarla mı arkadaşlık yapıyordunuz o zaman?*
— Dışardan arkadaşım gelmezdi. Ancak üniversiteden sonra gelir oldu. Yani bizim aile bize yeterdi. Sonra civarımızda komşularımız vardı. Çok ilginç komşulardı, Acıbadem o za-

manlar daha önce de söylediğim gibi saray mensuplarının, üst düzey devlet memurlarının sayfiyesiydi.

— *O zamandan, çocukluğunuzdan beri süren arkadaşlığınız var mı?*
— Var tabii. Mesela Semra Ögel. Semra Ögel'in ailesi –babası Şükrü Ali Bey, annesi Meliha Hanım– babamın ve annemin arkadaşlarıydı. Semra Ögel'in büyükbabası, daha evvel büyükbabamın arkadaşıymış, kim olduğunu hatırlamıyorum. Şükrü Ali Bey, Atatürk'ün ordusundandı, cumhuriyet döneminin yüksek düzeyde bir askeriydi, çok hoş bir beydi. Çok severdim onu. Semra yaşça küçüktü ama dostluğumuz o zaman başlamıştı.

— *Tanımayanlara açarsak Semra Ögel sanat tarihi profesörü değil mi?*
— Evet, emekli şimdi o da.

— *Yakın çevrenizde, o yıllarda mesela Acıbadem'deki dostluklardan hatırladıklarınız kimler?*
— Ahbap olduğumuz, çok hoş aileler vardı. Büyükbabamın dostlarından Rüştü Paşa'nın kızı Nimet Hanım: Haldun Dormen'in annesi... Haldun Dormen de Acıbadem'de doğanlardan yanılmıyorsam. Çünkü bebekken güzelliğinden bahsedilirdi. O aileyle halam görüşürdü, sonra, Ahmet Paşa vardı. Şimdi apartman var onların köşkünün yerinde; Sabancı sitelerinin oraları. Ahmet Paşa'nın kızı Mebrure Hanım, annemin ve babamın arkadaşıydı. Mebrure Hanım'ın kocası da cumhuriyet paşalarından meşhur Fazıl Paşa'ydı. Babamın kuzeninin köşkü, Hasan Paşa'nın Köşkü aşağı Acıbadem'deydi. Kızı, yani babamın kuzeni Ulviye Abla vardı, ablası Şerife Teyze çok güzel alaturka piyano çalardı. Ulviye Abla, çok meşhur, yine bizim Dağıstan kökenli Nuri Berköz'le evlendi. Nuri Berköz Paşa oldu. Mahmut Berköz Paşa vardı; hepsi Moskova'da okumuş, çok iyi Rusça bilen, Moskova Akademisi'nden gelip Atatürk'e katılanlar. Milli

mücadeleyi yapanlar yani. Nuri Berköz, 1936'da Türkiye Cumhuriyeti'nin Moskova askeri ataşesi oldu. Ulviye Ablam da gitti oraya.

— *Sizi biraz daha zorlayalım, başka komşular?*
— Orada iki büyük aile var yakın tarihimizde isim yapmış; Vehip Paşa ve onun kardeşi Esat Paşa. Vehip Paşa'nın daha ziyade Sarıkamış savaşlarında adı geçiyor. Esat Paşa da aynı şekilde, Yanya Fatihi Esat Paşa olarak bilinir. Vehip Paşa'nın kızı Firuzan, annemin çok yakın arkadaşıydı, ben, abla, derdim. Ve babamın bir arkadaşıyla, Doktor Talat Barohan'la evlendi. Sonra Esat Paşa'nın kızı, ev hanımı Nesibe Abla'ydı, o da annemin çok yakını.Yani ailenin dışında bu insanlar annemin arkadaşlarıydı. Onlar evlerinde telefon olan bir aileydi. Hiç unutmuyorum, daha bizim evde telefon yokken Esat Paşa'nın evinde telefon vardı.

— *Tarihi bir telefon olmalı, manyetolu herhalde...*
— Çok sıkıştığımızda evlerimiz yakın olduğu için oradan haber verilirdi bize. Evet, manyetoluydu. Ben, konuşmaktan hiç hoşlanmazdım ama öğreneyim diye yollarlardı beni. Bizim o semtte köşkler yıkılıp yerine yollar açlınca o yollara hep burada oturanların isimleri verildi. Emin Bey Sokak, büyükbabamdan, Esat Paşa Sokağı var. Eski ailelerden hemen hemen hiç kimse kalmadı, Semra Ögel'in ailesinden olanlar var. Topraklarını, köşklerini müteahhite verip apartmanda oturan birkaç kişi var, sanıyorum. Bir de tabii Nesibe Abla'nın kızı Zehra var, karşılaşıyorum, görüşüyoruz. Daha çok da Bodrum seyahatlerinde... Sporcu, Alman mektebinde okumuş hoş bir genç hanım. Yani o aileden bir torun. Onun çocukları var. Bir de şimdi Acıbadem tanımadığınız bir yer oldu. Hiç ama! Ben çok yabancılık çekiyorum. O kadar şaşırıyorum ki.

— *Çok tuhaf bir duygu olsa gerek. Çocukluğunuzun Acıbadem'inden eser yok! Hem üzücü, hem bir döneminiz silinmiş gibi...*

— Tabii, her şeyin aynı kalmasını beklemiyorum ama... Benim bisikletle geçtiğim küçük asfalt genişledi, bizim bahçeden yerler alındı. Mc Donald's'lar, bilmem neler, kebapçılar, halıcılar tamamıyla değişti. En hoş taraf tabii Marmara Üniversitesi. Şevket Paşa'nın köşkünün yerinde Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi devam ediyor.

— *Şevket Paşa ile tanışıyor muydu aile?*
— Büyükbabam tanışıyordu, görüşürlermiş tabii. Çok güzel bir köşk vardı. Sonra onun damadıyla da –kızının kocası eczacıydı– babam görüşürdü hatırladığıma göre. Şevket Paşa Konağı'nın selamlığı kaldı, biju (bijou: mücevher) gibi böyle... Tahta selamlığı restore ettiler, dekanlık binası yaptılar, esas köşk yıkıldı. Ve şimdi beton, ruhsuz bir bina, içi ruhlu ama; o da Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Hüsamettin Koçan sayesinde. Bir de Çamlıca Kız Lisesi var.

— *Herhalde hep köşkler vardı o zamanlar değil mi?*
— Hep köşkler, ağaçlar içinde ahşap köşkler... Her tarafta leylaklar, akasyalar, ıhlamur kokuları, kestane ağaçları. Şimdi Acıbadem ismi neden çok geçiyor? Acıbadem Hastanesi'nden. Kocaman bir hastane yapıldı, çok meşhur oldu. Fenerbahçeliler meşhur etti. Bütün Fenerbahçeliler burada tedavi oluyor neredeyse. Yani Acıbadem'in ismi bu şekilde meşhur oldu; insanlar ve tabii oranın bütün sosyal yapısı değişti. Yani artık bana hiçbir şey vermiyor. Ben çocukluğumun Acıbadem'ini bulmuyorum orada. Bizim köşk de öyle iskelet gibi kalmış, bir gün restore edilecek herhalde... Ve yani bana nasıl gibi geliyor biliyor musun?.. Bakırköy'ün bir semti gibi geliyor. Yani eski Bakırköy değil de Merter gibi...Gitmiyorum, kaç senedir adımımı atmadım. Gitmek istemiyorum. Tabii ki belki hüzünleniyorum biraz ama, kötü bir yapılaşma her şeyden evvel. Son derece kötü bir mimari ile karşılaşıyorsun.

— *Bugünkü minibüs yolunun olduğu yerde arnavut kaldırımı mı vardı mesela eskiden?*

— Şoseydi sonra asfalt yapıldı. Arnavut kaldırımı demeyelim de parkeydi. Kare kare parkeler... 1950'li yıllarda sanıyorum asfalt yapıldı. Sonra o semtin meşhur bir ailesi daha vardı. Son şeyhülislamlardan birisi ama hangisi olduğunu hatırlamıyorum. Orada onların bir köşkü vardı, hiç dışarı çıkmazdı.

— *Adı neydi? Şapka, kıyafet reformuna tepki mi köşkten çıkmaması?*
— Şapka reformundan sonra dışarı çıkmayan bir bey. Aileden duyardık. Büyükbabam, İsviçre'de şapka giymiş, fesli resimleri de var ama hep giymişler. Bu aile hiç çıkmamış dışarı.

— *Çoluğu çocuğu yok mu?*
— Annemin arkadaşıydı kızı, çok şeker, çok aristokrat bir hanımdı. Oldukça külhanbeyi, milli mücadele subaylarından emekli olan albay kocası da babamın ahbabıydı. 1940'lı yıllarda ilk otomobillerini bizden aldılar, 1950'lerde üstü açık, spor bir arabaları vardı. Çok hoşumuza giderdi, karı-koca gezerlerdi. Hanım çok güzel otomobil kullanırdı, o üstü açık otomobili. Hiç çocukları olmadı. Yeğenleri vardı. Onların köşkü, çok güzeldi, ilk yapılan modern evlerden biriydi. Ve o köşk Sabancı'ya satıldı. Sakıp Sabancı da orada spastik çocuklar için bir ünite kurdu. Duruyor mu hâlâ?

— *Duruyor.*
— Duruyor, bir de eklemeler yapıldı galiba.

— *Evet, başka merkezler eklendi. 1930'lu yıllarda köşke, Acıbadem'e fayton ve atlı arabalarla ulaşılıyordu...*
— Araba, fayton, başka hiçbir şey yok. Biz 1940'ta otomobil satın aldık. Şoförümüz de vardı ama ben üniversiteden dönüşte otomobili kaçırdığımda 50 kuruş verir, atlı arabaya biner gelirdim. Eğer babamla altı buçuk vapurunda karşılaşırsak –Bayer'in ilmi bürosunda çalışıyordu– beraber eve çıkardık. Şoför alırdı. Şoför olmadığı günler, babam kullanırdı. Fa-

kat eğer, o vapuru kaçırırsam veya erken gelirsem 50 kuruş verirdim, 50 kuruş bayağı iyi para... Tıkır tıkır, yirmi dakikada o fayton eve getirirdi.

— *Anneniz araba kullanıyor muydu?..*
— Tabii, araba kullanırdı. Ben Erenköy Kız Lisesi'ndeyken patenle kayardım. Hiç unutmuyorum tekerlekli paten daha kimsede yok. Spor pabuçlarla boş derslerden birinde, o güzelim eski binanın mermer koridorlarında patenle kaydım. Disiplin cezası verdiler, hatta müdür, bas bas bağırdı aynaların önünde. Ben patenle kayıyorum, aynalı bir koridor ve çok mutluyum. Bütün arkadaşlarım da beni seyrediyor... Müdür Mahir bey, disiplin cezası verdi, patenlerimi aldı, babam da Almanya'dan getirmiş. Ben nasıl üzüldüm, çıldırdım... Gitti patenler. Annemi okula çağırdılar. Annemin bir gelişi vardı, hayatımda hiç unutmam. Çok güzel de bir kadın, mavi bir araba ve annem şapkalı, çok zarif, kendi kullandığı arabadan indi. Bütün herkes, kızlar, koridorlara çıktı, başındaki şapkanın kocaman uzun bir kurdelası var, üzerinde çok şık, Prince de Galles pardesü. Geldi, nasıl yaptıysa patenlerimi aldı ve beni eve getirdi. Bir hafta ceza verdiler. İşte hayatımda aldığım tek disiplin cezası oydu.

— *Siz de iyi ama, patenleri okula götürüp koridorda gezin bir de!..*
— Deli kız. Delikanlı...

— *Şimdiki gençler böyle de, o zamanlar iyice sıkı olmalı...*
— Ohoo. Torunum yapıyor şimdi, biniyor, patenlerle doğru deniz otobüsüne, Zeytinburnu'nda bir yerde de paten sahası var, oraya gidiyor. Bu ara bıraktı da içim rahat. Ben burca murca inanmam ama benim içimde bir erkek tarafı var muhakkak. Feminen tarafı çok kuvvetli ama bir de erkeksi tarafım var. Yani ne bakımdan? Birtakım tehlikeli işleri yapmak, tehlikeli sporları sevmek, erkek işlerini yürütmek hoşuma gidiyor.

— *Ama hep kendi ayaklarınız üzerinde durmuşsunuz. O da bunu getiriyor insana.*
— Ama yalnız ben hep bağımsız, asi çocuktum, o asi çocuk ruhu hep devam etti. Bugün dahi öyle. Ben, bu kendi ayakları üzerinde durma lafını da hiç sevmiyorum, çok yeni üretilmiş sözcükler bunlar. Ben tek başıma, birtakım işleri yapmaya çok gençken karar vermiştim... Bir kere ekonomik özgürlük diye bir laf yoktu bizim dönemimizde. Ben bunu çok sonra Almanya'ya gidince gördüm. Bir kadının ekonomik özgürlüğü oldu mu, gerçekten özgürlüğü var. Kimseye bağlı değil, hayatını kazanıyor, kuruyor. İster fırıncı olsun, ister akademik kariyer yapsın, ister sahne artisti olsun. Kimseye muhtaç değil ama, ben bunu çok küçük yaşta farkettim. Daha lise senelerindeydim. O zamanlar başarılı olmak sınıf geçmekti.

— *Almanya'ya ne zaman gitmiştiniz?*
— Çok geç, 1964'te. Hâlâ aileye bağımlıydım bir noktada. Ama ondan sonra bayrakları açtım. Yalnız kendi bildiğimi okudum. Küçük bir param, fakülteden gelen maaşım vardı bildiğin gibi. Ama o maaşın da çok büyük alım gücü varmış. O zaman için komik gibi geliyordu ama neler yapardım. Her sene Avrupa'ya giderdim, ya Vagonlits ile ya uçakla...

— *Üniversite'den aldığımız maaşla?..*
— Evet, 460 lirayla...

— *Ayrı evde oturuyor muydunuz?*
— Hayır, kendi evimizde, selamlıkta...

— *Kira değil ama, yiyeceğiniz vs.*
— Evet. Her şeyim oradaydı. Yani aileden büyük yardım ancak miras kaldıktan sonra oldu. İnanamazsınız, bir de çok sevdiğim, oğlumu büyüten Seher ninemiz var, ona da para verirdim. Taksiye de binerdim gerekirse. Tabii öyle lüks yerlerden falan giyinmezdim. Aklıma gelmezdi. Bilmiyorum, neden-

se, bizim o dönem o kadar çok şık bir dönem değildi. Sonra 1970'ten sonra herkes müthiş bir süslenmeye meraklandı.

— *1980'den sonra galiba...*
— 1980'den sonra iyice marka moda oldu.. Marka... Eskiden beri ailede de halam markaya çok meraklıydı. Çok iyi terzilere diktirirdi, ailenin her ferdi de aynı terziye diktirmezdi. Bizimkiler Yeldeğirmeni'ndeki bir terziye diktirirlerdi; annem, kuzinler. Ama halam Beyoğlu'nda en üst düzeye diktirirdi. Güzel kürkleri oldu. Çok şık, entelektüel bir kadındı Hayriye Halam.

— *Halanız da ilginç bir kadınmış...*
— Halamın hoş ahbapları vardı, İpar'lar gelirdi halama. Meşhur İpar Köşkü'nün sahipleri. Evvela faytonlarla, sonra lüks arabalarla, siyah limuzinlerle Hayri İpar ve eşi Tevhide Hanım gelirdi. Ve onun çocukları... Beraber oynardık. Benim hatırladığım, Muazzez intihar etti, Ali hâlâ yaşıyor galiba. Muzaffer vardı. İkizlerdi. Bir de küçük Mehmet vardı. O da intihar etti. Muazzez çok hoş bir hanımdı, onu biliyorum.

— *İpar Köşkü neredeydi?*
— Şimdi Kastelli aldı. Caddebostan'da ve mahvolmuş durumda. Bir türlü yapılamadı nedense. Bizim köşk gibi iskelet halinde. Ne kadar uğraşıldı halbuki. Bizim sattığımız aile de restorasyon yapacağız, dedi. Dört sene geçti, hiçbir şey yapılmadı. İpar Köşkü de öyle. Felaket bir halde. Dökülüyor. Bizimkinden beter. Çok acı bir şey. Ama yani, şu an Kastelli'nin mi, el mi kondu, artık bilmiyorum. Hiçbir şey yapılmadı. Bizim sevgimiz yok sanıyorum. Tabii eğer imkân olsaydı, aile ocağının satılmasını istemezdim. Ama bizim 22 odalı bir köşkte yaşayacak maddi gücümüz yoktu.

— *Kuzinler, kuzenler, güzel komşuluklarla geçmiş güzel bir döneminiz olmuş oralarda. Zaten, koca köşkte iki üç kişi, bir başınıza yaşamak da zordur herhalde.*



Çok sevdiği kuzini Şermin Sonat'la köşkün bahçesinde eğleniyorlar, arkada da annesi...

— Evet. Çok sevdiğim bir kuzinimi yakında kaybettim. Beraber okumuştuk onunla. Babamın, bizim büyük hala dediğimiz Fatma Hala'sının, yani büyükbabamın kız kardeşinin, Azize Teyze'nin kızıydı Şermin. Benden iki yaş küçük. Bütün çocukluğumuz, böyle büyük bir aşkla beraber geçti. Babası kaymakamdı, kaymakam olarak Bayramiçlere, Ezinelere gittiler. Şermin, Çamlıca Lisesi'nde okurken, hafta sonları bize çıkardı. Yani biz kardeşten yakındık. Sonunda Şermincik benle beraber, arkeoloji okudu. Ben son sınıfta iken o birinci sınıfa geldi.

— *Soyadı?..*

— Şermin Sonat'tı o zaman, sonra evlenince Şermin Eser oldu. Kaymakam Kemal Sonat'ın kızı. Ben son sınıfta, o birinci sınıfta Arif Bey'in (Arif Müfid Mansel) talebesi olduk; Klasik Arkeoloji. Sonra ben arkeolojide disiplinler ayrılınca, Ön Asya, Hititoloji'yi seçtim. Şermin de bitirdi, lisansını yaptı, alınlıklar üzerine tezini yaptı. Sonra Mimarlık Fakültesi'nde teknik üniversite asistanı olan Lami Eser'le evlendi. Beraber,



Şermin Eser (Sonat) ve Karadeniz Teknik Üniversitesi eski rektörü Prof. Lami Eser. Yıl 1955. Evlenmişler.

uzun seneler yaşadılar. Lami, sevilen bir hocaydı, profesör oldu. Karadeniz Teknik Üniversitesi rektörü oldu. Kuzinim gitti beraber tabii. Fakat genetik olarak babasının hastalığı kuzinimde de çıktı. Lami de rahatsızdı. İşte bir ay içinde ikisini de arka arkaya kaybettik. Bana derin bir acı oldu.

— *Hem kocası, hem kendisi?*
— Evet. Şermin'den 14 gün sonra kocasını kaybettik. Çok büyük dram oldu benim için. Çünkü Şermin, bütün hayatımın bir parçasıdır. Bir parçam gitti benim. Ve çekmede geçen gün onların düğün, nikâh resimlerini bulunca o kadar fena oldum ki... Yani bizim ailenin fertleri okumuş takımından, kızlar daha da okumuş.. Bir de halamın çocukları var. O da çok enteresan. Kuzinim var, Dame de Sion mezunu Zarife Kerimzade.

— *Zarife, halanızın kızı?*
— Zarife, halamın kızı. Halam, dil bilen, müzisyen, kibar, şık bir kadındı. Her zaman evi çok hoştu. Sonra seneler geç-



Köşkün kapısı önünde Şermin Eser, Cavidan Binkaya, Muhibbe Darga ve Arjantin Sefiri Ali Binkaya.

ti, her şey değişti. Acıbadem'i bıraktılar, Şişli'ye taşındılar. Yazın geliyorlardı, kuzinim de Dame de Sion'u bitirdi. Ve halamı kaybettik. Onun kardeşi Emin, Almanya'da evlendi, hayatını Almanya'da geçirdi. Çocukları var; Fatma, Selma ama Alman gibiler. O da Almanya'da vefat etti ve Almanya'da gömüldü. Burada değil yani. Çok az kişi kaldık.

— *Sizin ilk isminiz A ile başlar. Yani A. Muhibbe Darga adınız. A'nın açılımı nedir?*
— Ayşe. Çok severim.

— *Ayşe kimin adı?*
— Hiç kimsenin değil. Büyükbabam Ayşe koymuş.

— *Hani bir büyüğün adı falan değil.*
— Hayır, büyükannenin adı Dostu, Farsça, Muhibbe, Arapça. Annesinin adı.

— *Soyadınız Darga nereden? Anlamı var mı?*
— Soyadı Kanunu'yla, 1936'da almışız. Darga, Türkçe bir isim. Çünkü biz Oğuz Türklerindeniz. Şii değiliz, Azerbaycan kökenli ama Azeri değiliz. Bizim aile Oğuz Türklerine bağlanmış. Darga, kelime anlamıyla, kale muhafızı demek. Darga lügatta, Kaşgarlı Mahmut'un lügatında da var. Darga ve Daruga diyorlar. U düşüyor, oluyor, Darga. Şimdi Hazar'ın kuzeyi ve güneyi meselesi var. Biz Hazar Denizi'nin güneyindeniz. Kuzeyinde u oluyormuş, yani Daruga ve gemici anlamı da varmış. Büyükbabam, ipek böceği tüccarı Abdülrahim Efendi'nin büyükbabasına Daruga Ahmet derlermiş. İlginç bir adam, Orta Asya'da, Semerkant civarlarında bir kalenin muhafızıymış.

— *Bütün bunları bildiğinize göre, babanız soyunu araştırmaya meraklı biriymiş.*
— Nasıl hem de. Kardeşim de öyledir. Darga Ahmet, hanın kızını kandırmış, âşık olmuşlar, atın terkisine atmış kızı, al-

tınlarını da herhalde kemerine dizmiş gelmiş Şeki'ye. Şeki'de evlenmiş ve yerleşmiş. Biz Darga soyadını aldık. Tabii Hasan Paşa'nın takımı da onu aldı. Darugazade Mehmet Emin Bey. Büyükbabamın kartvizitinde Darugazade Mehmet Emin Bey yazıyor. İşte Darga oldu bizimkisi de.

— *Darga Ahmet, yani büyükbabanızın büyükbabasına ait başka bilgiye ulaştınız mı?*
— Kuzenim Prof. Sina Berköz oralara gitti, bizim evi görmüş; 15 odalı, taş bir bina. Azerbaycan Teknik Üniversitesi'nin davetlisi olarak gitmişti, evi görmeye gidince çok korkmuşlar. Bizim evi elimizden alacaklar diye. Muazzam ağaçlar, dut ağaçları filan var etrafında, gayet sulakmış, her yer su.

— *Siz hiç gittiniz mi oralara?*
— Hayır, ben gidemedim. Gitmeye de hevesim yok doğrusu, giden arkadaşlarım, fena olursun, inan hiçbir şeyleri yok, dediler. Sina da, Muhibbe Abla, yapamazsın sen, dedi. Zaten bu yaşta oralara gitmek zor benim için.

— *Büyükbabanın büyükbabasının evi olduğu gibi duruyor muymuş?*
— Evet, ev hâlâ aynıymış, taş evlerle çevrili. Büyükbabamın babası hayatı çok seven bir insanmış. Ama büyükbabam değil. Bütün şiirlerinde yalnızlık var; saray onu mahvetmiş. Hep hüzünlü, melankolik...

— *Bir de çocukluğundan kalan bir şey belki. Yabancı bir ülkede ailesiz, anne, babasız büyüyor...*
— Tabii, kolay mı melankoli geçirmek. Rahmaninov gibi bir şey. Şiirlerinin bir kısmı kendinin, bir kısmı da kompoze edilmiş. O kitapların güzelliği... O Boccachio'lar, o Schlumberge'ler... Hep büyük babamdan kaldı bana.

— *Küçükken, mesela lise yıllarında gelecekle ilgili hayallerinizde ne olmak vardı?*

— Babam tıp okumama karşıydı, "Sen tarihçi-arkeolog ol", derdi bana. Tarih ve sosyal bilimlere de ilgim var, lisede tarih öğretmenim Sıdıka Hanım, tarihçi-arkeolog Afet İnan'ın sınıf arkadaşıydı. O sıralarda Alacahöyük kazılarında çıkarılan eserler Dolmabahçe Sarayı'nda sergileniyordu ve biz okulla ziyaret etmiştik bu sergiyi... Aman ben ne kadar etkilendim, hiç unutmuyorum. Vitrinlerde o eserler, gözümün önünde. O sergi sonrası da arkeolog olmaya karar verdim.

— *Dolmabahçe Sarayı'nda sergi mi vardı?*
— Evet, sanıyorum Türk Tarih Kongresi münasebetiyle böyle bir sergi düzenlenmişti, hatırladığım öyle.

— *Peki o dönemde güç meslekleri başarmış kadınlar sizi etkiledi mi? Cumhuriyetin ilk yılları; pek çok başarılı kadın portresi var...*
— Müthiş etkiledi tabii. Erenköy Kız Lisesi'ndeyken Nüzhet Hanım, benim için ulaşılmazdı. Nüzhet Hanım, Erenköy'e, okulumuzun konferans salonuna geldi, böyle birisi olmak isterim diye düşündüğümü hatırlıyorum. O zaman 16 yaşında falandım. Çünkü tam 18'de bitti lise.

— *Bu arada biz hiç adını bile duymadık, ne kadar kötü... Nüzhet Hanım kimdi hocam?*
— Aaa ne acı... Paris'te ilk kez astronomi okuyan bir hanım. Meşhur keman virtüözü Gönül Gökdoğan'ın annesidir. Hikmet Şimşek'in eski kayınvalidesiydi, Gönül'le evliydi.

— *Hikmet Şimşek rahmetli oldu. Genç eşini biliyoruz en son olarak, ondan önce herhalde?*
— O zaman, Gönül'le de çok yaş farkı vardı. Kayınvalidesi Nüzhet Hanım (Gökdoğan), İstanbul Üniversitesi Fen Fak. profesörü; Sorbonne'da okuyan ilk Türk kadını. Bizimkiler astroloji ile astronomiyi karıştırırlar. Medyum Memiş'ten bahsederler ama Nüzhet Hanım'ı bilmezler.



Sabiha Darga kitap okuyor.



Afet İnan'ın arkadaşı meşhur tarih öğretmeni Sıdıka Hanım'la, okulun bahçesinde. Soldan birinci A. Muhibbe Darga.



Erenköy Kız Lisesi atletizm takımı, Çırağan'ın önünde, arkada gülümseyen 7 numaraya dikkat!

— *Türkiye'de neler yaptı?*
— Astronomi profesörlüğü yaptı. İÜ Fen Fakültesi'nde ders verdi. Ben üniversiteye başlayınca Nüzhet Hanım'la karşılaşırdık tabii, merhabam vardı. Ayrıca, annemin çok yakın arkadaşlarından Nur ablamız, Nur Salor da onun sınıf arkadaşı. Doktor Hüseyin Salor ve Nur Salor. Ben hiç ulaşılmaz bir kadın derdim Nüzhet Hanım için. Sonra tabii başka kadınlar etkiledi hayatımı.

— *Kimler mesela?*
— Babam yılda bir iki kez büyük bir davet verir ve doktor arkadaşlarını çağırırdı. Böyle davetlerden birine operatör-doktor Nimet Taşkıran, öğretmen eşi Tezer Hanım'la geldi. Acıbadem'deki köşkte bir öğlen yemeği... Tezer Hanım, tipik bir cumhuriyet kadınıydı. Son derece açık fikirli ve ilerici... Hayran kaldım. Bunlar cumhuriyet döneminin ilk önemli bilim kadınlarıydı. İlk gençlik dönemimde beni etkileyen üç kadın daha var; Fransız kültürünü sevdiğim için Frederick Chopin ve Alfred de Musset'nin sevgilisi Fransız yazar George Sand, 1914 yılında Anadolu'yu at sırtında gezen İngiliz arkeoloğu ve tabii casusu Gertrude Bell ve çıplak ayaklı dansçı Isadora Duncan. Her üç kadında da hoşuma giden nokta, uğraşlarında alabildiğine "özgür" olmalarıydı. Hep bu kadınlara benzemeye çalıştım, başardım mı bilemiyorum.

— *Bence kesinlikle başardınız. Gertrude Bell, Isadora Duncan ve George Sand, hepsi kişilikli kadınlar.*
— Isadora Duncan'a hayrandım. O zaman ben George Sand'ın romanlarını okuyorum. Kadının o aşk özgürlüğü... Bizim her şeyimiz o kadar farklıydı ki aile olarak. Yani bir noktada çok modern bir aile, çağa göre. Evliliği kesinlikle düşünmüyordum. Hiç kimse yüzüme bakmıyordu ki düşüneyim! Aslında ara sıra eve istemeye gelirlermiş beni. Bunu da sonradan bizim emektar Seher Hanım'dan öğrendim. Ama anne ve babam klasik kişiler olmadıkları için gelenleri kibar-



Yine okulun bahçesinde, Atatürk büstü önünde. Biraz hüzünlü bir pozu.



Erenköy Kız Lisesi Biyoloji Öğretmeni Nihada Hanım'la.

ca geri çevirirlermiş. Aslında lise mezunu her genç kız üniversite okumak istiyordu ama, akademik kariyer yapmak o günkü koşullarda hayal gibiydi. Bense çocukluğumdan beri bağımsızlık peşindeydim. Zaten küçüklüğümde adım "asi çocuğa" çıkmıştı. O zamanlar ekonomik yönden özgür olmayı sözcüklerle ifade etmekten acizdik. Ama meslek sahibi olmak, para kazanmak, tek başına ayrı bir evde oturmak önemliydi benim için.

— *O zamanlarda bile meslek sahibi olmak, para kazanmak, tek başına ayrı evde oturmak sizin için önemliymiş. Hocam bu dönemde bile böyle amaçları olan genç kızlar azınlıkta...*
— Çok sıkılıyordum o Acıbadem'den. Bir de tabii ben, hem çalışıyordum, mesleğime bağlıydım hem de devamlı kitap okuyordum. Ben hiç Bizans sanatı almadım okulda, Bizans için, Prof. Runciman'ın (Steven) derslerine dinleyici olarak gittim. Hayran oldum adama. Evde, babamın kütüphanesinde, büyükbabamdan filan bir sürü Bizans kitabı buldum. Haydii, bütün yaz bu sefer bunlar okunur.

— *Kendinizi sürekli okuyarak besliyordunuz.*
— Evet. Bunları okuduktan sonra kimle konuşuyordum? Babamla konuşuyordum.

— *Babanız gerçekten sizin için büyük bir kazanç ve sonrası için büyük bir kayıp, anlıyorum. Lise bitti, üniversiteye gideceksiniz, mutlaka okumak ve iyi bir üniversite tahsili yapmak istiyorsunuz, aileniz de aynı görüşte... Nasıl gelişti bundan sonrası?*
— Şimdi liseyi bitirmeden önce ailecek bir Avrupa seyahati yaptık, bu ilginç... Tam savaş çıkmadan önce; 1938-39 yılları... Babamın hem hocası, hem aile doktorumuz Necmettin Bey, otomobiliyle bir Avrupa seyahati yapmıştı ve o seyahatini bir kitap yazarak anlatmıştı da... Babam da Necmettin Bey'in bu gezisinden etkilenerek bir araba satın aldı. O za-

man asfalt yollar da yok, hep şose. Babam, Bayer'de çalışıyor, çok iyi kazanıyordu, ailenin de geliri var, Amerika'dan bize "Naş" marka, çok şık bir araba geldi. Ben sevinçten uçuyorum, ailecek, dördümüz Avrupa'ya gideceğiz.

— *Şık araba nasıldı, kuyruklulardan mıydı mesela?*
— Hayır, kuyruklu değil. Çok güzel bir Naş'tı. Naş'ları bilemezsin, mafya arabaları gibi, gök mavisiydi. Bu arabalardan İstanbul'da iki tane vardı, biri Adliye Vekili'nindi. Biz bir sabah yola çıktık, gece Edirne'de kaldık, ertesi gün Sofya yolunu tuttuk, hep şoselerden gidiyoruz. Bulgaristan'dan Yugoslavya'ya geçtik, Niş'te kaldık bir gece. Otel arıyoruz, gecikmişiz de, Ağustos ayıydı, çok iyi hatırlıyorum, 1 ya da 2 Ağustos. Niş'te biz otel diye etrafı büyük duvarlarla çevrili bir yere girdik, meğerse kışlaymış. Bizi durdurdular, öyle böyle, sonunda bir otele geldik. Ben hiçbir şeyi beğenmedim orada. Ertesi gün Belgrad. Şık bir otel, şık yemekler... Çok sevdim; çocukluğumdan beri şık şeyleri severim, güzel giyineyim, güzel yerlerde yiyeyim. Ne bileyim, çok seviyordum... Ve Viyana'ya geldik. Müthişti... Ben de annem de o kadar beğendik ki, burada kalalım, dedik ve bir hafta kaldık. O Stefanski Kilisesi'ndeki mes'ler, orglar, müzik ve babamla beraber gezdiğimiz resim müzesi, Rembrandt'ın annesinin portresi, hiç unutmuyorum. Prater, Meyerling, Tiroller, fevkalade bir gezi. Sonra Kuzey İtalya'da göller bölgesinde bir köyde kaldık. Ama Kuzey İtalya'ya gidince gözlerim faltaşı gibi açıldı. Asfalt yollar... Tabii faşist Mussolini dönemi, harp hazırlığı yapılıyor ama fazla anlamıyorum ben, hiç politize de değilim, bayıldım o "autostrasse"lere (otobanlara). Bir gidiş bir geliş. Bizim arabanın kimsede olmayan bir şeyi vardı, bir yere basıyorsun, tak diye ok çıkıyor, şimdi ışıklı sinyallerin yerine arabanın nereye sapacağını gösteriyor.

— *Nasıl yani, bir ok sinyal mi veriyor?*
— Pencerenin iki yanına basınca tık diye ok çıkıyor.

— *Fosforlu herhalde?*
— Tabii fosforlu, sapacağın yeri gösteriyor. Çok ilginçti. İstanbul arabalarında yoktu böyle bir şey. Kuzey İtalya'dan İsviçre'ye gittik, babam bize Cenevre'yi gösterdi.

— *Babanız İsviçre'de okumuştu. Ziyaret ettiniz mi o aileyi?*
— Tabii, çocuklarıyla okuduğu o aileyi bulduk. Babamı da çok seviyorlar, şatolarında kaldık. Sonra yolumuza, Almanya'ya doğru devam ettik; Leverkusen'e kadar, Berlin, Köln, bütün Almanya gezildi. Açıklama da yapıldı zaten o sırada. Viyana'da kilisede genç SS'leri gördüm, "Anchlusse" (Almanya ile Avusturya ittifakı) yapılmış, Avusturya birleşmiş Almanya ile. Leverkusen'de İ.G. Farben Bayer'in büyük tesisleri var, müdürleri gördük; biri beni çok sevdi; esmer bir kız, çocuğu da yoktu; bırak, tahsilini burada yapsın, dediler babama, ama bırakmadı tabii, harbin de çıkacağı belliydi.

— *Korktunuz mu?*
— Hayır korkmadım. Herkes "Heil Hitler" diye giriyordu restorana, Almanya'da da Avusturya da da. Hiç hoşumuza gitmedi, babam zaten hiç sevmiyordu. Sonra Paris'e indik. Hiç yabancımız değil Paris. Auguste Amcalara, Faure'lara gittik. Adrien ve Auguste, babamın çocukluk arkadaşları.

— *Paris'te ortalık sakindi tabii, henüz savaş korkusu sıçramamış.*
— Ama gerginlik vardı, belliydi. Hitler, Almanlar dünyayı alacaklarına o kadar emindiler ki. Babam, iyi para kazanıyordu ama ayrılmak da istiyordu. 1 Eylül'de geri dönüşe geçtik. Çok kötü yollardan, şose ve dağ yollarından hafiften de korkarak, elimizde çok güzel bir haritayla Yugoslavya'ya vardık. Ve orada harbin başladığı haberini aldık. Döndüğümüzde iki ya da üç eylüldü ve Almanya Polonya'yı işgal etti. Danzig olayı. Babam işine devam ediyor, bir sürü Alman ahbabımız var. Hepsi Almanya'ya, Nazizme hayran, bu iş dünyaya hakim olacak diye bakıyorlar. Babam bozulmaya

başladı, bunu konuşmalardan hatırlıyorum ve hemen askere aldılar babamı.

— *Ne kadar sürdü?*
— 45 gün içinde terhis edildi. Hiç beklemiyorduk. Arkasından 18 ay yaptı tabii ayrıca.

HOCALARIN HOCALARIYLA

Bir gezide emektar otobüsü de
yükleyerek Menderes nehrini salla geçtik.
Arif Hoca gezi başkanı,
Prof. Bosch da bize katılmıştı.
Menderes ovasını arabayla geçmemiz
gerekiyor ve hafif bataklık...
Yol boyunca at arabasını ben kullandım,
arabacı da yanımda oturdu.
Hocaların "kızım yavaş git" demekten
dillerinde tüy bitti.
Arka kasada korkudan donup
kaldıklarını gördüm.
Bir başka gezide Ege turu düzenledik.



— *Üniversiteye girişinizden söz edelim. Yıl 1939.*

— Üniversiteye girişim çok ilginç. O zaman üniversiteye giriş sınavı yoktu. Liseyi bitiren her öğrenci tercih ettiği üniversitede istediği bölüme yazılıyordu. Ben tarih ve arkeoloji okumak istiyordum. Bu nedenle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde arkeoloji eğitimine başladık. Altı öğrenciydik, arkeoloji bölümü 1934'te bir enstitü olarak kurulmuş, Türk Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert, aynı zamanda Sümer Eti Filolojisi'nin başında, klasik arkeoloji bölümünün başında da Dr. Arif Müfid Mansel var. Ben, "klasik arkeoloji" okumak istiyordum, kaydım yapıldı ve arkeoloji öğrencisi oldum. Babam dedi ki, "Canım Latince, Yunanca bilmeden nasıl arkeoloji okursun, olmaz böyle! Hititoloji gibi daha bakir bir alana yönel!" Ne kadar haklıymış!..

— *Hititoloji o zaman yeni bir alan, özellikle yurtdışında çıkmış kitaplar var ve pek çok bilinmeyeni bulunuyor...*

— Evet, Hititoloji yeni bir alandı. Alacahöyük kazılıyordu, burada çıkarılan bazı arkeolojik eserler Dolmabahçe'de sergilenmişti, anlattım. Ben bunları o zaman Hitit eserleri olarak algılamıştım. Bilgisizlik tabii. O zaman Hatti ve Hitit yapıtlarının ayrımını bile bilmiyordum.

— *Hatti ve Hitit ayrımını çok güzel öğrendiniz sonra. Hititoloji bölümüne girdiniz.*
— Öyle kolay giremedim. Üniversitenin açıldığı ilk gün sınıfa girdim, o günü unutmuyorum; Alman hoca Prof. H. Theodore Bossert kürsüde. İlk anda çok antipatik bulduğum Bossert hocayı, sonradan çok sevdim. Yanında ince yüzlü, kibar genç bir adam. Asker ve üzerinde yedeksubay üniformasıyla. Bu bey, meğerse Prof. Bossert'in asistanı Bahadır Alkım'mış. Beni üniversitedeki ilk günümde ikisi karşıladı.

— *Sınav mı yapıyorlardı?*
— Öğrencilerle mülakat yapılıyordu. Sıra bana geldi ve Prof. Bossert sertçe, "Nereden mezunsun?" dedi. Erenköy Kız Lisesi'ni bitirdiğimi, Fransızca bildiğimi anlattım. Bossert, "Seni almıyorum, Almanca bilmeden Hititoloji yapamazsın" dedi oldukça kaba bir ifadeyle. Ağlamaklıydım!.. Moral bozmada üzerine yoktu Bossert Hoca'nın. Onun için ben birinci sınıfta öğrencilerimin moralini hiç bozmadım. En kalabalık sınıflarda bile hoşgörülü oldum. Kendi kendime içimden "Ne yapalım, ben de klasik arkeoloji okurum", dedim. O sırada sınıfın kapısı aralandı ve üniformalı Bahadır Alkım çıktı dışarı. Bahadır Alkım dünya kibarı birisiydi. Bana, "Efendim siz aldırmayın, gelin derslere" dedi. O da genç bir asistan. Ve askerliğini yapıyor. "Hiç aldırmayın, Bossert Hoca, böyle yapar", dedi. Hititoloji'ye kabul edilmemde Bahadır Alkım'ın önemli rolü oldu.

— *Almanca bilmiyorsunuz diye çıkıştı Bossert. Ama girdiniz ve üniversiteye başladınız... Ne dersleri vardı?*
— Evet. Arif Müfid Mansel'in derslerinde "Arkaik Dönem Yunan heykeltraşlığı" dinliyor, Bossert'in derslerinde "çiviyazılı şekilleri" ezberliyorduk. Transkripsiyon yapıyor, Hitit gramerini öğrenmeye çalışıyorduk. Babama hemen Almanca öğrenmem gerektiğini söyledim, o da ilk dersleri kendisinin verebileceğini söyledi bana.

— *Hemen ders almaya başladınız?..*
— Babam çok iyi düzeyde Fransızca, Almanca ve İngilizce biliyordu. Bana hoca da tuttular. Haftada bir saat Almanca dersi almaya başladım. Azimle çalışıyordum ve Bossert, üç ay içinde iyi bir talebe olduğumu gördü. Sonradan kürsü başkanım olan Bahadır Alkım'ı daha o zamanlar çok sevdim ve dost oldum. Arif Müfid Mansel, "klasik arkeoloji" dersleri veriyor, "Yunan ve Roma nümizmatiği" dersini Prof. Emin Bosch anlatıyordu. Kürsüye asistan tayin edilen Halet Çambel'le tanıştığımda ise henüz 19 yaşındaydım. Sorbonne'dan mezun olmuştu. Bizlere "metodoloji" ve "prehistorya" dersi veriyordu. Çok bilgili, çok güzel bir kadındı ve sporcuydu. 1936 olimpiyatlarına eskrim dalında katılmıştı. Çok şey öğretti bana, öncelikle de bilimsel araştırma yöntemini. Aynı dönemde Mina Urgan da İngiliz Filolojisi'nde görevliydi ve Halet Çambel'in en yakın arkadaşıydı.

— *Halet Çambel, nasıl bir hocaydı?*
— Sert bir hoca değildi, ama acımasızdı. En ufak hatayı kabul etmezdi. Kaynakça yazarken en küçük bir nokta, virgül hatasını affetmezdi. Bizlere akademik çalışma yapma, bilimsel eser yazma kurallarını öğretti. Hiç unutmam, bir gün babamın bana aldığı Ur mezarlarıyla ilgili bir kitabın sayfasını kıvırarak işaretlediğim için "Kitap sayfası böyle kıvrılır mı" diye azarladı beni. Halet Çambel, beni çok etkilemiştir. Hoca ve dost olarak da çok severim. Eşi Nail Çakırhan'la da tanıştım, Nail Bey'e de çok büyük sevgim vardır. Gerçekten müthiş bir aile.

— *Üniversitede günleriniz nasıl geçiyordu?*
— Acıbadem'den Kadıköy'e, oradan Eminönü'ndeki sabah 08.10 vapuruna binerdim; üniversiteliler, işadamları, müdürler bu vapurda olurdu ve herkes birbirine aşinaydı. Genellikle babamla birlikte binerdik bu vapura, onun işi de Sirkeci'deydi. Eminönü'den Beyazıt'a tramvay işliyordu. Bazen güzel havalarda Mercan yokuşundan yukarı yürürdük. Dö-

nüşte de aynı yoldan aşağı inerdik. Ben Kadıköy'e geçtikten sonra sonra atlı arabaya biner, Acıbadem'deki köşke varırdım. Ders aralarında zorunlu olarak çevredeki kahvelere giderdik. Üniversitede kantin yoktu. Ders arasında çay-kahve içtiğimi pek hatırlamıyorum. Dersler iki saat sürerdi. Benim dönemimde not okuyan hoca yoktu. Herkes anlatırdı. Ve öğrenciliğimizde üniversite-müze ilişkisi yakındı. Bunda Arif Müfid Mansel'in İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde müdür yardımcısı olması da rol oynadı elbette.

— *Üniversite-müze ilişkisi çok önemli, hele arkeoloji alanında, bir de çok zengin bir müze var. Şimdi öğrenciler hocalarıyla müzeye adımını atmazken...*
— Olur mu? Arif Bey, müzede yapardı dersleri. Müzenin salonunda ya da o muhteşem tarihi kütüphanede toplanırdık. Bizler Roma sanatını o güzelim kütüphanede dinledik. Sonra müzede yapılan derslerde hep sorular sorulurdu.

— *Ne dersleri yapardınız müzede?*
— Roma, Roma Sanatı, Etrüsk... Profesör Bosch o kütüphane salonunda nümizmatik dersleri yaptı. Müzenin koleksiyonundan sikkeler gelir, sikkeler üzerinde çalışırdık. Yani sikkeyi elimize alır, çalışırdık. Hani böyle bir şey, artık düşünülemez. Belki Avrupa'da, belki küçük gruplarda yapılıyor, bilmiyorum. Seminer çalışmaları da yaptım orada. Şimdi kurallar o kadar katı ki, artık hiç ders yapılmıyor müzenin kitaplığında. Oraya giden ilgililer de pek az. Şimdi, ilk seneler derslerimizde iki hoca egemendi: Bossert ve Arif Müfid Mansel. Arif Müfid Mansel'in derslerine Arkaik Dönem'le başladık, her şeyi anlatıyor. Ondan evvel, bize bir de giriş yaparak Protojeometrik Dönemden bahsetti. Bir de ayrıca Girit yaptı, o da ayrı. Arif Bey sınav yapmazdı ama, Bossert devamlı, her hafta sınav yapardı; Hititçe, Mısırca. Hatta Mısırca sınav kâğıtlarım duruyor. Birtakım kitaplar vardı, Almanca, Fransızca karıştırırdık. İkinci sınıfta Prof. Bosch geldi, iki sömestr okuduktan sonra Profesör Bosch'a hepimiz

hayran olduk. Bir kere son derece yakışıklı, hoş bir adamdı. Büyük bir filozoftu aynı zamanda. Çok iyi bir Yunan ve Roma tarihçisiydi.

— *Siz Hititoloji'desiniz. Sınıfta kaç kişiydiniz?*
— Altı kişi başladık Hititoloji'ye, ama iki kişi mezun olduk. Biri bendim, ikinci mezun da Alman Hastanesi'nin dahili müdürü, muhasebecisi Franz Steinherr'di. Babamdan üç yaş küçüktü Steinherr ve sekiz dil biliyordu, Hitit hiyeroglifleri-ni çözmekte de çok başarılıydı. O yıllarda sınav sistemi daha sıkı tutuluyordu ve Hititolojiye ilgi azdı. Mezun olurken de tez hazırlanıyordu. Neyse ki Prof. Bossert'in gözde talebesi olmuştum, çalışkanlığımla tabii...

— *Siz hangi alanlarda tez hazırladınız?*
— "Ejiptoloji", "Hititoloji", "Klasik Arkeoloji" ve "Nümizmatik" dallarında sertifika aldım. Üniversite diplomam benim için çok kıymetli, çünkü Hasan Âli Yücel'in imzası var. Selim Bey'le ben, yani Selim Dirvana, Franz Xavier Steinherr, Hititoloji ağırlıklı olan derslere girerdik. Daha ziyade de klasik arkeoloji öğrencileri vardı. Bahadır Alkım, karısı Handan, Aşkıdil Akarca, Reyhan Kunt... Sonra, o esnada Almanya'da doktorasını da yapmış çok güzel bir kadın geldi Eski Çağ'a. Tarih bölümündeydi. Adı sonra profesör olan Sabahat Atlan. Sabahat Atlan, Profesör Bosch'un asistanı oldu. Afif Erzen de profesör.

— *Sabahat Hanım, Bosch'un asistanı olarak aynı zamanda Almanca anlattığı derslerini tercüme ediyordu herhalde. O dönemde usül böyleymiş.*
— Evet, tabii. Çok kibar, tercüme ediyor. Biz de iyi ve çalışkan öğrencileriz. Sabahat Hanım çok güzeldi; yemyeşil göz, simsiyah saç. Profesör Bosch'a da tabii hayranız.

— *Türkiye arkeolojisi için çok önemli, değerli Arif Müfid Mansel, sizin hocanız oldu. Şimdiki kuşaklar onu ancak Ege*

ve Yunan Tarihi kitabıyla tanıyor, ben de öyle... İlginç, özel bir insan olmalı ve ne yazık ki hayatı hakkında bilgimiz yok, bize onu anlatsanız...

— Benim hayatımda çok önemli birisidir Arif Hoca. İşin ilginci, daha fakülteye başlamadan evvel ismen tanımıştım. Arkeolojiye karar vermişim, o ara kuzenlerimizden biri, babamın kuzininin kocası, yani Hasan Paşa'nın kızı Ulviye Ablamızın kocası Nuri Berköz Paşa da İstanbul Yedek Subay Okulu'nda komutandı. Çok da entelektüel paşalarımızdan, kurmay, bir de lügati var, Türkçe lehçelerinden biri üzerine... Onun da kökeni bizim gibi, Dağıstan diye bir yer yok, Azerbaycan'ın bir bölgesinin ismi ama o bölgeden geldiğimiz için Dağıstanlılar deniyor. Hepimiz Türkmen Türklerindeniz. Şimdi ben Nuri Paşa'ya arkeolojiye yazılacağımı söyledim. O da dedi ki –hiç unutmuyorum, köşke gelmişti, babam falan oturuyoruz– benim bir talebem var, Arif Müfid Mansel, yeni Almanya'dan geldi. Almanya'da doktorasını yapmış ve yedek subaylığını yapıyor. Hatta ata binişini filan anlattı; r'leri biraz böyle "ron ron" ederek konuşmasını... Arkeolojiye girersem Mansel'in hocam olacağını, aristokrat olduğunu, ailesini biliyordum.

— *Aristokrat bir aileden mi geliyor?*

— Arif Bey, bir Osmanlı ailesinden geliyor. Sadrazam Tevfik Paşa'nın kızının oğlu. Annesini ben Paşabahçe'de yalısındayken tanımıştım, bir de kız kardeşi Müfide Hanım var. İki kardeş hep aynı evde yaşadılar, uşaklar, dadılar, ahçılar... Müfide Hanım'ın bir oğlu oldu; Tevfik. Ve Tevfik'in de bir oğlu var; Erdem. Paşabahçe'deki yalıda oturuyorlar. Arif Bey'in vefatından sonra Matbaacı Osmanbey'deki konak satıldı tahmin ediyorum.

— *Mansel de cumhuriyetle birlikte, yurtdışına eğitim için burslu giden öğrencilerden mi?*

— Bildiğim kadarıyla, on sene kadar okumuş, Atatürk bursuyla da değil, ailesi yollamış. Çok güzel Fransızca biliyor, çünkü Saint Michel mezunu. Berlin'de doktora yapmış. Nu-

ri Paşa, şimdi Arkeoloji Müzelerinin müdür muavini, diye bahsetti. Sonra ben fakülteye yazıldım. Hititoloji, klasik arkeoloji, hepsi bir arada yapılıyor ve enstitü şeklinde... Arif Müfid Bey'in derslerine girmeye başladım. Ve de tabii kendisini daha iyi tanıdım. Tabii dersleri de çok hoştu.

— *Dersleri iyi geçerdi, iyi bir hocaydı yani...*
— Aa, çok iyi geçerdi. Arif Müfid Bey bir kere bizim için çok büyük şanstı; arkaik devirden başladığı için Yunan sanatı veriyordu bize. Yalnız Yunan sanatı mı, Mısır sanatı, Mısır tarihi. Çok kapsamlıydı dersleri. İlk Haçepsut ismini ben Mısır sanatında Arif Bey'den duydum. O zamandan, daha 1940'lı yıllardan kanıma girmişti. Kadın, sonra kendini erkek firavun olarak kabul ettiriyor, inanılmaz biri.

— *Siz de böylece bugün kitabını yazdığınız Hatşepsut'la tanıştınız. Arif Bey, arkeolojiyi sevdiren, tarihi sevdiren bir hocaydı anlaşılan...*
— Tabii, hem de nasıl!.. Dersler dialarla yapılır yahut epidiyaskop var. Hem kitaptan epidiyaskopla, hem diyayla gösteriyor. Fevkalade, çok enteresan dersler... Tıklım tıklım dolu... Hep tarih talebeleri... Arif Hoca, tam bir Osmanlı beyefendisi olduğu gibi, tam bir Avrupa centilmeni. Her şeyden konuşabiliyordun; Yunan heykeltıraşisini, mimariyi çok iyi bilirdi. Mimari onun en büyük ilgi alanıydı. Zaten doktora tezini de Noack'la yaptı; Roma dönemi çift katlı yapıları üzerine... 1930'larda yapmış tezini. Arif Bey, müzedeki muavinliğinden ayrıldı, profesör oldu ve fakültede kaldı. Arif Bey'e, ben kazıya gitmek istiyorum, dedim. O sırada İstanbul civarında Region kazısını yapıyordu.

— *İlk kazınız. Region, Küçükçekmece taraflarında sanırım...*
— Evet. Jüstinyen (Justinianus) döneminin bir yazlık sarayını açıyordu ve tabii civarını da kazıyor. Kazıya ailem de izin verdi, medeni bir aile. Arif Bey hemen kabul etti ve birbiri-

mize çok yakın üç kız arkadaş, Zekiye (Çoruh) –Allah rahmet eylesin, erken öldü–, Nihal ve ben stajyer olarak gittik. Staj zorunluluğu da yoktu ama.

— *O zamanlar Küçükçekmece, herhalde bomboş bir alan. Nerede kaldınız kazıda?*

— Çadırlarda kalıyoruz. Ben ilk olarak bir kazıdayım; elime malayı alarak mozaik açmaya başladım. Sarayın zemin mozayiğini temizliyorum, tabii müze müdürü Aziz Ogan'la beraber Arif Müfid Mansel başımızda. Fakat bütün bilimsel sorumluluk Arif Bey'in üzerinde. Region, bir yükselti üzerindedir, Küçük Çekmece gölü gözüküyor. Bir tarafta Küçük Çekmece semti, bir tarafta deniz. Şimdi bugün orada hiçbir şey yok. Ayasofya müzesinin fresklerini restore eden Amerikan Bizans Enstitüsü'nden Whittemore (Thomas) geldi bir gün. Saham değil ama Bizans Tarihi ve Sanatı benim için çok önemli. Alman Arkeoloji'ye sık gittiğim, kütüphanede çok çalıştığım için Rudolph Naumann'ı, Bittel'i (Kurt) tanıyorum. 19



Yıl 1940. Küçükçekmece Gölü yakınındaki Region kazısında, Jüstinyen Sarayı kalıntıları üzerinde. Bugün burasının yerinde yeller esiyor.



Yine Region kazıları... Aziz Ogan ortada, solunda büyük kızı, sağda Nihal Ongunsu. A. Muhibbe ise arkadaşı Zekiye Çoruh'la sohbet ediyor.

yaşındayım. Ve hiçbir erkekle flörtüm yok. Çok küçüklüğümde, aile dostumuz, bilmemne paşanın büyük oğlunun bahriyeli küçük kardeşine hayranlık duydum diye aile küplere bindi, neredeyse beni öldüreceklerdi. Ondan sonra ben iyice içime kapandım. Babam beni hep erkek gibi görmek isterdi.

— *Mesleğinizde ilerleyin, aklınızı başka yönlere kaydırmayın, diye herhalde.*

— Evet. Hiç feminite görmedim, ta ki üniversiteye gidene kadar. Kazıdayız, yüksek mimar Kadri Erogan geldi; lacivert gözlü, çok yakışıklı birisi. Bossert Güzel Sanatlar Akademisi'nde verdiği sanat tarihi derslerine kendi talebelerini de, bizleri de götürürdü, giderdik ama herhalde pek bir şey de anladığımız yoktu. Mimarlar dinlerdi, o mimarlar arasında Kadri Erogan'ı hayal meyal hatırlıyorum. Şimdi kazıya geldi, insanların hayatı ne kadar enteresan, bunlar çok küçük parseller, toprağın içindeki çakıl taşları ama...



Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in Region ziyareti... Beyaz ceketli kişi Prof. Arif Müfid Mansel, yanında Aziz Ogan. Ortadaki, yere oturmuş, gülümseyen kızı artık tanıyorsunuz.

— *Çok önemli...*
— Bilmiyorum önemli mi ama hatırlayınca heyecanlanıyorum. Kadri Erogan bana iltifatlar etti, nasıl oluyor da bu adam bana iltifat ediyor, diyorum, şaşkınım. Mozayiklerin önündeyim, "sen çok hoş bir kızsın", dedi, ben, ama bana kimse hayatımda böyle bir şey söylemedi, dedim. İlk olarak siz söylediniz ama, çok teşekkür ediyorum, çok mutluyum, dedim. Aynen bu cümleler... Sonra benim kafama bir şey çakıldı: Demek ki ben beğenilebiliyorum. Belki içimdeki sümbül soğanı gibi ufaktan bir şey filiz verdi, hakikaten o yaşa kadar kapalı bir kutu gibiydim, çok modern bir ailede baskı görmüş bir kızdım.

— *Ama kendinizi beslemişsiniz, hep okuyarak, onlarla her şeyinizi paylaşarak büyümüşsünüz. Genç yaşta evlenip bu alanı bırakmanızı istemiyordu babanız herhalde. O dönem için çok önemli bir yaklaşım farkı. Flörtünüz oldu mu?*
— Benim yaşıtlarımın çoğunun amacı olan iyi bir evlilik yapmak hiç yoktu kafamda, söyledim. Şu koca mevzuu, evlilik mevzuu hiçbir zaman girmedi benim hayatıma... O senelerde dünyanın Adonis'i gelse belki yüzüne bakmayacaktım. Bilmiyorum yani, yoktu, ailede de konuşulmazdı. Hep sen daha ileri gideceksin, bu lisans kâfi değil, denirdi. Kazının mimarı Sabih ile birlikte olmaktan hoşlanıyordum, çok kibar, saygılıydı. İşte birkaç kere Florya'ya yüzmeye gittik. Geçtiğimiz günlerde bir arkadaş toplantısında kuzeni Nezihe'ye rastladım, o da Erenköy'den sınıf arkadaşım. Nezihe bana dedi ki, "O seni çok severdi. Sonra evlendi, fakat ölünceye kadar senin resmin evinde durdu." Öyle hoşuma gitti ki! Çok da hüzünlendim. Ne yazık ki çok erken vefat etti.

— *Hayat!.. Region kazısının hayatınızda ilk arkeolojik kazı olmasının dışında da böyle bir hatırası var. Sanırım Region kazısından çıkanlar İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İstanbul bölümünde sergileniyor, yıllar sonra... Arif Müfid Mansel'in derslerinin zenginliğinden söz ettiniz, merak ettim, so-*

ru sorabiliyor muydunuz mesela? Yani tartışmalı mıydı? Eskiyle bugünü karşılaştırmak için soruyorum...
— Hayır, katiyen öyle sorulu değildi, anlatırdı. Hiç de sevmezdi. Ancak seminerlerinde soru sorulabilirdi. Dersi baştan sona anlatır, tekrarlar. Öğrencilerini hiç ayırt etmez, bir öğrenci vardı mesela, Fuat Efendi. Uzun seneler geldi Fuat Efendi, üstü başı çok perişan, pejmürde bir adamdı. Ama çok hoş bir şey, hiç kütüphaneden çıkmazdı. Devamlı kütüphanedeydi. Zafer Hanım'ı (Ertaş) hatırlıyorsun, senin zamanında da kütüphane görevlisiydi, benim en yakın arkadaşım. Zafer Hanım'a "Zafer Hanım" demezdi, "Viktorya Hanım" derdi.

— *Latince adıyla hitap ediyor...*
— Viktorya zafer demek değil mi? Nike demiyor ama "Viktorya Hanım" derdi. Zafer Hanım, zaten bütün arkeoloji öğrencilerinin sevgilisiydi. Onun kadar yardım eden kimse yoktu. Hem iyi kalpli, hem tatlı, hem güler yüzlü. Bütün arkeoloji öğrencilerinin kahrını çekti ve öğrencilerin tezleri için de çok yardım etti. Hep, herkesin tezinde Zafer'e, Zafer Ertaş'a bir teşekkür vardı. Zavallı Zafer gelir, 9'da işe başlar, Fuat Efendi damlar, çantasını açar, Allah rahmet eyleye, gani gani rahmet eylesin, çantasından öyle şık bir sandviç değil, bölük pörçük, gazete kâğıdı içinde bir ekmek, ekmeğin içinde beyaz peynir yer. Fuat Efendi maskotuydu üniversitenin. Ona bir Assos kentini tanıtacak seminer ödevi vermişti Arif Bey, hiç unutmuyorum. Uyduruk çizimler yapmış, oklar çıkarmış. Arif Bey, ilgi ve sabırla dinledi, dinledi, biz şaşırmışız, o kadar uyduruk ki. Arif Hoca, konuşması bitince gayet sakin Fuad Efendi'ye hatalarını gösterdi, biz hayranlıkla izledik, kendimizi tuttuk, ders bitince biz dışarda kahkahalar...

— *Arif Hoca çok hoş bir insanmış. Sizinle ilişkisi nasıldı?*
— Arif Bey'le benim yakınlaşmam bir gün Nuri Paşa'dan bahsetmemle oldu. Bize, birkaç kız talebesine, sonra aileye ilgi duydu. Arif Hoca'yla büyük bir hocayla talebesinin ilişkisinden ziyade, küçük bir kızı gibiydim. 19 yaşındayım, Arif

Hoca da 16-17 yaş büyüktü benden. Güzel bir adam değildi, Beethoven'a benzeyen bir tarafı vardı bence. Çok kültürlüydü, çok güzel bir Fransız ve de Alman kültürü almıştı.

— *Sizin gibi, belki sizi ona bu yakınlaştırdı.*
— Tabii biz inanılmaz hoş şeylerden konuştuk; edebiyattan, şiirden, müzikten. Muazzam bir müzik bilgisi, kültürü vardı. O zaman bayağı taş plaklar var, sonra LP çıktı. Ben hâlâ çalıyorum ya LP'lerimi. Derslerin en ilginç tarafı, o senelerde derslere tarihçilerin de gelmesiydi. Ayrıca Arif Hoca, müzenin müdür muavini olduğu için, derslerin bir kısmı müzenin kitaplığında yapılırdı. Düşünebiliyor musun, dünyanın en güzel yerlerinden birinde... Biz altı-yedi kişi, bilemedin 10 kişiyiz. Hepsi de hanım. Güzel hanımlara meraklıydı, beni de çocuk gibi görürdü. Sarışın, güzel kızlar vardı, Arif Bey onlara bayılırdı, ama hiç belli etmez. Bir tanesi Reyhan Kunt. Yaşça hepsi biraz benden büyüktü. Baykan Güner vardı, meşhur bir müteahhitle, Ilıcak'ların yalısının sahibiyle evlendi, onlardan Ilıcak'lara geçti, sonra Erol Aksoy'a... Lanetli yalı. Baykancık birkaç sene evvel vefat etti. Çok büyük acılar yaşadı hayatında.

— *Siz güzel kızların arasında çocuk...*
— Çok gösterişli kızlardı. Ben bızdık bir şey kalırdım aralarında ama, çalışkan olduğum için dikkat çekerdim. Arif Bey'in hocalığı da, dostluğu da çok iyiydi. O sevdiği insanlardan küçük bir grup oluştu etrafında.

— *Kimler mesela?*
— Tarih'ten Cemal Tükin Bey vardı, Çanakkale Savaşları üzerine bir çalışması vardı, çok erken öldü ne yazık ki. Felsefeci Macit Gökberk hiç yanından ayrılmayan arkadaşlarındandı. Macit Bey, benim de her zaman dostum oldu, çok sevdiğim bir insandı, kızlarını da çok severim; Aralarında çok hoş, hep entelektüel sohbetler olurdu, boş konuşmalar değildi. Biz ağzımız açık dinleriz. Arif Bey, mesela kendi projelerinden bahsederdi. Pamfilya üzerine...

— *Pamfilya'yı keşfeden kişi Arif Bey. Antalya bölgesi çevresine dair bilgiler onun yüzey araştırmaları ve kazılarıyla ortaya çıktı.*

— Arif Bey doktorasını, Berlin'de meşhur profesör Noach'ın yanında yapmıştı. Profesör Noack'ın adını yeni nesil bile bilmiyor, Arif Bey'i bile unuttular. Ne kadar acı bir şey, Arif Müfid Mansel bile unutuldu. Yani Arif Müfid Mansel'i nesiyle tanıyorlar biliyor musun? Ege veYunan Tarihi. O bir temel kitaptı. Ama Arif Bey'in koca Pamfilya'yı ortaya çıkardığını, Pamfilya arkeolojisini Türk arkeolojisine mal eden insan olduğu bilmiyor. Side, Perge... Türk arkeologları buraları ortaya çıkardılar. Bunu unuttular. Side ne oldu? Turistik merkez!.. Sonra arkeologlar sponsor buldular, o zaman Devrez ailesinin yardımıyla kuruldu müze. Hatta, Side'de heykel kısımları kayıp iki kaide çıkmıştı, kaidelerin üzeri yazılı ve Modestus ile Modesta'ya ait... Modestus'la Modesta karı koca ve o bölgede önemli işler yapmışlar. Bu iki kaide müzede duruyordu, ben Devrezler için Modestus'la Modesta, dedim. Arif Bey, bayıldı ben böyle deyince.

— *1950'lerin sonunda mı oluyor bu?*

— Daha çok 1960'larda. Devrez ailesi, karı koca çok şeker insanlardı, oğullarını da tanıdım. Heykeltıraş gelinleri vardı. Yazları, o zaman küçük olan oğlumu alır, Side kazılarına giderdim. Arif Hoca çok özel bir insandı; o 1 Mayıs günlerinde bizim bahçede parti yapardık, hava bozuksa içeride tabii. 1 Mayıs günleri böyle bir gelenek oldu. Ya Arif Bey'in evinde ya bizim köşkte yahut Aya Yorgi'de. Aya Yorgi'ye çıkardık, Profesör Bittel gelir. Profesör Bosch'un evinde de davetler olurdu. Çünkü çoğu Arif Bey'in hem yaşıtı, hem de çok yakın arkadaşıydı. Bütün Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürleri ve üyeleri gelir.

— *Arif Bey, arkeolojiyle kurduğunuz özel ilişkiyi besleyen ve büyüten biri olmuş. Etkilemiş sizi. Bu arada 1 Mayıs günleri bizim bildiğimizin dışında bir tören mi?*

— 1 Mayıs davetleri arkeolojik bir törendi.

— *Ne ilginç! Arkeoloji günü yani...*
— Tabii. Ben aynı şeyi devam ettirdim öğrencilerimle.

— *Neden 1 Mayıs? İşçi ya da Bahar Bayramı'nı Arkeoloji Bayramı mı yaptınız?*
— Evet, baharı sevdiğimiz için belki... Davetler bizde yapılıyorsa aşçımız Leman Hanım yiyecekler hazırlar, annem mayonezler yapar, o esnada, tabii şaraplar içilir, kocaman bir davet... Sonra herkese mitolojik isimler takılır.

— *Mesela?*
— Bittel, Zeus'tu; Arif Bey, Dionyssos. Sonra Bittel bana "Hebe" derdi, nektar dağıtan tanrıça, zaten grubun en küçüğüydüm; Nihal Ongunsu Artemis'ti; hakikaten ince uzun sarışın bir kızdı. Yine bizim evde bir toplantı var; 1943 ya da 1945 olması lazım, harbin bitmesine yakın, babam İzmit'te, ikinci askerliğini yapıyor; Ergüder Paşa'nın da başdoktoru. Annem muazzam sofra hazırlamış babam gelecek diye, herkesi çağırmıştı. Annemin bana yaptığı davetleri de unutamam, hiç yüksünmezdi. Bittel, köşkün bahçesinde çamların altında oturuyor, babam trenden inmiş, öğlen yemeğine yetişti. Bittel, "işte bak Odisseuss", dedi, anneme de "Penelope" adını taktı. Annem de Penelope gibi tam kocasına hayran; örüp örüp söküyor... Çok hoş bir benzetmeydi!.. Sonraki yıllarda ben hamileyken Eğridir'den İstanbul'a geldim ve Halet'in evinde bir davete gittim. Üzerimde gayet şık siyah tayyörlerim, başımda babamın İtalya'dan getirdiği nefis bir siyah şapka, Grace Kelly'lerin giydiği tarzda. Dört aylık hamileyim. Bittel beni gördü, "Hebe", dedi, yine, ben, hayır, dedim, artık ben Hera oldum.

— *Profesör Bosch da davetlere katılıyor tabii.*
— Tabii. Profesör Bosch ile babam müthiş ahbap olmuştu; Roma tarihi filan konuşuyorlardı hep. Hatta arada bir, bizim

köşkte de kalırdı Profesör Bosch. Benim çok sevgili hocamdı. Bu arada, karısı bir yere gitti, bir şeyler oldu. Ve Sabahat Hanım'la bir ilişkiye girdi. "Sabahat Hanım'la Profesör Bosch arasında bir ilişki var", lafı yıllarca devam etti. Ve sonunda Profesör Bosch hastalandı, Sabahat Hanım evine aldı, baktı ve de dersine devam etti. Kimseyi tınmadı. Bu dedikodular sürekli oldu. Bosch'un ölümünden sonra da onun yerini aldı. Afif Bey'le (Erzen) ikisi Eski Çağ Bölümü'nü yürüttüler, Afif Bey, sonra Van kazılarını yaptı. Benim talabelerime de katkıları oldu. Prof. Bosch, mükemmel bir adamdı, entelektüeldi. Sonra bizim çok güzel seyahatlerimiz olurdu, o seyahatlerde hep, Profesör Bosch da vardı; Arif Bey'in arkadaşıydı. Yalnız Profesör Bosch değil, Macit Gökberk de gelirdi. Bittel de gelirdi. Bergama'yı biz Kurt Bittel'den dinledik. Bir hafta boyunca...

— *Çok şanslıymışsınız...*
— Tabii canım. Priene'ye gittiğimizde de Profesör Bosch vardı, biz çok şanslıydık canım, çok elittik. Hocalarla çok ahbaptık. Sonra danslara gideriz hep birlikte. Öyle ilişkiler belki şimdi de var, bilmiyorum ama..

— *Hiç sanmam, üniversiteler lise gibi biliyorsunuz..*
— Bizim Eskişehir daha farklı. Ben o geleneği devam ettiriyorum. Bizim talebeler de, Hakan (Sıvas) mesela, devam ettiriyor. Yani böyle kaynaşma ortamı lazım...

— *1 Mayıs Arkeoloji Günü hâlâ devam ediyor mu?*
— Arif Bey'in ölümüyle bitti. Eskişehir'de, ben talebelerimle beraber, yemekler, çay partileri yaptım; yani talebe ile aramızda cam olmadı, şeffaf bir ilişki var.

— *Hocalarınızla çok özel ve bir öğrenci için büyük nimet olan ilişkiler içindeymişsiniz. Nerelere giderdiniz mesela?*
— Ah çok ilginç! Cebimizde para olduğu zaman gittiğimiz en güzel yerlerden biri –benim her zaman biraz param olur-

du, babamın verdiği harçlık yeterdi– Beyazıt'ta Emin Efendi Lokantası'ydı. Hiçbiriniz bilemezsiniz, ama İstanbul literatürüne geçmiştir. Şimdi o meydan o kadar değişti ki nasıl tarif edeceğimi bilmiyorum, Beyazıt Camii'ne çok yakındı, bir set üstüydü. Ve yemekleri çok güzeldi.

— *Çınaraltı'na yakın belki?*
— Hayır. Daha caddeye yakın. Çınaraltı ile cadde arasında, set üzerinde. Oraya gitmek büyük zevkti. Gelinir, öğleden sonra genelde seminerler olurdu. Seminerlere daha ileri talebeler girerdi, ama ben onun çevresine girdim. Sonra Arif Bey, bizi evine davet ederdi; çaylar olur, yazın özellikle Paşabahçe'de güzel çay sofraları hazırlanır. Şimdi yeğenleri orada oturuyor. Yalıların tarihini anlatır Arfi Hoca... Kışın da Osmanbey'de taş bir konakta kalırdı – şahane kütüphanesi vardı. Öyle bir kaynaşmıştık ki... Yalnız Arif Hoca'yla değil, Bossert'le de. Mesela Bossert, bizi bazı özel günlerde Tokatlıyan'a götürürdü.

— *Özel günlerden kasıt?*
— Güç derslerden iyi bir sınav verdiğimiz gün... Mesela Mısırca kâğıtları iyi olan çok küçük bir grubu Tokatlıyan'a çay içmeye götürürdü. Ne büyük hevesti! Nasıl giyindiğimi hatırlıyorum: Beyaz bere, beyaz yün çoraplar... Belli bir yaşa kadar bizim ailede biz ipekli çorap giymedik. Üniversitede bile benim beyaz yün çoraplarım, spor pabuçlarım, beyaz berem meşhur oldu...

— *Ah, bu ipekli çorap yasağı, bu da döneme özgü, hatta sonraki yıllarda naylon çoraba karşı da sürdü. Demek ki klasik bir ana baba tavrı.*
— Henüz çok erken, 20 yaşından sonra ipekli giyersin, diyorlardı. Naylon diye bir şey yoktu o zaman. Neyse ben de dinliyordum, nasıl olduysa dinlemişim. Her şeye itiraz eden bir insan olduğum için... Demek ki o spor giyimi yakıştırıyordum kendime. Böyle toplantılara Prof. Bosch gelirdi. Biz böyle ho-

calarla iç içe olmaya alıştık. Çok saygılı, çok sevgili fakat aynı zamanda çok mesafeli idik. Derslerde falan laubalilik katiyen olmazdı, hoca, böyle bir şeyi affetmezdi. Çok kibarca fena halde bozardı. Ben klasik arkeolojiyi Arif Bey'den öğrendim, derslerine senelerce devam ettim, Arif Bey'den öğrendiğim için benim klasik arkeoloji bilgim iyidir. Tabii şimdi yenilere tam yetişemiyorum ama yeni yapılan o kadar çok kazı var ki, hepsine yetişmek zor. Ama hiç olmazsa kazı sempozyumu sunuşlarıyla, raporlarını okuyarak bir fikir sahibi oluyoruz. Bir de şunu inkâr etmeyelim. Yani bu hocalar, Ankara'da olsun, burada olsun çok iyi hocalardı. Ekrem Bey de (Akurgal) tabii ki. Ama Arif Bey'in hocalığı çok daha başkaydı.

— *Ne gibi?*
— Çünkü talebeyle çok ciddi meşgul olurdu. Ekrem Bey her öğrencisiyle çok uğraşmazdı. Bana da "çok fazla talebenle uğraşıyorsun, sen yazı yaz" derdi. Ama biz Arif Hoca'dan, Profesör Bossert'den, Profesör Bosch'tan gördüğümüzü uyguladık. Asistan olduktan, hocalık görevimiz başladıktan sonra, bilgilerimizi en doğru şekilde öğrenciye vermenin vicdani sorumluluğunu hocalarımız sayesinde algılamıştık. Yalnız anlatmak değil, bütün kaynakları, bibliyografiyi vererek... Tartışılacak konuları tartışarak. Bunu bizlere bu hocalar öğretti, çünkü hepsi Alman metoduyla yetişmişti. Ben son sınıfa geldiğimde Ön Asya ile Klasik Arkeoloji'yi ayırdılar. İki şık vardı; ya klasik arkeolojiye devam edeceğim, Arif Müfid Bey'le çalışacağım ya Bossert'le. O zaman babam, "kızım", dedi, "sen klasik arkeolojiyi Yunanca-Latincesiz yapamazsın, bak Hititçe öğrenmeye başladın, sen Ön Asya arkeolojisinde kal", dedi.

— *Ve babanızı dinleyerek Ön Asya Dilleri ve Kültürleri'ni seçtiniz... Peki Arif Müfid Mansel siz klasik arkeoloji yerine Ön Asya'yı tercih edince bozuldu mu?*
— Şimdi o kadar da entercsan bir şekilde oldu ki. Biraz bozuldu. Ama çok isabet ettiğimi sonradan anlıyorum. Şimdi

tam bu olaylar olduğu zaman 1943'lerdeyiz. Büyük bir Bergama seyahati yaptık. Ben Arif Müfid Bey'den artık sınava gireceğim; sekiz sömestr okumuşum. Aile dostluğu da devam ediyor. Hoca bize kışın evinde müzik günleri yapıyor; plaklar çalınıyor. Barok müzik, sonra romantikler, Rus romantikleri... Tabii çaylar yapılıyor, akşam yemekleri... Ben o sene lisansımı yapacağım, bitireceğim. Meşhur Bergama seyahatinde asistanımız, daha doçent olmamış Bahadır Bey (Alkım) var; Almanya'dan gelen Eski Çağcı Afif Erzen var, Profesör Bosch var, Feridun Aközen var, Cemal Tukin var, Macit Gökberk var ve Bittel (Kurt) var. Kurt Bittel, esas Arif Bey'in arkadaşı.

— *Hocam Ceram, arkeolojinin romanı diye de bilinen iki kitabından biri olan, Türkçeye de çevrilmiş "Tanrıların Vata-*



1940'ların sonundaki hocaların öğrencileriyle yaptıkları Bergama gezisi hatırası. A. Muhibbe, önde oturuyor, soldan dördüncü.

nı Anadolu'da" Bittel'i de anlatıyor. Hattuşaş'ta 1930'larda on yıldan fazla, İkinci Dünya Savaşı çıkana kadar çalışan, diğerlerinin aksine kazısına kültür tarihçisi gibi yaklaşan ve herkes tarafından sevilen Kurt Bittel hocanız oldu mu?

— Bittel hocam olmadı, fakat Arif Bey'in çok yakınıydı, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürüydü ayrıca. Biz öğrenciler, –ki beş-altı kişiydik– Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden çıkmazdık, hemen her gün oradaydık. Hocam olmadı ama çok büyük dostum oldu. Ve benimle, bilimsel olarak, çalışmalarımda, doçentlik dönemimde, profesörlüğe hazırlanırken ilgilendi, her zaman desteğini gördüm. Ayrıca yazılarımı okuyup fikir beyan ederdi. Emekli oluncaya kadar Türkiye'de kaldı Bittel, 65 yaşına kadar filan.

— *Meşhur Bergama seyahatiniz, ekip muhteşem ve size Bergama'yı Kurt Bittel gezdiriyor... Ne büyük şans!*

— Gerçekten öyle! Bergama'yı yedi gün gezdik ve Kurt Bittel



Prof. Bosch, öğrencileriyle gezide. Solda yanında A. Muhibbe, önünde Mükerrem Usman.

anlattı. Bir konuyu, mesela tiyatroyu anlatıyor, arkadan Arif Bey birtakım ilaveler yapıyor. Ben antik tiyatroların akustiğini ilk defa Bergama'da algıladım. Şimdi biz tabii ne de olsa biraz haşarıyız; yani çok çocuktum. Tiyatronun en üst kademelerine çıktık, 'cavea'nın en üstüne. Arif Bey, Macit Bey var, bir şeyler anlatıyorlar. Ben de yukarıda yanımda Nermin Yaşaroğlu, bir de kuzinim Şermin Sonat, bir şey konuşuyorum. Hepsi aşağıdan duyuldu bir güzel!.. Arif Bey'den azar yedim, aptala döndüm. Tiyatroyu biliyorum ama tiyatrodaki akustiğin bu kadar güçlü olacağını düşünmemişim. Orada güzel bir papara yemişimdir. Bir de Priene'ye, akropole tırmandığım zaman başıma geldi. İki tane büyük azar işittim Arif Bey'den.

— *İkincisi hangi azar?*
— Muzır bir kızdım. Arif Hoca yasak ettiği halde Priene'nin o sarp akropolüne çıktım. Arif Hoca oraya tırmanmış olmama çok içerledi. Tüm beyefendiliğiyle, "Sana dayak atmalı" dedi. Bir de ayağım burkulmuş numarası yaptım. Arif Hoca benimle bir hafta boyunca hiç konuşmadı.

— *Çok hoşsunuz. Azarlara rağmen, sizin için muhteşem geziler...*
— O Bergama gezisinde tabii çok şey kazandık, gayet mutlu döndüm. Birkaç gün sonra sınava gireceğim; iki sınav. Hem Arif Bey'den hem de Bossert'den. Neyse sınavlar oldu, artık karar verilecek. Bossert bana müthiş kızmıştı sınav öncesi Bergama'ya gittiğim için...

— *Sınav sonucu?*
— Mezun oldum, sınavlarımı verdim. Doktora yapmak istiyorum. Lisans tezi yapmışız. Hatta çok enteresandı benim konum; pencereden bakan kadın motifleri. Taa en eski dönemlerden başlıyor, Bizans'a kadar geliyor. Nasıl çalışmıştım! O tez de ortada yok. Kütüphanelerde de bulamıyoruz. Kaç sene geçmiş, kaybolmuş.

— *Bu konuyla ilgili kabartmaları mı incelemiştiniz?*
— Hepsi, hepsi. Esas motif, pencereden bakan Afrodit. Fahişelerin kutsal Afroditi; genelevlerde pencereden bakanlar, enteresan bir konuydu. Sonra Bizans'ta filan değişiyor; imparator locasından bakma var. Kıbrıs'ta var. Afrodit'in doğum yerlerinden biri değil mi Kıbrıs? Çok kapsamlı, çok keyifliydi. Kıbrıs'ta bronz kazanların üzerinde, kazan ayaklarının üstünde var. Artık karar vermem lazımdı; ya Bossert ya Arif Müfid Mansel. Bossert de biraz soğuk davrandı. İşin enteresanı, benim diplomamda Hititçe ile Mısırca iyi, nümizmatikten pas, arkeoloji pekiyi.

— *Ne yaptınız? Yine babanıza danıştınız...*
— Babamla konuşmalar oldu; doktora kesin yapılacak. Babam 'sen Bossert'i seç', dedi. Ben o zamanki asi ruhumla bir baktım: Arif Bey'in etrafında isimlerini unuttuğum bir sürü hatun... O kızların içinde benim anlaşamayacağım insanlar vardı; belliydi, asistan falan olacakları. Hakikaten de oldu. Ben bunlarla yapamam, dedim.

— *Arif Müfid Mansel, sizi iyi öğrenci olarak görüyor ama...*
— Arif Bey tarafından şımartılıyordum, evet, Arif Bey beni ölünceye kadar yaramaz kız gibi gördü. Etrafında hanımların olmasından çok hoşlanırdı, fakültede beğendiği hanımlar vardı ama ben hiçbir zaman onlardan biri değildim. Çok başka, tatlı, dostluğun üstünde bir yakınlıktı aramızdaki. Hep beni yönlendirdi.

— *Sonuçta Bossert'i seçtiniz...*
— Evet, öbür tarafta ben tektim; Bossert'in takımında sınıfımızdan bir tek dekanımızın kızı Nihal Ongunsu vardı. Halet Çambel, Bahadır Alkım. Yani öyle fazla kalabalık değildik. Bossert'e, doktoraya başlayacağım, dedim. Bossert, "seni şimdi asistan alayım, sonra kadro gelirse girersin", dedi. Hakikaten sonra kadro geldi. Ben yine filoloji üzerine derslere devam ediyorum. Dini metinler üzerine bir doktora te-

zi seçildi ve ben başladım çalışmaya. Arif Bey'e de dedim ki; hocam sizin bütün seminerlerinize geleceğim. Arif Bey harika seminerler yapıyor; Palmira vs. Ben hepsine gidiyorum, hoş hoş sorular soruyor. Mesela Likya semineri, Gölbaşı sonra. Yeni gelen arkeologlarla da dostluk kurdum tabii. Bunlardan biri Sevim Pekman-Adnan Pekman çifti. Çok yakın dostlarım oldular.

— *Adnan Pekman, Strabon'un meşhur "Coğrafya"sını çeviren kişi.*

— Pekmanlar Side-Perge'de çalıştılar ama sonra birtakım insanlar onlara set çekti. Arif Bey'e çok yardım ettiler, Adnan Pekman Hoca'nın Perge üzerine çok güzel yazıları vardır, sonra Çavuştepe kazılarında çalıştı, yani eski çağa gitti. Anlatmak istemediğim bir şeyler oldu ve sanırım biraz kırıldı gibi geliyor arkeolojiye. "Emeritus", emekli artık.

— *Arif Müfid Mansel'le birlikte başka geziye gittiniz mi ekip olarak?*



Yine Efes gezisi. Bu sefer Menderes salla geçilirken...

— Çok gezdik, tabii. Bir gezide emektar otobüsü de yükleyerek Menderes nehrini salla geçtik. Arif Hoca gezi başkanı, Prof. Bosch da bize katılmıştı. Menderes Ovası'nı arabayla geçmemiz gerekiyor ve hafif bataklık... Yol boyunca at arabasını ben kullandım, arabacı da yanımda oturdu. Hocaların, "Kızım yavaş git" demekten dillerinde tüy bitti. Arka kasada korkudan donup kaldıklarını gördüm. Bir başka gezide Ege turu düzenledik. Merkezimiz İzmir'di. Biz kızlar İzmir'de bir kız okulunda kaldık. Erkekler de bir erkek lisesinde. Faytonla gidip geliniyor. Arif Hoca ve Afif Erzen de İzmir Erkek Lisesi'nde kalıyordu. Gündüzleri İzmir'in antik kalıntılarını, özellikle de İzmir agorasını çok detaylı geziyorduk. Müzeyi de ihmal etmiyorduk.

— *Gece kaçamakları yaptınız mı?*

— Geceleri biz kızlar uyumuyoruz tabii, müthiş bir şamata. İzmir'de İstanbul'un Taksim Gazinosu gibi bir yerin olduğunu duydum, şık bir yer diye biliniyor. Macit Gökberk, Arif Müfid Mansel, Cemal Tukin ve Afif Erzen hocayı kavalye seçerek gitmeye karar verdik. Grubumuzdaki hanımlar da arkeoloji lisansı yapmış Nermin Yaşaroğlu, Mükerrem Us-



1945, İyonya gezisinde Prof. Bosch minibüsün üzerinde.

man, Şermin Sonat Eser ve ben. Hocalar uydu bize, gittik gitmesine ama, hiç dans edemedik. Ortam müsait değildi. Gece programımız altüst oldu. Herkes kaldığı okulun yolunu faytonla tuttu. Lisenin kapısında bekçi beklemiyordu. Döndüğümüzde kapılar kilitlenmişti. Kaldık mı sokakta!.. Bizimle gelmeyen, okulda kalan birkaç arkadaşımız vardı, onları ıslıklarımız ve attığımız minik taşlarla uyandırdık. Bu sayede gece yarısı İzmir sokaklarında kalmaktan kurtulduk. İşin komik yanı, Erkek Lisesi'ne gidenler de aynı bizim gibi gece yarısı kapıda kalmışlar. Yani hocalar duvardan atlamışlar... Arif ve Macit Hoca nasıl atladılar bilemiyorum! Ertesi gün azarı yine ben işittim: "Bizi baştan çıkardın. Uykusuz kaldık. Senin yüzünden bütün bunlar başımıza geldi." 1950 yılında da çok bilgilendirici bir seyahat yaptık, bu defa Beyrut ve Suriye..



Arif Müfid Mansel'le meşhur Efes gezisi.

— *Suriye ve Beyrut! O yıllarda hem de!*
— Şimdi evvela Beyrut'tan başlayalım. Yalnız Suriye'ye atlamadık. Evvela Toros Ekspresi'yle kalabalık bir grup olarak Beyrut'a gittik.

— *Kimler vardı?*
— Bugün bir kısmı hayatta değil. Mesela Aşkıdil Akarca vardı o grupta, Aşkıdil Akarca şimdi Milas'ta, 80 küsur yaşında, çiftliğinde yaşayan bir hanım. Büyük bir ailenin kızı, arkeolojiyi de kısmen bıraktı. Bizden sonra fakülteye giren, Prof. Oktay Aslanapa'nın eşi Günseli Aslanapa vardı sonra... Sonra, bir otomobil kazasında kaybettiğimiz Ayhan Nevşehirli, gezinin organizatörüydü... Yani hatırladıklarım bunlar.

— *İlk arkeoloji bölümü...*
— Arkeoloji fakat, ayrıca da Arif Hoca'nın arkadaşları vardı. Macit Gökberk, Cemal Tukin hiçbir zaman eksik olmayan arkadaşları. Beyrut'a geldik, fevkalade güzel bir şekilde Beyrut Müzesi'ni gezdik. Hatta derslerde okuduğumuz Ahiram Lahiti'nin orijinalini gördük. Uzun uzun anlattı tekrardan Arif Bey. Ağlayan, dövünen kadınlar vardı hipojelerde (yeraltı mezar odası). Müzeyi Fransızlar düzenlemiş, biraz depo gibiydi. Beyrut'ta biz hepimiz davetli olarak bulunuyorduk. Kültürel anlaşmalarla gelmiştik, Beyrut'un Paris olduğu dönem... Her gece, şık yerlere gidilip danslar falan ediliyor. Beyrut'tan sonra Sidon'a gittik.

— *Osman Hamdi Bey'in ilk kazıları gerçekleştirdiği ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bir sürü eser getirdiği meşhur Sidon kenti...*
— Sidon'da, bizim lahitler seksiyonundaki bütün o lahitlerin çıktığı hipojeleri gezdik. Sonra bir manastıra çıktık; St. Eli Manastırı. Dağların üzerinde müthiş bir Ortaçağ manastırı. Ondan sonra Şam'a geçtik. Tabii Şam'da da yine böyle misafir edilmiş durumdayız; Şam Kültür Bakanlığı'nın misafiriyiz. Beş kuruş para sarfetmiyoruz, gezide para yok.

— *Arkeoloji öğrencileri, kültürel anlaşmalar çerçevesinde başka ülkedeki müzeleri geziyor, inanılmaz!*
— Hatırlıyorum, 10 lira mı ne sarf etmiştim o zaman. Hepsini ayarladılar. Halep Müzesi'nde bir restorasyon vardı, kapalıydı gezemedik. Fakat Halep, şehir olarak enteresandı. Ben şimdi geriye dönüş yapıyorum. Halep, eski Halep'in üstüne kurulmuş. Yuvarlak bir suru var. Eski şehir de onun içinde, müthiş bir şey. Ondan sonra Şam'a gittik, Şam Müzesi geziliyor ve ben Şam Müzesi'ne hayran oldum. Fransızların düzenlemesi. Salonlarda çok az obje var, tıkış tıkış değil ve bütün objelerin arkeolojik değerleri ortaya çıkmış durumda.

— *Büyük bir müze mi?*
— Büyük müze, çok büyük değil ama büyük bir müze. Şam'daki hayat, yemekler hiç hoşuma gitmedi. Bir yerde toplu yemeğe gidiyoruz, küçük localar var, kendine göre bir yerel rengi var. Fesli beylerle hanımlar oturuyor. Aç kaldığımı biliyorum oralarda.

— *Sizi müzesi etkiledi...*
— Evet. Hele Beyrut'un sırayla asker gibi dizilmiş o lahitlerinden, depomsu müzesinden sonra... Bir yüzük için bir oda yapmışlardı, hiç unutmuyorum. Bir küçük siyah oda, ortada bir cam vitrin, kadifeler içinde Komodus'un yüzüğü... Bilezik kadar büyük bir şeydi. Komodus, imparator, çok iri bir adam. Hem de kötü bir insan. Onu böyle çıkarmak için ayrı bir odaya koymuşlar. İlk defa biz böyle çağdaş bir müze görüyoruz. Eşyalar yan yana, kronolojik. Ben, bu ne kadar farklı bir anlayış demiştim sergilemeyle ilgili... Sonra oradan Palmira semineri yapmıştık zaten.

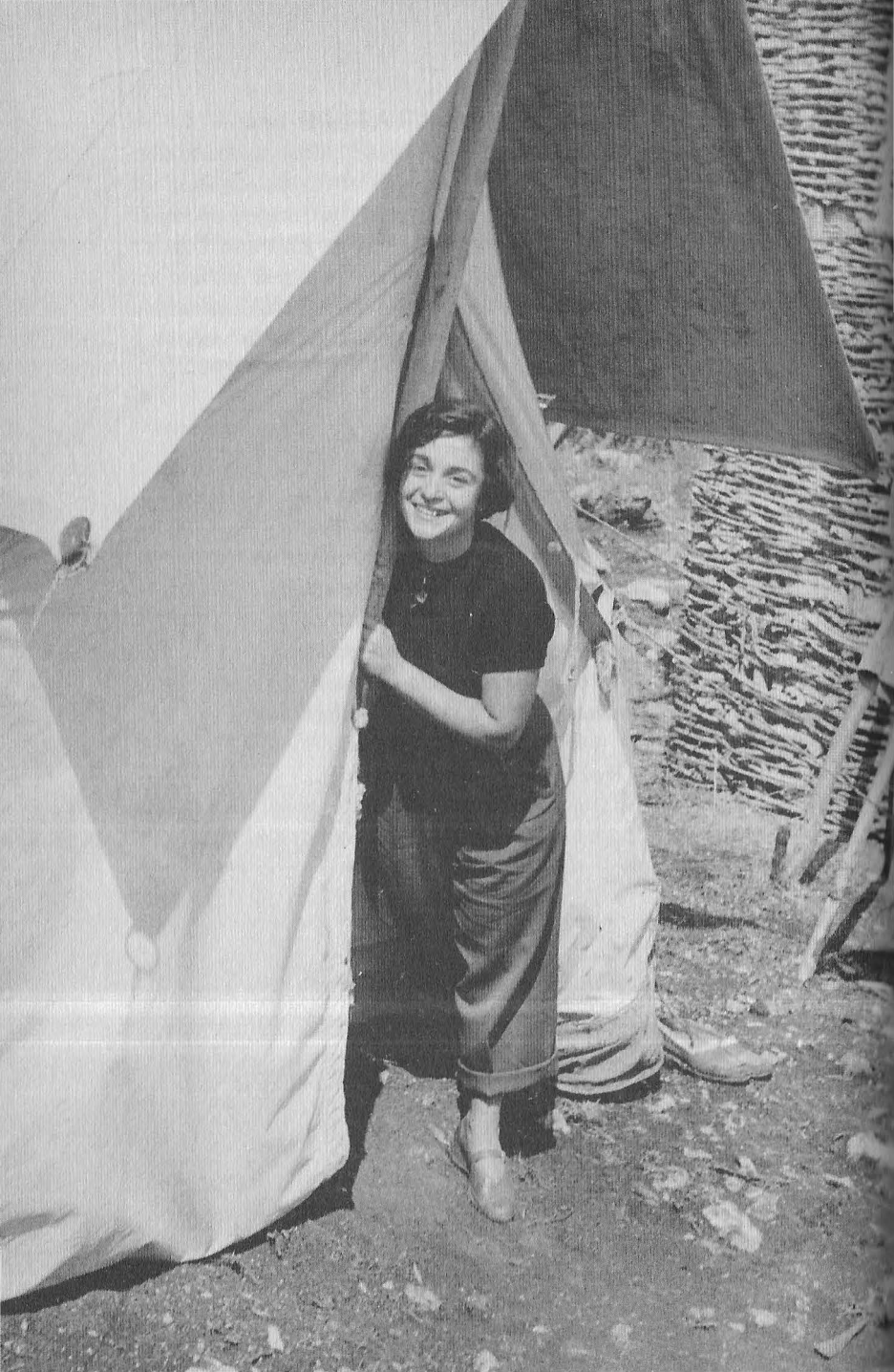
— *Arif Müfid Mansel kaç yaşında vefat etti hocam?*
— Arif Bey, bence çok erken, 69 yaşında öldü. Kalbinden sıkıntısı vardı.

— *1970'li yıllar değil mi? 1974 filan?*

— 1975 sanırım... Arif Hoca'nın bütün zaafı hanımlardı, evlenmemişti de hiç. Fakat hoşlandığı, Arif Bey'den hoşlanan bir sürü hanım vardı. Her biri, evlenmek isterdi. Mesela fakülteden Şerare Yetkin hocadan çok hoşlanırdı Arif Bey, Sabahat Hanım'dan (Atlan) çok hoşlanırdı. Bizim evde davetler olurdu, hep hoş hanımları çağırırdım. Ben Teşvikiye'de otururken Arif Bey de Osmanbey'de otururdu. Çok güzeldi o günler. Ne yazık ki hepsi rahmetli oldular.

KARATEPE KARATEPE

Eski bir dilin çözülebilmesi için
çift dilli bir yazıta ihtiyaç var,
bilinen en ünlü örnek Champollion'un
Mısır hiyerogliflerini deşifre ettiği
Rozetta taşı; üç dilli yazıttı o.
Karatepe'deki en büyük şans,
hem Fenike dilinde bir yazıt
bulunması, hem de onun karşılığı olan
Hitit hiyerogliflerinde.
Aynı tekst iki dilde yazılmış...



— Hayatınızda önemli yer tutan Prof. H. Th. Bossert'den bahsedelim. 1933 yılında Boğazköy Nişantaşı Kayalığı'nda Hitit hiyeroglifleri üzerine çalışan, sonra Yazılıkaya'yı inceleyen Bossert, Anadolu'ya ilk bu tarihlerde geliyor. Ayrıca Sümeroloji ve Hititolojinin Türkiye'de bir bilim dalı olarak faaliyete geçmesini sağlayan bir kişi. Siz hocanızla ilgili çok güzel bir makale de yazdınız. Bize biraz ondan bahseder misiniz?

— Helmuth Theodor Bossert, Güney Almanya'da doğmuş, üniversitelerden "pekiyi" dereceyle mezun olduktan sonra Freiburg Müzesi'nde görev almış. Birinci Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte yedek subay olarak Alman ordusunda muharebe sınıfında ve Türk askerleriyle Galiçya cephesinde müttefik ordusuna karşı duruyor. Düşünsenize, kaderi bir şekilde kesişiyor mu diyelim artık. Savaş sonrası sanat tarihi editörlüğü dışında Girit yazısını ve Hitit hiyerogliflerini çözmekle meşgul. Çok az kimse bilir, sanat konularıyla ilgili yayın yapan Wasmuth'un müdürlüğünü de yapmış. Bu arada kendi kendine Hitit çivi yazısı ve hiyerogliflerini inceliyor, kendi çabalarıyla Mısır hiyerogliflerini de öğreniyor. Berlin'deki ünlü Asurbilimci E. Weidner ile B. Meissner çevresindeki bilginler grubuna girmiş.

— Türkiye'ye geliş tarihi 1933 yılı. Nazilerle bağlantılı mı burayı seçmesi yoksa bilimsel yönden mi, yoksa her ikisi mi?

— Şimdi 41 yaşındaki genç bir bilim adamının Türkiye gelmesinde etkili olduğunu sandığım olaylar şöyle. Bossert, yayınevi müdürlüğü yaptığı sırada çeşitli konularda kitaplar yayınlıyor; mesela "Fotoğraf Kılavuzu", sonra savaşta çektiği acıları yansıtan resimli "Batıdaki Arkadaş" ve "Cephe Gerisinde Silahsız" kitabı. Son bahsettiğim iki kitap, gelecekteki bir savaşta sivil halkın çekeceği acıları anlatıyor. Bu kitaplar, Almanya'daki Nazi yönetiminin emriyle kara listeye alınıyor ve Berlin'de törenle yakılan kitaplar arasında bu ikisi de ilk sırada. Sanırım 24 bin kitap yakılmıştı... Bu iki kitap kül oluyor. Bossert Hoca, hiçbir zaman Nazileri sevmemiş, politikalarını benimsememiş, demokrat kişiliği olan birisiydi.

— *Türkiye'ye gelişi nasıl?*
— Öncelikle Boğazköy kazı ekibinde görevli olarak geliyor 1933'te. Sonra Ankara'da bir toplantıda devrin Maarif, yani Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'le tanışıyor. Ve Bakan kendisinden Türkiye'de kalmasını istiyor. Ve Bossert, aynı yıl kurulan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne 1934'te profesör olarak atanıyor. Üniversitede kurulan Türk Arkeoloji Enstitüsü'nün de başına getiriliyor, yine Reşit Galip Bey tarafından. Bu enstitü bir süre sonra kürsü haline getirilince kürsü başkanı oluyor. 1942'de, biliyorsun Edebiyat Fakültesi'nde Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü kuruluyor ve Bossert Hoca, 1959'a kadar görevini büyük bir liyakatle yerine getiriyor.

— *Kendisi Türk tabiyetine geçiyor sanırım. 1959'da da emekli mi oluyor?*
— Evet, 1947'de Türk tabiyetine geçiyor ve ardından da bir Türk hanımla evleniyor: Hürmüz Hanım. Hürmüz Hanım, bu evlilikten sonra kendisine gezi ve kazılarında refakat etti hep. Bossert'in, emekliliği 1959 yılı, 70 yaşında o sırada. Kürsüde derslerini vermeye devam ediyor, Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'nın ve Yönetim Kurulu'nun kadir ve değerbilir-

liği sayesinde öğrenciler, onun derslerinden mahrum kalmıyor emekli olunca da.

— *Prof. Bossert, arkeoloji tarihine Karatepe'yi keşfeden kişi olarak geçti. Dağlarda, Hititlerin izinde, zorlu geziler yaparken 1940'lı yıllardı, siz de Türkiye ve dünya arkeolojisi için çok önemli bu keşifteki kadınlardandınız. Keşif nasıl gelişti?*
— Evet. Öncelikle Bossert'in arazide kazı yapan, dar anlamda bir bilim adamı olmadığını vurgulamak lazım. Bossert'in bilim tarihine geçişi ünlü Karatepe Kazıları ile oldu. Malum, Karatepe, Adana ilinin Kadirli ilçesinin 22 km. kadar güneydoğusunda, Ceyhan Nehri'nin batısında tahkimli bir Geç Hitit dönemi kalesi. Bugün, Ceyhan nehrinin yerinde, kalenin eteğinde Aslantaş Barajı bulunuyor. Şimdi 1945 yılına dönersek... Karatepe'nin keşfinden evvel, biz Orta Anadolu, Kapadokya gezileri yaptık, bunlardan söz etmek lazım. Bossert'in, hocanın hayali bir Hitit siti (yerleşimi) keşfetmekti hep.

— *Bu Orta Anadolu gezilerinde kimler vardı? Kadın ağırlıklı olduğunu biliyorum...*
— Başkan Profesör Bossert, yanında asistanları Dr. Halet Çambel, dekanın kızı Nihal Ongunsu, ben ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden halkbilimci Ali Rıza Bey (Yalgın), Gisella Atias, çok şeker bir İtalyan arkadaş, şimdi Milano'da yaşıyor. O dönemde Bahadır Alkım, Halet Çambel ve Nihal Ongunsu bölüm asistanları, Alkım askerde, ben de fahri asistanıyım. Ön Asya sertifikası yapmış küçük bir grubuz, ağırlık kadınlarda...

— *Savaşın hemen sonrası, yıl 1945. Her şey fazlasıyla heyecan verici. Bugün için de, o gün için de...*
— Evet, inanılmazdı! II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra herkes derin bir nefes aldı tabii. Çünkü o dönemde karaborsacılar dışında insanlar maddi sıkıntı içindeydi. Prof. Bossert de hemen harekete geçti; hem Anadolu'yu tanımamızı, hem

de hayaline ulaşmak istiyordu. Bossert'in ilk öğrencisi, benim de bu bölümde kalmama destek olan sevgili Bahadır Alkım –Karatepe'nin en önemli insanlarındandır– o sırada, Trakya'da ikinci kez askerliğini yapıyordu. Biz ilk önce Ankara'ya gittik, Etnografya Müzesi içinde bulunan eserleri ve arkeolojik buluntuları inceledik. Sonra Orta Anadolu'da keşif gezilerini başlattık.

— *Ali Rıza Bey, bugünün kazılarına eşlik eden kazı komiseri gibi mi? Yanınızdaki resmi görevli.*
— Evet, aynı zamanda çok iyi bir etnolog, çok tonton bir adam. Ben başta onu çok sevmezdim, sonra ne kadar müstesna bir kişi olduğunu anladım.

— *Neden sevmezdiniz?*
— Nedense o gezi sırasında bizi denetlemeye gelmiş biri izlenimi bırakmıştı bende. Sonra çok utandım. Grubun en genciyim, öğrenci zihniyetiyle geziyorum. Asistanımız Halet Çambel, çok daha bilinçli bir kadın tabii. İçimiz müthiş heyecan dolu, hiç unutamıyorum. Çok güç ve ilkel şartlara karşın büyük keyif alıyordum. Neyse biz Ankara'dan Kapadokya'ya geldik, oradan Kilikya'ya indik. Şimdi Toroslar'dan Kilikya'ya yedi geçit var. Biri Gülek Boğazı, oradan daha ziyade antik devirde Yunanlılar ve Romalılar geçmiş, Hititler o boğazı kullanmamış. Bossert bunu biliyordu zaten, talebeliğimizde onun üzerinde çok durmamıştık. Bu yedi boğazı bize anlatır, sorar, bilemeyiz de tabii lise coğrafyasıyla. Haritalar açılır, bir daha sorulur filan. Kayseri'den güneye indik, Gezbel Geçidi'nden Çukurova'ya, Kozan'a geçtik. Bossert'in, bu gezilerde bizi 30 km. yürüttüğü olmuştur, bugün hâlâ çok rahat 10 km. yürüyebilirim. Taş arabayla gidiyoruz, arabayı Gezbel'de bırakmıştık. Taş arabanın üzerinde oturmaktansa yürümek iyidir.

— *Taş araba?*
— Evet, eski bir taş araba. Sonra ondan inip bir otomobil ki-

raladık; 1914'ten kalma bir reno, onun da bir şeyi yandı, kaldık mı gece yolda, sonbahar, eylül ayı filan... Ama çok sıcaktı. Nihal, Bossert, Ali Rıza Bey, Halet Hanım bekliyoruz. Ve ben sıkıldım beklemekten, yürümek istiyorum.

— *Yürümeye mi koyuldunuz?*
— Evet, Halet Hanım da uydu bana, yürümeye başladık. Onlar arabanın başında kaldılar. Müthiş bir çam ormanı, şose yol, yürüdük yürüdük, ışıklar gözüküyor ama yanaşamıyoruz, güzel bir ışığın arasından da gökyüzü gözüküyor. Birden çam ormanından sekiz kişi çıktı. Sekiz erkek!.. Elimizde fenerler var filan. En az yarım saat yürümüş ve bizim otomobilden bir-iki km. uzaklaşmıştık. Halet Hanım çok güzel konuşur, ne söylediyse, tam hatırlamıyorum ama işte yolumuzu kaybettik filan dedi.

— *Çok korktunuz herhalde...*
— Aman ne korktum. Siz kimsiniz deyince anlattı Halet Hanım, "araba tamir ediliyor, biz de beklemekten sıkıldık, yürüyelim, dedik", diyor. "Biz de yeni terhis olduk", dediler. Terhis olmuş sekiz genç adam ve 25-20 yaşlarında!.. "Aman, siz rezil olmuşsunuz", dedi birisi. Ben hiii, diye... Yorulmuşsunuz, demekmiş. Biz onlarla konuşurken baktık nefes nefese Bossert geliyor. Yine muzırlık benden çıkmıştı tabii.

— *Yürüme fikri sizden çıkmıştı.*
— Düşün, bir de Halet Hanım katılmasaydı tek başıma yürüyecektim. Ormanın cazibesine o kadar kapıldım ki; masallardaki gibiydi. Gece, orman beni çekiyordu... Hiç unutmuyorum. Bakıyorsun, lacivertin içinde pırıl pırıl yıldızlar... Mehtap yok. Neyse Bossert konuştu, biz döndük, nasıl döndük, nerede kaldık, ondan sonra film kopuyor hatırlamıyorum ama bunu çok iyi hatırlıyorum.

— *Geziden başka hatıra?*
— Kayseri'de büyük hiyeroglifli anıtları izledik. Taşçı Anı-

tı'nı gezdik mesela, bugün yok. İmamkulu Kaya Anıtları'ndan... Bossert, bizlere ören yerlerinin inceden inceye nasıl araştırılması gerektiğini öğretti. Konumuz dışındaki anıtlarla da ilgileniyorduk. Kayseri'de, Sultan Han'ı gezerken Selçuklu sanatını, mimarisini, görkemini Prof. Bossert'ten öğrendim. Alişar höyüğünü ilk gördüğümüzde büyük bir düş kırıklığına uğradık, çünkü kitaplarda gördüğümüz şeyler yoktu burada. Kazı çoktan sona ermişti, kazı alanı köylüler tarafından karıştırılmış, ortalık harap olmuştu.

— *Gerçeklerle karşılaştınız... Bu arada bir konferansınızda kısmen anlatmıştınız, Kayseri'de Sümerbank'ta Bossert sizlere ata binmeyi öğretmiş. Bugünün gençlerinin hayal dahi edemeyeceği şeyler yaşamışsınız.*

— Anadolu gezisine ilk çıkacağımız zaman Bossert bize dedi ki: "Atsız olmaz, ata binmeyi öğreneceksiniz, bunun için pantolon getireceksiniz, çizme olacak..." Harp senesi yeni bitmiş, Haziran'da bitti, biz Eylül'de çıkacağız. Olacak şey mi? Fakir değildik ama ben babamdan at pantalonu, çizme filan isteyemezdim. Neyse "jotpur" denilen tipte pantolon yapıldı kadifeden. O da bir Fransız dostumuzun kadife pantolunundan, mahalle terzisi dikti bana, altına altı kauçuklu spor bir ayakkabı, üzerine spor ceket. Hepimizin vardı. Yanımızda erkek yok. Kayseri'de misafirhane vardı, şeker fabrikası ve dokuma fabrikalarında, misafirhanelerde kaldık; müthiş güzel misafirhaneler. Ahırları, atları var. Yüzme havuzları var. Malatya'da havuza girdik mesela. Bize güzel odalar verildi, giydik o pantalonları ve Bossert, manejde ata binmeyi öğretti.

— *Keşifleri atla yapacaksınız çünkü.*

— "Bir arkeolog ata binmeyi bilmeli, şart bu", dedi. Zaten Halet Hanım eskrim şampiyonu. "Böyle sıkıştır mahmuzu, dizgini böyle tut", diye gösteriyor Bossert.

— *Çok çalıştınız mı?*

— Yooo, işte öğretti, sonra gidiyoruz, yakındaki bir kitabeyi inceliyoruz.

— *Hep atla mı gittiniz? Grup olarak mı?*
— Herkes atla gidiyor, yakın olan yerlere, iki saatlik yola böyle gittik. Sonra vasıtayla gittik.

— *Ne kadar ilginç.*
— Aaa çok romantikti. Ben hâlâ ata binmeyi isterim.

— *Nasıl bakıyorlardı köylüler size?*
— Hiçbir rahatsızlık hissetmedim, o kadar misafirperverdilerdi ki, bildiğin gibi değil. Gittiğimiz yerlerde Bossert he-



1945 sonbaharı. Toroslar aşılırken Kozan yolu üzerinde.
A. Muhibbe Darga'nın solundaki Halet Çambel.

men bir kahveye oturuyor, çevresine köyün yaşlılarını topluyor ve eski eserler hakkında yöre halkına sorular soruyor. Herkes kendince bir şeyler anlatıyor; kimi anlatılanlar gerçekdışıydı ama, Bossert bunları ayıklamasını biliyordu tabii. Sonra Ali Rıza Bey, bölgede gezerken, daha önceden, ilk defa bu Gezbel Geçidi'ndeki Hanyeri Köyü'nde kaya kabartması ve hiyeroglif anıtını bulmuş. Bossert'e de o haber vermiş ve bizi oraya götürdü. Bir Ekim ayı, o geçitte, Hanyeri Köyü'nde kaldık; felaket bir gece, yağmurlu, sıfır derece sulu kar... Büyük Kaya Kabartması'ndaki hiyeroglifli yazıtın estampajlarını yaptık. Bendeniz tabii grubun maymunu gibi. Merdiven tutuluyor, tavuk kümes merdiveni, ben tepesinde, estampaj kâğıtla yapılıyor, lateks hiç kullanmadık, o zaman ıslak beyaz kâğıt da yok. Kâğıt üzerine fırçayla vuruluyor, bütün hiyeroglifler kalıp gibi çıkıyor. Alttan ateş yakıldı. Ekim 28 mi ne?



Gezbel Geçidi'ne doğru... Kamyonette elinde köpek tutan Ali Rıza Yalgın, Prof. Bossert, elini Muhibbe Darga'nın omuzuna koymuş, önünde; yerde, ayakta Halet Çambel.



Kayseri'de bu defa estampaj üzerinde çalışırken. Yıl 1945.



Kayseri'de Ali Rıza Bey ile Kululu stelinin estampajını tutuyor.

— *Isının diye mi?*
— Ne ısınması, ilahi çocuk! Bilmezsiniz tabii. Kâğıt kurusun diye. Kâğıt kuruyunca biz çektik, aldık, hiyeroglif şekilleri çıkmıştı. Ve o gece misafirhanede kalıyoruz. Oturttu bizi, üzerinden çini mürekkebiyle çektik, çıktı hepsi ortaya. Bunu ilk Bossert yayınladı; ilk yayınlayan o, ilk gören arkeologlar da biziz.

— *Bu arada bilmeyenlere açalım; arkeolojik keşiflerde kaçınılmaz yöntem; köylülerden, yöre halkından bilgi alıyor, araştırması çerçevesinde sorular soruyor...*
— Tabii hâlâ yapılır. Araştırma yapan genç arkeologlar, meslektaşlarım da aynı şeyi yapıyor. Köylüden haber alıyorlar, çok yenilik buldular böylece. Neyse Bossert soruyor, kale var mı, kalede aslan var mı, filan falan. Feke'nin oralarda bir aslan olduğunu öğrendi ve biz Hanyeri Köyü'nden Feke'ye yola koyulduk; yarı yayan, yarı taş arabasıyla, yol olduğunu sandığımız izleri takip ediyoruz. Hava zifiri karanlıkken Feke'ye vardık. Ama nasıl soğuk, anlatamam... Hükümet görevlileri bizi karşıladı, yemekler verildi, karnımız doydu, sonra biz hanımlar yorgunluktan ölmüş halde hemen serildik, üstümüz başımızla yer yataklarına yattık. Koyun yünü kokulu o yün yataklara sarılıp uyuduk hemen. Sabah yedi buçukta uyandırıldık, kızlar uyumak istiyoruz ama Bossert Hoca sabırsız. Fekeliler bize kahvaltı vermişti o sabah.

— *Ne yediniz, hatırlıyor musunuz?*
— Hatırlamaz olur muyum? Çorba, keçi peynirleri, ballar, yufka ekmeği... Nefis bir sabah yemeği... Eski motorlu bir vasıtayla Toroslar'dan güneye inmeye başladık sonra. Bossert, Feke'de göçebe yörüklerden, yakınlardaki Kadirli kazasının oralarda bir yerde Karatepe'de bir "Aslanlıtaş"ın bulunduğunu öğrendi. Asistanı Dr. Halet Çambel'e bunu söyledi, bizim haberimiz yok tabii. Aslan, Hititlerin tanrısal simge hayvanı, hep dinliyor, notlar alıyor. Bu civarda bir Hitit yerleşmesinin veya bir Hitit kalesinin varlığının işareti

aslan. Ama ekim ayının sonuna gelmişiz, yağmurlar yağıyor, üniversitede derslerin başlamasına birkaç gün kalmış. Bossert'in aklı Kadirli'de kaldı ama Kozan üzerinden indik ve Toros Ekspresi'ne binerek geri döndük. İkinci sene yine aynı bölgelerdeyiz. Bunlar Karatepe'den önce oluyor hep. Bu sefer doğrudan Adana'ya gelip, Adana'dan Toroslar'a doğru çıktık.

— *1946 yılında ve bu defa aşağıdan yukarı çıkıyorsunuz?*
— Evet, 1946 yılı Şubat ayı yarı yıl tatilinde gittik Adana'ya. Bossert, Adana Milli Eğitim Müdürü, Hüsamettin Arıkan'a gezimizin hedefinin Kadirli olduğunu anlatarak, vasıta talebinde bulundu. İkinci Dünya savaşı biteli bir yıl olmuş, muazzam bir vasıta sıkıntısı çekiliyor. Ama Müdür Bey, resmi ve yepyeni kamyonu emrimize verdi. Yanımızda da Adana Müze Müdürü Naci Kum, yola koyulduk. Ama kamyonu ertesi gün teslim etmek zorundayız!

— *Eyvah, o kadar kısa sürede? Siz kamyona bindiniz? Arka kısmına tabii, o kadar kişi...*
— Evet, üstelik bu konuşmaları akşamüstü yapıyoruz, iki saat sonra hava kararacak. Bossert, kararlı ve sabırsız. Biz kızlar takımı, başımızda asistanımız Halet Çambel'le kamyonun kasasına oturduk. İlk vardığımızda günlük güneşlik olan hava gitmiş, bu arada, karanlık, yağmur gelmiş. Biz kamyonun kasasında seyahat ediyoruz, Adana'nın meşhur Justinianus Köprüsü'nü geçtik, ova yolda, düzgün bir şosede ilerliyoruz. Bir saat sonra hava kardı ve ince ılık bir yağmur başladı. Yoldan birkaç köylü aldık o arada, onlar da kasada bizim yanımızda. Yağmur gitgide hızlandı ve sağanak başladı. Yol, çamur deryası, biz sırılsıklam. Ceyhan'ı geçeli yarım saat olmuştu ki sürücümüz, "Ceyhan'a geri dönelim Bey, bu yol geçilmez. Yağmur ancak sabaha diner", dedi. Ama Bossert Hoca inatçı, yola devam etmekten yana. Sonunda kamyon patinaj yaptı ve çamura saplandık mı! Hoca aşağı indi, bize de inmemizi ve çalı çırpı toplamamızı söyledi. Ha-

di, o halde çalı çırpı topladık. Çamur deryası içinde köylülerin de yardımıyla iki saat çabaladıktan sonra mucize kamyon ilerlemeye başladı. O gecenin hiç bitmeyeceğini sanmıştım. Tam dokuz saat sürdü bu yolculuk. Sarıçam ormanının içinde dokuz saat, sürekli inip kamyonun ilerlemesi için çabalayarak!.. Sonunda sürücümüz yolun kenarındaki tarladan ilerlemeye karar verdi, biz de yürüyerek devam ettik. Gece yarısı 04.00'te bir köye ulaştık. Tabii köy halkı ayağa kalktı ve bizi misafir ettiler.

— *Hangi köydü bu?*
— Tam emin değilim ama İsmail Ağaç ya da Tatarlı Köyü'ydü. Bizi bir han odasında misafir ettiler.

— *Nasıl yani?*
— Hatırladığım ocağı tüten, ağaç kurumu kokan bir oda; pencerede cam yok, birileri çay veriyor, sonra bir köy öğretmeni geldi, bizim yaşıtımız, hemen sohbete başladık. Edebiyat, şiir, memleket meseleleri... Gözümüzü kırpmadık o gece, gün ışıyınca yağmur dinmişti, gökyüzü pırıl pırıldı. Gezginler grubu, iki kola ayrıldı o sabah, Nihal Ongunsu ile ben Adana üzerinden Mersin dolaylarındaki araştırmalara devam ettik, Bossert, Halet Hanım, Naci Kum Bey Kadirli'ye hareket etti.

— *Karatepe keşiflerinin ilk önemli adımlarına doğru... Halet Çambel'in bir yazısında aktardığına göre bu arada siz bayağı hastalanmışsınız...*
— Evet. Bir kere ben çok yoruldum, canım çıktı. Yağmurda ıslanıp, dumanlar içinde bir hana gidinceye kadar hasta oldum tabii. O çamurlar içinde kamyonları itmek, onlar önde sen arkadasın. Benim o zaman yaşım kaç? 24 yaşında bir insan, alışmadığım bir şeyi yapmak bana son derece güç geliyordu.

— *Mersin'de ne yaptınız siz, ekibin diğer kısmı büyük keşfe doğru yola çıkmışken?*

— Mersin'de Ankara'dan gelen arkeologlarla buluştuk. Bunlardan biri değerli arkeolog İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden emekli Lütfü Tuğrul, Alman arkeoloji Enstitüsü'ndeki konferansları hiç ihmal etmez hâlâ. Silifke, Korykos ve Mersin'de dolaştık, keşif yaptık, gezdik. Bu arada Bossert Hoca ile Halet Çambel ve de Naci Kum Bey, Kozan'dan Kadirli'ye taş arabasıyla yola çıkmışlardı. Asistan Halet Çambel hasta ve ateşli.

— *Hastalığa rağmen keşif aşkıyla yolda. Yine bir taş arabası...*

— Evet, yüzyıllardan beri bu bölgede kullanılan yaysız bir at arabası, tabii bilmezsiniz. Hâlâ da kullanılır. Şimdi ben hikâyeyi onlardan dinlediğim kadarıyla anlatayım. Başlangıçta yollar fena değil, dağlık bölgeden geçseler de engelle karşılaşmadan küçük bir köy olan Köseli'ye ulaşıp mola vermişler. Burada arabacı, Kadirli'ye giden yolları bilmediğini, atların da bu yolculuğa dayanamayacağını söylemiş. Köseli köylüleri de Kadirli yolunun bataklık haline geldiğini!.. Bossert, misafirperver Köselilerin yardımıyla köyden yeni bir arabacı ve taş araba buluyor. Yola devam ediyorlar. Çamur deryasında ilerlerken atlarla araba bir hendeğe yuvarlanıyor!. Bu kazadan kurtulan gezginler sağ salim Kadirli'ye ulaşıyor. Kaymakamlık'ta başta Kaymakam ve devlet memurları karşılıyor onları, akşam yemeği sunuyorlar. Bossert, projelerinden bahsediyor, sohbet ediyorlar.

— *Sabırsız ve bir an evvel Aslantaş'ı bulmak istiyor herhalde...*

— Evet. Bossert, "acaba bu civarı iyi bilen, 'Aslantaş'ı işitmiş biri var mıydı?" diye soruyor. Kadirli'de yirmi yıldır öğretmenlik yapmakta olan Ekrem Kuşçu'yu gece yarısı Kaymakam Bey, Hükümet Konağı'na davet ediyor. Ekrem Bey geldiğinde heyecanla beklenen olumlu cevabı veriyor: "Aslantaş vardı". Orasını dört kere ziyaret ettiğini anlatıyor ve yer hakkında ayrıntılı bilgi veriyor. Aslanlı anıt, bir kaya ka-

bartması değil, heykel gibi bir blok kaide imiş. Ekrem Kuşçu'nun anlattığına göre, yanında başı olmayan, gövdesinde yazı işaretleri olan bir erkek heykeli duruyormuş. Orada birçok kabartmalı ve yazı gibi şekilli koyu renk taşın bulunduğu tepeyi anlatıyor. Atla yaklaşık beş saatte gidebileceklerini söylüyor ve de Karatepe'de Aslanlıtaşı kendisinden ve köylülerden başka kimsenin görmediğini...

— *Bossert Hoca rahatlıyor.*
— Evet, ertesi sabah atlar hazır, erkenden yola çıkıyorlar. Üç saat sonra geniş bir alana kurulu Kızyusuflu Köyü'ne varıyorlar ve bir vadiden göçer yörüklerin kullandığı eski kervan yolu Akyol'u geçiyorlar. Neyle karşılaşacaklarından haberleri yok tabii ki... Karatepe, 500 metre yüksekliğinde, önlerinde. Atlar, dar patikayı tepeye doğru zorlanmadan çıkıyor ve gezginler sonunda zirveye ulaşıyor. Önlerinde Geç Hitit Kral Kalesi'nin harabeleri serili. İlk şaşkınlıkları geçtikten sonra "Aslantaş"ı fark ediyorlar.

— *Karatepe, ilkokul öğretmeni Ekrem Kuşçu'nun sayesinde keşfediliyor.*
— Tabii, çok önemli, Karatepe, Ekrem Kuşçu'nun sayesinde keşfedildi. Bir yıl sonra Bossert ve Bahadır Alkım, tepe üzerinde araştırmalara başladılar.

— *Sanırım kısa bir süre sonra buraya geri dönüyorlar ve bu araştırmalar tarihe geçiyor...*
— Evet, 15 Mart 1947'de Karatepe'ye ikinci kez geliyorlar; çok güç koşullarda, sınırlı kazı gereçleriyle çok önemli araştırmalar yaptılar. 15 Nisan'a kadar, bir ay kalıyorlar. Araştırma dönüşü yattıkları yer, Türkmen çadırları. Kızyusuflu Köyü'nün bir ailesi onlara yatacak çadır verip dört hafta misafir ediyor. Bir ay sadece yufka ekmeği, yoğurt ve keçi peyniriyle besleniyorlar. Sonunda buranın bir Geç Hitit Kalesi olduğunu anladılar, olağanüstü arkeolojik materyali, kabartmaları, ortostat (alışılmışın üzerinde boyutlara sahip bezeli

duvar kaplama taşı) parçalarını Karatepe yamaçlarından toplamayı başardılar.

— *Siz bu gezide yoktunuz.*
— Hayır, ben ayağımı burkmuştum ve yatağa bağlıydım. Bahadır Bey'i gezi dönüşü Gandi'ye dönmüş halde, çok zayıflamış görünce o zamanki aklımla bu araştırma gezisine katılmadığıma pek sevinmiştim. Gençlik işte!..

— *Bu zorlu araştırmada neler saptadılar?*
— Evet, Bossert Hoca ve Bahadır Bey, ören yerinin toprak üstü kalıntılarını saptadılar, heykel ve toprak üstündeki Eski-Sami yazıtlarının kopyasını aldılar, yapılacak kazının yerini tayin ettiler ve çevrede araştırmalar yaptılar. Hepsi çok önemli. Bir dizi kırık ortostat kalıntısı ortaya çıkınca, 1947 sonbaharında resmen kazılar başladı. Zaten tepede surların kalıntılarını bulmuşlar ve buranın bir kale olduğu görüşüne varmışlardı. Surların iç kesiminde buldukları duvar kalıntıları bir saray ya da tapınağa ait olabilirdi. Yaptıkları küçük sondajlarda bazalt ortostatlar da bulmuşlardı Bossert'le Bahadır Bey; binlerce yıl önce dikildikleri bu yerlerde duruyorlardı: Bir yüzlerindeki insan ve hayvan figürlü kabartmalar yontulmuştu. En önemli yazıt Fenike alfabesiyle yazılmıştı ve başlangıç kısmıydı. Kimseye söz etmedi Bossert bundan. Bir hafta boyunca üstünde Hitit hiyeroglifleri bulunan parçalar aradı, böylece "bilingue" yani iki dilli yazıt keşfetmeyi umuyordu.

— *Karşılaştırma imkânı doğacak ve Hitit hiyerogliflerini böylece çözebilecekti...*
— Evet. Eski bir dilin çözülebilmesi için çift dilli bir yazıta ihtiyaç var, bilinen ünlü örnek Champollion'un Mısır hiyerogliflerini deşifre ettiği Rozet taşı; üç dilli yazıttı o. Karatepe'deki en büyük şans, hem Fenike dilinde bir yazıt bulunması, hem de onun karşılığı olan Hitit hiyerogliflerinde. Aynı tekst iki dilde yazılmış...

— Büyük şans. Sizin bulduğunuz yazıt oldu mu ya da böyle yazı heyecanı yaşadınız mı?

— Yazıt bulamadım ama yamaçlardan ortostat parçaları topladım, söylediğin heyecanı tabii yaşadım. Şöyle oldu. İşçilerin toplanmadığı bir zaman Karatepe'de, Prof. Bossert, Bahadır Bey, F. Steinherr, Halet Çambel ve ben... Ortostatlar gözüküyor, önde de kocaman portal aslanlar. Elimizle ortostatların kenarındaki toprağı aldık, elimle çalışıyorum, mala filan yok. Çığlık çığlığa bir de baktım linear bir yazı, hiyeroglif olmadığını gördük. Burada yazı var, Arami, dedim. Bossert biliyormuş bunu, yani bu olay 1947'deydi, 46 gezisinde burada Fenike yazılı bir kitabenin olduğunu biliyormuş. Büyük yazıtların bulunması sonra... Hitit hiyerogliflerinin de... Tabii bunları çözen Steinherr, unutulmaz bir kişilik, 18 modern dil biliyordu, düşün.

— Karatepe'nin meşhur dilbilimcisi Steinherr, üniversiteden arkadaşınız aynı zamanda. Batılı birinin Türkiye'de üniver-



Karatepe'nin önemli isimlerinden Franz Xavier Steinherr'le (solda) Bebek sırtlarında.

sitede okuduğu yıllar... Çok ilginç birisi, Türkçe, Japonca, Rusça da dahil olmak üzere pek çok dil biliyor ve yayınladığı ilk makale Ceram'ın kitabından öğrendiğimize göre "İstanbul Halk Dili ve Külhanbey Deyimleri". Bu arada 37 yaşında lise bitirme sınavına girmiş, parlak başarı gösterip sizin fakülteye yazılıyor. Biraz Steinherr'i anlatsanız bize.

— Hepimizden farklı bir insandı Franz Xavier Steinherr; 1939 yılında bir rastlantı sonucu Prof. Bossert'le tanışıyor; İstanbul Alman Hastanesi'nin idari ve mali yöneticisi aslında. Hastanede çalışıyor yani ve bu tanışma sonrası işte lise bitirme sınavına giriyor, sonra Bossert'in Latince ve Yunanca da öğrenmelisin, demesi üzerine bu dillere başlıyor ve de Hititçe ve Mısırca öğrenmek için Edebiyat Fakültesi'ne yazılıyor. Franz Xavier, lisans tezini verdikten sonra doktora tezini de başarıyla bitirdi. Karatepe'de her işe koşardı, çadırların kurulmasından kampın düzene sokulmasına kadar... Fotoğraf çekerdi sonra. Kalenin çevresini araştırır, parça halinde bulduğu yazıtları, kabartmaları toplar, temizler, yazıtları kopya



Karatepe kazısı, yıl 1947.



1951 yılı, Karatepe. Hocası Prof. Bossert ile birlikte. Fotoğrafı Ceram çekmiş.

eder ve malzemeyi tasnif ederdi. Yani asıl işi buydu tabii de hiç yüksünmeden pek çok işe koşardı işte.

— *Steinherr'in Karatepe'deki büyük keşfinin yaşandığı gün orada mıydınız?*
— Tabii, ekim sonunda bir akşamüstü kazıdan çıkan muhteşem bir sfenks incelenirken büyük keşiflerden biri yapıldı. Sfenksin üzerindeki yılların toprak kabuğunu temizlemekle meşgul Franz Xavier, bütün gövdesinin hiyeroglifle kaplı olduğunu görüyor. Ve yazıyı okumayı başardı. Fenike yazıtlarda adı geçen kral "ztvd-Aztuvad"la ilgili bu resim yazısını okumayı başarınca Bossert Hoca'ya anlatıyor. Böylece Karatepe'de, iki ayrı yazı sistemiyle yazılmış kitabelerde aynı kraldan söz edildiği açıkça ortaya çıktı.

— *Müthiş bir gün olmalı. Ne yaptınız?*
— O gece sevinç içinde bir kutlama yaptık. Ben de sınıf arkadaşıma bir armağan vermek istiyordum. Ama Karatepe'de ne verebilirdim ki? Aklıma köylü çocukları için aldığım mavi cam boncuklarla süslü nazarlık geldi... Franz Xavier'e verdim, o da boynuna geçirdi! Yıllarca her karşılaşmamızda bana nazarlığı hatıra olarak sakladığını söylerek beni mutlu ederdi. Ben ona hep Franz Xavier, diye hitap ederdim, iki ismiyle...

— *Şimdi biraz Halet Çambel'den söz edelim. Malum, artık Karatepe adı onunla birleşti. Emanet, onda uzun yıllardır ve Karatepe, Halet Çambel'in hayatı oldu..*
— Halet Çambel, 1940'da Bossert'in asistanı olarak İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne giriyor. Karatepe'nin ikinci doğuşunu bize yaşatan o. Benim çok sevdiğim hocam ve sonra dostum aynı zamanda. Sorbonne'dan geldikten sonra bize asistan olunca onun derslerine girdik. Bize Metodoloji dersi verdi ve ben yöntem öğrendim Halet'ten. Halet, benim hayatımdaki en önemli kadınlardan biri; bugün artık dostum, meslektaşım, o zaman hocamdı. Aramızda çok büyük bir yaş

farkı yok, sen 20 yaşındayken, o 26 yaşındayken, doktora yapmış gelmiş, tabii başka türlü görüyorsun onu. O zaman "Halet Hanım"dı, hiçbir zaman talebem demez, meslektaşım der bana, çok enteresan. İlk talebelerinden olduğum için belki. Ufuk'a (Prof. Esin) talebem der, Refik'e (Prof. Duru) der de, bana demez. Yani bu derece yakınlığımız var. Çok şey öğrendim ondan.

— *Ne gibi mesela?*
— Kazı ekibinin en genci ve deneyimsiziydim, söyledim bunu. Önce hiyerogliflerin kopya edilmesine yardımcı oldum, kazıda tecrübesizlik nedeniyle yanlışlıkla bir döşemeyi kaldırınca Halet Çambel'den azar işittiğimde çok üzüldüm tabii. Ama ben Halet Çambel'den kazı tekniğinin temel bilgilerini öğrendim. Çambel, Karatepe'de sistemli bir kazının oturmasını sağlamıştı. Karatepe'de çalışan herkes bir araştırma konusu üstleniyordu. Bana da "Karatepe Küçük Buluntuları"nı verdiler. Hitit filolojisi konusunda daha çok uzmanlaştığım için keramik ve diğer küçük buluntular bana konu olarak biraz yabancı geldi. Kara kara düşünürken hiç ummadığım bir destek aldım. 1950 yılında romantik diyebileceğim bir casusluk hikâyesi nedeniyle hapse girmiş olan Hans H. Von der Osten hapisten çıktı. Onunla tanıştırıldım.

— *Casusluk hikâyesi?*
— Evet, tam ayrıntısını şimdi hatırlayamıyorum, o zaman gazetelerde yazdı hep. Sevgili Murat Bardakçı, bu konuyu araştırıyor, unuttuğum ayrıntılarla ilgili bana bilgi verecek. Çok önemli bir bilim adamıydı Von der Osten; üniversitede bana keramiğin nasıl incelenip yayına hazırlanacağını, nasıl profil çizileceğini anlattı. Ondan öğrendiklerim bütün meslek yaşantım boyunca bana yardımcı oldu.

— *Ve "Karatepe Küçük Buluntuları"nı yayınladınız. Bahadır Bey, Bahadır Alkım da Karatepe'nin gizli kalmış kahramanlarından. Sizin hayatınızda da önemli birisi...*

— Evet. Doç. Dr. Bahadır Alkım, kazı heyeti üyesi olarak 1947-1957 yılları arasında Karatepe kazılarında çok aktif görevler üstlendi.

— *Alkım, Bossert'in ilk öğrencisi dediniz.*
— Evet. Genç denebilecek yaşta kaybettiğimiz Bahadır Alkım, 1935 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi'nde Sümer-Eti filolojisi, arkeoloji ve Eski Çağ tarihi öğrenimi görüyor. 1939'da üstün dereceyle "arkeoloji lisans" diplomasını alarak 1939'dan 1941 güzüne kadar yedek subaylık yapıyor, hemen ardından fakülteye Hititoloji asistanı olarak atanıyor. Doktora tezini Bossert'in yanında 1944'te, doçentliği de 1945'te yine üstün başarıyla yapıyor. İkinci kez çağrıldığı askerliği nedeniyle Karatepe gezilerinin ilk bölümünde yanımızda değildi. Sonra Bahadır Bey'le, meslektaşı arkeolog Handan Hanım evlenerek çok hoş bir çift oldular. Kazılarına çocuklarını da alarak o zor şartlarda çok güzel çalışmalar yaptılar. Tilmenhöyük ve Gedikli'yi kazdı sonra malum.

— *Bossert'in derslerini anında tercüme eden kişi aynı zamanda, değil mi?*
— Evet, çok iyi Almancası, İngilizce ve Fransızcası vardı. Biz onun derslerini iple çekerdik. Ayrıca Osmanlı dönemi kültürü ve diline de vakıftı. Bilmediğimiz bir kelime ya da terim mi var, ansiklopedi yerine hemen hocaya koşardık. O kadar zarif ve entelektüeldi ki... Bizimle sohbetlerinde, kendinden "fakir" diye bahseder, esprili bir biçimde alçakgönüllüğünü ortaya koyardı.

— *Çok sevilen bir insanmış... Bu arada ilk keşif gezisinde askerde olduğu için bulunmuyor.*
— Evet, daha sonra katıldı Karatepe'ye. Hiçbirimizi terslemez, her zaman tebessüm ederdi. Gözlüklerinin altından bir filozofun tevekkülünü görürdün. Tabii, Bossert ve Çambel'le ortaklaşa gerçekleştirdiği kazı çalışmalarında Geç Hitit Kalesi'nin ortaya çıkarılmasında oradaydı. Çok zarif, vefakâr

bir insandı; kazıdayken, haftada bir, beş saat atla, dağ yollarında zorlu yolculuk yapar ve Kadirli kazasına giderdi.

— *Neden? Yiyecek sorunu mu?*
— Kazı heyetine yiyecek, malzeme, mektuplarımızı taşırdı. Onun dönüşünü, sağ salim Karatepe'ye gelmesini sabırsızlıkla beklerdik. Bizim mutluluğumuz onu da keyiflendirir, gülen gözleri, esprili üslubuyla Kadirli'den havadis verirdi. Bahadır Bey, hayatının son yirmi yılını kan hastalığıyla geçirdi ama bilimsel araştırmalarını kitaplıklarda sürdürmek yerine çetin arazi koşullarında yılmadan aktif bir arkeolog olarak yer aldı hep. Bu mükemmel insanı, değerli hocayı, 1981 yılında kaybettik ne yazık ki.

— *Karatepe'de siz genel olarak hangi işlerle meşgul oluyordunuz?*
— Genel olarak benim işim, keramik yıkamak, ayıklamak, estampajları kopya etmekti... Karatepe'de tepe ve çevresi bazalt parçalarıyla doluydu. Bu kırık bazaltları toplarım, en büyük yardımcım da Franz Steinherr. Bazalttan parçalar Ceyhan nehri ve kıyısına, hatta nehrin içine kadar dökülmüştü bir kere, Ceyhan, akıntılı ve tehlikeli, ben yüzerdim Ceyhan'da. Karşı kıyıdaki Domuztepe'ye kadar bazen yüzerek giderdim. Hatta hiç unutmuyorum, bir pazar günü devasa bir "efendi" geldi Karatepe'ye. Gözünün biri arızalıydı. Bu yapılı erkek bana Part seferlerine giden Romalı bir lejyoner gibi geldi o zaman. Neyse, Halet Çambel'in büyük bir dostu olduğunu öğrendim. Köy öğretmeni. Sonraki yıllarda öğrendim ki Hemite kaya kabartması ve yazıtını hocam Prof. Bossert'e tanıtan kişi aynı zamanda!

— *Bölgeden biri olarak Bossert'e yardım ediyor...*
— Evet. Halet Hanım, "Muhibbe, bu beyi Domuztepe'ye götür" dedi. O devle Ceyhan'ı aşacaktık; ya salla geçecektik karşı tarafa ya da yüzecektik. Biraz korktum ve götüremem, dedim. Halet Çambel çok kızdı, "Ama Norveç sefiri geldiği

zaman onu götürüyorsun!" dedi. Halet, belki aramızda geçen bu konuşmayı unutmuştur. 1940'ların sonunda spor giyim diye kavram yok; Norveç sefiri, ciple gelmişti kazı alanına, takım elbiseli, kravatlı, en çok kahverengi timsah derisinden ayakkabıları dikkatimi çekmişti. Yıllar geçti, 1960 ihtilali oldu. İhtilali yapan Milli Birlik Komitesi subaylarıyla röportajlar yapılıyor, bu söyleşiler gazetelerin sayfalarını kaplıyor. *Cumhuriyet* gazetesinde de böyle bir röportaj yayımlandı. "En beğendiğiniz kitap hangisi?" diye soruyorlardı subaylara. Hepsi de "İnce Memed" diye cevap veriyor. O günlerde ben ayağımı burkmuştum, bir süre istirahat etmem gerekiyor. Babamdan bana "İnce Memed" adlı kitabı almasını rica ettim. Kitap geldi, ilk sayfayı açtım, bir de baktım ki, karşımda Karatepe'de beni korkutan "gigant" (dev), yani Yaşar Kemal duruyor!..

— *Yaşar Kemal'miş, çok şaşırmışsınızdır!.. Ne hissettiniz?*
— O resmi görünce kendimden utandım, Halet Çambel'e de hak verdim. Yıllar sonra 1970'te Paris'te karşılaştık Yaşar Kemal'le. Ortak dostlarımız vardı Fransa'da. Yanında çok sevgili Tilda Hanım, dayısı Mandil Bey. Türk Sefareti'nin baştercümanıydı Mandil Bey ve babamın yakın dostuydu. Hatta 1971'de Paris'e gittiğimde Yaşar Kemal'in daha önce kaldığı Saint-Germain'deki bir otelde kaldım.

— *O günle ilgili konuşulmamıştır herhalde.*
— Yok, hiç konuşulmadı. Çok gençtim, bambaşka bir dünyadan gelmiştim. Halet'in de sayesinde, ben Anadolu'ya daha başka türlü bakmayı ve sevmeyi öğrendim. Birtakım burjuva kalıplarından çıktım. Anadolu sevgim her zaman devam ediyor: Güzel Anadolu. Yani onun için hiç kopamıyorum buradan, bırakamıyorum. Gidip bir Fransa'da yaşayamıyorum veyahut Almanya'da, İtalya'da. İmkânsız böyle bir şey benim için. Geçici olarak olabilir, oldu da. Ülkemi bırakamam, bu meslekte, toprağımla mesleğim çok iç içe... Sonra komik bir anı daha... Yaşlıca bir saz şairi geldi bir gün Ka-

ratepe'ye. Halet Hanım çok saygı gösteriyor, ilgileniyor, 1951'di sanırım. Ben halk müziğinden hoşlanmıyorum. Türküleri dinlemeyince Halet Hanım birden kızdı ve "Çok terbiyesizlik yapıyorsunuz!" dedi. Yaşar Kemal ve yörenin saz şairi, beni üzen ve utandıran hatıralar oldu. Sonra Karatepe'de en sevmediğim işim... Bossert, bana bütün söküklerini diktirirdi. Dünyada en nefret ettiğim şey, ama bana düşerdi. Karısı yapmıyor.

— *Nereden size düştü bu görev?*
— Ben de bilmiyorum nereden düştüğünü.

— *Dikiş mi biliyorum dediniz?*
— "Sen bunu diker misin", dedi bir kere, dikerim, dedim, üzerime kaldı hep. Bir kere hocamın kıyafetini anlatayım. Galiçya'da savaşta –savaşa katılmış çünkü– giydiği çizmeler... Hayatımda böyle acayip çizme görmedim. Böyle çok eski fitilli kadife bir spor takım. O çizmeler... Evvela bot giyiliyor, üzerine halkalı tozluk gibi bir şey takılıyor; neyse ki çizmelerini tamir ettirmiyordu! Sonra kolonyal şapka. Ben başıma yemeni takardım hep, ıslatır, yemeni takarım. Bir de annem Amerika'dan Çinli şapkası getirmişti, bir ara onu giyerdim. Bossert'in, pantalonu sökülür, çalı takılır, hadi ben.

— *Karısı dikmiyor, siz dikiyorsunuz?*
— Evet, felaket. Dikiş bilmem ki... Bıkmıştım. Ben, evde kendi söküğümü dikmeyen insan Karatepe'de Bossert'in özel terzisi gibi dikiş diktim. İncecik iğneyle kolonyal şapkanın yırtılmış kısımlarını dikiyordum.

— *Eşi dikiş bilmediği için mi sizin küçük olmanız mı?*
— Grubun en küçüğü ve en genciyim. Bilmiyorum. Beni kızı gibi seviyordu tabii, karısı antipatikti, hiçbir zaman iyi bir diyalog kuramadık. Hem ruhsal olarak biraz bozuktu, belki bizler okumuş olduğumuz için rahatsız oluyordu. Neyse ki kazıya her zaman karısı gelmiyordu, biz de o zaman çok

memnun oluyorduk; çünkü karı koca bir kazıya gitmek kadar felaket bir şey olamaz. Ya çok iyi iki arkeolog olacak, o zaman da birisi siliniyor muhakkak, karı koca arkeolog kazılarında gördüm ben, ya kadın domine ediyor (yönetiyor) ya erkek. Şimdi, orada, Karatepe'de günlük hayat var bir de, kolay değildi tabii.

— *Çadırlarda kalınıyor, hem de uzun süre...*
— Evet ama onun güzel bir zevki de var. Romantik, pitoresk bir hava içinde yaşıyorsun. Karatepe'nin bir de ünü vardı; bütün köylerde mağaralar, eşkıya, Çukurova eşkıyasının ünü meşhur. Hatta sonraları "İnce Memed"i okuduğumda, hayalimde, herhalde Karatepe'deki mağaralara da sığınmıştı diye düşündüğüm oldu, bölgeyi biliyordum, çiçekleri biliyordum, doğanın güzelliğini biliyordum. Kazıda her şeye yardım etmek lazımdı. Enteresan bir ahçımız vardı ve ben çekiniyordum ondan.

— *Neden?*
— İsmini hatırlamıyorum şimdi. Esmer, fırça gibi saçları var; sanki jöleli gibi.

— *Bölgeden buldular tabii.*
— Tabii, ben karışmıyorum böyle şeylere; Halet Hanım, Bahadır Bey, Bossert buluyor. Ama bu adamcağız kendi karısını kaçırdığı için hapse girmiş, yeni hapisten çıkmıştı, demek karısını birine mi verdiler, ne olduysa. Ben çok tedirgin olmuştum, yoksa çok da iyi bir insandı. Son derece ilkel yemekler yiyorduk.

— *Patates, makarna?*
— Ne münasebet? Her gün bir uyuz tavuk, celfin denilen bir piliç kesiliyor. Ahçı ayıklıyor, haşlanıyor, suyuna lapa gibi bir pilav... Sebzeye hasret kalmıştık, şartlar öyleydi. Kahvaltımız her zaman iyiydi; peynirler, zeytinler... Bossert, karısıyla beraber sofranın başına oturur, sorar: "Herkes ne istiyor?"

Butun birini Bossert, ikincisini karısı alacak, beyaz etler de doçentlere parçalanacak, ben, kanat istiyorum, derdim. Hep kanatlar bana gelirdi. Ama üstünde tüyler... İnanılmaz!.. 50 kilo gidip 47 kilo dönüyordum, annem babam feci telaşlanıyorlardı. Sonunda bana "kanat uzmanı" dendi. Hâlâ kanat yemeyi severim. Salı günleri Bahadır Bey, Kadirli'ye gittiğinde –beş saatte giderdi 25km.'yi– sebze geliyor. Kahve, çay bol zaten, bisküvi inanılmaz bol, gelenekseldi. Elmalar... Karpuzdan artık midem bulandı. Evime ne kavun ne karpuz sokuyorum hâlâ.

— *Karatepe sizi kanat uzmanı yapıyor, dikiş becerinizi geliştiriyor –siz hoşlanmasanız da–, karpuzdan nefret ettiriyor, bir de rakıdan. Laf arasında söylemiştiniz bunu, biliyorum...*
— Hiç, nefret ederim. Bir kere tuttu, hayatımda ilk defa Karatepe'de içtim, sonra da hiç içmedim. Hatta o kadar ki kendimden geçtim, yarı mağara bir yerde oturuyoruz, tahta banklarda, içmesini de bilmiyorum demek ki. Midem bulandı küt diye arkası üstü düştüm, kafam yere. Ertesi gün hareket edeceğiz, 29 Ekim. Yiyecekler bitmişti, karpuz vardı, rakıyla ne olduysa, çok kötüydüm.

— *Rakı ile karpuzun doğal sonucu, bir de açlık...*
— Evet, öyle herhalde.

— *Halet Hanım'ın anılarında sizin bir kazı anınız var; bağırarak, elinizde babanızın silahı çadırdan çıkmışsınız. Ne oldu o gece?*
— Tek başıma kalıyorum, küçücük çadırım var, yalnızım. Dedim ya, ahçıdan korkuyordum, zavallı adamın günahını alıyordum. Babamın da çok güzel toplu, sedefli bir tabancası var. Bana ver, kazıya gidiyorum, dedim. Bir de ayrıca mermi konan kutusu var.

— *Ses mi duydunuz?*
— Hep böyle Karatepe haydut hikâyeleri anlatılıyor. İçime

işlemiş, gelecek mi gelmeyecek mi diye düşünüyorum, bir de adamdan çekiniyorum. Yatağım mühendis yatağı, portatif, çadırın kenarına dayanıyor. Bir gece sıcaklık hissettim kolumda. Müthiş korktum. Hemen tabancayı elime alıp fırladım. Adamın günahını aldım, ahçıyla birisi saldıracak diye düşünüyorum. İlerde de Halet'le Nail Bey'in çadırı var, "Halet Halet" diye bağırmaya başladım. Birileri geldi, haydutlar diye saçma sapan konuşuyorum. Çıktı, kocaman bir kürek kapmış, ahçı da geldi; "korkmayın korkmayın, mallar", dedi... "Mallar" deyince ben, eyvah, dedim, anlamadım ne olduğunu... Daha beter korktum. Meğerse karpuz kabuklarını atmışlar, bütün mandalar, inekler gelmiş, bana sürünen inekmiş. Tabii Halet Hanım'dan papara, gece yarısı herkesi uyandırdın, diye. Bu korkaklığım alay konusu oldu, hep takıldılar bana. Hem azar işittim, hem alay konusu oldum.

— *O kadar güzel hikâyeler anlatıyorsunuz ki insan bitmesin istiyor. Başka ilginç anınız var mı o dönemlerden?*
— Karatepe, ilk seneler çok yankı yaptı tabii, bütün köylerden ziyarete geliyorlar. Ama ne tipler... Anlayan, anlamayan. Ben de tabii çok toyum, Anadolu'yu bilmiyorum. Allah'ın dağındayız, en yakın yer Kadirli, güzel antik eserleri var, ama pislik içinde bir kaza Kadirli. Bir gün koca bir grup geldi, adamın birinde siyah Urfa şalvarı, ayağında rugan çizmeler, tespih, bıyık da saç da boyanmış. Ben adama bakıyorum, yanında bir de geçkin bir kadın. 40 yaşında ama bana geçkin geliyor tabii. Kırışık içinde bir yüz, yüzünde makyaj; makyaj demeyeyim, boyanmış. Yanakta allıklar, rastıklar birleşmiş, gözlerde sürmeler, benler. Baktım. Sonra sordum.

— *Herkes şaşırmıştır herhalde.*
— Ben kendi dünyamı yaşıyorum. Oranın baş aktörleri Bossert'le Halet, Bahadır Bey. Bizler grubun toyları olduğumuz için her tür işi yaptırıyorlar bize sadece. İşçilerden birine sordum, adı da Toros Ahmet'ti, çok iyi hatırlıyorum, benden küçüktü o zaman. Kim bu, dedim, "köyün kahpesi", dedi.

Anlamadım tabii. Köydeki adamın metresiymiş, belki başkalarının da metresi. Bu Toros Ahmet'le tanışmam da çok enteresan. Bossert bana 1947'de bir yer verdi, "burada çalışacaksın" dedi. Şimdiki yöntem nerede tabii, bütün istediği hiyeroglif yazıt çıkarmaktı. Çabuk çalışılsın, çıksın. Beni sanırım Kuzey Kapı'daki bir gruba koydu, işçiler var. Ahmet, bana bakıp, "ben 16 yaşındaki bu kızla çalışmam", dedi. Steinherr var, Bahadır Bey var.

— *Sizi küçük gördü.*
— Tabii, 25 yaşındayım. Bahadır Bey anlatmış ona, okulunu bitirmiş, 16 yaşında değil, diye. Çalışmaya başladık. Hatta sonra bana bir şiir yazmıştı o çocuk. Ellerim çok bakımlıydı, hiç sakınmam ama bakımlı ellerim vardı. "Güldestesi ellerinden öperim", diye mektuplar yazdı bana hatırlıyorum.

— *Karatepe'ye ünlü bilim adamları da ziyarete geldi, bu büyük keşfi görmek için. Siz de oradaydınız, mesela aklınızda kalanlar hangileri?*
— Tabii, çok ziyaretler oldu. İlk sene çok büyük yankı yapınca, gazetelere çıkınca, çok güzel bir heyet geldi. Ankara'dan Hititolog, çok sevdiğim Güterbock, sonra Sami dilleri uzmanı Benno Landsberger, benim hayran olduğum genç Asiriyolog (Asurbilimci) Kemal Balkan. Bizi kazıda çok himaye eden doktor dostumuz Sedat Barı da var, bir de Miss Goelle. Tarsus kazısının önemli azası... İlginç bir kadındı. Hamlıktan tabii, şoke olduğum şeyler oldu. Biz şortlarla dolaşıyoruz tatil günlerinde.

— *1950'lerde şortlarla mı dolaşıyorsunuz?*
— Biz şort bile giyiyorduk. Ama işçilerle çalışırken değil tabii. Kampüs, çitle çevrilmişti, kendi aramızda herkes şort giyiyordu, kazıda pantolon. Ben hâlâ kazıda şort giydirtmem. Bermuda giyer, kolsuz giyer ama şort giyemez. İki askılı bluzla, televole kılıkla kazıma kimseyi sokmam. Her ye-

re göre bir kıyafet vardır, plajda tanga da bikini de giyer, ne isterse giyer. İsterse üstsüz gezsin.

— *Şimdi Miss Goelle ile ilgili ilginç bir şey anlatıyordunuz...*
— Bossert, onlara anlatıyor, gezdiriyor. Miss Goelle, tam köylü kadını gibi giyinmişti; kolsuz basma elbise, üstüne pardesü, başında yemeni... Sonra cipe binerken bir ayağını kaldırdı, külotu uzun.

— *Köylü kadınların giydiği külotlardan, paçalı?*
— Evet, aman yarabbim, dedim. Çok komikti. Landsberger'le Bossert'in arası hiçbir zaman iyi olmadı. Öyle bozuldu ki Landsberger, çift dilli yazıt, koca koca yazılar. Hazmedemedi Bossert'i. Hep takışma vardı aralarında. Geç Hitit Kalesi, hem sit, hem kale.

— *Yanlış gibi mi bakıyordu Bossert'in söylediklerine?*
— Evet, hep karşı gelmek istiyor söylediklerine. Gittikten sonra, –ki Bossert daha yayın yapmamıştı,– bir kitap yazdı. "Ayrı bir Geç Hitit olamaz, muhakkak bir başka yere bağlı", diyordu, sonradan çıktı ki Karatepe hiçbir yere bağlı değil... Her vesileyle Bossert'i ufak ufak iğnelerdi... Sonra Ceram geldi malum geziye, Kasım Gülek geldi.

— *Ceram'dan sonra bahsedelim, Karatepe'yi popüler bilim dünyasına duyuran insan olarak... Kasım Gülek de ziyaret etti demek.*
— CHP'den Adana milletvekili ve dönemin Bayındırlık Bakanı. Çok zeki ve hoş bir beyefendi, kazıyla da yakından ilgili. Bizim hoş bir anımız var. 1951 yılıydı sanırım. Kazının son günleri ve yakında İstanbul'a döneceğiz. Prof. Bossert de gruptakiler de, herkes dağda yaşamaktan biraz yorgun. Adana'da, Park Otel'de kalıyoruz. Halet Çambel yoktu, iyi ki de aramızda değildi, çünkü biraz sonra anlatacaklarımdan hoşlanmazdı. Bahadır Alkım ve Franz Xavier Steinherr –benden

20 yaş büyüktü– var. Haydi bu gece bir yere gidelim, dedim. Güzel bir kazı yapılmış, bitmiş biraz da eğlenelim istiyorum. Bossert de ehlikeyif bir kişi, "tamam", dedi.

— *Bir yer aramaya başladınız herhalde?*
— Babam Bayer'de çalışırken Alman meslektaşı, Dr. Ottzen ile gittiği bir yeri anlatmıştı bana; arabesk mimarisiyle çok güzel bir yer diye... Ben de çok merak ettim o yeri, şık yerlere gitmeyi severim, hele kazıdan sonra... Alemdi. Meğerse babamın gittiği pavyonmuş.

— *Sizin haberiniz yok tabii.*
— Yok canım, ben güzel, şık, oryantal, havalı bir yer diye anlamıştım. Neyse... O geceden bir tek ben varım hayatta, insan tuhaf oluyor... Bossert, Steinherr, Bahadır Bey, ben. Spor pabuçlar, bir etek, bir ipek bluzum vardı, onu giymiştim, hiç unutmuyorum, elbise filan yok, kısa saçlı, oldukça çocuksu havalı bir genç kadın.

— *Baktılar mı size kadınlar?*
— Yok canım, bu kız çocuğu niye geldi dediler herhalde, hiç bakmadılar. İçeri girdik, hakikaten çok güzel bir yer o zaman için. Arabesk dekor, kafesler, sütunlar... Kapıdakiler ters ters baktılar bana. Kimsede kılık yok, Bossert'in çizmeleri vardı yine. Bahadır Bey, pantolon kendisinin değil diye –çünkü Steinherr'in pantalonunu giymişti– kancalı iğneyle tutturmuştu. İçeride kadınlar sarışın, oksijenli saç denirdi o zaman, boyalı. Tabii herkes aptal değil, ben de değilim, anladık ve Bossert, "locaya çıkalım" dedi. Üst katta localar var, aman ben keyfimden uçtum. Çünkü her şeye tepeden bakıyoruz. Şampanyalar açıldı, köpüklü şarap tabii, kah kah kih kih kemancı geliyor başımıza, hiç unutmuyorum, keman çalıyor, biz Bahadır Bey'le dans ediyoruz küçücük locada!.. Fevkalade bir insandı Bahadır Bey, "o çi çorniolar" çalıyor. Bir de bakalım aşağıya, Kasım Gülek. O Adanalı Bayındırlık Bakanı, biz üst katta bilimsel heyet bir Adana pavyonunda eğleniyoruz!..

— *Eyvah, yakalandınız! Bayındırlık Bakanı bilimsel heyeti gördü mü?*
— Gördü tabii, yanında politikacı arkadaşları da var, selamlaştık. Bossert çok hoştur, "kuzuuum bunda ayıp ne var, eğleniyoruz burada", dedi. Kasım Bey, sonra da ziyaret etti kazımızı. Bir kere Gülek Boğazı'ndaki yayla evine götürdü bizi, dostluğum evleninceye kadar devam etti, Acıbadem'e geldi, annemi babamı tanıdı. Adana'da da çok güzel bir evi vardı; objeler, arkeolojik malzeme, koleksiyon yapıyordu. Karatepe'de çok güzel günler geçirdim, mutsuz değildik ama sonunda dönmek için muazzam bir özlem duyardık. Adana'ya iniyorduk, hemen Toros Ekspresi'ne biniyorduk. Acaba şimdi yataklı Toros Ekspresi var mı? Halep'e kadar giderdi.

— *Bilmiyorum hocam. Toros Ekspresi güzel miydi?*
— Çok güzeldi, eğlenceliydi, Bossert çok bonkördü bir kere, hepimizi akşam yemeğine çağırırdı. Herkes hoş, genç, bütün gözler bizde. Bossert'in kafasında yine kolonyal şapkası... Restoranda ne işi var, ama öyle. Bütün masalar bize bakardı...
— *Restoran hep adamlarla dolu tabii...*
— Tabii. Bossert bana, "sen esmersin kimse sana bakmaz", derdi. Bana bütün iltifatı buydu. Nihal ile Gisella sarışın, çok caziplerdi; herkesin gözü onlardaydı, ben de grubun faresi gibi yanlarında. Çok hoş günlerdi.

— *Bir günde mi geliyordu tren?*
— Evet sanırım. Annem babam karşılar, sonra annem çikolatalar, kekler yollardı Karatepe'ye. Bossert el koyar, vermez. Nasıl kızmıştım. Güzel gömlekler yollardı sonra, vardı ama yine de yollardı. Gencim tabii, kızardım, anlamazdım. Gömleklere karışmazdı artık.

— *Her kazıda kişiye bağlı olarak değişen, akılda diğerlerinden fazla yer tutan bir şeyler olur. Sizi heyecanlandıran, bel-*

ki sizin bulduğunuz bir parça tarihi eser ya da bir başkasının bulduğu ama sizi çok etkilemiş bir şey olmalı.

— Var tabii, olmaz olur mu? Bir gün çevredeki kabartmalardan kopan parçaları topluyorum, parçalardan biri muhteşem bir yüze aitti... Profilden bakıldığında başında külahımsı bir başlık, ensede toplanmış rulo bir saç, cepheden iri badem gözler... Bir an bulduğum o parçanın bende kalmasını istedim, yani çalmayı istedim. O kadar güzeldi ki... Sonra aradan yıllar geçti ve ben Karatepe'ye gittim. Halet Çambel de oradaydı. Artık hoca-talebe ilişkisini çoktan aşmıştık. Yıllar sonra müthiş bir karşılaşma. Birbirimize sarıldık. Benimle gelen arkeologlar ekibi bizi alkışladı. Karatepe'yi gezdik, özellikle yapılan bütün restorasyonlara baktım, muhteşemdi. Yıllar önce genç bir arkeolog iken bulup etkilendiğim parçanın yerine konduğunu, Karatepe'nin restore edilen güzel kabartmaları arasındaki yerini aldığını gördüm. Bu beni çok heyecanlandırdı.

— *Siz ilk evliliğinizi 1947 yılında bir Almanla yaptınız. Arkeolog muydu kendisi?*

— Hayır. 1945 yılında İstanbul Üniversitesi'nde asistanken Almancamı ilerletmek için Alman Filolojisi'nde Heinz Anstock'un derslerine devam ettim. Heinz'le aramızda 1947 yılında büyük bir dostluk doğdu. O Almanya'da Nazilerden kaçmıştı, İstanbul Üniversitesi'nde öğretim görevlisiydi ve benden hayli büyüktü; 14 yaş. Neyse dostluk ilerledi ve evlenmeye karar verdik işte, Heinz'ı ailemle tanıştırdım.

— *Nasıl karşıladılar?*

— Ailem onunla evlenmeme karşı çıktı. Annem en baştan karşıydı bu evliliğe, babam ise "Ce n'est pas l'amour, c'est une admiration" dedi, hiç unutmuyorum, "bu bir aşk evliliği değil, hayranlık". "Sen onun kültürüne hayransın. Ama istiyorsan evlenebilirsin", dedi. Heinz'la 4 Ağustos 1947'de evlendik. Nikâh tanıklarımızdan biri Heinz'ın de yakın dostu olan Prof. Macit Gökberk, diğeri babamdı. Tabii evlilik baş-

langıçta çok güzeldi, ama, o dönemde yasalar gereği yabancı uyruklu erkeklerle evlenen Türk kadınları devlet memuruysalar görevlerinden uzaklaştırılıyordu. Böylece ben İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki görevimden ayrılmak durumunda kaldım, Heinz görevine devam etti. Çünkü yasalar böyle öngörüyordu. Heinz'la evlendikten sonra fakülteden ayrılmanın üzüntüsü çok büyük oldu ama çok güzel dostluklarım oldu, güzel bir çevreye girdim. Aslında aktif olarak çalışmaya devam ettim, o zamanki bizim yasaların bağnazlığı nedeniyle böyle oldu tabii.

— *Güzel dostluklar?*
— Heinz'in çok güzel dostları vardı, başta Macit Gökberk, sonra yakın arkadaşları Haldun Taner, ki hepimiz hayranız. Hikâyelerini, piyeslerini okuyoruz, o zaman evli değildi sanırım. Şara Sayın, Metin And, onlar da daha evli değildi. Sonra kısa bir evlilikleri oldu.

— *Neler yapıyordunuz?*
— Bir kere kotra gezilerimiz meşhurdu. Heinz'ın Alman Filolojisinden talebeleri, Doktor Fucks vardı, hocalardan. Bebek'te oturuyoruz ve maskeli balolar yapılıyor.
— *Tekneyle nerelere gidiyordunuz?*
— Adalara gidiyoruz, hep tenha adalara, Yassıada, Sivri Ada. Yassıada bomboş. Arkada mağaralar var, piknik yapılıyor. Annem aşçılara çok güzel yemekler hazırlatıyor. Motor tutuyoruz ve biz o motorun arkasına tahta bağlayıp Şara'yla, Heinz'la su kayağı yapıyoruz.

— *Motor ve tekne kiralanıyor anladığım kadarıyla...*
— Tabii hepimiz katılıyorduk. Haldun Taner'in esprileri ve sevimliliği, Metin And'ın hokkabazlığı... Bize numaralarını yapar Metin And. Hepsi entelektüel, süper zeki insanlardı. Haldun Taner'in eşi Demet Hanım, son senelerde, yani Haldun Bey'le tanışmamızdan yıllar sonra hayatıma giren güzel insanlardan. Benim genç arkadaşlarımdan, çok hoş bir kadın.

Konuşmaya doyamayacağın insanlardan... Demet Hanım eczacı ama temaşa sanatlarıyla ilgili.

— *Bu arada su kayağınızı merak ettim. Bir tahta üzerinde yapıyordunuz herhalde.*
— Kapı gibi bir tahta levha üzerinde iple gidiyoruz, bayılırdım ben. Herkes yapıyordu bunu. Bir gün korktuğum bir şey oldu; Sivri Ada'nın arkasındaki mağaralardan birinin içine doğru giriyoruz, kimse yok, motordan atladık ve pos bıyıklı bir...

— *Adam çıktı.*
— Ne münasebet. Fok gibi bir şey çıktı, deniz ayısı türü bir hayvan, meğerse mağarası varmış orada. Şimdi kuşkusuz onlar da kayboldu.

— *Öyle, doğru hocam. Evliliğiniz bir süre sonra bitti; bunda mesleğinizden kopmak zorunda kalmanız da etkili oldu belki.*
— Evet, hem aramızdaki yaş farkı, hem de görevimi kaybetmem nedeniyle kısa bir süre sonra ayrılmaya karar verdik. Ben mesleğime geri dönmek istiyordum. Heinz, benimle birlikte arkeoloji çevresinin içine girmiş oldu ve aslında bir süre sonra arkeolog gibi davranmaya başladı. Makalelerimi yazmaya kalktı filan. Karar verdim, dostça ayrıldık, ayrılık sonrasında da tercüme etti makalelerimi ve benim Avrupa'da tanınmama çok yardımcı oldu, minnettarım. Ama sanıyorum o beni hep sevdi, ben sevmedim, sonunda bitti işte. Başlıyor ve bitiyor, yorumu yok bunun. Ben mesleğime dönmek istiyordum hep. Heinz, benden sonra tekrar evlendi, çocukları oldu. Uzun yıllar Alman Lisesi Müdürlüğü yaptı. 1980'e kadar Türkiye'de yaşadı, sonra ülkesine döndü. Sanırım 1980'lerin başında da vefat etti.

AH! ANNELİK!

1954'te oğlum Emir dünyaya
geldi ve biz Eğridir'e gittik,
çünkü Eğridir'de komando okulu var,
mecburi gittim, evlenmişsin
gideceksin, çocuk da var.
Anne olmaktan hiç pişman olmadım.
Anne olunca kendini çocuğa
adıyorsun.
Oğlum büyürken en büyük korkum,
erken yaşta ölmek ve çocuğumun
yalnız kalmasıydı.



— *"Tanrıların Vatanı Anadolu", "Tanrılar-Mezarlar-Bilginler" gibi Türkçeye de çevrilmiş popüler arkeoloji kitaplarının yazarı C.W. Ceram ile tanıştınız; Ceram, Karatepe'ye gelip "Tanrıların Vatanı Anadolu" kitabını yazdı, kitabında da sizden bahsediyor. Ceram, yani asıl adı Kurt Marek olan gazeteciyle nasıl tanıştınız? Nasıl biriydi?*

— Yanılmıyorsam 1951 yılıydı. Bossert'in yine hep yanındayım; Bossert, Halet Hanım, Bahadır Bey'le dersler, seminerler, geziler, yani özel hayatımızda da Halet'in evine gitmeler... İstanbul'da uluslararası bir Eski Şark Arkeolojisi, Ön Asya Arkeolojisi kongresi oldu. Karatepe yeni ortaya çıkmış, muazzam bir bomba... Avrupa'dan çok meşhur ilim adamları, hocalar bu kongreye geldi. Biz de tabii Karatepe ile ilgili bulunuyoruz. Hayatımdaki ilk uluslararası kongredir bu, Fransızca olarak ve Karatepe'nin küçük buluntuları, özellikle keramiği üzerine bir bildiri sundum. Kongrede Fransızca bildiğim için, daha çok Fransızlarla ahbaplık yapıyorum. Özellikle Ugarit hafiri Claude Schaeffer'le. Ugarit kazılarını yapan, yani Ras Şamra'yı kazan... Ugarit çok önemli, çünkü Hititlerle çok yakın ilişkisi var. Yani ortaçağın, ortaçağ sonrasının Venedik, Cenova gibi bir şehir devleti, muazzam zengin. Ve Hititlerle devamlı...

— *Alışveriş yapıyorlar...*

— Ve Hitit dominasyonu altında. Ve bütün Ugarit sarayını açan, kazıları yapan, oradaki o üç büyük konulara göre ayrılmış arşivi bulan kişi, Claude Schaeffer. Ben onunla çok ahbaplık ediyorum. Ugarit seminerlerini bu karşılaşmadan 10 sene sonra yaptım tabii ama hepimiz burayı biliyoruz; Ugarit bir bomba çünkü. Bir Ugarit çivi yazısı var, Ugarit dili çıkıyor. Hatta o kadar sevdiler ki beni, beraber Kapalıçarşı'ya gittik ve Schaeffer bir kitap hediye etti bana. "Rodin"i hediye etti, imzaladı da...

— *Ceram'ı da bu kongrede tanıdınız...*
— Evet, Bossert, bana bu kongrede bir gazeteciyi tanıştırdı. Hoş bir adam...

— *Uzun boylu, sarışındı galiba?..*
— Yok sarışın değildi. Koyu kumral, siyah saçlı bir kişi Boylu boslu, 35-36 yaşlarında. Neyse tanıştık, bir de yanında çok meşhur, Sami diller uzmanı, özellikle Arami, Fenike dili üzerine uzman bir rahip; Amerikalı Peder O' Callaghan. Siyahlar içinde.

— *Rahip kıyafetiyle...*
— Evet. Cizvit rahibi kılığında. Ceram'la pek ilgilendiğimiz yok, bildiriler dinleniyor, davetler, yemekler, kokteyller oluyor. Kongredekiler eğleniyor da!.. Biz tabii, bu kongre bittikten sonra Karatepe'ye gittik. Toros Ekspresi'ne bindik, ciplerle gittik. Yani yine macerayla... Yalnız kongrede tanıştırırken Bossert dedi ki "Ceram, hem zengin, hem çok meşhur bir gazeteci, kitapları da var. Ayrıca çok da çapkın. Burada da bir tane kız arkadaşı var."

— *Kız arkadaşı Türk mü?*
— Almanya'da da meşhur olmuş, ünlü bir dansöz; adı da Adalet. 1950'li yıllarda yaşayanlar bilir. Adalet, çok esmer, güzel bir kadın. Ceram'ın metresiymiş, o zamanlar böyle denirdi... Neyse Karatepe'de işimize başladık yine. Ben ka-

zıdan ziyade hiyeroglif kopyalarıyla uğraşıyorum. Bossert de küçük buluntularla uğraşıyor, onların tasnifine de yardım ediyorum. Bir yığın çıktı karşıma. Kaç senenin buluntusu. Ben daha keramikten de anlamıyorum. Bir kere işimize yarayacak keramiği, bilimsel yayın için profilleri ayırıyorum; ama bir yığın ki, kaç ton Allah bilir. Ben onlarla meşgulüm daha ziyade. Bir akşam üzeri, bir telaş bir telaş... Tabii ne radyo var bizde, ne telsiz telefon. Hiçbir şey yok, çadırlarda kalınıyor. Bir tek Bossert'in taş evi var. Taştan yapılmış, kuru duvar sisteminde. Bossert'le karısı Hürmüz Hanım kalıyor. Ceram'la, Peder O'Callaghan gelecek, dendi. Ve Ceram'la 'Pader' O'Callaghan geldiler, tabii belli bir yere kadar jiple geldiler.

— *Kitabında geliş macerasını da anlatıyor. O'Callaghan, dil uzmanı ve Karatepe'nin hiyerogliflerini çözmeye çalışacak. Kazıya misafir oldular...*
— O'Callaghan Fenike yazıtını çözmek için geldi, tabii kazıya misafir geldiler. Ve biz Ceram'la ikinci kez Karatepe'de karşılaştık. Bana özel ilgi gösterdi, hoşuma gitti tabii, imkân mı var yani hoşuma gitmesin, ilgi göstermesi... Daha ziyade Halet Hanım ve Bossert'le bilimsel, felsefi konuşmalar yapıyorlar. Benim Almancam da onları tam anlayacak durumda değil... Bana daha ziyade, "gidelim Asitavandas ziyafet sahnesini görelim", diyor mesela. O zaman Asitavandas diyorduk, tabii değişti telaffuzu, artık Asativatta (s) deniyor. Akşam asetilen ışığında onu görelim, benimle ahbaplık eder, konuşur, ama ilgisini gösterirdi hep tatlı bir şekilde. Benim de çok hoşuma giderdi.

— *Ne kadar kaldılar?*
— 15 gün kadar kaldılar...

— *Oo, bayağı kalmışlar. Kazıda sorundur, hele o yıllarda misafir ağırlamak. Nasıl yatırdınız?*
— Onlara ayrı çadır verdik. Üç tane büyük, kocaman çadır.



Yıl 1952. Karatepe'de mimar Reha Polat'la.



Karatepe kabartmalarının önünde...

Peder O'Callaghan galiba biraz daha evvel gitti, Ceram kaldı. Ceram'ın çadırında, kazının mimarı kaldı. Kazının mimarı da bir paşanın oğlu; yüksek mimar, çok hoş biri, Erzincan'da 1939 zelzelesinde annesini babasını kaybeden Reha Polat. Reha sonra Paris'e yerleşti. Reha da bana özel bir ilgi duyuyor. Benden dört yaş filan küçük, çocuk geliyor bana. Arkadaşız, beraber çalışıyoruz. Tabii Bossert, Ceram'a bütün Karatepe'yi anlattı, gezdirdi, açıkladı.

— *Yani "Tanrıların Vatanı Anadolu" kitabının malzemesini topladı.*

— Evet, öyle. Kitabın Almancası "Enge Schlucht und Schwarzer Berg", yani "Dar Boğaz ve Karatepe", "Tanrıların Vatanı Anadolu" diye yayınladılar Türkçesini nedense. Neyse bir gün Ceram civarı gezmek istedi, ayrıntısını bilmiyorum, herhalde Bossert'ten izin aldık ve beraber yürüyerek yola çıktık. Tabii ben son derece memnunum; çok meşhur bir adam, ayağında şortlar, kafasında beyaz hasır şapkası, boylu boslu... Akyol'a gideceğiz, eski kervan yoluna doğru bir dereler geçiliyor. O dereyi geçerken benim resimlerim çekiliyor.

— *Dere geçiyorsunuz, çıplak ayakla mı botlarla mı?*

— Çıplak ayak geçiliyor, yani tam bir macera. Nihayet Akyol'a çıktık. O göçmen çadırlarını görmek istiyordu, "Turkoman çadırları" diye tutturdu. Yani Türkmen çadırları; siyah keçi kılından büyük çadırlar. Nihayet gittik çadırların olduğu yere, fakat oraya gittiğimiz zaman bir de ne görelim: Bir tek erkek yok. Bütün kadınlar yufka ekmeği yapıyor; çocuklar, sümüklü burunlu çocuklar tabii, ondan sonra keçiler, sığırlar... Ceram, öldü bitti tabii. Hayatında böyle şey görmemiş, o kadar mutlu ki. "Çadırların içine girelim", dedi. Bu bey çadırın içini görmek istiyor, dedim. "Aa, bizim herifler yok, olmaz, sokmam içeriye", dedi. Aynen böyle... Sonra bana; "Sen nesin?", dedi, "Türkçe biliyorsun, sen de gavur karısısın." Ben de, ben onun karısıyım, girmek istiyorum, altı tane de çocuğumuz var, dedim.

— *İnanılmazsınız. Çok hoş...*
— Çadırı açtılar... Bu olayı da Ceram aynen kitabına yansıttı. Biz girdik içeri, yufka ekmeği, keçi peynirleri, dürümler yapıldı. Gayet güzel keyifle yedik.

— *Ceram, böylece, gerçekten hayatında göremeyeceği bir ortama girdi sayenizde...*
— Evet, hayatında yaşayabileceği en değişik olaylardan birini yaşadı, mutlu, keyifliydi tecessüsü tatmin olmuştu. Beraber çıktık oradan. Ben de tabii çok mutluydum. Böyle ünlü bir yazarla böyle bir gezinti yapmam, onu o çadırlara sokabilmem, hem de böyle sunturlu, kuyruklu bir yalanla... Gayet keyifli, küçük dereleri atlayarak, çıplak ayak kazıya geldik. Kitabında aynen yazıyor, ben grubun en genciydim o zaman, en genç asistanıydım Bossert'in. Ve hatta kitabını imzalayıp yolladı bana "Altı çocuğumun annesine" diye...

— *Karşılıklı bir beğeni söz konusu galiba...*
— Öyle denebilir... Karşılıklı sempati akımı... Kimi özel konuşmalarımız oluyordu ama o zaten Halet Hanım, Bossert, Bahadır Bey ile beraber hep. Ceram, hiç kaplumbağa görmemiş, Karatepe'de bir kaplumbağa tuttu. Aman nasıl bir kaplumbağa hayranlığı, yürüyüşünü inceliyor, orasına hayran, burasına hayran... Kaplumbağaya isim taktı ve "bu Muhibbe", dedi. Ben de nasıl sinirlendim, küplere bindim; kaplumbağaya benim ismimi taktı diye... Bu ne küstahlık diyorum. Ama adam bana kur yapıyor tabii, ben de ham. Çok kızdım, içerledim. Bizim bisküvi kutularından bir ev yaptı ona; içine salatalar kondu. Ve kaplumbağayı aldı, çadırda beslemeye başladı. Şimdi bizim mimarla, Reha ile de aynı çadırda yatıyorlar. Reha'ya dedim ki, ben bu adama çok kızdım, gel buna bir oyun oynayalım, bana yardım eder misin? "Aa tabii", dedi. Reha ile çok dosttuk. Belki çocukta farklı hisler vardı ama, bende yoktu. Gel, dedim, bunun üzerine Adalet yazalım. Benim ojelerim var, kırmızı ojeyle Adalet yazalım, dedim. Biliyorum ya sevgilisinin adını. Kaplumbağa-

nın üstüne Adalet yazdım ben. Tuttuk kutuya koyduk, üstünü de kapattık. Şimdi herkese söyleyeceğim, dedim. Yemek yedikten sonra, 9'da Bossert yatırıyor hepimizi. Katiyen dokuzu geçmeyecek.

— *Dokuzda yatıyorsunuz?*
— Yemek yedide yeniyor, sekiz buçuğa kadar sohbet, ondan sonra açık havada bir tuvalet faslı. Sırayla asetilen lambalarıyla tuvalete gidiliyor. Ondan sonra da herkes çadırına çekiliyor. Ben tek kişi yatıyorum. Küçücük bir çadırım var. Reha, dedim, ben bunu Ceram'ın yatağına koyacağım. Tuvalette herkes sırasını biliyor, açık havada sahra tuvaleti. Çitle yapılmış!.. Biz çok romantik yaşadık, çok primitif, çok zevkliydi her şeye rağmen, hiç unutamayacağım güzel günler... Nostaljinin nostaljisi bu...

— Nasıl *yıkanıyordunuz orada? Tuvalet var ama...*
— Sıcak sular yapılıyordu, orada sabunlanıyorduk tabii..

— *Orada, yani tuvaletin içinde?*
— Tabii tuvalette. Ayrıca nehir boyuna gidip yıkanıyorduk, Ceyhan'a iniyorduk. Ceyhan'da yıkanma faslı oluyordu.

— *Filmlerdeki gibi...*
— Ohooo. Alemdir onlar. Tam bir macera. Her gün yıkanma mı sanıyorsun bizim normal kazılar gibi... Hayır, Bossert yarı çıplak gezerdi, deri pantolon, çizmeler. Herkesin önünde beline kadar sabunlanırdı. Elinde havlu sabunluk, ya da süngerle temizlenirdi. Koloniyal şapka da kafasında. Neyse ben bütün gruba Ceram'a yapacaklarımı anlattım. Halet Hanım, Bossert karşısında... Marek tabii, Ceram demiyoruz, adamın esas ismi Marek Kurt. Marek'e bir oyun oynuyoruz, çünkü beni kızdırdı, dedim. Yatağına kaplumbağayı koyuyoruz. Koydum. Benim muzırlık ortağım da kazının mimarı. Neyse Ceranı gitti, asetilen lambasıyla gidiyor, sen hayatında görmemişsindir.

— *Nasıl bir şey o, hayal etmeye çalışayım...*
— Nefis bir şey. İğrenç... Silindirik bir gövde, pis, çamur gibi leş kokulu bir asetilen konuluyor içine... Onu temizlemek de bize düşüyor. Hayatımda ben bu kadar büyük bir ıstırap görmedim. Ondan sonra bir fitili var, arkasında ayna gibi bir şey var. Yedi-sekiz lambayı temizleme faslı, her gün birimizindi. Düşünebiliyor musun? Nefret edilecek bir şey.

— *Şimdi Ceram, asetilen lambasıyla ilerliyor...*
— Evet. Reha bekçilik yapıyor, hayvan dışarı çıkmasın diye. Neyse herkes sustu, Ceram çadırına geldi, bekliyoruz. Ne zaman çığlık atacak diye. En son o tuvalete gitsin diye ayarladık.

— *O da plana dahil...*
— Tabii, en son o gitsin diye ayarladık. Herkes yatağına çekilmiş olsun ve o da çadırına girdikten sonra çığlığı atsın!.. Ben meraktan ölüyorum. Bir çığlık, bizde bir kahkaha!.. Kalktı, ayağında beyaz şortu, kaplumbağayı alıp benim çadırın önüne geldi, "bu senin işin" diye... Hepimiz çıktık, güldük filan. Hayvan yerine kondu, üzerinde Adalet yazılı tabii, o gidinceye kadar tuttuk, sonra hayvanı doğaya saldık.

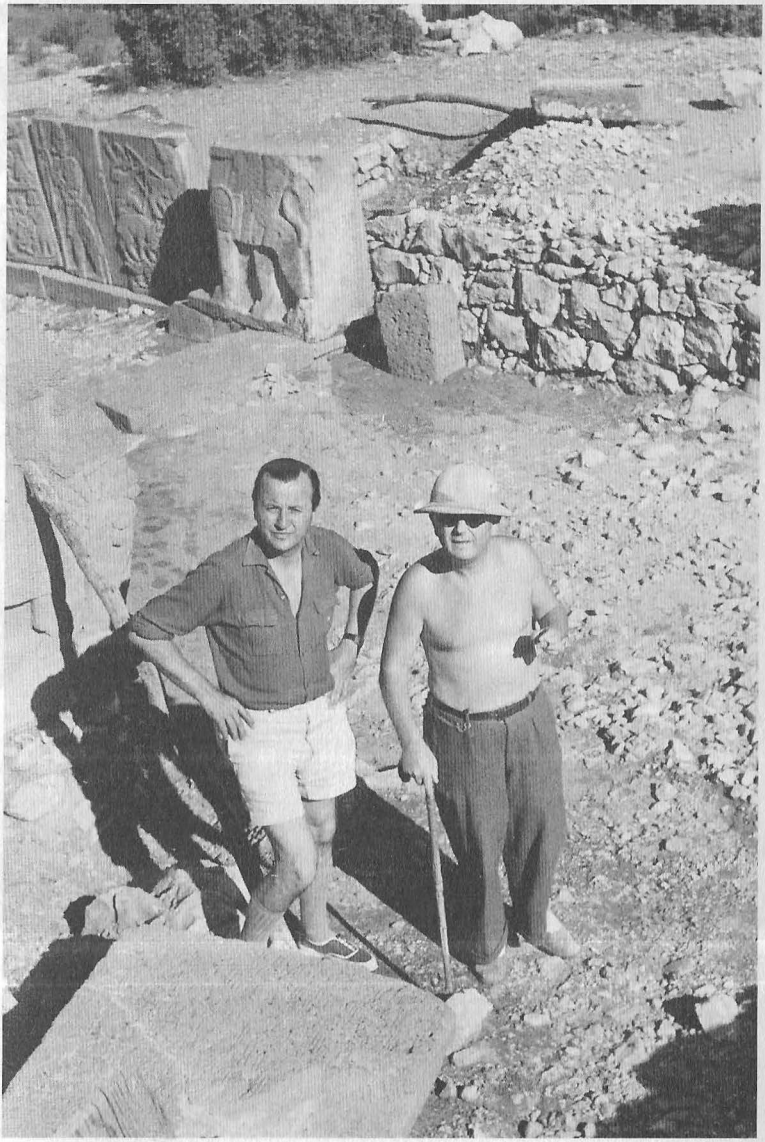
— *Hoş bir anınız oldu Ceram'la...*
— Evet. Sadece hoş bir anı değil, ona bir ders vermek istedim. Ceram'ın uzun süre Karatepe'de kalmasının nedeni muson yağmurları. Nasıl bir yağmur, gök gürültüsü, şimşekler... Sarımsak, ozon kokusu. Hayatımda öyle bir hafta yaşamadım, çadırlardayız. Bizimkiler büyük mühendis çadırları, tabii kazı yapmaya imkân yok, bütün gün öğle yemeği, akşam yemeği, tabii onlar biraz içiyor, ben o zamanlar ağzıma sürmüyorum.

— *Genelde ne içerlerdi?*
— Rakı içerlerdi. Şarap filan yok, alır mı Bossert bize, sadece rakı içiliyor. Neyse Ceram'la hep felsefi, güzel şeylerden

konuşuyorlar, ben anlamıyorum, keramik çiziyorum, Reha ile ahbaplık ediyorum, kazı yapılmıyor. Sıkılmaya da başladık. Toroslar çamlar içinde, o Ceyhan nehrinin akışı, gece ninni gibi geliyor, yağmurlar, çadırın içi masmavi oluyor şimşeklerle. 1951, Ekim başında musonlar geçti. Biz Ceram'ı yolcu edeceğiz, biraz hüzünlendim. Bir gece elimizde



Ceram ile birlikte Karatepe keramiklerini incelerken, yıl 1951.



Prof. Bossert ve Ceram Karatepe'de Muhibbe Darga'ya poz vermişler.



İşçilerle birlikte, surdibinde Karatepe seramiğinin çıkarılışı.

asetilen lambalarıyla, ki "Tanrıların Vatanı Anadolu" kitabında yazıyor bunu, kabartmaları seyretmeye indik. Karatepe'nin o zamanlar Asitavanda'nın diye bilinen ziyafet sahnesini ve yanındaki rölyefleri seyrediyoruz. Müthiş bir şey; gölgeler, çamlar uğulduyor, gölgeler büyüyor, rölyefler sanki hareket kazanıyor... Orada bütün bir yemek sahnesi canlandı gibi... Onu da çok etkilemiş ki kitapta uzun uzun yazmış. Ceram gittikten sonra biz adet edindik, iki üç gece sonra biz hadi yine Asitavanda yemek sahnesini izlemeye gidiyoruz...

— *Hep beraber mi gidiyordunuz?*
— Tabii bütün grup gittik. Gittikten sonra biz Ceram'la gayet kibarca mektuplaştık. Sonra ben ikinci evliliğimi yaptığım sıralarda kitapları geldi bana. Emir'in babası da büyük bir kıskançlık sahnesi yaptı bana.

— *Niye? Size imzalı kitabını yolladı diye mi?*
— Evet. "Altı çocuğumun annesine" diye imzalamış, espri yapıyor, Toroslardaki o hikâyeyle ilgili. Ben flört ettim zannetti, kıyamet koptu, zavallı babam aramıza girip yumuşattı.

— *İkna olamadı mı bir türlü?*
— Günlerce konuşmadı. Bizim Türk erkeğinin kafası böyle. Nasıl olur, anlamıyorlar. Anlamıyorlardı, elli sene evvel, yarım asır önce... O kafanın değişeceğini sanmıyorum, Türkiye'nin tipik kafaları. Bence Türkiye'mizde kadınlar çok ileri, her biri bir Puduhepa.

— *Yani? Açarsak biraz...*
— Puduhepa, yani birer egemen kraliçe, tavananna. Puduhepa o kadar kudretli, ileri görüşlü ki her yönden... Ve de başarılı... Bütün krallık kurumu içinde çok önemli bir yeri var Puduhepa'nın, her sahada.

— *Bizdeki kadınlar gizli Puduhepa diyelim... Öyleler ama öyle değilmiş gibi gösteriliyorlar.*

— Çok doğru, çok güzel buldun. Benim bütün takımım bana Puduhepa diyor. Bizim Puduhepamızsın, diyorlar. Benim hayatımda hiç Hattuşili olmadı ama, benim o enerjimi, girişkenliğimi herhalde Puduhepa'ya benzetiyorlar.

— *Şimdi Karatepe'ye geri dönersek... Siz birkaç sezon doktoranızı yapmış bir arkeolog olarak kazı heyetinde yer aldınız ve çalıştınız. Sonra Bossert, Karatepe'yi bırakıp başka keşiflere yöneldi. Siz de kısmen yanındaydınız.*
— Evet, bir kısmında, mesela 1952'de üç kişilik küçük bir grup, Prof. Bossert, eşi Hürmüz Hanım ve ben Van'a gittik.

— *Yine keşif gezisi herhalde? O zamanlar Van'a gitmek kolay olmasa gerek.*
— Evet. Önce Ankara'ya hareket ettik, bugünkü Anadolu Medeniyetleri Müzesi, "Hitit Müzesi" adıyla kurulmuştu, Ankara'nın mümtaz arkeologları ile görüştük. Kayseri'deki Kültepe kazıları 1948'de başlamıştı. Bu kazının başkanları Tahsin ve Nimet Özgüç, hayran olduğum bir çiftti, onlarla tanıştık. Üçümüz otobüse binerek Kayseri, Sivas ve Malatya yönünde seyahat ettik. Ancak Malatya'da Kömürhan köprüsünde feci bir kaza oldu. Bizim otobüsün rotu kırıldı ve kayalara bindirdik. Kimseye bir şey olmadı Allahtan. Otobüsün arızasının giderilmesini beklerken Bossert bize, Urartulardan kalma İzoli anıtını anlattı. Şimdi bu kaya yazıtı, Karakaya Baraj Gölü'nün suları altında. Utanılacak şey! Çivi yazısı Urartuca olan bu yazıt, yerinden çıkarılıp alınmalıydı. Bir de Mısır'daki Assuan Barajı çalışmalarını düşün...

— *Mısır'ın tarihi değerli, bizimkisi değersiz ya... Ne yazık ki kıymet bilmiyoruz. Oradan yola devam ettiniz herhalde.*
— Evet, orada Fırat Nehrinin kenarında bir Osmanlı kervansarayını gezdik. Ancak gece varabildik Elazığ'a. Elazığ'dan da yine kötü bir otobüsle Bitlis'e gittik Ben Bitlis'i görünce ürktüm. Her şey taş, boz-kırmızı göründü gözüme. Bossert ise çok keyifliydi, Bitlis için "Tipik Kafkas" diyordu. Bitlis'te



Fotoğrafın arkasında şöyle yazıyor. Hoşap kale kapısından, 30.7.1952.



Yıl 1951, Domuztepe gezisi. Bahadır Alkım, Prof. Bossert ve eşi Hürmüz Hanım'la..



"Amik Kalesi'nin sarp basamakları üzerinde. 31.7.1952. (Yağmur yağıyor.)"

kaldığımız otel çok pisti. Ceketlerimizi, kabanlarımızı sererek hep beraber bir odada uyuduk o gece.

— *Tam bir macera...*

— Evet. Ertesi sabah Bitlis'ten Tatvan'a kadar bir buğday kamyonuyla gittik. Bossert ve eşi, öne şoförün yanına oturdular. Ben kamyonun tepesinde buğday torbalarının üzerinde köylülerle birlikteyim. Doğrusu bu kadar maceradan sıkılmıştım. Tatvan'da Van Gölünü feribotla aştık. Süphan Dağı ve çevresi çok pitoreskti belki ama, ben bir an önce İstanbul'a dönmek istiyordum. İstanbul Üniversitesi'nden Van'a giden ilk bilimsel heyettik. Van'da Urartu kalesini, su kanallarını ve yollarını gördük. Bossert, Karatepe aşkıyla Van'da da bazı keşiflerde bulunacağım diye tutturdu. Yine kahve sohbetleri sırasında Amik Kalesi'nin tepesinde bir yazıt olduğunu öğrendi. Hemen Amik Kalesi'nin yolunu tuttuk. Kayalığın dibine kadar jandarma kumandanının cipiyle geldik. Amik Kalesi'ne tırmanmak işi yine bana düştü. Yöreden bir yol göstericiyle tepeye ulaştığımda karşıma bir yatır ve kaya yüzeyinde Ermenice bir yazıt çıktı. Aşağıya dönerken, bir daha arkeoloji yapmayacağım diye düşünüyordum. Jandarma kumandanı da, ben o sarp kayalığa tırmanırken ürkmüş olmalı ki, bir horoz getirtti. Sağlam bir biçimde geri döndüğüm için horozu kurban etti. Bossert'in Van gezisinden sonra evlenmeye karar verdim ben. Bu gezide çektiğim ıstırabı unutamam. Neredeyse uşak muamelesi gördüm. "Das mâdchen für alles", her işe yarayan kız...

— *Anlayamadım. Evlenince değişiyor mu?*

— Üç kişi gitmiştik; karısı, kendisi, bir de ben. Özel asistanım ama her iş benden çıkıyordu. Çok sıkıldım. Dedim ki, birisi bana talip, evleneyim ve arkeolojiyi bırakayım. O kadar kanıma işlemiş ki bırakamadım tabii. Bu geziden sonra bir daha Bossert Hoca'yla hiçbir geziye gitmedim. Bir uçakla Van'dan İstanbul'a döndüm. Yıllar sonra öğrencilerim Prof. Oktay Belli, Prof. Taner Tarhan ve Prof. Veli Sevin, Prof. Afif

Erzen'le Van-Çavuştepe kazılarını yıllarca sürdürdüler. Öğrencilerim dediler ki bana, "Ne zaman Amik Kalesi'ne baksak, hep sizi hatırladık!.."

— *Ve o geziden sonra gerçekten evlenip arkeolojiden koptunuz mu?*
— Evet. Oğlum Emir'in babasıyla 1953'te evlendim ve ara verdim.

— *Siz Çatalhöyük, Hacılar ve Beyce Sultan Höyüğü'nü keşfeden ve bilim dünyasında olay yaratan ünlü arkeolog James Mellaart'la ahbapsınız.*
— Mellaart ve eşi Arlette'le hâlâ devam eden arkadaşlığım var benim. İlim adamı olarak da hayran olduğum bir insan.

— *Nasıl tanışmıştınız?*
— Mellaart'ın eşi, Arlette Cenani bizim gruptandı. Arif Bey'in derslerine gelirdi. Talebe olarak değil de dinleyici olarak... Boğaz sosyetesinden, Cenani Bey'in kızıydı; yani Arlette'in annesiyle Cenani Bey evlenince, Arlette de Cenani Bey'in kızı oluyordu.

— *Cenani Bey kim?*
— Cenani Bey, çok aristokrat bir aileden geliyor, Cenaniler meşhur bir aile. Antep kökenli ama, kocaman yalıları vardı ve sonra o yalı yandı. Arlette'in annesi Ulviye Hanım'la Cenani Bey babamın dostuydu. Çok güzel bir hanım, piyanist ayrıca, çok güzel piyano çalardı. Neyse Arlette'le arkadaş olduk. Seminerler yapıyoruz. Arif Bey'in bütün bu seminerlerine katılırdı Arlette. 1950'li yıllarda Arlette'in yanında, bir İngiliz arkeolog çıktı karşımıza; kıpkırmızı saçlı, genç bir adam. Bizlerden biraz küçük.

— *Kızıl, kırmızı saçlı Mellaart göründü ve...*
— Evet, kırmızı saçlı. Ama kökeni yanılmıyorsam İngiliz değil, İskoçyalı ve Hollanda'da büyümüş. İngiltere'ye yerleş-

miş sonra. Dünya şekeri, esprili, genç bir adam. Geldi ve o sırada Fikirtepe'de kazı yapılıyor. Fikirtepe kazılarının başında Bittel var. Tabii Halet Hanım da kazıda çalışıyor. O kazıyla hiç ilgim yok benim. Benim zaten prehistoryayla ilgim yoktu. Ne sertifika yaptım, ne bir şey. Bütün bildiğim kendi okumamla... Ve o zamanların Fikirtepesi nasıl biliyor musun? Pis bir dere var; bizim pis kokulu Kurbağalıdere'ye katılıyor. Ben de hiç prehistorik kazı görmemişim o zamana kadar. Ve biz daha Acıbadem'de köşkte oturuyoruz. Ben daha Emir'in babasıyla, oğlumun babasıyla evli değilim. O zamanlar her taraf tarla, bizim evin önü de. Bugün Mc Donalds'lar falan bir rezalet orası. Muazzam meyilli bir tarla ve Rum Mezarlığı'na ve bir de Musevi Mezarlığı'na doğru ilerledin mi Fikirtepe'ye gidiyorsun. Bendeniz bisikletle tırrrrrrrr aşağıya... Bisikletimle ben Fikirtepe kazılarına... Heyette değilim ama, gözlemci olarak gidiyorum. Aman yarabbim, Mellaart nasıl çalışıyor? Çıkanlar hep kerpiç, birtakım keramikler var, ben hiçbir şey anlamıyorum, nosyon yok. Ve habire Halet Hanım, Mellaart, Bittel konuşuyor; işte toprağın rengi değişti, toprağın rengi burada fazla koyu bir renk, burada ocak olması lazım diye... Hayretler içinde bakıyorum. Ne kadar güç şey diyorum bu kerpiç kazısı. Böyle toprak renklerine dikkat edeceksin, toprak rengine göre bütün mimari kalıntıyı tespit etmek nasıl olur, diyorum.

— *Mellaart'la ilk orada mı tanıştınız?*
— O elinde mala, küçücük fırçalarla çalışırken tanıştık. Ondan sonra tabii Arlette'le evlendi, Cenani Bey'in damadı oldu. Anadolu'da gezilere başladılar, karı koca...

— *Ve sonra keşifleri arka arkaya geldi; James Mellart bir dönemin varlığını ortaya çıkardı: Neolitik dönemi... Avrupa'da insanlar mağarada yaşarken Türkiye'de tarıma geçmiş, yerleşik hayat süren toplumların varolduğunu ortaya çıkardı kazılarıyla... Ve sonra, ne yazık ki Dorak olayı diye bilinen bir dava nedeniyle Türkiye'den uzaklaştırıldı.*

— Neolitik diye bir şeyi biz talebeliğimizde bilmezdik. Çığır açtı. Yaptığı kazılar, buluntuların estetik güzelliği dışında son derece önemliydi. Yanılmıyorsam o esnada prehistorya'da Braidwood (R.J.) dersler veriyordu. Braidwood'la beraber Halet Hanım'ın Diyarbakır'daki Çayönü kazıları başladı. Yani, biri iç Batı Anadolu'da, biri Güneydoğu Anadolu'da, iki ayrı neolitik açılmaya başladı. Ve Dorak olayları o sırada çıktı. Esasında Dorak diye, Dorak malzemesi diye bir şey yok. Bir tane fotoğraf yoktur. Ve bunu bana Bossert anlattı. Suni bir olay Dorak. Hep bundan bahsedilir, eğer Dorak varsa, bir tümülüsün veya yerleşim buluntularının, mezar buluntularının, hepsinin fotoğrafının olması lazım. "Illustrated London News"da yayınlananların hepsi çizimdir. Bossert, bana, "bu kat'iyen olmamış bir olay", dedi. Benim Bossert'ten duyduğum bu...

— *James Mellaart, doktorası olmadığı halde Çatalhöyük kazısı yaptı diye de eleştirilmişti....*

— Ne olur? Doktorası yok. Niye yapmasın? Doktora şartı, ne kadar komik bir şey... İnsan doktora yapar, eline kazma alır, ama kazı tekniği hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Mellaart, İngiltere'de doktora yaptıran bir profesör olarak kabul edilmiştir. Mellaart'ın doktorası kâğıt üzerinde yok ama, beyninde, bilgilerinde beş tane doktor var. Yani bu olayı, sırf çamur atmak için ortaya çıkardılar. Türkiye tarih öncesi arkeolojisini iyi bilen üç kişi sayılır: Bittel, Miss Mellink (Machteld Mellink) ve James Mellaart. Yani üçü, bizim Anadolu, Küçük Asya tarih öncesini en iyi bilenlerdir. Hatta bir gün Mellaart dedi ki... Madem bu konu geldi, söyleyeyim. Senelerce evvel, yine çamur attıkları bir dönemdi, Dorak olayları filan hepsi küllenmiş geçmiş, belki bundan 15 sene evveli. Bizim evdeydik, sanıyorum. Bir sonbahar günüydü hatta, doktorası olmamasından yakınılması, yahut ona bir hakaret olarak bunun kullanılmasından üzgün değildi ama şöyle bir şey söyledi. "Bana doktorayı ancak Bittel yaptırır, Bittel mi yaptırsın", dedi. Bittel de sağdı o zaman. Ve Mellaart, birçok

arkadaşımıza doktora yaptırmıştır. Bittel ona da o hakkı vermiş; yani bilimsel olarak, İngiltere'de kanıtlanmış bir insan. Avrupa'da yığınla doktora yapmış insan var, bizde hele YÖK'ten sonra, akıl almaz, lisans tezi ayarında doktora tezleri var. Yani, büyük üniversitelerde, büyük kentlerin üniversitelerinde... Anadolu'dakileri hiç saymayalım... Görüyorum, bazıları elime geçiyor. Mastır ve doktoralar... Ağzım açık kalıyor. Mellaart'ın düşmanları, bunu büyük bir zevkle söylediler. Belki yaralanmıştır bu söylenmelerden. Fakat Mellaart, o kadar iyi bir mevkiye geldi, o kadar güzel çalışmalar yaptı, o kadar ünlü bir insan oldu ki...

— *Buradan gittikten sonra da, değil mi?*
— Tabii. Hocalığı devam etti, emekli oluncaya kadar.

— *Mellaart, sizin fakültede ders verdi mi?*
— Tabii, Mellaart kazılarını yaparken o arada 1960 olayları oldu. Sonra 147'ler faslı, hem hukuka, hem insanlığa aykırı bir olay... O, 147 kişinin içinde herkes çeşitli görüşteydi. Prehistorya derslerine Mellaart geldi. Halet Hanım'ın yerine bize fakültede hocalık yaptı. Sanıyorum ki Mellaart'ın derslerini de Güven Arsebük (Prof.) tercüme etti.

— *Çok sevimsiz bir başlangıç yapmış. Peki nasıl bir hocaydı?*
— Talebeyi fethetti... O kadar iyi bir hoca, o kadar mükemmel ki. Konusuna tamamen hakim. Derslerini o kadar güzel, o kadar keyifli bir şekilde anlatıyor ki. Sanıyorum ki bu bir sene kadar sürdü.

— *Hocam, Dorak olayları yaşandıktan sonra, çok sonra bir yazı okumuştum; çok basit, mütevazı bir evde yaşıyormuş, neredeyse Londra'nın banliyösüymüş.*
— Hayır hiç öyle değil, ne münasebet! Londra'nın merkezinde oturuyor, normal bir İngiliz burjuvasının evi... Cambridge kongresine gittiğimde ziyaret etmiştim.

— *O zaman, herkes bir güzel bir şeyler uyduruyor...*
— Kim uyduruyor, yazıyorlar mı bunları?

— *Yazılmıştı ve okumuştum, hani eğer hazine olayı gerçekse daha farklı bir evde oturması lazım diye yorumu da vardı yazının.*
— İğrenç... Mütevazı, zevkli tabii, çok şık. Mellart'ın karısı Arlette, yalı yandığında her şeyi kaybetti. Cenani Bey, koleksiyonerdi, bütün koleksiyonu da gitti. Legal, tescilli, defterli koleksiyoner yani; Arlette'te o koleksiyondan bir tek Bizans döneminden kaş tarağı var, altın... Üzerinde kakma olarak firuzeler, bir küçük tarak; yakasına takar iğne olarak. Biz o koleksiyonu, Arif Bey'le kaç kere gezmişizdir. Bronzlar, Roma bronzları, sikkeler, vesaire... Aklımda kalanlar bu kadar, çok eski zaman, 1962'ler filan. Gelelim Mellaart'a. Tabii Mellaart aleyhinde muazzam kitaplar yazıldı. Gazete propagandaları...

— *Siz tabii çok üzüldünüz. Bir de arkadaşınız...*
— Aaa, tabii çok üzüldüm. Mellaart, bana, "mahkemede şahitlik et", dedi. Bossert'den duyduğum bir şeyle şahitlik yapılabilir mi? Böylece karı koca uzunca bir müddet küstüler bana... Sonra bu olaylar bitti, yıllar sonra çok iyi oldu aramız, barıştık. Her sene görüşüyoruz. Yine görüşeceğiz geldikleri zaman, çünkü oğulları bir Türkle evli. Ama muazzam olay oldu Dorak ve aleyhine İngilizce kitaplar da çıktı. Halet Hanım'la da Mellaart konusu konuşulmaz, ama benim Mellaart'larla dostluğum herkes tarafından bilinir. Ve özetle Mellart istenmeyen adam ilan edildi.

— *Mellaart, İngiltere'ye döndü ve Türkiye'ye girişi sanırım yasaklandı. Uzunca bir süre.*
— Ne yazık ki. Ama Çayönü kazılarının başlaması Melaart'ın keşiflerinin itici gücüyle olmuştur, ta ki Kürt kökenliler "gidin, biz kendi kültürümüzü araştıracağız" diyene kadar sürdü kazılar. Çayönü kazıları da öylece kapandı. Ve ka-

zıyı bırakmakla çok da akıllılık yaptılar. Yoksa Girnavaz'daki gibi olurdu; Girnavaz'da Prof. Hayat Erkanal'ın kazısında, otomobile bomba koydular, iki çocuk öldü. Kazı başkanına, gitme, gitme, dediler, dinlemedi kaldı.

— *Nasıl yani? İki çocuk mu öldü?*
— 10 sene evvel filan oldu bu olay, 1990 evveli. Girnavaz kazılarında arabasına bomba konulan Prof. Hayat Erkanal yaşıyor, iki kişi de ölmüş durumda. İki genç, yetişmiş, bilgili arkeolog... Yani biz de PKK'ya kurban verdik, hatta ölen arkeologların anısına kitap yaptılar.

— *Mellaart?*
— Mellaart'ın ortaya çıkardığı kazıları ve çok büyük sonuçları, arkeolojik yorumunu bütün dünya biliyor. Çok güzel, eğitici güç oldu. Özellikle, arkeologlar, prehistoryacılar alanında... İç Batı Anadolu'dan başka yörelere de yöneldiler.

— *Hem de uzun yıllar boyunca... Yine de Mellaart'ın üzerinde Dorak olayının gölgesi hâlâ var...*
— Tabii, işin acı tarafı bu. Yıllar geçti, adam 80'ine geliyor ve bu gölge kaldı. Mellaart, kaç kişiye doktora yaptırdı, Prof. Önder Bilgi'nin hocasıdır, kendi sahasında çok iyi bir Prof. Önder Bilgi de. Mellaart'ın yanında İngiltere'de doktora yapmıştır. Ve her zaman çok titizdir, ağır çalışır, parlaktır, demiştir Mellaart bana. Mellaart çok da neşelidir, çok renkli kişiliği vardır. Ben Marburg'da iken orada bir konferans vermişti, yer yerinden oynamıştı. O kadar canlı, o kadar hareketli ki. Almanların o kalıplaşmış, süper ciddi havasının yanında cıvıl cıvıldı. Hakikaten muazzamdı konferansı. Yani biz, ben ona "Jimmy" o bana "Muhibeciğim", diyen çocukluk arkadaşı gibiyiz. Arlette de öyle. Oğlu Allen'i de çok severim. Allen'in, Türkten farkı yoktur, sosyolog ve bilimsel çalışmalarından birini Erbakan üzerine yaptı. Enteresan değil mi?

— *Allen Mellaart'ın sosyoloji tezi Erbakan üzerine yani.*

— Evet, 1970'li yıllarda Erbakan üzerinedir. Benim oğlum Emir'le yaşıttır. Erbakan tip adam tabii, niye olmasın? Hep Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ömer Seyfettin, Molière veyahut Voltaire olacak değil ya. Türkiye'nin enteresan bir tipi. Leyla, karısı da akıllı, cana yakın, tahsilli ve çok şekerdir, torunları Jimmy Dede diyor, çok hoşuma gidiyor.

— *Mellaart'ın talebesi Ian Hodder başkanlığındaki Çatalhöyük kazıları hakkında ne düşünüyorsunuz?*
— Hiçbir kazı, hele bir Çatalhöyük kazısı küçümsenmez. Temel altından çıkan arkeolojik bulgular küçümsenmez. Arkeologsan, meslek etiğin varsa küçümsenmez. Fakat Mellaart'ın ortaya çıkardığı bulgular müthişti. Şimdi çok büyük paralarla, çok büyük vakıflar desteğiyle yapılan kazının sonuçları, hiçbir zaman Mellaart'ın elde ettiği sonuçlar kadar...

— *Parlak değil...*
— Parlak ve spektaküler (gösterişli) değil. Mellaart, hem bilimsel yayınlarını harikulade yaptı, hem de çıkardığı malzemeyi herkese hitap edecek şekilde, son derece ilginç, enteresan, bilinmeyenleriyle ortaya koydu. Anadolu'da patlayan bir yanardağı kim düşünebilirdi? Şimdi, Ian Hodder beyefendi, muazzam bir destekle, muazzam bir teknolojiyle çalışıyor. Evet, ortaya çıkardıkları sonuçlar var, ama ben tabii Mellaart'ın çalışmaları gibi bir şeyler –yalnız ben değil, Çatalhöyük'le ilgilenen herkes– bekliyordum, bir türlü ortaya çıkaramadı. Mellaart bir sezon birkaç gün kazıya davet edildi sanırım. Ben Melaart'a daha başka sonuçlar, senin sonuçların gibi sonuçlar bekliyordum, çünkü bu kazı bitmemişti, dedim. Yerleşimi, her yeri açılmış... Bana dedi ki, "orada çok teknoloji var, onun için arkeoloji yavaş ilerliyor." Aynen böyle dedi.

— *Çok ilginç.*
— Ondan sonra Refik Hoca (Duru) gitti. O da gezdi. Refik'e

Çatalhöyük'ü nasıl buldun yahu, dedim. Mellart'ın cevabını aldım, aynı cevabı verdi.

— *O da aynı şeyi söyledi. Çok ilginç...*
— Aynen, kelime kelime, aynı şeyi söyledi. Vallahi, Hodder'in sempozyumlarda anlattıklarından da fazla bir şey anlamıyorum. Herhalde ben aptalım.

— *Evlendiniz. 1953 yılında, bir yıl önce aldığınız karara göre evlenip arkeolojiden kısmen koptunuz...*
— Evet, ilk eşimden ayrıldıktan üç yıl sonra evlendim, kendim için daha iyi olacak diye karar almıştım, o meşhur Van gezisinden sonra. Çok yakışıklı, orduya mensup, hem havacı, hem komando hocasıydı; aşk evliliği yaptım; ABD'de paraşütçülük ve komando yetiştirme eğitimi almış, Türk ordusunda görev yapan 52 komando hocasıyla birlikte ABD'de Ford Bening askeri okulundan mezundu. 1954'te oğlum Emir dünyaya geldi ve biz Eğridir'e gittik, çünkü Eğridir'de komando okulu var. Mecburi gittim. Evlenmişsin gideceksin. Çocuk da var.

— *Anne ve eş oldunuz artık.*
— Anneliğe hazır değildim doğrusu. Anne olmayı düşünmüyordum. Ama hep bir erkek çocuğum olsun istedim. Çünkü 1950'li yıllarda kız çocuğun mutlu olamayacağını, kadın olmanın ezikliğini duyacağını düşünüyordum, bugün de öyle düşünüyorum. Anne olunca kendini çocuğa adıyorsun. Anadolu'da geçirdiğimiz bu yıllarda yakından ilgilendim onunla. İstanbul'a geldiğimde annem ve bir yardımcımız büyüttü oğlumu, anne olmaktan hiç pişman olmadım. Oğlum büyürken en büyük korkum, erken yaşta ölmek ve çocuğumun yalnız kalmasıydı. Sonraki yıllarda onunla iki iyi arkadaş olduk. Ben de belki her anne kadar baskı yapmışımdır oğluma, ama her zaman iyi iki dost olmayı başardık. Her konuda anlaşamasak bile!.. Hiç unutmuyorum bir gün, Eğridir'de lojman da yok ve kerpiç bir evde oturuyorum. Ortaokulda hocalık da yapıyorum ayrıca, bu arada çocuğa bakacak bir

dadı da bulduk. Ben bir maaş alıyorum ki, o zaman için büyük bir maaş.

— *Ne hocasıydınız?*
— Fransızca ve Türkçe hocalığı yapıyordum.

— *Herhalde tuhaf bir duygu olmalı... Kendi alanınızda bir yere doğru ilerlerken, bir sürü önemli insandan bir sürü şey öğrenmiş ve derinleşmeye başlamışken Eğridir'de bir ortaokulda çocuklara ders vermek? Gerçi aşk evliliği yapmışsınız ama...*
— Korkunç bir şey. Gerileme, merdivenden düşme gibi bir his... Hapishaneye girmek gibi bir şey. Dünyada en nefret ettiğim yer Eğridir'dir. Bir daha gidemem, adımımı atamam. Yani benim hayatımda böyle, kara bir damga.

— *Belirleyici olmuştur, hem bir başka yaşama geçmişsiniz, hem şehir değiştirmişsiniz. Eğridir'in suçu yok ya...*
— Ne yapayım, tabii çocuğum oldu, 11 ay kaldım, mecburum gitmeye, yani küçük bir çocuk var elimde. Bir yaşındaydı gittik Eğridir'e. Allahtan çok sık İstanbul'a geliyordum, trenle. Nasıl da beceriyormuşum? Bugün küçük torunumla gitmeye cesaret edemem. Bayağı bir sürede, bir günlük müydü neydi, Isparta üzerinden geliyorduk. Ben meşgaleyi kitap okumakta ve derslerde buldum. Ayrıca Karatepe'nin küçük buluntularını hazırlıyorum. Devamlı çalışıyorum, okuyorum. Ben o zamanki ortaokuldan gelen maaşımla Türk Tarih Kurumu'ndan Ekrem Bey'in (Akurgal) kitabını istedim ve Ankara'dan bana yolladılar: "Frig Sanatı" kitabı. Makbuzu hâlâ durur. O zaman için büyük bir para ama benim aldığım maaş yetiyordu. Başka kitaplar getirtiyorum. Neyse, çok sıkılıyorum, hiçbir arkadaş yok. Birtakım asker kadınları, ki hiçbirinden hoşlanmıyorum. Bir tane bir dostumuz vardı orada; hoş bir komando yüzbaşısıydı, sonra çok ünlü bir paşa oldu. Onun karısıyla ahbaplık yapıyorum. Hepsi Amerika'dan yeni dönmüşlerdi orada eğitim alanların.

— *İsmi neydi?*
— Reşit Aydıngün. 1972'de gençken emekli ettiler. Kolordu Kumandanlığı'ndan emekli ettiler. Eşi de çok hanımefendi bir kadındı; Müşerref Hanım. Kızları vardı, Ece, benim oğlumdan biraz daha büyüktü. Biz şimdi de birbirimizden haber alıyoruz. Çünkü yeğeni meşhur bir dağcı; Haldun Aydıngün.

— *Haldun Aydıngün, eşi de arkeolog.*
— Evet. Haldun Aydıngün'ün amcası Reşit Paşa. Sonra karısı Şengün Aydıngün de arkeolog, dostlarımdır. Neyse, onlar var ama ben çok mutsuzdum. Hep istanbul'a dönmek istiyorum. Yine kendimize göre bir şeyler yapardık, mesela kayak yapardık. Emir'in babası kayağı gayet iyi yapıyordu, Reşit Paşa da öyle.

— *Eğridir'de kayak yapıyordunuz!*
— Tabii, dağ var orada. İlk kayağı ben Eğridir'de öğrendim.

— *O kadar kar oluyor muydu?*
— Tabii oluyordu. Bembeyaz kar elbiseleriyle askerlere kayak dersi verilirdi. Koskoca bir dağ var, o dağdan aşağıya iplerle katırlar indirirler, neler yapmazlardı ki. Tüm komando eğitimlerini gördüm. Oğlum, bir yaşındaydı, Reşit Paşa'nın sırt çantasında, arkada torbasında...

— *Kayak yaparken mi?*
— Çok iyi kayıyordu Reşit Paşa. Onunla beraber, sırtında, torbanın içinde beraber kayak yapıyoruz. Kar olduğu zaman çok zevkliydi. Dağda Prostana harabeleri var, oraya da çıkardık. Gölün içinde yüzdüm, oradaki adalara yüzdüm. Elimden gelen her sportif faaliyeti yaptım. Eğridir'de çok önemli, toplumsal bir olay yaşadım, anlatmak istiyorum bunu. Çünkü bugün de yine aynı şeyi yaparlar, hiç merak etme.

— *Ne oldu?*
— Şimdi okulda hocalık yapıyorum, ortaokul çocukları ve

iyi bir ilişki kuruldu. Türkçe temel dilbilgisi dersi veriyorum, bilmece çözer gibi yapıyorum, hoşlarına gidiyor çocukların. Müdür, Allah rahmet eylesin, bir gün derse geldi, temel dilbilgisinde bir kitap fişinin nasıl yazıldığını öğretiyorum o sırada. Müdür "bu olmaz, komünizmi çağrıştırıyor, öğretmeye lüzum yok", dedi, iyi de bir adam. "Komünistler fişlenir, siz bilmezsiniz bunu" dedi.

— *Komünizm korkusunun sürdüğü dönem, kitabın fişlenmesiyle pek ilgisi yok ama..*
— O zaman ortaokulda fiş nasıl yazılır diye öğretiliyordu, bunu yasak etti bana. Fişlenmek lafını da o zaman öğrendim, şimdi sağcılar da solcular da fişleniyor. Birkaç gün sonra, –seviyorlar da beni okulda– "siz bir disiplin komisyonundasınız, ahlaki bir mesele konuşulacak" dediler. Peki, dedim, gittim, komisyon toplandı, meğerse bir çocuk ahırda yakalanmış; sodomi olayı, eşekle. Hitit metinlerinde de cezası ölümdür.

— *Metinlere girmiş o zamanlarda bile.*
— Hitit yasalarına girmiş, cezası ölüm. İnsan varoldukça var tabii ki böyle şeyler. Anadolu'da çok yaygınmış, benim haberim yok. O zamanki literatürümde zaten böyle bir bilgi yok.

— *Şaşırdınız kaldınız...*
— Tabii. Nisan ayı filandı. İnzibat komisyonu, çocuğu okuldan atmak istiyorlar, bir sürü Ku Klux Klan gibi insan... "Atacağız", dediler. Ben dedim ki, Fransız edebiyatını bilen, hafif snob, İstanbullu bir kadınım. O zaman Hitit yasalarını da bilmiyordum, bilsem de söylemezdim. Yapmayalım, dedim, çocuklar baskı altında, çok yanlış, çok çirkin, iğrenç ama bir genç adamın bütün hayatını yok ederiz. Üç hafta okuldan uzaklaştırma verelim, dedim. Zaten üç hafta uzaklaşınca sınıfta kalınıyor. Sanıyorum ki benim sözlerim hiç kaale alınmadı, ben dışarıdan sözleşmeli hocayım. "Peki hocanım", dediler, çıktım. Bu olayı kimseye söylemedim, bugüne

kadar. Bir hafta geçmedi bana bir mektup geldi, "yaptığınız hizmetlere teşekkür ederiz, sizin derslerinize yeni hoca tayin edeceğiz, size ihtiyacımız yok" diye... Ben bir daha gitmedim okula.

— *Eşiniz sormadı mı ne oldu diye?*
— Ne sorması? Hayır. Gitmiyorum dedim, sormadı hiç. Zaten mayıs gelince de İstanbul'a döndüm. Bu bana çok acı geliyor. Bilmiyorum bugün böyle bir şey olsa ne olur. Aynı şey Anadolu'da vardır muhakkak, karşılaşılsa aynı şekilde yapılır.

— *Biliyorsunuz Haydar Dümen cinsel psikolog, Türk erkeklerinin çoğunun ilk cinsel ilişkisini bir hayvanla yaptığını söylemişti.*
— Söyledi mi? Ne! Hiç duymadım. Hitit yasalarında sodomi yasaktır, ensest de. Mısır toplumunda ensest serbest, halk da evleniyor, krallar da. Ama Hititlerde çok büyük suç. Hititlerde yasa var hatta. Aradan yıllar geçti, Tavianni Kardeşler'in bir filmini gördüm, "Padre Padrini". Film Sardunya'da geçiyordu, bir çocuk horozla cinsel ilişkide bulunuyor vs. Bu filmi seyredince yaşadığım o korkunç inzibat mahkemesi zihnime iyice kazındı. O çocuğa hep çok üzülmüşümdür.

— *Eğridir'de hocalık böylece sona erdi. Siz Karatepe'nin işlerine gömüldünüz herhalde.*
— Evet, ben kitap okuyorum, çalışıyorum. Bir gün ben evde kitaplarımı filan yaymış çalışıyorum. Bir de bakayım. Arlette'le Mellaart geldiiii.

— *Büyük sürpriz!*
— Ağzım açık kaldı, kapıyı açtım.

— *Ve çok mutlu oldunuz.*
— Nasıl mutlu oldum, nasıl keyiflendim! Tabii sormuşlar beni Eğridir'de, sorunca bulmuşlar, zaten küçücük yer. Emir'in babası da çok misafirperverdi benim dostlarıma kar-

şı. Tabii onlar Isparta-Burdur'dan geliyor; daha Hacılar kazısı başlamamış ama keşfetmiş Hacıları. İlk Hacılar fotoğraflarını ben gördüm. Hâlâ anlatırlar. Bizde mi kaldılar, hatırlamıyorum güzel yemekler hazırladım, mayonezler yaptım. Harika vakit geçirdik. Mellaart, gezilerinden getirdiği buluntuları gösterdi. Ben baktığım zaman, bu malzeme Mersin'in prehistorik malzemesine benziyor, dedim. Yani bizim dostluğumuz böyle başladı. Ondan sonra tabii hayat devam ediyor. Onlar İngiltere'ye gittiler, geldiler. Kazı izni başladı. Hacılar, bomba gibi patladı arkeoloji dünyasında.

— *Bu arada mektuplaşıyor muydunuz?*
— Hayır, mektuplaşma falan yoktu. İstanbul'a geldiğimde, Cenani Beylerde büyük davetler yapılır, Arif Bey, Refik Duru, Adnan Pekmanlar, Emir'in babası, ben, yani bütün bizim arkeoloji camiası onların büyük yalısında toplanır. Yazın İstanbul'da olduğum için, her gelişte üç ay kalırdım, öyle kolay kolay dönmezdim. Neyse Hacılar bomba gibi patladı, benim hatırladığım, gördüğüm o siyah beyaz fotoğrafları...

— *Sonra tayinler sürdü mü?*
— Ben aslında hiç gitmek istemedim ama babam görevim olduğunu ısrarla dile getirdi ve biz Muş'a gittik. Muş, çok yoksul bir kentti. Lise bile o tarihte yeni açılmıştı. Şehirde tek bir doktor vardı, o da Muş Devlet Hastanesi'nde görevliydi. Muş'la ilgili anılarımda kalan tek uygarlık göstergesi, oraya giden yataklı, vagonlu ekspres. Bu seyahatte tek lüksümüz yataklı vagonda yolculuk etmekti. Trende, üniformalı genç bir asteğmen eşimle konuşmaya başladı ve arkeolog olduğunu söyledi. Ben de katıldım sohbete. Bu genç yedek subay, bugün Çanakkale'deki Assos kazılarına başkanlık eden arkeolog, mimar Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'ydu. Onunla ilk defa bu yolculukta tanıştım.

— *Sizin tabirinizle oğlunuzun babasıyla Muş'a vardınız. Ne hissettiniz? İlk izlenimler?..*



Muş'a giderken trende.

— Muş'a ilk geldiğimizde kent karlar içinde ve bembeyazdı; hiçbir şey görünmüyordu. Karlar altındaki Muş, bana hep Tolstoy'un romanlarını hatırlatır. Herkes bir köyden diğerine kızaklarla gidiyor. Kar eriyince ayrı bir felaket. Her taraf çamur oluyor... Muş'un merkezine geldiğimizde dik bir yokuşu tırmandığımızı hatırlıyorum. Kalacağımız ev hazırdı, demiryolu, istasyon üzerinde gelişen yeni mahallede güzelce bir ev. Karadenizli bir müteahhitin yaptığı, betondan, banyosu, sıcak suyu olan bir yer.

— *Yine ders verdiniz mi Muş'ta da?*
— Tabii, Muş Lisesi'nde sanat tarihi, tarih ve Fransızca dersleri verdim. Her gün dersim vardı ve neredeyse 24 saatim doluydu. Lise son sınıfta, 30 yaşında öğrencilerim dahi vardı. Ders aralarında en büyük eğlencem, radyo dinlemekti, bir de çocuklarla ping-pong oynardım, evim lisenin tam karşısında. Uzun teneffüslerde evime koşup, iyi kalpli Muşlu kadınlara emanet ettiğim oğlumu kontrol ederdim.

— *Annelik halleri... Muş'ta günler nasıl geçiyordu?*

— Çok güzel dostlarımız oldu. Mesela, sonraları CHP Muş milletvekili olan Tekin İleri Dikmen; son derece uygar, hoşsohbet, edebiyatı seven biriydi. Hukukçuydu. Yıllar sonra 1994'te Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nun (TTK) kongresinde kır saçlı bir bey geldi yanıma, beni kucakladı. Meğer Tekin İleri Dikmen'miş. Bir başka dostum da Sepici ailesiydi. Orduya mensup genç bir yüzbaşı Sait Sepici de ABD'de Ford Bening'de eğitim görmüştü. Eşi Türkan Sepici'nin dostluğunu da asla unutamam.

— *Çevreyi gezdiniz mi?*
— Tabii. Civarı merak ediyorum, gezmek istiyorum ve pazar günleri geziyoruz. Bir de atış yapmak amacıyla gidiyoruz. Bir gün eski Muş'u gösterelim dediler. Ben Harput gibi bir yer düşünüyorum.. Eski Muş'ta, eski tip kerpiç evler, bir tepeye çıkıyoruz, 1958 başı olmalı. Yeni yağmur yağmış, kurumuş ama, ayağım batmasa da şak şak izler kalıyor, killi bir toprak, bir de cam gördüm. Küçücük, 35x50 santimlik bir cam. Bir çığlık ben tabii. Yanımda birkaç arkadaşım var, güldüler, aptal buldular beni, "altında ev var" dediler, "altına oyulmuş, o evin ışığı". Ben o esnada keramiklere bakıyorum, siyah pırıl pırıl, üstü çizik bezekli keramik. Dedim ki bu bir höyük olmalı. Evleri höyüğün içine oymuşlar.

— *Camı ışık girsin diye açmışlar.*
— Tabii. Çok üzüldüm de, biz çok lüks içinde yaşıyorduk o şartlar altında, çıktım oradan, kafamda o insanlar... Herkes güldü bana, "burada 30 ev var, kocaman höyük" dediler. Ben keramikleri anlatıyorum, yine misyonerliğim sürüyor.

— *Hocam bir atıştan söz ettiniz? Ne atışı bu?*
— Pazar günleri atışa giderdik, hatta bana "tabancalı avrat" adını taktılar. Silah atmayı Muş'ta öğrendim. Kayalara ve korkuluklara nişan alıyordum. Bir gün silah atarken öğrencilerimden biri görmüş beni ve "Bizim tarihçi, tabancalı avrat!" demiş. "Sen biliyor musun bizim hocayı" diye anlatı-



"Tabancalı Avrat" pozu.



Muş anıları. "Tabancalı Avrat" olarak ünlenmesine neden olan anlardan..



Muş'ta 19 Mayıs törenleri sırasında. Yıl 1958.

yorlarmış herkese... Orada başka eğlence yok, çok severdim atışı. Muş beni hiç mutsuz etmedi, çok hoş arkadaşlarım oldu. Seneler geçti, bizim çocuklar Taciser ve Hakan Sıvas, Nurullah Aydın Muş'a sınava gittiler; sordum ne alemde diye. "Hocam, senin anlattığından hiç farklı değil Muş" dediler. Anlattıklarına göre, gerçekten de aradan 40 yıl geçmesine karşın sanki her şey 40 yıl öncesinde olduğu gibi donup kalmıştı. Çok acı bir şey.

— *Muş'tan unutamadığınız bir anı, bir görüntü var mı?*
— Hiç unutamadığım bir manzara: Oğlum dört yaşındaydı ve doğum gününde, 23 Nisan'da ben onu emektarımızla anneme babama yolladım. Kar sürüyor, yataklıya binip gittiler. Ertesi gün, sihirli el deymiş gibi, kar kalkmış; bir pencereden baktım, hemen önümde kıpkırmızı laleler... Oturduğumuz apartmanın önünde bir meyil var; kıpkırmızı yaban laleleri, müthiş bir şey. Hemen o meyilin altında da Alparslan Üretme Çiftliği vardı. Ziraat Bakanlığı'nın bir çiftliği, deneyler yapılırdı. Her şey deneniyordu, hayvanlar ve özellikle tahıl üzerine... Bölgede gıda temini sınırlı, çoğunlukla et yeniyor, sebze diye bir şey yok. Oysa her yerde lahana çıkıyor karşınıza. Muş'ta karda dinlendirdiğim yaban ördeklerini zeytinle pişirdim.

— *İnanılmazsınız. Girdiğiniz, içinde bulunduğunuz ortamı güzelleştiriyorsunuz hemen...*
— Oğlumun babasının meslek arkadaşları ABD'li subaylar evimize sıkça gelirdi, ben de onlara Fransız bir dostumdan öğrendiğim zeytinli ördeği pişiriyordum. 1958'de Muş'ta kayak bile yaptım!.. Tek başıma uzun uzun kayardım. Muş ovası, toprak çok verimli, ama oradaki şıhlar tarım yapılmasına katiyen izin vermezdi.

— *Kendi tekelinde kalsın diye...*
— Tabii adam baskı yapıyor, sen hayvancılık yapacaksın, diyor. Şimdi ne o, ne öbürü kaldı belki de. Tatvan'a gidiyor-

dum, Muş'tan Tatvan'a gidiş uzun bir yol, burada niye ekin yapılmıyor, dedim. Ziraat Mühendisi bir bey vardı, "burada bütün egemenler hayvancılık yapar, izin vermezler" dedi. Büyük dramlar bunlar. Yalnız çiftlik, üretim yapıyor, kaç dönüm buğday ekiyor, aynı toprakta köylü yapamıyor. Yalnız hububat değil, ama üretim çiftliklerinde ziraat da yapılıyordu. Ben bunları gördükçe zaman zaman arkeolojiyi bırakıp sosyolog, ziraatçi olmayı düşündüğüm bile oldu. İnanılmaz bir şey!.. Kim gitti oralara? Şimdi şu Muş bölgesiyle ilgili bir tane sosyolojik ve aynı zamanda etnolojik araştırma yapılsa...

— *Araştıracak ne kadar çok konu var değil mi? Sosyologların da ana sorunu parasızlık, söylediklerine göre.*
— Sosyologlar hep belli konularda araştırma yapıyor ne yazık ki.

— *Geriye baktığınızda Muş anılarınızda nasıl bir yer tutuyor?*
— Muş'ta geçirdiğim aylar boyunca yöre halkını, Doğu insanını yakından tanıdım. Doğulu insanlara, sevgiyle ve insanca yaklaşıldığında ne kadar iyi niyetli olabileceklerini gördüm. Doğanın güzelliği beni büyüledi her zaman. O kalın kar tabakasının altından kırmızı lalelerin fışkırdığı manzara... Rus yazar Boris Pasternak'ın yapıtından sinemaya uyarlanan "Doktor Jivago" filmini yıllar sonra ne zaman izlesem, bu film, hep karın altından büyük bir sürpriz yaparak boy gösteren Muş'un yabani lalelerini çağrıştırdı bana. Ancak belki de Muş'ta geçen günler, mutsuz günlerimdi, çünkü hep fakültedeki mesleğime geri dönme arzusuyla yaşadım. 1958'de Elazığ'a tayin çıktı, ben İstanbul'a ailemin yanına döndüm.

— *Bu defa Muş'un ardından yine bir başka doğu şehrine, Elazığ'a mı gittiniz?*
— Çok kısa bir dönem kaldım Elazığ'da, 10 ay kadar lisede öğretmenlik yaptım. Elazığ Lisesi'nde talebeler çok hareketliydi, o nedenle ortaokul öğrencilerine ders vermeyi tercih

ettim. Elazığ Lisesi sıkıcı olsa da, hocalık keyifliydi. Sanat tarihinin yanı sıra tarih de veriyordum. Öğrencilerim bana arkeolog-tarih hocası derlerdi. Muş Lisesi'ndeki gibi Fransızca dersi de verdim. Fakat Elazığ Lisesi beni biraz ürküttü.

— *Neden?*
— Muş Lisesi'nden daha büyük, soğuk ve ruhsuz bir yapıydı. Ancak müdürü Vahap Bey, çok kültürlü ve anlayışlı biriydi. İstanbul Üniversitesi'nde, Edebiyat Fakültesi'nde tarih okumuştu. Hocaların söylediğine göre Aleviydi. Çok sevilen, toplumda öne çıkmış biriydi. İstediğim gibi ders vermeme izin verdi. Klasik anlamda tarih dersi yapmıyordum. Mesela eski çağı anlatırken, arkeolojiyi de katıyordum konunun içine. Hocalar arasında edebiyat öğretmeni Fatma Artunkal da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezundu. Bu nedenle aramızda kısa da sürse güzel bir dostluk kuruldu.

— *Öğrencileriniz nasıldı?*
— Öğrencilerim çok iyi çocuklardı. Müzik hocaları çok yetenekliydi, ilk olarak Yunus Emre oratoryosunu ben Elazığ Halkevi'nde dinledim. Sonra resim sevdiğim için, çocukların resim kabiliyeti beni ilgilendiriyordu. O dönemde bazı sergiler de düzenledik. Jürilere birlikte girdiğimiz, yakışıklı bir genç vardı. Son sınıf öğrencisiydi.

— *Misyoner ve eğitici yanınız yine işbaşında. Resim sergileri düzenlenmesine ön ayak oluyorsunuz. Kimdi bu genç?*
— Sonradan dost olduğum bu genç adam, Prof. Sami Şekeroğlu'ydu. Sinemayla ilgilenenlerin adını çok iyi bileceği Sami Şekeroğlu. Elazığ Lisesi'nden 1959'da mezun olmuştu. Sami Şekeroğlu'nu Elazığ'da 18 yaşındaki haliyle biliyorum. Elazığ daha farklıydı tabii, sağlık hizmetleri daha düzenli, alışveriş imkânları daha gelişmişti. Ulaşım da, Muş'a oranla daha organizeydi. Orada askeri bir birlik vardı. İsmen tanınmış kişiler de oradaydı. Mesela Kore savaşına katılmış General Cemal Madanoğlu, Albay Alpaslan Türkeş hatı-

rımda olan isimler. "Üç Arkadaş" filminin baş aktörü Fikret Hakan da er olarak askerliğini yapıyordu. Muş'taki futbol takımında da oynardı. Subay hanımları onu beğenirdi. Zaman zaman da kendisi Orduevi'nde boy gösterirdi. Ben Elazığ'da çok sıkıldım, çünkü bu şehre hiç ısınamadım.

— *Neden?*
— Çoğu evler kerpiçten, çirkin beton apartmanlardan, ruhsuz bir şehir gibi geldi bana. Hiçbir eğlencemiz olmadığı gibi, fazla dostum da yoktu orada. Elazığ cıvarındaki höyükleri gezdim tabii, her gördüğümüz tepeye gittik, insanlara durmadan anlatıyordum, yine misyoner tavrım sürdü. İnsanı büyüleyen ama ne yazık ki son derece bakımsız Harput Kalesini hiç unutmadım. Bu muhteşem anıt başka yerde olsa nasıl ilgi görür ve ne kadar güzel değerlendirilirdi. Biz tarihi eserlere hâlâ değer vermeyi bilmiyoruz.

— *Evet, ne yazık ki öyle. Elazığ'da kısa bir süre kaldığınızı söylemiştiniz. 10 ay mı?*
— Yaklaşık on ay, ardından her şeyc ve evliliğime de rest çekerek baba evine, İstanbul'a döndüm. "Ben üniversiteye tekrar döneceğim" dedim aileme. 1959 yılının Temmuz ayında hocam Prof. Bossert emekli olmuştu. Eşimden ayrılma arifesindeydim, zor bir dönemdi benim için. Aradan geçen zamanda hiç arkeolojinin peşini bırakmamıştım, büyük bir aşkla çalıştım, geri kalmamak için de hep okudum; Türk Tarih Kurumu'nun yayımladığı kitapları getirttim. Karatepe'nin küçük buluntularını yayına hazırladım.

— *Peki ne yaptınız? Üniversiteye gidip beni geri alın demekle olmuyor herhalde...*
— Hocam Prof. Bossert'e ve Prof. Mansel'e, mümkünse fakülteye tekrar başlamayı düşünüyorum, dedim. Prof. Arif Müfid Mansel, "Sana kadro yok, ama Arkeoloji Kitaplığı'nda boş bir kadro olabilir, bir kere daha sınava girmelisin", dedi. Yani küsmüşlerdi bana bu evliliği yaptığım için,

asistanlık sınavına girip kazanıp istifa etmiştim evlilik için, çılgınlık işte.

— *Arkeoloji Kitaplığı'nda çalışmaya başladınız. İlginç bir dönem olmalı...*

— Evet, 1959 yılının Aralık ayında sınava girdim, Arkeoloji Kitaplığı'na kütüphane memuru oldum. Orada olmaktan çok istifade ettim; kitapları, literatürü izledim. 10 ay kadar çalıştım kütüphanede. Bu aşamada Arif Hoca'nın desteğini unutamam, Prof. Afif Erzen'in dostluğunu da... Sonunda 1960 yılında Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri Bölümü'ne asistan oldum. Doktor asistan olduğum için hemen kadroya atandım. Bu bölümün başında da Prof. Dr. Bahadır Alkım vardı, bana çok dostça davrandı. Zaten fakülteye alınmamda büyük rolü olduğu için ona karşı büyük sevgim vardı. Bahadır Bey, bana hiç bürokratik iş yüklemedi sonra. Büyük adamdı, insan olarak... Fransızca bilmem bana çok büyük şey kazandırdı tabii. O zamanlar özel dersler yapıldı; o zaman için çok önemli, bugün de tabii çok önemli ama çocukların haberi bile yok. Haftada altı saat ders veriyordum; başlangıçta "Hititolojiye Giriş", sonraları "Ugarit" ve "Mari Kazıları" hakkında... Mesela ben üç ay Ugarit anlattım. Ugarit kazıları, onların sonuçları, çıkan bütün malzeme... Filolojik, arkeolojik küçük buluntular, üç ay boyunca... Ayrıca Mari seminerleri yaptım. Tabii, bu şekilde kendimi de hazırlamış oldum.

— *Mari seminerleri ne?*

— Ne cahilsiniz... Zavallı çocuklar. Ama siz YÖK'ün yüzünden böyle oldunuz. Mari, Orta Fırat'ta, Tel Hariri Höyüğünde, 1933'te, Fransızların Parrot'nun (Andrè) ortaya çıkardığı bir yer... Ön Asya Kültürleri bölümünde, 1940'lı yıllarda bu dersler yapılıyor, düşün. Mari şehrin adı ve bu büyük bir kültür. Samiler egemen Mari'de. Etrafındaki territoryumla bir krallık. Tel Hariri Höyüğünde Ön Asya'nın en büyük saraylarından biri çıktı: Mari Sarayı. Merkezi avlulu saray.

Knossos gibi. Hatta Knossos Sarayı Mari Sarayı ile mukayese edilir. Ortada avlu, avlunun etrafında koridorlar, odalar, magazinler... Her birinde ayrı fonksiyonu olan bir kompleks. Mari ve freskleri, heykeltıraşisi çok önemli, keza sanatı da...

— *Knossos'u okuduk tabii ama hiç kıyas filan yapmadı kimse.*
— Mukayese etmediler mi?..

— *Maalesef...*
— Arif Bey bize Knossos'u okuturken, 1940'lı yıllarda Ön Asya saraylarıyla büyük bir paralellik olduğunu anlatmış ve özellikle Mari'den bahsetmişti.

— *Ne yazık ki bize bahsetmediler hocam.*
— Bilemem...

YAŞAMAYA DİRENMEK: ÜNİVERSİTE

İTÜ Makina F. Kütüp
Demirbaş No: 263

Bu yıllar zor senelerdi benim için.
Evliliğimde mutsuzum,
taşikardilerim sürüyor.
O sıralarda beni etkileyen iki kitabı
unutamam.
Biri Attila İlhan'ın kitabıydı ve
şöyle diyordu bir şiirinde:
"İnadım nagant gibi, koltuğumun
altında, yaşamaya direnmek ne
demek bilir misin"
Düsturum oldu benim.
Üniversiteye geri döndüm...


ğazköy
Büyük
kale

— *Hocam, üniversiteye girdiniz, 1960 ihtilali geldi. O günlerde üniversitede yaşadıklarınızdan bahsedelim.*

— 28 Nisan 1960 olaylarını biz üniversitede Edebiyat Fakültesi'nin pencerelerinden izledik. 1960 yılının Nisan-Mayıs aylarındaki hareketli günleri, bizim için çok büyük bir olaydı. Geçenlerde *Bütün Dünya* dergisinde gazeteci-yazar Mete Akyol'un bir yazısını okudum, o kadar iyi anlatmış ki o günleri... Okumak isterim. (Dergiyi getiriyor) "Bambaşka bir Türkiye'nin başlatıldığı o 1960 yılının baharında Türkiye'de 'manzara-ı umumiye' şöyleydi: İktidardaki Demokrat Parti, ters çıkışlarıyla demokrasiyi zedeliyor, muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ise sert çıkışlarıyla onu zedeleyerek, demokrasiyi Demokrat Parti'den kurtarmaya çalışıyordu. O yıllarda bugünkü gibi televizyon yoktu. O nedenle en etkin 'demokratik silah' olarak bu savaşta üniversite öğrencileri kullanılıyordu. Bu silahı kullanmak için özel bir eğitim ya da deneyim gerekmiyordu. 'akıl' yerine 'duygu'yu tetikleyebilen hemen her kişi ya da kuruluş, bu silahı kolaylıkla, hem de alev alev ateşleyebiliyordu. Tetiğimiz çekilir çekilmez atıyorduk kendimizi ya İstanbul'da Beyazıt Meydanı'na ya da Ankara'da Kızılay Meydanı'na ve... Başlıyorduk hep bir ağızdan protestolarımıza. Demokrasi uğruna Türk üniversite gençliği olarak üniversiteyi bitirmeyi bir kenara bırakmış, Demokrat Parti iktidarını bitirmeyi kafa-

mıza koymuştuk. Aslında Demokrat Parti'yle pek bir alıp veremediğimiz yoktu da, onun genel başkanı Adnan Menderes'le pek çok alıp veremediğimiz vardı. Çünkü kafalarımızda 'Menderes'in diktatörlüğü' iyice kazınmış, yerleştirilmişti: 'Adnan Menderes bir diktatördü' ve... 'Bu dünya da diktatörlere bırakılmazdı'.... Her akşamüstü meydanlarda, 'Menderes istifa, Menderes istifa' diyerek, protesto gösterileri yapmamızın nedeni de, amacı da, yalnızca ve yalnızca işte bu saf demokrasi aşkımıza sahip çıkma sorumluluğumuzdan başka bir şey değildi. Ya da bizim, olayın yalnızca bu kadarını bilmemiz istendiği için biz tüm nedenin ve amacın bu olduğunu biliyorduk ve doğal olarak da bunun böyle olduğuna inanıyorduk."

— *Mete Akyol, öğrenci kesiminin yaklaşımını, içinde bulunduğu durumu anlatıyor. Sizin görüşünüz neydi?*
— Tabii o zaman ben çok politize değildim, ama hiçbir zaman ne ırkçı, ne de sağcı oldum. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin genel havası tutucudur. Fakültede arkadaşlarımın bir kısmı muhafazakâr kesimdendi. Örneğin Türkoloji bölümü öğretim üyesi Prof. Muharrem Ergin. Ama Ergin, politik görüşlerimiz tamamen zıt olmasına rağmen beni en iyi anlayanlardan biriydi. Muharrem Ergin'den söz ediyorum, çünkü 28 Nisan günü fakültede üst kattan Laleli Caddesindeki olayları izlerken birlikteydik. Üniversiteli gençler, kızlı erkekli gruplar halinde protesto yürüyüşüne çıkmıştı. Laleli'de atlı polislerin öğrencilerin üzerine saldırdığını gördük. Öğrenciler yolun her iki kenarına kaçıştılar, ama atlı polisler saldırmaya devam ediyordu. Silahlar çekiliyor, biz fakültenin üçüncü katındaki amfilerden bu korkunç manzarayı izliyorduk. Film değil, gerçekti ve tüyler ürperticiydi. Sen hiç atlı polis gördün mü? Bu olayları hiç unutmayacağım. Buna benzer olaylar devam etti.

— *Üniversite içi nasıldı?*
— Üniversitenin içi de hareketliydi. Olaylar üniversitenin

bütün fakültelerine sıçradı; üniversite idaresi ve polis, gençleri kontrol altına alamıyordu. Sonra askerler geldi. Refik Tolga Paşa, gençlere ılımlı bir şekilde yaklaşarak her şeyi kontrol altına aldı. Gençlerin bir kısmı tutuklandı, bir kısmı Davutpaşa Kışlası'na götürüldükten sonra serbest bırakıldı. Benim çok sevdiğim, bugün çok önemli bir arkeoloğumuz olan Prof. Refik Duru ve başkaları askeri araca bindirilip Davutpaşa Askeri Kışlası'na götürüldü. Asker geldiği zaman üniversite rahat etti, tabii böyle bir hareket beklemiyorduk. Adnan Menderes'e, Menderes Hükümeti'ne ve baskılara karşı yapılan büyük reform, askerle beraber geldi diye kabul ettik. Ankara'ya da sıçrayan olaylar bir ay sürdü. Ardından 27 Mayıs geldi.

— *27 Mayıs 1960'ı nasıl değerlendirdiniz?*
— 27 Mayıs 1960'ı askeri bir ihtilal olarak düşünmedim hiç. Gerçekte bir ihtilaldi ama, özünde bir ihtilal olarak düşünmedim, başlangıçta bir reform gibi algıladım. Çok sevindik eski CHP üyesi olarak. Ama sonra yapılanlar o kadar antidemokratik ve kabaydı ki kabul etmek mümkün değildi.

— *Ne zaman CHP üyesiydiniz?*
— Hep CHP üyesiydim, fakülteye 1959'da ikinci defa girince bıraktım. Zaten aktif bir şey yapmadım, sempatizandım, herkes de bilirdi fakültede bizi, bayağı damgalanmıştık. Edebiyat Fakültesi, hiçbir zaman pek ilerici bir fakülte olmadı; şimdi de orada disiplini kurmak için mücadele ediyorlar.

— *Siz İnönücüydünüz o zamanlar...*
— Evet, hep İsmet İnönü taraftarıyız. Metin Toker'in yazılarını okuyoruz, *Akis*'i iyi izliyoruz. İhtilal olunca çok sevindik ama askeri ihtilalin ne olduğunu kavrayanlar da kavramayanlar da vardı tabii. Ben de kavrayanlardandım diyemem, ama hiç olmazsa bir değişiklik olacak, ülkeye ferahlık gelecek diye umduk. Tabii, sonra 147'ler olayı çıktı. Bizim üniversiteden de gidenler olunca müthiş şoke olduk.

— *Ve tarihe leke olarak geçen 147'ler meselesine de tanıklık ettiniz.*

— 1960 yılında Milli Birlik yönetime geldi. 147'lerden hatırladıklarım; Halet Çambel, Mina Urgan, Afif Erzen, sonra tarih profesörü Münir Aktepe, o zaman doçentti. Halet Hanım, hocam, dostum, çok sevdiğim bir insan; Münir Aktepe ile beraber Bossert'in derslerinde Mısırca derslerini yapmıştık. Hepsi çok değer verdiğim insanlar... Çok üzüldük tabii. Milli Birlik'e antipati duymaya başladım, ilim adamlarına böyle bir saldırı kabul edilecek şey değildi... Fakültede, isim vermeyeceğim ama, ahbaplık ettiğim insanlar bana tavır aldılar.

— *Neden?*

— Çünkü benim eşim asker ama adamın orduyla zaten alakası yok. Hoca cinsinden, komando hocası, doğrudan aktif bir subay değil.

— *Sizi bir tür suçladılar?*

— Yüzüme söylemediler ama tavır aldılar. Merdivenden inerken selam vermemeler vs. Bugün çok yakın arkadaşlarım bunu yapanlar... O kadar üzüldüm ki, inanılmaz bir şekilde... Eşimin milli birlikçilerle alakası yok. Elazığ'da tanıdığımız bir Madanoğlu Paşa var, Alpaslan Türkeş var ama sadece bir merhabamız var, hiçbir yakınlık, görüşme yok. Sanki Halet Çambel hocamızın, sevgili dostumun politik eğilimi bilinmiyordu da ben söyledim. Çok üzüldüm ve feci şekilde taşikardi krizleri başladı. Bana çok güç geliyordu, hem doçentlik tezi hazırlıyorum, hem ders hazırlıyorum, hem bu taşikardi ile doktor doktor dolaşıyorum. Bir de fakülteden gizliyorum, atarlar korkusuyla. Bana o dönem Refik Duru çok destek oldu; aynı bölümde asistanız, hatta Refik benden evvel asistan oldu, ben kütüphanedeydim, senelerce Bahadır Bey'le çalışmış, çok büyük emekler vermiş bir insan Refik. Asistanlık hakkıydı onun, açılan asistanlığa ben gideceğim diye tutturmadım, kütüphanede çok güzel kendimi geliştirdim bu arada. Refik Duru asistan atandı, arkadan ben.

— Bu arada Halet Hanım'ın politik eğilimi biliniyordu dediniz. Eşi Nail Çakırhan, Nazım Hikmet'in arkadaşı, yani solculuğu biliniyor anlamında mı?

— Öyle sol filan lafı yok o zaman, komünist deniyor ve herkeste komünist korkusu var. Nazım Hikmet'in çevresinden Nail Çakırhan, Türkiye'nin yetiştirdiği üstün insanlardan biri, ödülleri var. Halet Hanım, bugün için de en sevdiğim dostum; çok şey öğrendim ondan, eşine de çok sevgim vardır. Ve bir gün bile bizlerle politikadan konuşmamıştır; ne derste ne de özel sohbetlerde. Benden nasıl böyle bir şey beklediler inanamıyorum... Çok kötü günlerdi çok. Refik, dersten önce nabzımı sayar, ben derste öleceğim derdim. Girerim, her şey geçer, harika ders yaparım. O esnada Muharrem Ergin'le de büyük bir dostluk gelişti aramızda. O da çok destek olmuştur bana.

— Türkiye'nin yetiştirdiği çok değerli Türkologlardan Muharrem Ergin.

— Evet. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünde öğretim üyesi Muharrem Bey, benim çok sevdiğim bir insandı, hatta itiraf edeyim Muharrem Bey ile aramızdaki dostluk büyük bir sevgiye dönüştü sonraları. Platonik değildi, çok üstündeydi. Ve pek az kişi biliyordu bu dostluğu. Çok tezat iki insandık. Politik açıdan da zıt kutuplardaydık ve hep tartışırdık. İkimiz de bekârdık, o iki yaş küçüktü benden. Bu ilişki yıllarca sürdü. O dönem taşikardilerim oluyordu, her yönden destek olmuştu bana. Acıbadem'deki evime gelirdi. Karanfil sevdiğimi bildiğinden karanfil getirirdi; beyaz kâğıda sarılı büyük buketlerle gelirdi her seferinde... Açık çiçek getirmekten utanıyordu herhalde.

— Politik açıdan fark, aşkta işe yaramıyor demek ki. Size de çok şey katmıştır. Uzun mu sürdü?

— Onun dostluğunu, arkadaşlığını unutamam. İki insan birbirinden hoşlanıyorsa zaten önemi yok... Arada bir takılırdı bana, "sağcı profesör solcu profesörü arıyor", diye. Biz

hiç politika konuşmadık; çok güzel konuşurdu, iyi bir hatipti, üstün bir adamdı. Evleninceye kadar sürdü. Evlenmeyi istemedim, benden iki yaş küçüktü ama evlenmeye gidiyordu. Çok zarif bir hanımla evlendi sonra ve güzel bir oğlu oldu. Ne yazık ki çok erken kaybettik. Ona karşı sevgim sonsuzdur, o da benimle pürüzsüz, güzel bir "amitiê amoureuse" yaşadı. O bunu Türkçeye "aşka bulaşmış dostluk", diye çevirdi. Gerçekten de ilişkimiz "amitiê amoureuse"dü.

— *Hocam, eşinizden ayrıldıktan sonra bir daha hiç evlenmeyi düşünmediniz mi? Aşktan söz edersek biraz...*
— Aşk benim için doğal bir olgu, günlük hayatın bir parçası. Aşkı çok özel bir yerde tutmadım ki hiç!.. Aşk benim yüreğimde, gözlerimde... Kişiliğimden hiçbir zaman ayırmadım. Aşkı tanımaya başladığımdan beri gölgem gibi oldu. Ama arkadan izleyen bir gölge. Duygusal hayatım hiçbir zaman çok ön plana çıkmadı ama, bir kadının da aşksız yaşayabileceğini asla düşünmüyorum. Aşkın da türleri var. Samimi olmak lazım; ilahi aşk, doğa aşkı, çocuk aşkı, tensel aşk... Hepsi çok güzel; ikinci eşimden çok sevdiğim oğlum dünyaya geldi. Şimdi oğlumun bana verdiği çok güzel bir aile var. Onun için de evlenmiş olmaktan mutluyum. Bütün fırtınalara rağmen, bir çocuk sahibi oldum. Şimdi birbirinden güzel ve akıllı torunlarım var. Onlar bana büyük bir mutluluk veriyor. Benim evliliklerim, esasında çılgın evliliklerdi. Çünkü gölge önde yürüyordu. Başladı ve bitti. Bu evliliklerden sonra hiçbir zaman bir daha evlenmeyi düşünmedim. Yaşadığım bazı duygusal ilişkiler tabii oldu.

— *Sizce de "paylaşmak" önemli mi aşkta? Yani en azından aşkın sürmesinde diyelim...*
— Bu "paylaşma" lafından pek hoşlanmıyorum. Karşınızdaki kişiyle ortak kültürünüz ve zevkleriniz olmalı. Aynı çevreden gelmek önemli. Ben klasik müzik dinlemeyi, kitap okumayı seviyorsam, o da İbrahim Tatlıses'e bayılıyor ve bol bol uyumayı tercih ediyorsa bu iş olmaz. Ben aşktan çok, âşık ol-

mayı, aşk atmosferini seviyordum. Yani iki insanın beraberliğinden doğan o atmosfer...

— *Gerçek anlamda âşık oldunuz mu hiç?*
— Patolojik aşklar yaşayan bir kadın olmadım hiç. Aşk konusunda çok geç geliştiğimi düşünüyorum. Sanırım erkek çocuğu gibi yetişmemin de rolü oldu bunda. Lisede kendimi son derece çirkin görür, tombul bulurdum. Üniversitede süslenmeye başladım. Ama üniversitenin ilk yıllarında hoşlandığım çok fazla kimse yoktu. Çivi yazılı şekilleri ve Mısır hiyerogliflerini öğrenmekten flörte pek vakit kalmıyordu. Tabii ki evlenmek isteyenler çıktı sonra, ama ben istemedim.

— *Özele gireceğim ama cevaplamak isterseniz, çekinerek mesela, desem?*
— Viyana kökenli Afrika dilleri uzmanı Prof. Hermann Jungraitmayer'le aramızda bir dönem, büyük bir dostluk doğdu; çalışma alanı Nijerya'ydı ve sık sık İstanbul'a gelirdi. Sonunda beni annemden istemeye kalktı. Ama ben hep çocuğumu düşünüyordum. Bu nedenle evlenmedim. Dostluğumuz bugün de devam ediyor. O sonra evlendi ve her bir çocuğunun doğumunda bana bir kart yolladı.

— *Çok hoş. Kaç kere kart geldi bu arada?*
— İlk çocuğu dünyaya geldiğinde bana siyah bir Madonna geldi; karta "birinci çocuğumun doğumu" yazmış, birkaç sene sonra, ikinci Madonna geldi. O da siyah. Seneler sonra üçüncü bir Madonna geldi. Neredeyse otuz sene birbirimizi görmedik, Hermann, 70 bin nüfuslu üniversite şehri Marburg'da yaşıyordu. 1997'de ben Venedik'e Asiriyoloji Kongresi'ne (Asurbilimi) gitmiştim, oradan Marburg'a geçtim. Hermann'la tam 30 yıl sonra tekrar buluştuk. Çok güzel bir karşılaşma oldu. Sonra bir ara İstanbul'a geldi, "Hatırlıyor musun, otuz yıl önce sana evlenme teklif etmiştim, kabul etmemiştin. Şimdi yine teklif ediyorum", dedi. Ben de, "imkânsız, o zaman oğlum vardı, şimdi torunlarım var", dedim.

— *Siz kararlısınız ama o da kararlı anlaşılan.*
— Evlenmek istiyor yine. Yalnızlığı sevmiyor, kızıyla oturuyor, yanında sevdiği biri olsun istiyor.

— *Beğendiğiniz insanlarda hangi özellikler etkiler sizi?*
— Ben en çok zekâ, bilgi, kültür, espri, canlılık arardım. Miskin adamlardan hoşlanmadım hiç. Nükte yapabilmeli bir erkek. Özel yaşamında fazla ciddi, lenfatik insanlara hiç tahammül edemem.

— *147'lerle üniversiteden uzaklaştırılan değerli hocalar bir süre sonra geri döndü. Halet Çambel de değil mi?*
— Evet, Halet tekrar fakülteye geldi ve o aralar Bittel (Kurt) bize üç aylık bir seminer yaptı ve o seminere katıldık. Bir arkeoloji semineri. Orada öğrendiklerimi hiçbir yerde bir daha öğrenmeme imkân yok. Halet'le Bittel bize nasıl araştırma yapılır, öğretti. Ben hayatımda o seminer kadar faydalı bir seminer görmedim. Kimler vardı? Hoca olarak, evvela ego sum, kendimden başlayayım, Refik Duru var, asistan. Biz ikimiz, Ön Asya asistanıyız. Nuşin Asgari, Ufuk Esin vardı. Seminere katılan parlak öğrencilerimiz şimdi profesör oldular.

— *Mesela?*
— Haluk Abbasoğlu, karısı Eser, büyük aşk yaşıyorlardı o zaman, zaten hemen evlendiler. Prehistorya'dan müthiş sevdiğim Revza Ozil vardı, büyük restoratör şimdi. Güven Arsebük, Mehmet Özdoğan...

— *Hepsi öğrenci?..*
— Evet, Revza'yı çok iyi hatırlıyorum. Haluk, Revza, Eser, yanılmıyorsam 1961'de girdiler fakülteye ve talebem oldular. İlk asistanlık dönemim bu. Bittel, bize konular vermişti; herkese ayrı bir konu. Konu hazırlanıyor, anlatıyorsun, sonra tartışması yapılıyor. Fakat o kadar titiz bir hoca ki, işte her söylediğin sözü açıklayacaksın.

— *Anlatıp geçilmiyor...*
— Hayır. Mesela, Kuban kültürü diyorsun.. Kuban nerede, Maykop nerede? Diala bölgesi neresi? Haritada göster, diyor. Uruk, Şipar nerede? Yani coğrafya da soruyor.

— *Şimdiki gibi ezber yok yani...*
— Katiyen. Her ağzından çıkan sözcüğü açıklayacaksın. Mesela bu bilgiyi nereden buldun? Bir de bibliyografya vermek zorundasın. Çok titiz çalışılması gerektiğini, zaten ben Halet'ten kısmen öğrenmiştim. Fakat o seminer bana son derece faydalı oldu. Ondan sonra aynı sistemi ben talebelerime uyguladım.

— *Siz o meşhur seminerde ne anlattınız?*
— Bana verdiği konu aynalar üzerineydi. Çok enteresan. Bronz çağı aynaları. Güç bir konuydu ama neyse gayet güzel altından kalktık. Miss Mellink'in (Machteld) yazıları vardı bu konuyla ilgili...

— *Yani siz hocalar gidip kütüphanede araştırma yapıp, hazırlanıp aktarıyordunuz...*
— Tabii. Asistanlardık, hoca sayılıyorduk hepimiz, iyi kötü. Refik belki ders vermiyordu ama, ben doktora asistanı olduğum için ders veriyordum. Nuşin de herhalde ders veriyordu. Nuşin Asgari sonra arkeolojiyi bıraktı ve yazık oldu tabii, çok büyük bir kayıp. Müze müdiresi oldu, hangi sebepten müze müdürlüğünden de erken ayrıldı bilemiyorum. Yani Bittel'den çok şey öğrendim. Bir de çok severdi beni. Senede bir kere evde verilen davetlere Bittel de her zaman gelirdi, Arif Bey'in yakın dostları arasındaki beş, altı kişinin içindeydi. Bizim aramızda, Zeus'tu. Bizim için, büyük Olimpos tanrılarının Zeus'u gibiydi. Yeri ayrıydı. Bittel'in, çok başka bir kişiliği, hocalığı ve karizması vardı.

— *Karizmatikti...*
— Bilimsel konumunun yanında tabii fiziğinin de çok rolü

vardı. Upuzun boylu, Germen tanrısı gibi. Efsanelerden fırlamış gibiydi. Karısı da aile dostumuzdu. Bittel'le de Halet'le de çok büyük dostluğumuz var. Halet'ten öğrendiklerimi unutamam, yalnız arkeoloji değil, yaşam hocası oldu. Biz burjuva ve alafranga bir aileydik. Ne etnolojiyi ne bakırın güzelliğini bilirdim, ama brokarın güzelliğini bilirdim, Limoges'u, XV. Louis stilini bilirdim de bizim Anadolu'nun yağlıklarından haberim yoktu. Sonra köylülere nasıl davranmak gerektiğini... Terbiyesiz davranmıyordum ama nasıl davranacağımı bilemiyordum. Hiç unutmam bir gün, o unutmuştur belki ama, ilk Karatepe'ye gidişimizdi sanırım, bir köyde yemek yiyoruz. Bakır muazzam güzel bir sini var, üstünde gayet tabii örtü yok, peçete gibi bir kumaş verdiler. Ortaya yemek geldi, önümüzde tabak, kaşık da var. Çatal yok mu, dedim diye Halet Hanım beni bir paparaladı. O unutmuştur. Evlerine gittim çok. Halet Hanım çok güzel bir kadındı, belki farkında değildi, belki farkında değil havasındaydı. Değildi galiba.

— *Belki de güzellik onun için önemli değildi.*

— Evet, olabilir ama çok güzel bir kadındı her zaman. 1947 yılında ilk evliliğimde bizim köşkte muazzam bir düğün oldu. Ağustos'un başında, doktora sınavımdan sonra. Babam istedi, ben de itiraz edemedim. Fakülteden çok kişi vardı, o esnada İstanbul'da ne kadar yabancı profesör varsa onlar da geldi. Gelb, Bossert, Erzen, Gökberk, arkadaşım Şara Sayın, tabii Halet Hanım da. İlk eşim Heinz'ın Alman ahbapları vardı, Deutche Bank'ın müdürü ve karısı. Ben Halet Hanım'ı ilk defa kadın elbisesiyle gördüm, siyah bir elbise giymişti, hiç makyaj yok, siyah ipekli uzun yerlere kadar bir elbise... V yaka, truvakar kollu, iki tane şahane, birbirinin aynı gümüş bilezik bileklerinde. Aynı bugünkü saçı gibi. Babamın hariciyeci paşalardan arkadaşı, karısı da var. Herkes dedi ki düğünün en güzel kadınlarından biri Halet. Herkes peşinden koşuyordu. Ben tepinip duruyordum, ama o dans etti mi hatırlamıyorum. Bir daha da elbiseyle görmedim. Sonra sordum, ne ka-

dar güzel dedim, düğün geçtikten sonra. Kardeşim Leyla'nın, dedi, elbise de bilezikler de. Sonra onu Greta Garbo'nun "Kraliçe Kristin"deki haline benzetmişler, babalarımızın neslinin Kraliçe Kristin'i. Deutsche Bank'ın müdürünün eşi, sarışın bir hanım, Madam Weidman da ikinci güzel kadın, dediler. Sonra hep spor giyimle gördük Halet'i, pantalonu sevmiştir. Hiç unutmam o halini, gözümün önünde bugün gibi. 50 küsur sene önceki Halet o güzelliğiyle gözümün önünde.

— *5 Şubat 1961, çok sevdiğiniz hocanız Bossert'in ölüm tarihi. Üniversitede size yönelik tavırla sıkıntı içindesiniz, bir de Bossert, İstanbul'da toprağa verildi, siz neler hissettiniz?*
— Üniversitede böyle bir hava var, herkes birbirine çamur atıyor ve bir gün Bossert'in ölümünü duyuyorum. Nasıl perişan oldum, ne kadar üzüldüm... Ve ben bir nevrasteni geçirdim. Hayatımın bir parçası gitmiş oldu, Bossert, sevgili hocam Anadolu'yu tanımama, sevmeme neden olan insan... Gene arkasından arkadaşlarımızdan birini çok genç yaşta kaybettik.

— *Tanıyor muyuz?*
— Arkeologdu, Arif Bey'in gözdelerindendi, Zekiye Çoruh diye bir arkadaşımız, bir enjeksiyonla gitti. Hayatımda geçirdiğim ilk büyük darbeler oldu. Sonra tabii arkadan da.

— *Babanız...*
— 1963'te de babam, Ocak'ta. Babam, hayatta en değer verdiğim insan, gitti. Onun sevgisi çok başkaydı tabii, kızıydım. Sıkıntılı dönemler başladı hayatımda. Babam bir şilep satın almıştı, ismini Emin Bey koydular, şilep Mayorka civarında battı, büyük bir servet yok oldu ve çalışma zorunluluğu doğdu. Bunun arkasından büyük, transatlantik gibi gemilerde doktorluk yaptı babam.

— *Gemi batınca doktorluk yaptı yani. Ne kadar güçlü bir adammış.*

— Tabii niye çalışmasın? Çok el üstünde tutuldu. Tek dil bilen doktor; rica ediyorlar, gidiyor. Doktor, makinist ve kaptan geminin en önemli kişisidir. Yunan Kralı seyahat ediyor mesela, hemen babam çağrılıyor. Denizcilik Bankası'nın tıpla ilgili bütün kongrelerine giden tek doktor babamdı. Güç geldi tabii ama ailesini geçindirdi. Çok sevdiğim bir dost, ki Türkiye'nin bence en iyi sanat tarihçilerindendir Semra Ögel, annesi de annemin arkadaşı, daha önce Acıbadem'deki komşuluklarımızda anlatmıştım. Annesi Meliha Hanım'ın erkek kardeşi Nurettin Besen bizim avukatımız oldu ve bizi iflastan kurtardı. Yani, 1963 yılında ben çok kötü bir dönem geçirdim. En sevdiğim üç insanı arka arkaya kaybetmişim, hakikaten ruhsal olarak kötü bir dönem, herkesten gizledim, gizlemek zorundaydım. Düşüp bayıldığım olmuştur. O dönemde Refik Duru ve Muharrem Ergin, benim kendimi bırakmamam için hep destek oldular.

— *Depresyona mı girdiniz?*
— Tabii bir nevi depresif bir dönem geçirdim, çok zor günlerdi... Çok büyük bir acıydı benim için. Dünyada en sevdiğim insanın, kollarımda ölümünü gördüm...

— *Hayat devam ediyor ve siz üniversitede ders vermeyi sürdürüyorsunuz...*
— Tabii ki... O sene param çok az, hâlâ evliyim ama iki ayrı insan gibiyiz. Annem bize biraz borç para verdi ve biz birlikte Paris'e Klasik Arkeoloji Kongresi'ne gittik. Tabii Ekrem Bey, Arif Bey, bir sürü başka insanlar var orada. O zaman Ekrem Bey'in asistanı olan Yusuf Boysal var. Bodrum'da Müsgebi'de ilk Miken mezarlarını ortaya çıkaran odur. Arkeolojiyle beraberim, orada arkeologlarla olacağım. Eşime, sen de Paris'te istediğini yap, dedim. İki yabancı gibi gittik seyahate. Orada büyük bir arkeoloji enstitüsü var, kongre orada oluyor. Ben kongreye gidiyorum, Arif Beyler, Ekrem Beylerle yemeğe çıkıyoruz. Ve hocalarla çok güzel, kapsamlı Louvre'u gezdim. Fevkalade bir Paris seyahatiydi. Çok şey öğrendim o zaman.

— *O Louvre gezisinden neler hatırlıyorsunuz?*
— Bir kere, Louvre'a geldiğimiz zaman, ilk bana gösterdikleri şey "Les Amis de Louvre" (Louvre Dostları) listesi oldu; kocaman, yaldızlı bir liste... Çocukken görmüştüm tabii, daha bilinçliyim artık. Listede II. Mahmut var, Assos parçalarından dolayı, sonra II. Abdülhamid. Arkaik salonda arkeolog Yusuf Boysal'a rastladık; asistandı herhalde, doçent olmamıştı henüz. Yusuf Boysal da benim jenerasyon, severim kendisini, insandır... İşin enteresan tarafı, arkeologların kokteyllerine benim efendi de geldi. Çok yakışıklı, sarışın, mavi gözlü. Bütün kadınlar, özellikle Yugoslav, Balkanlardan arkeolog hanımlar adamın etrafından ayrılmadılar.

— *Sizin umurunuzda değil artık, iş işten geçmiş.*
— Evet, hiç değil. Bir sürü kadın, ahbaplık, iltifatlar, hiç aldırmıyorum. Bu geziyi Arif Bey'in benim için önemine değinmek için anlattım, Arif Bey'in bana hocalığı da hiç bitmedi. Ölünceye kadar bana hocalık yaptı.

— *Gidip bir şeyler mi soruyordunuz?*
— Devamlı soruyordum. Her yazımı gösteriyordum. Çok beğendiği, bazen beğenmediği oluyordu, şurayı şu şekilde düzelt, diyordu. Yani benim özelliklc Avrupa'da yazılan, basılan yazılarım hep Arif Bey'in süzgecinden geçmiştir. Arif hocayla ilişkilerim ölünceye kadar hem çok yakın iki dost, hem de hoca olarak sürdü. O benim, bir piedestal (ayak, yükselti) üstünde sanki Balzac heykelini seyreder gibi baktığım bir insandı. Biz Arif Bey'le şimdi göremediğimiz şeyleri yaşadık. O Pamfilya gezilerini anlattım. Ege gezilerini anlattım. Bergama, Priene, Millet'ler, ondan sonra Efes gezileri... Özellikle Pamfilya; ilk defa bizim grup gitti oraya. Side'yc, Perge'ye ilk defa biz gittik. Sillyon'a ilk defa biz gittik. Taa tepelere...

— *Oraları ilk sizler gördünüz.. Arif Bey, bugünün öğrencilerinin hayal dahi edemeyeceği bir ortam yaratmış..*
— Tabii... Sillyon'da kocaman yarık var, zelzele yarığı. Sill-

yon'un Helenistik çağ kalıntılarını detaylarıyla anlattı; bak, taş işçiliği, surlarda şöyle vesaire. Arif Bey, 19. yüzyılın sonunun 2. yarısının çok geniş bilgi sahibi, geniş açılı bilim adamlarındandı. O bilim adamları, malum, yalnız kendi mesleklerinde uzman değildi. Mesela bir antropolog, o dönemin her şeyini, müziğini, tiyatrosunu, edebiyatını biliyordu. Yalnız kendi memleketinde de değil. Almanya'da şu yazar meşhursa, o dönemde Fransa'da, İngiltere'de, İtalya'da ne oluyor? İşte onun için ben, bizim İlber'i (Ortaylı) çok beğeniyorum. İlber, o genç adam, ki daha 55 yaşında bile değil; süper kafası, süper zekâsı, süper görüşü ile bu asrın adamı değil, kültürüyle çok karakteristik birisi. Ben onu, o kategoriye sokuyorum. Arif Bey de böyle bir insandı. Her şeyi konuşurdunuz onunla. Sonra bütün öğrencilerini iyi yetiştirmek için çok güzel geziler yapardı, bugünkü öğrenciler hayal dahi edemez, doğru... Öğrencisine emek sarf ettikten, ders ve seminer verdikten başka öğrencisini hiç küçümsemezdi de...

— *İlber Ortaylı ile tanışıyorsunuz ve iyi dostsunuz, İlber Hoca'yla dostluğunuzu sonraya bırakıp devam edelim. Hayatınız allak bullak oldu. Zaman bütün acıları tamir ediyor. Ve üniversite devam ediyor.*

— Paris'ten döndük, Bahadır Bey'le beraber doçentlik tezimi hazırlamam lazım. Huvaşi taşları üzerine çalışmaya karar kılındı. 1963 yılında ilk defa Boğazköy'e gittim, oğlum yanımda, o zaman dokuz yaşındaydı. Fakülteden arkadaşım, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde uzman Nemika Altan diye bir arkadaşımla biz yola koyulduk. O da oğlunu aldı, ama ne sefalet o zamanlar. Yollar değişik, otobüsler, minibüsler, biz iki hanım, çocuklar, bir de Deniz diye çok iyi Almanca bilen bir öğrencimiz... Boğazköy'de Peter Neve deri pantalonlarıyla, çiviyazı tabletleri uzmanı, filolog Prof. Otten (Heinrich), talebesi doktora adayı Dr. Erich Neu. Boğazköy'ün etkisiyle benim ağzım açık. O yıllarda geç Hitit dersi veriyorum, çok iyi tanımıyorum, ben ancak 1965'ten sonra Bahadır Bey'den izin isteyip imparatorluk devri sanatını

anlatayım deyip de hazırlandım imparatorluk devri sanatına. Sefil bir yerde kalıyoruz. Onların çok güzel kazı evi var, oranın ağalarının kazı evi.

— *Ağalar evlerini arkeologlara açmış, ne ilginç.*

— Evet. Şahin Bey'le bir bey daha. İkisi de kuş ismi, çok enterasan, eski beylerden gelen aristokratların çocukları. Bizi yemeğe davet ettiler. Ben Prof. Otten'ı ismen, literatürden biliyorum, çok heyecanlandım tabii, Neu da iki metre boyunda dev gibi birisi, Peter'le hemen ahbap olduk, kaynaştık. Otten bize Yazılıkaya'yı gezdirdi. O arada da makalesi çıkmıştı, tanrıların idantifikasyonuyla ilgili. O yazıları okumuştum, ayrıca elimde küçük, 1936'da çıkmış bir Yazılıkaya kitabı var, Otten'ın bütün anlattıklarını büyük heyecanla not aldım.

— *Büyük şans.*

— Tabii. Sonra Alacahöyük'e de gittik, çok hoş bir geziydi. 1963 yılının sonbaharında Arif Bey, Alexander Von Humboldt bursunu deneyelim, dedi ve 1964 yazında Alexander Von Humboldt bursuna müracaat ettim ve bursu kazandım. O bursu almam da Prof. Otten'ın da katkısı oldu, çünkü bana akseptans verdi ve seminerine kabul etti. Ayrıca yabancı dilde yazılmış dört makalem vardı. Bu yıllar zor senelerdi benim için. Evliliğimde mutsuzum, taşikardilerim sürüyor. O sıralarda beni etkileyen iki kitabı unutamam. Biri Attila İlhan'ın kitabıydı ve şöyle diyordu bir şiirinde: "İnadın nagant gibi, koltuğunun altında, yaşamakta direnmek ne demek düşündün mü?" Düsturum oldu. Sonra Pierre ve Marie Curie'nin kızının yazdığı, onların hayatını anlatan kitap. Annem yollamıştı bu kitabı Elazığ'a sanırım. Marie Curie, eşini çok seviyor, laboratuvara gelince sobayı yakıyor, içeriyi ısıtıyor. Kocasına diyor ki "sana bir şey olursa ne yaparım" Pierre Curie de ona "sen ruhsuz bir vücut olsan bile çalışmana devam edeceksin". Sonra da Pierre Curie araba kazasında ölüyor. Marie Curie, çalışmasını malum sürdürüyor. Kararımı verdim, bana kucak açan bir ailem var ve 1964'te eşimden

ayrıldım. Bursumu da almışım, yazın Almanya'ya gittim. Tabii çocuğumu bıraktım ve gittim. Çok acı bir şeydi o.

— *Uzunca bir süre mi kalacaktınız?*
— 10 ay. İkimizin hayatında da güç bir dönemdi. Bir şey yapmam gerekiyordu, işimi yapmalıydım. Marburg'a gittim ama çok üzüntülü bir şekilde... Çocuğumdan ayrılıyorum, hiç bilmediğim bir ülkeye gidiyorum, Fransa'yı tanıyorum da Almanya'da yaşamamışım. Bayağı kötüydüm. Doktorum Semir Abbasoğlu, ki kendisi Prof. Haluk Abbasoğlu'nun kardeşidir, "şartları kaldırdığında hiçbir şeyin kalmayacak, ne taşikardi ne bir şey, tamamen psişik bu", dedi. Ve hakikaten oraya gittiğimde bitti. Münih üzerinden trenle Marburg'a vardım, beni istasyonda karşıladılar. Küçücük bir üniversite şehri Marburg.



Alexandre Humboldt toplantısı, Türk bursiyerlerinin masası. Başkan Prof. Doğan Sorguç'la. Yıl 1964.

— *Nereye yakın?*
— Frankfurt'un kuzeyi. Arada çok meşhur iki şehir var, Bad-Nauheim, kalp hastalarının tedavi merkezi, diğeri de Türkolojinin merkezlerinden Giessen. Başta çok çekingendim ama herkes çok kibardı ve dostluk gösterdiler.

— *Marburg'da üniversiteye mi gittiniz?*
— Çok ciddi bir enstitüde, Semitisches Seminar, yani çiviyazısının öğretildiği, incelendiği, araştırıldığı seminere gittim, Prof. Otten da başında. İlginç bir anı... Benim 1964 yılında kendime özgü giyim tarzım, bir de gençliğim de var. Esasında fakülteye göre her zaman bakımlı bir kadındım, Ufuk Esin'e dedim ki: Ufukcuğum, Marburg'a gidiyorum, çok ciddiler, ben makyaj yapmasam mı acaba? Boğazköy'de Prof. Otten'ı, Neu'yu tanımıştım, ciddi insanlar, Peter Neve çılgın ama... Makyajsız mı gideyim diye çocuk gibi soruyorum, halbuki 40'ımı yeni geçmişim, Ufuk da "olduğun gibi git", dedi. Ben Marburg'a varmadan Münih'te o kadar güzel şeyler gördüm ki dayanamayıp kendime hemen kıyafetler aldım. Herkes şapka giyiyor. Çok güzel, şık, hasır siyah bir şapka aldım, Mayıs ayıydı, güzel bir tayyör üzerimde. O kılıkta trene bindim, geldik, istasyonda ineceğim. Kalacağım yere, misafirhaneye gideceğim.

— *Makyaj yapmadınız mı?*
— O zamanın modasına göre bakımlıyım. Beni karşılayacakları hiç aklıma gelmedi. Bir ineyim ki garda Prof. Otten başlarında, Neu, Soucek (Vladimir). Soucek, Çek bir meslektaşımızdı, vefat etti.

— *Boğazköy gezisinde tanıştığınız ve sizi sevdikleri için mi karşıladılar?*
— Hayır. Beni neden sevsinler? Nezaket icabı... İlk giden Türklerdendim galiba. O enstitüye benden sonra gidenler benim kadar devam etmedi. Hepsinde bir hayret hissettim. Bir de İtalyan dilbilimci, Hititolog Carruba (Onofria) vardı.

Biz böyle bir hatun beklemiyorduk, izlenimi edindim ve bir tedirginlik hissettim. Gittik, derslere başladım. Büyük Hititolog, dilbilimci Eric Neu ile sonraları ne kadar iyi arkadaş olduk, çok yakında kaybettik. Ölümü bana çok ıstırap verdi, 64 yaşındaydı, benim Hititolojiyle olan bağım onunla koptu gibi oldu. Filolojinin esas yöntemini Neu'dan öğrendim, nasıl çalışılacağını, nasıl tekst yayınlanacağını, nasıl titiz davranılacağını... Ne kadar başarılı oldum bilmiyorum.

— *Başarınız yetiştirdiğiniz öğrenciler, yazdıklarınızla ortada. Hangi dersleri görüyordunuz hocam?*
— Hitit filolojisi ağırlıklı derslerdi, arkeoloji yok gibi bir şeydi. Ben ağzımı açamıyordum başta, Almancam da iyi değil, Otten, "kursa gitme, zaman kaybetme, bunları kavrarsın," dedi.

— *Daha önce Almanca ders almıştınız ama.*
— Tabii almıştım, yetti o, hiç kursa gitmedim ve üç ay geçtikten sonra fikirlerimi beyan etmeye başladım. Dersler başta beni şoke etti tabii. Yine hoş bir anı geldi aklıma... Ben başta hiç konuşmuyorum, sadece dinliyorum, herkes ukala, bilgince görüşlerini bildiriyor, filolojik bir tekst yapılıyor, tercümesi, sonra gramatikal ve semantik olarak münakaşalar. Takıldım bir yerde, bir Hititçe fiilin kaç tane anlamı var. Neu, durdu, durdu, ben tabii yine süslü, bakımlı, geldi ve dedi ki: "Sen niye artist olmadın?" Ben, artistim, dedim, hayatımı oynuyorum.

— *Çok güzel cevap vermişsiniz.*
— Çok hoş şeyler oldu, benim tarih bilgimin bu kadar geniş olacağına inanmadılar. Roma tarihi, Bizans bilgime şaşırdılar. İtalyan Carruba dedi ki, "Fransız kültürüyle Osmanlı'yı, Boğaz'ı birleştirmişsiniz, çok şaşırdım". İmparator Hadrianus'tan, genç gözdesi Antinoos'tan bahsediliyor, espri yapılıyordu. Ben de, bunun eğitimini de aldım ama bizim aile, babam, büyükbabam tarihi sever, dedim. Benim sahnem ya-

şadığım dünya. Bazen bana hayat o kadar çekilmez gelmiyor, bütün o acılara rağmen. Çok büyük acılar olmasın, benim için oldu tabii, en sevdiğim adamı, babamı kaybettim, ama sonra doğu ve güneydoğuda ölenlere duyduğum acı kanıma işledi. O gencecik insanlar. Zelzelede kurtulan çocukları izliyorum televizyonda, insiyaki olarak ağlıyorum, çok acı şeyler oldu Türkiye'de. İnsan nasıl mutlu yaşadım diyebilir!..

— *Evet, hocam, haklısınız. Enstitüde kimler vardı?*
— Bir kere bana bütün arşivi açtılar. Prof. Otten'ın çok nazik bir sekreteri vardı, Christel Ruster, Hititolog ama akademik kariyerden değil, kendini yetiştirmiş, tabletlerin kopyasını yapıyor, çok zor bir iş; okuyup yorumluyor. Bilimsel yayınlarda Hititolog diye geçiyor, çok dost olduk onunla da. En meşhur Hititologlardan doktor Vladimir Soucek vardı. Şimdi arşivden de istifade ediyorum ve çok zevkli dersler yapıyoruz. Mesela ben Otten'la Akadca da yaptım, şunu vurgulayacağım, ki beni çok üzen olaylardan biridir, bizim zamanımızda Bossert'le okurken, Doktor Kraus vardı ve biz Akadca yapmamıştık. Oysa Doktor Kraus, Akadca uzmanı, çok değerli birisi.

— *Neden Akadca yapmadınız?*
— Bossert'le Doktor Krauss'un arasında ne geçti bilmiyorum ama Bossert ders vermesini istemedi. Ve öğrencilerin çok aleyhinde oldu bu tabii. Hocaların arasındaki birtakım anlaşmazlıklar bizlere de yansıyor, üniversite eğitiminde eksiklikler oluyor. Mesela Arif Bey'le Bossert'in arası da hiç iyi değildi, ben Arif Bey'in gezilerine gidiyorum diye Bossert bozulurdu. Üniversitede Mısırca, Hititçe yapıyoruz, Yunanca yapıyoruz. Esas yapmamız gereken Akadcayı yapamadık, çünkü Hititçe metinler içinde Akadogramlar da Sümerogramlar da var. Hitit dünyasında politik metinlerde Akadca kullanılmış. Diplomatik dil Akadca. Gerekliydi, öğrenciydik, tabii, kafamız pek işlemiyordu, Mısırcaya ne gerek var, dediğimiz zamanlar olmuştu. Sonuçta bugün bir ejiptolog kadar olma-

sa da çözebiliyorum. Akadcaya gelirsek. Doktor Kraus müzenin arşivinde çalışıyor, Yahudi, Nazilerden kaçıp gelmiş, bize bir iki derse girdi, sonra ne olduysa oldu ve Bossert'le anlaşamadı, müzede kaldı, olan da bize oldu.

— *Şimdi de olan bir şey herhalde. Bilgili, konusunda uzman insanlardan faydalanılmıyor.*
— Tabii. Mesela Sami Diller uzmanı, Eski Şark Eserleri Müzesi Tablet Bölümü'nün başındaki Veysel Donbaz, çok değerli birisi. Böyle birisinden üniversitelerimiz istifade etmedi. Dünya tanıyor kendisini, üniversiteyle, konferans vermek dışında iletişim kurulamadı. Sonra Prof. Ahmet Ünal. Çok iyi bir Hitit filolojisi uzmanı, benim de geniş bilgim var, o ayrı, ama benim bir haftada çözeceğim bir teksti o iki günde çözer. Münih'te hoca, dünya çapında bir adam, Türkiye'de ders vermemesi büyük kayıp bana göre... Sosyal bilimler göçü de başladı. Örnek; Oğuz Soysal, Önhan Tunca...

— *Doğru hocam, haklısınız... Türkiye Akadca metinler içeren tabletlerle dolu ve siz Akadcanızı Marburg'da geliştirdiniz.*
— Evet. Böyle olduğu için mi bilmem, bizim çocuklardan da meraklı kimse yok, çiviyazısını öğrenen, Hititoloji yapan, kendisini geliştirmek için müzeye giden yok. Benim zamanımda da gitmezlerdi, ben zorlardım, götürürdüm. Jale Velibeyoğlu diye bir talebem vardı, iyiydi, ben ayrılmadan evvel en iyi talebem oydu, kazıma da katıldı, şimdi koptuk ama, merak ediyor, geliyor, öğreniyordu, böyle iki üç çocuk oluyor. Oryantasyonlarını bulamıyorlar herhalde, asistan olarak kalsalar da dil bilmeleri lazım. Marburg'a dönersek.... Şimdiki üniversite Krumbogen'da daha yapılmamıştı; çok güzel, eski binalarda ders yapıyoruz. Karşıdaki binada da bir enstitü var: Ortaçağ Çin Hukuku. Düşünebiliyor musun? Ağzım açık kaldı. Orada da Dr. Şhang isimli, güzel Almancası olan Çinli bir profesör var. Gece ders yapıyorum, bana anahtar verdiler, dış kapının anahtarı da dahil, on ikiye kadar çalışabiliyordum, Fransa'da da öyleydi.

— *Araştırma yapacak olana her imkân tanınıyordu.*
— Tabii, bizde imkân mı var mı böyle çalışmaya!.. Hepsi erkenden kapanır. Ben oradaki tek kadındım sanırım. Otten Bey, Boğazköylüler "Otten Bey" dediği için biz de öyle diyoruz, büyük bir odada oturuyor sekreteriyle, bir de küçük özel kütüphane var, bizim de seminer odamız var. Dr. Şhang beni görmüş, kim olduğum sorup pek üzülmüş. "Bu Türk hanım çok yalnız, kimsesi yok, gelmiş, sabahtan akşamlara kadar çalışıyor" demiş ve Dr. Şhang bana çay getirmeye başladı. Herkes kahvesini alıyor, kruvasanını alıyor, medeni bir yer.

— *Siz de şaşırdınız ne oluyor diye.*
— Tabii, doğru dürüst Almancasını da anlamıyorum, başta pratiğim yoktu, okuduğumu anlıyorum sadece, yasemin çayı getirdi bana. "Jasminen tee", bana bir fena geldi, neredeyse çıkaracağım. Hemen her gün benle meşgul. Ben alışkın değilim, dedim, sonra bir gün Çin lokantasına götürdü, ilk defa orada Çin lokantasına gittim, üzerine "jasminen tee" içtim. "Jasminen tee", Dr. Şhang zoruyla benim hayatıma girdi. Sonra biz çok ahbap olduk, yine maskeli balolar oluyordu orada.

— *Siz bu defa ne oluyordunuz?*
— Barones Hanna von und zur Mühler'in evinde oluyordu, karnaval zamanı. Ben bu sefer kimonoyla Çinli kıyafetine girdim. Ve bir gün Dr. Şhang'a Çince seni seviyorum nasıl denir, dedim. Muzırlığa bak, öğretti bana. Dr. Şhang birkaç sene sonra evlendi, kısa zaman sonra da vefat etti.

— *Muzırlık yaptınız.*
— Adama hep muzırlık yaptık, yalnız ben değil. Hanna'nın evinde 40 kişilik partiler olurdu. Hiç tipim olmadığı halde tam takım kimonolar satın aldım. Paramparça duruyor o kimono kaç senedir, çok güzeldi. Bir de Dr. Şhang hediye etti, motifler çok güzel. Geçen gün çıkardım baktım. O zamanlar

saçlarım uzundu, saçıma da pirinç çubuklar soktum. Esasında herkes çok çalışırdı, çok da eğlenirdik. Ben tez konularını hazırlayamazdım 10 ayda, bütün arşivden de istifade ettirdi Otten Bey. Üç konuyu işledim, ikisi yayınlandı, Hititlerde Kutsal Koruluk yayınlanmadı, bir yazımda hafif temas ettim, daha üzerinde çalışılması lazım.

— *Çok ilginç.*
— Tabii Keltlerde de var, Hititlerde de. Araştırılacak konu bu. Hiç ele alamadım sonra.

— *Kutsal Koruluktan bahsetsek biraz.*
— Kim ilgilenir Kutsal Korulukla?

— *Merak uyandırırsınız, belki ilgilenirler hocam?*
— Nasıl merak uyandıracağım, bu kadar sene uyanmamış. Peki, Hitit toplumunda normal halkla ilgili hiç bilgimiz yok, dini koruluklar bunlar... Malum Hititlerde Fırtına Tanrısı var ve bu onun koruluğu, tamamen dini. Girit'teki mühürleri düşün, hep ağaç vardır, açık havada tapınma vardır.

— *Onlarda da var.*
— Tabii. En güzel bilinen açık hava tapınağı Yazılıkaya. Mısır'ı da bilmiyorum o zaman, bu kadar kitap okumamışım. Zaten ağacı köküyle getirip dikiyorlar; Amon'un tapınağına da, mezar tapınağına da. Köklerle çıkarılmış, filelerle konmuş. Reçine veren güzel kokulu ağaçlar... Tamamen tanrıya ait bir koruluk. Benim gibi deli onlar da; Bodrum'dan köklü ibiskus getiriyorum... Kutsal Koruluk, Boğazköy'de nasıl biliyor musun? Şimşir dikiyorlar. Şimşir olduğunu Akadca "taşkarinum"dan anlıyorsun. Ne yapılıyor şimşirden? Akadca, Hititçeden çok evvel çözüldüğü için şimşir anlamına geldiği biliniyor; kaşık ve tarak yapılıyor. Boğazköy'de de şimşirden kutsal koruluk var. O zaman çok dikkatimi çekti, Louvre'un ya da Versailles'in bahçeleri gibi. Orta Anadolu'da şimşir yok, bunu iyice araştırdım. II. bin yılında

hangi ağaçlar var? Çam tipleri var, şimşir yok. Güneyden, Mezopotamya'dan geliyor, Akadca metinlerde geçiyor, saray bahçelerinde, tapınaklarda var. Yani Hititler anlaşılıyor ki Mezopotamya'dan almışlar, dışarıdan getirip dikiyor, kutsal koruluğun etrafına duvar çeviriyor, ben bu duvar üzerine çalışırken Fırtına Tanrısı'na kutsal koruluk yapıldığını öğrendim. Bunları Hititçeyle ilgili yazılarıma koydum.

— *Marburg, filolojik formasyonunuzun gelişmesinde çok etkili oldu anladığım kadarıyla.*
— Evet, öyle oldu. O dönemde fakültede "Hitit Sanatı" ve "Hitit Filolojisi" derslerini veriyordum. Öğrencilerim özellikle "Hitit Sanatı" dersini çok seviyorlardı. O nedenle ben de bu dersleri büyük bir keyifle yaptım. Bir yandan doçentlik tezi, bir yandan da ders hazırlarken kendimi geliştirdim. O dönemde arkeolog Prof. Dr. Nimet Özgüç'ün de destek ve dostluğunu unutamam. Ankara'da bir kongrede görüştüğüm Nimet Özgüç "Bu verdiğin dersler çok önemlidir. Kendini yetiştireceksin, belki yorulacaksın, seni zorlayacak, ama sana çok şey katacak" dedi.

— *1965 yılında Bahadır ve Handan Alkım'ın Gaziantep'teki Gedikli kazısına katıldınız. Ne yapıyordunuz kazıda?*
— Evet, Refik Duru ve ben bu kazıda çalıştık, ben bir ay kaldım, ayrıldım. Refik Bey'le I. bin Demir Çağ mezarları açtık, elimizde incecik dişçi aletleriyle kemik, iskelet açtım. Kremasyon mezarlığını Handan Hanım açıyordu, III. bin yılı (ETÇ-Erken Tunç Çağı) "kremasyon" mezarlığını açıyordu. Kremasyon mezarlar, küp mezarlar; yarı yakılmış kemikler, ince kefen kumaşına sarılmış, içinde bronz iğneler çıkıyor. Handan Hanım'a bir küpü de ben açayım diye yalvardığımı biliyorum. Kazının kapanmasına bir saat kala, elimde mala, bir küp mezarı açtım.

— *Çok istediniz ama izin vermedi anlaşılan...*
— Kazıda nekropol onun alanıydı. Kazıda karı koca arke-

olog olunca mutlaka birisinin egemenliği vardır. Benim deneyimim de o kadar fazla değildi ama yapabilirdim elbette, oraya münasip görülmedim. Refik Duru da Bahadır Bey'in, bütün Amanos gezilerine katılmış, Kilikya ve Antakya'yı bağlayan Kuzey Suriye yolları üzerinde onunla çalışmıştı. Gözdesiydi Bahadır Bey'in, o dahi kremasyonda fazla çalışmadı.

— *Nerede kalıyordu kazı ekibi?*

— Bizim kazı evi bir okul, ben bir odada, Bahadır Bey ailesiyle bir odada, Refik bir yerde, gençler ayrı yerde kalıyor. Şimdi profesör olan Ali Dinçol ile Saim adında bir öğrenci vardı. Bahadır Bey, kazı için daha önce beraber çalıştığı deneyimli işçiler getirmişti, onlar çadırlarda kalıyordu. Bahadır Bey, çok beyefendi, özel bir insan, tabii doğal olarak karısına da hayran ve karısının sözünden de pek çıkmıyor. Handan Alkım'ı da, Erenköy Kız Lisesi'nden tanıyorum. Şimdi okulun önünde bir hayat var tabii, çay zamanı şezlonglarımıza oturuyoruz, bisküviler, pötibörler... Komik bir hikâyesi var kazının, bana Bahadır Bey anlattı sonradan. Benim katılmadığım bir sezonda kazıya meşhur bir Alman Hititolog gelmiş; Prof. Einar von Schuler. Okulun önünde de kocaman bir artezyen kuyusu vardı. Einar von Schuler'in Hititlerde üst düzey memurların buyrultularıyla ilgili kitabı var. Ağustos ayında şezlonglarda çay içerlerken von Schuler, –vefat etti o da– kolunda havlusuyla arkadan görülüyor. Şişmanca bir beydi. Prof. Einar von Schuler, çıplak, popodan görüyorlar, doğru artezyen göletine gidiyor. Bahadır Bey hemen fırlıyor, Almanca işte "bizim burada çıplak girilmez" gibisinden bir şeyler söylüyor. Einer von Schuler Efendi sarınıp içeri gidiyor. Bunu duyunca müthiş güldüğümü hatırlıyorum. Ayrıca benim de canım istiyordu ama mayomu bile giyemiyordum, tuvalette duş yapıyoruz. Dört hafta kaldım ve tövbe ettim kazıya gitmeye. Sonra tekrar Humboldt bursu aldım, iki aylık bir burs, yeniden Almanya'ya, Marburg'a gittim. Arkadaşlarım da orada tabii, tanıdığım bütün insanlar. Bu defa İtalyan

Archi (Alfonso), Salvini (Mirjo) geldi, Urartucu. Neu bana, Hititçe şöyle dedi: "Lu nekumanza macerasını biliyor musun?" Lu nekumanza, Hititçe çıplak erkek, demek.

— *Gedikli Kazısı'ndaki Prof. Einar von Schuler'i, çıplak adamı kastediyor!..*
— Evet. Biz sonra aramızda ona bu ismi taktık. Bu olay unutulmaz... Ben 1965'in Kasım ayında doçentlik sınavını verdim ve zaten hocalarıma bir daha kazıya gitmeyeceğime söz verdim.

— *Nasıl yani?*
— Doçentlik sınavının ardından geleneğe uyarak hocalarımı Beyti'ye yemeğe götürdüm, Arif Bey de geldi. Sevgili dostum Prof. Adnan Pekman'ın arabasıyla gittik yemeğe. Bir tarafımda Kemal Balkan, bir tarafımda Sedat Bey (Alp) oturuyor. Bana "katiyen kazı yapmayacaksın, dil üzerine çalışacaksın", dediler. Hakikaten sözlerini dinledim, uzun zaman kazılardan uzak kaldım, derslerime ağırlık verdim.

— *Kimler vardı jürinizde?*
— Bir tek Bahadır Bey İstanbul'dan, geri kalan herkes Ankara'dan beş kişilik jüri... Ben onun için göğsümü gere gere, Ankara jürisinden geçtim, derim. Nimet Hanım (Özgüç) vardı, Kemal Balkan, Sedat Alp, Emin Bilgiç. Bütün soruları Sedat Alp sordu bana.

— *Heyecanlandınız tabii.*
— Fazla değil. Bilmediğime, bilmiyorum, dedim. Bir kere daha girerim, olmazsa müzede çalışırım, diyordum. Büyük panik yaşamadım, ailevi sorunlarım da var zaten o esnada. Yeni ayrılmıştım, babam vefat etmişti, ailenin miras sorunları vardı. İyiydi, çok pekiyi diyemem, cevaplarımı hatırlıyorum, ama tezimi de beğendiler ve doçent olduk.

— *Teziniz ne üzerineydi?*

— Hititlerde Huvaşi taşları, Tarnu evi ve kutsal koruluk... Hitit metinleri bir dünya...

— *Sonra hocalarınızı dinlediniz ve bütünüyle filolojiye yöneldiniz... MÖ 5. yy.'dan itibaren yazılan ve konuşulan Side dilinde çalışmalar yaptınız. Hocanız Arif Müfid Mansel'in bu bölgede büyük keşifler yapması da bunda etkili miydi?*
— Sideceye başlamam Arif Bey'in kazılarıyla tabii ki. Hatta oğlumla kazılarına giderdik, küçüktü o zaman, Revza (Ozil), Ülkü İzmirligil, Nuşin Asgari, Haluk Abbasoğlu, Eser (Abbasoğlu), 1962-63 yıllarında kazıdaydık. Çadırda kaldığımız da, evde kaldığımız zamanlar da oldu. Arif Bey, Side'deki silah kabartmalarını buldu. Müthiş bir olay!.. Çok güzel yayın yaptı ve Sidece benim üzerinde çalıştığım bu "lento"yu da (yataş kiriş) buluyor. Baştan aşağı Sidece yazılı. Ondan evvel de Side harfleri sikkelerden tanınıyor; Side'nin nar demek olduğunu biliyoruz, sikkeler üzerinde Side yazılışı var. Ve daha evvel de bir-iki çift dilli yazıt bulunmuş. Arif Bey, bu lentoyu gösterince çok ilgilendim tabii. Doçentlik tezi verdikten sonra deneme dersi seçiyorum, Arif Bey, "hadi al kızım, şunu çalış", dedi. Ben bunun altından nasıl kalkarım, dedim. "Kalkarsın, kalkarsın" dedi.

— *Ve çalışmaya koyuldunuz.*
— Bossert'in de yazıları vardı bu konuda, onlara göre bütün harfleri çıkardım. Almanya'ya gittim, ailenin miras taksimi yapılamamış, mali problemler var, benim bir maaşım var, bir de evde, selamlıkta oturuyorum. Birinci evliliğimden hediye gelen bütün gümüşleri valize koydum, Zaferciğimle Kapalıçarşı'ya gittik ve sattık. Epey para etti, güzelce yataklı bileti aldım ve Marburg'da arkadaşım Hanna'nın evine gittim. Kendi paramla, imkânımla Hititoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başladım, Eric Neu da çok ilgi duydu, yavaş yavaş bir şeyler çıkardım. Baktım ki bazı sözcükler Luwice ile büyük benzerlik taşıyor. Kasus ekleri, isim halleri benzer. Bir Hint Avrupa dili olduğu ortaya çıktı. Çok iyi bir dilbilimci olan

Neu ile konuştum, Allah rahmet eylesin, söylediklerimi doğru buldu. Ve ben böyle bir teori ortaya attım. Yeni harfler de buldum.

— *Almanya'da başka neler yaptınız?*
— Benim çalışmalarım şöyle... Prof. Otten, bana "şu tarnuları araştırsana" dedi. Bütün arşivi önüme döktüler. E ile geçiyor, e tarnu, tarnu evi, yani hamam denmiş. Hatta Sedat Alp Hoca da böyle bahsetmiş metinde. Araştırdım; "tarnu"nun karşılığı "Ê.HI.US.SA" Sümerogram olarak banyo evi diye geçiyor. Üzerinde çalıştığım kutsal korulukta, "tarnu evinin içindeki taşkarinum" diyor. "Taşkarinum", şimşir. Oradan hareket ederek ben "e tarnu"nun çevirme duvarı olduğu sonucuna vardım, bir hamamın içinde "taşkarinum" yetişmez. Sedat Bey, kendi teorisine karşı olmasına rağmen beni döndürmedi ve çok dürüst davrandı, takdir etti. *Belleten*'de yayınlandı makalem. Deneme dersim de çok beğenildi, Sidece macerası böyle. Sonra Seleukia'da çift dilli bir yazıt çıktı, Jale Hanım'ın (İnan) kadirşinaslığını, dostluğunu inkâr edemem, bana verdi bunu. Yunanca ve Sidece çözüp, onu da yayınladım. Tabii ki beni Avrupa'da tenkit edenler de oldu ama bir şey de ilave edemediler.

— *Hocam internette bir yazıda okudum, sizden de bahsediyor ve çiğdem çiçeğinin mart ayında açmasıyla birlikte Hititlerde "antahsum" bayramının yapıldığını filolojik verilerle açıklıyordu. Hatta çiğdemin yendiğini söylüyor.*
— Bu metinleri, bayram ritüellerini çalışırken "antahşum" soğanlı bitkisi anılıyor, bayrama adını veriyor bu bitki.

— *Çiğdem yani.*
— Benim görüşüm, "antahşum" eşittir "körimen"se çiğdem bayramı. Çünkü onların bahar bayramı martta, çiğdemlerin çıktığı ay da mart. Burada yine benim saptadığım, kimsenin daha evvel değinmediği bir metin var; tabii bütün arşiv elinde olunca bir yenilik buluyorsun, Alman meslektaş-

larımız bütün kayıtları tutmuşlar. Antahşumlu ekmek yapılıyor, diyor. Düşün, antahşumlu ekmek, soğan bitkili ekmek, o esnada ne olabilir bu, dedim. Ekmekte de kullanılıyor ve bunu sunuyorlar. Botanikçilerle, biyologlarla vs. bir sürü uzmanla konuşuyorum bu konuyu. Anadolu'da çocukların çiğdem köklerini çıtır çıtır yediğini de biliyorum. Edebiyat Fakültesi'nde enstitüde konuşuyoruz, öğrencim Aykut Oray da var yanımda, ki çok bilgilidir. Televizyon dizisinde "Katil" olarak geçen Aykut her şeye meraklıdır, çok okur, bir ara doktora yapmak istedi, doktora hazırlık sınıfım vardı, bütün Hititçe derslerine de geldi. Konumuza dönelim... "Hocam" dedi, "Sıvas'ta çocukluğumuzda çiçekler çıkardı, körimen derlerdi, biz babamla bunları, soğan köklerini yerdik."

— *Ne ilginç.*
— Ben ondan sonra arkadaşım Prof. Yıldız Demiriz'in ağabeyine sordum, botanikçi Hüsnü Demiriz. İş büyüdü ve ben bu "körimen" teklifini getirdim ve tuttu. Füsun Ertuğ da araştırınca bunun "antahşum" olabileceği ortaya çıktı. İçinde C vitamini de var.

— *Hititlerin yaptığı bir şeyi Sıvaslılar da yapıyor.*
— Tabii, gelenek devam ediyor, o bitki var mı orada, adamlar yiyor, yiyor, bugüne kadar geliyor. Buğdayın devam etmesi gibi bir şey. Bu çiğdemin bir türü.

— *Hacom,* DHKD *Başkanı Sayın Tansu Gürpınar'ın yeni bir yazısını okudum; iki cins varmış zaten, "Crocus" ve "Colhicum" diye, "Crocus"lar çiğdem, "Colhicum"lar acı çiğdemmiş ve "Crocus"ların otuzdan fazla türü bulunuyormuş ve de bunların yarısı Türkiye'ye endemikmiş.*
— İşte bak. Bu körimen tipi, "crocus" denilen aileden.

— *Kemal Balkan, çok önemli bir dilbilimcimiz. Biraz Kemal Balkan'dan bahsedelim...*
— Gözümün önüne çok samimim söyleyeyim, ilim düşün-

müyorum, çok hoş, son derece alımlı bir adam geliyor. Kültepe-Kaniş kazılarının filologu, Ankara'nın ünlü hocalarından Landsberger'in ve Hititolog Güterbock'un (Hans Gustav) talebesi. Landsberger, Sami diller uzmanı. Kemal Bey'i, 1943-44'lerde tanıdım; çok gençti, ünlü bir çiviyazısı uzmanı ve doktora sahibiydi. Her kadının görüp de başını döndürecek hoşlukta birisiydi; simsiyah saç, yeşil sarı gözler, muntazam hatlar, çok beyefendi... Bir tanıştırıldı, geçti gitti, tabii ben biliyorum çok iyi bir uzman olduğunu. Sonra ilk kazı sezonunda, 1947'de Karatepe'ye geldi. Ben de asistan olmuşum, doktoramı da yapmışım, kendime güvenim var, Kemal Bey'le müthiş dost olduk. Ne hoş adam, diyordum. Bir de düşünüyorum, o zaman insanlar şehir kıyafetiyle dolaşırlardı, şimdi herkes blujeanler filan giyiyor. İsveç sefiri mesela krokodil ayakkabılarıyla gelmişti, unutmuyorum. Seneler geçti, yine Kemal Bey fevkalade yayınlar yapıyor, Kültepe kazıları sürüyor, çıkan tabletleri yayınlayacak uzman –ki ilk senede çıktı tabletler– hemen yayınlara başladı. Arami, Fenike dilini bilen ender Türk ilim adamlarındandı. Belki şu an onun kadar iyi bilen yok. Kemal Bey, Kültepe'yle ilgili çok güzel yayınlarını yaparken bocalama devresindeydim, çok fazla Kültepe dönemiyle ilgilenemiyordum, fakülteye ikinci intisabımda Kültepe kazıları benim için müthiş bir uyanış oldu. Hocalara da hayranım, Nimet-Tahsin Özgüç de yayınlarını çabuk yaptılar, Türk arkeolojisinin duayenlerindendirler, çok şey öğrendim eserlerinden.

— Kemal Balkan'ı, anladığım kadarıyla hem insan olarak hem de araştırmacı ve hoca yanıyla çok seviyordunuz...

— Hem de nasıl. Nimet Hanım'ın Acemhöyük kazılarında çıkan, silindir, yazılı mühürler var, Mari krallarının kadınlarıyla ilgili... Demek ki Acemhöyük ve Mari arasında ilişki var, işte bunu da Kemal Bey ortaya çıkardı. Sonra gitti, Chicago Orieantal Institute'de kaldı, araştırma yaptı. Ona olan saygı ve sevgim büyüktü. Landsberger de Chicago Oriental Enstitüsü'nün başında. Kütüphaneyi ve bütün koleksiyonu

gezdiriyorlar ona. Koleksiyonlarda, Fara tabletleri görüyor. Çekmeler çekiliyor ki içinde binlerce tablet... Kemal Balkan, bunlar niye yayınlanmıyor, diye soruyor. Oradaki filolog, Mezopotamya filolojisiyle ilgili uzman diyor ki, "bunlar Amerikan gençliğinin istikbali... Amerika'da yetişecek genç filologlar bu tabletleri yayınlayacak..." Bunları bana Prof. Kemal Balkan anlattı.

— *Çok ilginç, arşiv yapıp depoluyor, tarihi aydınlatacak bilgileri bekletiyorlar...*

— Evet. Kemal Bey, Hitit tarihine ışık tutan İnandık kazılarından çıkan, Akadca yazılmış bir toprak bağış belgesini yayınladı; bağış belgeleri içeren Hitit tabletlerinde kral mührü vardır, tapınaktan çıkmış bu bağış belgesinin Hattuşiliş I dönemine ait olduğunu ispatladı. Biraz sonra o güzel beyin, harika insan çok fena bir darbe yedi, beyin kanaması geçirdi, doktorlar bilimsel çalışmayı yasakladı. Çok zarif, kibar bir karısı vardı, ayrıca doktor bir kızı var, o kadar üzüldüm ki ölümünü duyduğumda, büyük bir beyindi. Sonra bir diğer büyük filologumuz da jürilerimde olan Prof. Emin Bilgiç. Kültepe malzemesini çok iyi bilir, o da Landsberger'in en parlak talebelerinden. Kemal Balkan'la Emin Bilgiç, en parlak iki talebesi. Bugün Asiriyoloji bölümünde olanlar onların talebeleri. Emin Bilgiç de tabletleri yayınlama hakkı olan ilim adamlarından. Emin Bey biraz politikaya girdiği için –kardeşi Sait Bilgi, MHP'nin ileri gelenlerindendi– eğilimi politikaya kaydı, profesör oldu ama, Kültepe tabletlerini yayınlayamadı hakkıyla, birkaç sene evvel kaybettik onu da. Ankara'daki talebeleri çok güzel bir hatıra kitabı yaptı. Kemal Balkan kadar yayın yapmadı, politikaya yöneldi, o da çok beyefendi birisiydi.

— *Dünya tarihinde önemli bir yere sahip, gençlerin ilk toplu başkaldırısına tanıklık ettiniz. 1968 olaylarında üniversitede hava nasıldı? İzlenimlerinizi, anılarınızı alsak...*

— Özgürlüğün ülkesi Fransa'daki bu ruh, her yere sıçradı-

ğı gibi Türkiye'ye de sıçradı, kaçınılmaz olarak. 1968'de talebeler ayağa kalktı tabii, seslerini duyurmaya başladılar. Bizim Edebiyat Fakültesi'nde sol kesim 1968 olaylarının içindeydi bilfiil. Üniversitede hep sağ görüşlü öğrenciler ağırlıktadır. Hatırlıyorum, sağ görüşlü bir öğrenci öldürüldüğünde fakültede kütüphanedeydik, arka arkaya silahlar patlıyor. Dışarıdaki arkadaşlarımız onun kanlar içinde merdivenlerde yattığını söyledi. Hemen masaların altına girdik. Camlara 20'ye yakın kurşun isabet etmişti. Çok korktuk tabii. Çok enteresandır, öğrencilerin tepkilerine kızanlar da oldu, hoş karşılayanlar da...

— *Siz nasıl bakıyordunuz?*
— Ben bu hareketlerin içindeki gençlere muazzam destek çıktım, çünkü davalarına samimiyetle inanıyorlardı. Neler istediklerini biliyordum, üniversitede birtakım değişimler istiyorlardı. İstedikleri bütün değişimlerin neler olduğunu şimdi tam hatırlamıyorum ama en önemlisi öğrencinin söz hakkının olmasını istiyorlardı. Fakülte kurulunda asistan bir temsilcilerinin olmasını, öğrencilerin görüşlerini yansıtmasını istiyordu. Kaç kere bizim kurul basıldı... Doğrusu iyi de yaptılar. Seslerini duyurdulardı.

— *Siz de tepki görmüşsünüzdür eğer onlara olumlu baktıysanız...*
— Tabii. Bizim o yıllardaki dekanlarımız biraz tutucuydu. Sonuçta ben Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrenci hareketini son derece olumlu bulmuştum. Başka fakültelerdeki öğrenci hareketinden farklı olarak, doğrudan eğitime yönelik talepleri vardı. Onları savunduğum için de bütün şimşekleri üzerime çektim. Bu yüzden iki yıl doçentlik kadromu vermediler ve Alman Filolojisi'nde Prof. Safinaz Duruman, kürsüsünden bana ödünç kadro vermeseydi, ben kadrosuz olarak doçent kalacaktım. Şansım, her zaman bir şekilde yaver gitti. Edebiyat Fakültesi'nde öğrencilerden yana olmama karşın, o zamanki dekanımız Prof. Afif Erzen olumsuz bir tavır almadı

bana, "Sen sosyete solcususun" diye takılırdı koridorlarda. Fakat öğrenciler de Afif Hoca'yı nasyonal sosyalist olarak değerlendiriyordu. Fakültedeki odasının kapısına kocaman gamalı bir haç çizmişlerdi. Sonra bu haçı sildiler, kapı da o ruhsuz boz rengine boyandı yeniden.

— *Çok ilginç. Size göre 1968 gençliği nasıldı?*
— Gençler artık suskun, pısırık değil, dinamikti. Düşünen, sorgulayan, farklı, parlak bir gençlik vardı 1968'de. Ne yazık ki hiçbir zaman üst kademeyle gençler arasında tam bir diyalog kurulamadı. Yıllar sonra 1980 darbesinde bütün diyaloglar dondu. Ardından suskun bir gençlik ortaya çıktı. O da sizin dönem. 1968'de Edebiyat Fakültesi'nde üniversite olaylarının başını çekenler prehistorya ve sosyoloji bölümü öğrencileriydi. Bugün, hepsi de başarılı bir arkeolog ve öğretim üyesi olarak hayatlarını sürdürüyor. En ilerici öğrencim, bugün İstanbul Üniversitesi'nde Prehistorya Anbilim Dalı Başkanı olan Prof. Mehmet Özdoğan'dır. Özdoğan ve arkadaşları Ülge Göker, Sema Baykan, Behin Aksoy ve Revza Ozil, fakülte kuruluna gelip de "Söz hakkı istiyoruz" dediklerinde Prof. Arif Müfid Mansel, küçük dilini yutuyordu. Sonra Arif hoca daha ılımlı bir tavır aldı ve öğrencilerle bir toplantıya girdi. Ben bu çocuklara hak veriyordum. İstedikleri korkunç şeyler değildi. Tabii böyle bir dönemde Fransa'da yaşananları düşünün, kurul da, sınıf da basılırdı! Hatta "Assemblé Nationale" bile basılabilirdi.

— *Dekan nasıl tepki verdi?*
— İdare, en başta da dekan Prof. Afif Erzen bana çok kızdı. Benim öğrencileri desteklememi "küstahlık" olarak yorumladılar. Öğrencilerin isteklerini dile getirmesi gerçekten de büyük bir cesaretti. Belki bir sonuç çıkar diye düşündüm, bu yüzden de destekledim öğrencileri. Hiçbir popülist nedenim yoktu. Fakülte yönetimi ise, öğrencilere hiç destek vermedi, diyalog kurmadı, hep polisiye tedbirlerle çözüm yolları arandı.

— *O yıllara dair unutamadığımız anılar var mı?*
— Arkeoloji Bölümü'nde Elazığ Baskil'li bir öğrenci vardı. Sol görüşlü olduğunu biliyordum. Bir gün fakültede bu öğrencimin bıçaklandığı haberini aldım. Çok üzüldüm, Klasik Arkeoloji Bölümü kitaplık sorumlusu yakın arkadaşım Zafer Ertaş'la benim Anadol'a atlayarak İstanbul'daki bütün hastanelerin ilkyardım servislerine gittik. Ama bulamadık. Sonradan öğrendim ki, üzerinde parka olduğu için bıçak derine inmemiş ve kurtulmuş. Bu öğrencinin ilk sağlık tedavisini yaptıran da o zaman Prehistorya Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Güven Arsebük'tü.

— *Sağ görüşlü öğrencilerinizle sorun yaşadınız mı?*
— O dönemde sağ kesimden de öğrencilerim oldu tabii. Dekan, notları tutmadığı halde bazı öğrencileri sertifika derslerine almamı isterdi, bu nedenle biz çok tartışırdık. "Hayır almayacağım" derdim dekana. Nurettin İspir adında sağ görüşlü bir talebe vardı. O dönemde dekan Prof. Afif Erzen. Ben de kurulda sekreterliğini yapıyorum. İspir'in bizim Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri bölümüne girmesi için çok ısrarcıydı herkes. Ben ve Refik Duru ise almak istemiyorduk İspir'i. Prof. Bahadır Alkım ise bu konuda tarafsız kaldı. Sonunda Arap-Fars Filolojisi'ne gitti İspir. Hep merak etmişimdir şimdi nerede acaba İspir? Basında ve siyasette hiç ismi geçmiyor!..

— *Kurul dediğinizi biraz açabilir miyiz? Öğrencilerle ilgili mi toplanıyorsunuz?*
— Ne öğrencisi? Fakülte öğretim üyeleri kurulu, her hafta olur. Şimdi var mı yok mu bilmiyorum. Doçentler ve profesörler girer, en son doçent olan da gider, dekanın yanına, kürsüsüne oturur sekreterlik yapar, bütün kuruldaki konuşmaları not alırdı, yani tutanak tutardı. Ben işte dekanımız Afif Bey'in sekreterliğini yaptım. İşte o da bana hep "sosyete solcusu" der, takılırdı. Çok severdim onu ayrıca.

— *İmparatorluk ailesisiniz, çoğu kişiye eğitiminiz, geçmişi-*

niz, yaşama bakış tarzınızla farklı geliyordunuz herhalde, oysa anladığım kadarıyla babanız demokrat, sosyal yanı ağır basan biri, köylerdeki hizmetinde en sevilen doktor vs.
— Tabii, babam sosyal demokrattı, etrafında çalışan bütün insanlar babama tapardı. Babamın yetiştiği İsviçre, o zamanlar muazzam sosyalizmin filizlendiği dönem, herhalde etkilenmiştir. İmkân mı var Cenevre'de o kadar yaşayıp etkilenmemesine. Bize de bunu öğretti elbette. İşte böyle her hafta, salı günleri Edebiyat Fakültesi'nde kocaman salonda toplanılır, üniversite meseleleri, rektörlükten gelen tamimler konuşulur, oya konur, son derece demokratik bir ortamdı. Ama sağ kesim de, solcular dedikleri sol kesim de vardı. Esasında bizim hocalar arasında militan kimse yoktu, gayet tabii olarak doktriner olarak sola açık, sağa açık hocalar vardı, ben hiçbir zaman ayrım yapmadım. Kurulda TBMM gibi belli yerler vardı, biz birtakımdık, sosyoloji ve felsefe takımı bir yerde otururduk; Halet Hoca, Mina Hanım, Prof. Macit Gökberk, Bedia Akarsu...

— *Mina Hanım, Mina Urgan.*
— Tabii. Büyük dostluğumuz Halet Hanım'ın arkadaşı olarak başladı. Benim hayatımda çok yer etmiş, çok sevdiğim kadınlardandı. Çok sempatik, ilmine de saygı duyduğum bir insan... Kurulda da herkes çok güzel konuşmalar yapardı, Mina Hanım'la dışarıda da arkadaşlığımız devam etti. Bir gün hiç unutmam, Mina Urgan dedi ki, "Muhibbeciğim, evlilik kurumu çocuklar için çok önemli, evlenmek demek çocuğu olmak", demek. O zaman daha iyi anladım onu, çok şaşırmıştım çünkü Cahit'le evlenip arkadan iki çocuk yapmasına. Halet de evliydi, hiç çocuğu yoktu, sanki Mina da evli ama hiç çocuğu olmayacak gibi gelirdi.

— *Aktör, şair Cahit Irgat ile evliydi.*
— Bizim dönemimizin o kadar yakışıklı, o kadar meşhur bir aktörüydü ki... İnanılmaz insanlarındandı, iki çocuk da yapınca, hatta koridorlarda yürürken söylemişti o cümleyi, hiç

unutmadım. Sonra kurula girdiğimizde hep beraber olurduk. İşlerine geldiğinde beni konuştururlardı, ben de kalkıp iki cümle, beş cümle söylerdim. Ben iki sene kadrosuz doçenttim, onaylandı kurulda ve "titre"i (unvanı) aldım, iki sene bana kadro verilmedi, gençleri korudum diye... Ama kurula giriyorum ve para almıyorum, "titre"imi kullanıyorum. 1968 olaylarında basılmalar filan...

— *Gamalı haç, arkasından kurul mu basıldı?*

— Evet, dekanın kapısına gamalı haç yapmışlar. Kurulu bastılar, işgal ettiler. Hayatımda hiç unutamadığım bir gün, bir salı günü, fakülte kurulu toplanacaktı. Ben yine dekan sekreteriydim. Bizim sol görüşlü öğrenciler eve telefon ettiler, "Toplanıp biz de geleceğiz kurula" dediler. Ben Acıbadem'de oturuyorum o zaman. Hemen kurula gitmeye hazırlanıyorum, bir telefon daha geldi. Telefondaki ses tanıdıktı, "Hocam bize maddi yardım yapar mısınız?" dedi. Babam vefat etmiş, biraz miras kalmış, ama bir sürü de borç var. "İşgalci öğrenciler", makul bir miktar maddi bir talepte bulundu, ben de "Elbette yardım ederim" dedim ve parasal bir yardımda bulundum. Şimdi miktarı hatırlamıyorum. Bu desteğimi o kadar abarttılar ki. Kurula gittim, bütün hocaları çağırmışlar, yakın arkadaşım Prof. Semavi Eyice de davet edilmiş, öğretim üyelerinin bir kısmı bu daveti kabul etmediğinden gelmedi. Öğrenciler fakülte kurulunda sorunlarını ve taleplerini dile getirdiler. O zamanki tutanaklarda da vardır. İşgalci öğrenciler, bize çay ve sandviç ikram etti. Kurulda olup da sandviçlerini almayan hocalar da oldu. Ben gidip afiyetle yedim sandviçimi, çayımı da içtim.

— *Çok hoşsunuz...*

— Bu toplantıyı hiç unutmam. İlerici damgası yiyen 18 kişiydik fakültede, kibarca, solcu yani... Bu toplantılara herkes iştirak etmiyordu, ilerici takım iştirak ediyordu. Felsefeci Prof. Macit Gökberk de bu grubun başıydı. Üniversite içinde birtakım bombalamalarla ölümler oldu sonra, cenazeleri-

ne hepimiz katıldık. Murat Sarıca, Hukuk'tan, çok sevdiğimiz bir insan mesela, büyük kayıp Türkiye için. Bizim Zeus'umuz derdim Murat Sarıca için, çok ileri çıkıyordu... Allah rahmet eylesin. Ben de idealist ve genç olduğum için böyle düşünüyordum. Ana ne yazık ki, istedikleri sonuçları almadılar. Öğrencilerimi gözlerdim hep. Onları seviyordum. Kavgalarında onlara hak verdim. Ama "aptal" bir sevgi değildi bu. Çünkü düşünen kafalar vardı karşımda. Bu çocukların çoğu okumuş ailelerin çocuklarıydı. Ben onların inançları ve eylemlerinde samimi olduklarından kuşku duymadım.

— *Doçent kadronuzu nasıl aldınız?*
— Şimdi bölümler arasında kadrosu olan olmayana verirdi, sonuçta benim kadromu da Safinaz Duruman vardı Alman Filolojisi'nde, kadrosunu bana ödünç verdi ve ben kadrolu oldum.

— *Kurulda geçen pek çok ilginç olay olmalı. Hatırladıklarınızı paylaşsanız...*
— Çok sevdiğim arkadaşım, Türkolog, uzun süre İngiltere'de kalmış, ayrıca hattatların ustası Ali Alpaslan'ın profesörlüğü konuşulacaktı bir gün. Ali Alpaslan, Acıbadem'de bizim köşke gelirdi, annemi tanır, evlenmesi için hatta çok destekledik, çoktandır göremiyorum kendisini, ama görüştüğümüzde bıraktığımız yerden başlayacağımız bir dostluk... Şimdi Alpaslan'ın profesörlüğü konuşulacak. Onun da kürsüsünün başında Abdülkadir Karahan var, Türkologlardan el aman bir adam. Ali de hak etmiş profesörlüğü. Ama Karahan engellemek için elinden geleni yapıyor.

— *Safça olacak ama neden?*
— Hasutluk, gençlerin önünü açmamak, başka şey değil. Ali Alpaslan bilimsel yetkinliğe sahip, Karahan olmaması için çalışıyor, entrikalar. Nihayet kuruldan oy alacak, senatoya gidecek, tasdik edilecek. Ben sekreterliği yapacağım dedim,

dekan da o zaman, yakın arkadaşlarımdan tarihçi Prof. Oktay Akşit. Çok severim, yanına gittim, kalemlerimi aldım. Abdülkadir Karahan'ın yapmadığı münasebetsiz konuşma yok. Ali'yi savunanlar var, bilimsel çalışmalarını anlatıyorlar. Nesteren Dirvana çok iyi konuştu, Özcan Başkan, canım benim, onu da kaybettik, İngiliz Filolojisi'nden ve sonunda küfürleşmeler oldu.

— *Meclise döndünüz?*
— Evet. Ben tutanakları tutuyorum. Her şeyi yazıyorum. Özcan Başkan bir "eşek" patlattı, ben yazdım, yanına "silinmek üzere" diye de not düştüm. Dirvana'ya sataştı, onları da yazdım. Abdülkadir Karahan'ın zaten sabıkası var, isim vermeyeceğim ama bir hanım profesörle fakültede bir dövüşleri olmuştu kurula girmeden evvel. Koridorda, yalnız öğrenciler dövüşmüyordu.

— *Niye ve nasıl dövüştüler?*
— Bilmiyorum. Bir terbiyesizlik yaptı herhalde, nedenini bilmiyorum, hanım profesör arkadaşımız ona güzel bir tekme patlattı ve bu haftalarca konuşuldu. Tam o arada da bunlar oldu. Kurul bitti, ertesi gün, usul böyledir, bir sekreter verilir ve yazışmaları ben tuttuğum için beraber çalışırım, o daktilo eder. Benim odaya Abdülkadir Karahan geldi, ben dedim ki, buyurun Karahan Bey, beni dövmeye mi geldiniz.

— *Herhalde öyle bir hava sezmediniz?*
— Aklımdan geçti doğrusu, belki öyle bir niyeti yoktu. Sanıyorum ki zabıtlardaki birtakım münasebetsizlikleri resmen dekanlığa verip vermediğimi merak ediyordu. Niye geldiniz, ben de önlemlerimi alırım, deyince kıpkırmızı kesilip çıktı gitti.

— *Ne günler...*
— Yaa. O eşekleşmeyi biraz yumuşattım zabıtlarda, sevimsiz sözler sarf edildi filan dedim ama el yazısıyla yazdığım za-

bıtlarda var. Ben bu olaylardan sonra hep bir kitabı hatırlarım, sevgili Uğur Mumcu'nun bir kitabı, "Sözüm Meclisten Dışarı", inanılmaz uyuyordu bizim toplantılara... Canım sıkıldığında, hafif bir şey okumak istediğimde üç kitap okurum, ki kaç kere okuduğum kitaplar. Biri, Prokopius'un "Gizli Tarih", sevgili Orhan Duru'nun tercümesi, ikincisi Uğur Mumcu'nun "Büyüklerimiz", tadına doyamam, güncelliğini bence hiç kaybetmez, Feyzioğlu yerine başka birini koyabilirsin, Yılmazoğlu Yılmaz mesela... Bir de "Sözüm Meclisten Dışarı". Demirel zaten hiç değişmedi, aynı şeyler, Uğur Mumcu'nun yazdığı gibi.

— *Kurulda uzun yıllar çalıştınız...*

— Zaman geçti, ben de sekreterlikten vazgeçtim, yeni arkadaşlar geldi, dekanlar değişti. 1970'li yıllardaki politik çalkantılar öğretim üyelerine de yansıyordu tabii. Arada münakaşalar oluyordu. Hiç unutmuyorum bir gün, Prof. Semavi Eyice'yle sağlı sollu tartışmaların yaşandığı bir kurul toplantısından çıktık. Onun Mersedes marka bir arabası var, Kadıköy tarafında oturuyor. Henüz Boğaz köprüsü de yok, arabalı vapurla karşıya geçiliyor. Yolda aramızda bir konuşma geçti. Ben yine sol görüşlü gençleri himaye eden, onlara hak veren bir diskur geçtim, Eyice, "Sen onları maddi yönden de destekledin!" dedi. Ben çok şaşırdım. "Ne yardımı, sembolik bir destek sadece, belki bir pasta parası" dedim. Eyice, şöyle devam etti, "Göreceksin, ilk işleri seni burada bir direğe sallandırmak olacak." Çok yakın iki arkadaştık. Hep de öyle kaldık, kendisini çok severim, büyük ilim adamı. Onun "Seni sallandıracaklar" sözünü hiçbir zaman unutmadım. Belki kendisi unutmuştur. Kimse de beni sallandırmadı.

— *Unutamadığınız başka olay var mı o günlerden?*

— Tabii... Aynı şekilde şimdi profesör ve Prehistorya Bölüm Başkanı Mehmet Özdoğan'ın kadro meselesi... Özdoğan, prehistoryanın en parlak gençlerinden biri, hepsi parlak, dünya çapında insanlar... Güven Arsebük, Nur Balkan At-

lı, Mihriban Özbaşaran. Mehmet Özdoğan'ın kadrosu Psikoloji Bölümü'nden verilmiş, yine kadro paslaşmaları, benimki gibi. Psikoloji Bölümü'nden Refia Şemin, ne olduysa, 1974'ten sonra o kadroyu geri istedi. Mehmet'in durumu da kötü olacak. O esnada prehistoryada, Türkiye prehistoyasında acı olaylar oldu.



Prof. Arif Müfid Mansel'in Paşabahçe'deki yalısında. Yıl 1972.

— *Ne gibi?*
— İsmini unuttuğum Ankara Prehistorya Bölümü'nden bir hanım vefat etti. Halet Hanım göğsünden ameliyat geçirdi, Ufuk Esin de açık kalp ameliyatı geçirmişti. Mehmet de giderse?.. Yetişmiş hoca olarak Güven Arsebük var ama Mehmet'in de kalması şart, çok güzel çalışmalar yapıyorlar. Arif Bey böyle durumlarda çok iyi katalizör görevini görür, çok iyi konuşurdu ama hoca vefat etmişti. Bana, "aman bu kadro meselesini sen konuş kurulda", dediler.

— *Arif Müfid Mansel, 1975'te vefat etmiş, siz büyük yıkım yaşamış olmalısınız yine...*
— Evet, evet, Bossert, babam, arkasından Arif Bey. Hayatımda büyük rol oynayan Arif Bey... Çok başka bir insandı. Öyle insanlar yok artık. Kendimi çok kötü hissettim, uzun zaman kendime gelemedim.

— *Mehmet Özdoğan'ın kadro meselesini konuştunuz mu?*
— Ne söyleyeyim, kim dinler beni, dedim. İki senelik profesörüm. Halet Hanım, "sen konuş, güzel formüle edersin", dedi. Hazırlandım. Çok da heyecanlandım.

— *Neler söylediniz?*
— Evvela prehistoryanın durumundan bahsettim, özetle yetişmiş bilim adamının eksikliğini, kadronun kalması gerektiğini anlattım, bu ilmin gelişmesi için bu kadrodaki arkadaşın akademik kariyerde kalmasının gerekli olduğunu vs... Neticede kadro oya sunuldu ve kadro Mehmet'e kaldı. Ben bir nefes aldım, yüzüm de kıpkırmızı olmuştu, kuruldan çıktım. İlginç olan, Refia Hanım –kendisi vefat etti– benimle ilgili konuşmuş. Kuruldan çıkarken psikolojiden arkadaşım Sabri Özbaydar, ki o da vefat etti, bana dedi ki: "Biliyor musun Refia Hanım senin arkandan ne dedi?" Tam bizim TBMM. Ne dedi, dedim. K... demiş. Bunlar bir sırada oturuyor, duymuşlar. Ben çok bozuldum tabii, çok kızdım. Ahbaplık yaptım ama bir selamdan ibaret kaldı. Fakülte kurulu bir ara

100 kişiyi aşmıştı, her şeyin oyu alınırdı. Ne olur mesela? Doktora jürisine beş kişi seçilecek. Adaylarını koyar herkes, bir kere Adnan Pekman'ı ısrarla doktora jürisine koymak istedik, başkaları ilgi göstermedi, ben fare gibi dolaştım kulis yapmak için, zaten o kadar dolaşırdım ki, dekanlar bana, oturun Muhibbe Hanım der, oturmaya alışık değilim, derste ayakta, konferansta ayakta. Adnan girdi kurula, oylandı, en yüksek oyu aldı. 10 aday mı var, en yüksek oyu alanlar o beş kişiye girer. Böyle demokratik bir kuruldu. Bu kurul oluyor mu artık bilmiyorum...

— *1980'den sonra devam etmedi benim bildiğim...*
— 1983'lerde çok az olsa da bölüm başkanları toplantısı olurdu, ayda bir kere yapılan fakülte kurulu kalktı. Öyle 80 kişinin girdiği kurullar yoktu. Hatta bizim kurullara asistanlar da girmek istedi ama kabul edilmedi, belki bir temsilci girdi. Öğrenciler de girmek istemişti, isteklerdendi. Ben, 1983'ten sonra iki sene bölüm başkanlığı yaptım, şimdiki gençlerin hatırlamadığı o bölüm başkanlığı dönemimde girerdim bu kurula, hatta emekli maaşım da arttı biraz bu iki yıl yüzünden.

— *Mina Hanım'la dostluğunuz sonra da sürdü sanırım.*
— Bodrum'u çok severim, ilk 1950 yılında gittim. Mina Urgan'ın evine giderdim Bodrum'a gittiğimde, arkadaşlığımız devam etti, yakın dostlarım Melda Kaptana, ünlü fizikçimiz merhum Cavit Erginsoy'un eşi sanat tarihçisi Dr. Ülker Erginsoy Bodrum'da hep beraber olduk. Ben onu şoke edecek şeyler yapmayı severdim. Mina da benden bunu beklerdi.

— *Ne gibi?*
— Mesela Bodrum'daki evinin avlusunda, battal hale getirilmiş, çok güzel bir şömine, ocak vardı. Ben ocağın içine girer, Kibele gibi otururdum, zavallı Mina'nın ahbapları gelir, deli mi bu kadın derdi. Bizim çılgın, derdi bana. Çok hoştu, ben tatile gitmişim, eğleniyorum, meşhur Müntakim Bey'in

geleceğini nereden bileyim? Müntakim Bey de beni orada gördü, kaskatı, dondu kaldı.

— *Komşusu mu?*
— Komşusu, yakın dostu, ünlü mütercim, beni orada gördü. Çok güzel şahane bir evi vardı, hem de şehrin içinde. Hiçbir züppeliği olmayan ilim kadını, anne, yazar, müstesna bir kadındı. Kitabını okuduktan sonra üzüldüm, kendimin ne kadar tuhaf olduğumu düşündüm.

— *Nasıl yani, ne gibi?*
— Mina'nın hastalanınca avlusuna çıkıp battaniyelerle ölümü beklediğini okuyunca 1971'de yaşadığım aklıma geldi. Taşikardiler geçiriyorum, kalbim rahatsız, evde yalnızım... Kendimi kötü hissettiğim bir akşam belki ölürüm diye ipekli pijamalar giyip beklemem... Bir noktada da kendimi çok süperfisyel (yapmacık) buldum, son anda bile derli toplu, temiz, alımlı olayım diye düşünebildim. Kalbim 180 atıyor, ben bunları düşünüyorum, bir acayip insanım.

— *Çok hoşsunuz, hep böyle kalın.*

KONGRELER, KİTAPLAR, PARTİLER

Bir gece Boğazköy misyonuna
bir davet verildi. En dikkatimi çeken,
koca Boğazköy ekibinin, hocalarının
yanında süt dökmüş kedi gibi durmaları
oldu, hepsi alanlarında kendini kabul
ettirmiş meslektaşlarım, ama sessiz sakin
duruyorlar, Peter hariç...
Raci Bey, kendisini de, dostlarını da
eğlendirmesini çok iyi bilir,
bu arada yemek boyunca kör bir halk
şairi durmadan Çorum türküleri
söylüyor.


BAŞKAN

— *Yıllarca arkeoloji dünyası için çok önemli, kazı ve yüzey araştırması sonuçlarının sunulduğu toplantılara, TTK'nun kongrelerine katıldınız. İlk gittiğiniz kongreyi hatırlıyor musunuz?*

— Hatırlamaz olur muyum? 1943'te, mezun olduktan sonra ilk gittiğim kongre, III. Türk Tarih Kurumu Kongresi'ydi. Bossert, Arif M. Mansel, dekan olan tarihçi Hamit Ongunsu'nun kızı arkadaşım Nihal önden gittiler, arkadan da ben gittim. Arif Bey, "gel kızım, iyi olur", dedi. Nihal'le güzel bir otelde aynı odada kaldık. Hayatımda kongre diye bir şey görmemişim, kendimi nasıl küçük gördüm, hiç unutamam. Zaten 22 yaşında, yeni mezun bir insanım, ne yapacağım belli değil. Haziran'da mezun olmuşum, kongre Kasım'daydı sanırım. Ekrem Bey'i (Akurgal) tanıyorum, Sedat Bey'i (Alp) çok iyi tanıyorum, Güterbock'u (Hans Gustav), Landsberger'i (Benno) ismen gayet iyi biliyorum. Salonlarda bildirileri dinlemeye başladık. Alacahöyük hafiri Hamid Zübeyr Koşay dinlendi, hatırlıyorum. Büyük hocalar da o zaman çok genç; kongrede parlak hocalar var; Sedat Bey, Ekrem Bey gibi.

— *Bütün hocalar karşınızda, siz yeni mezun...*

— O kongrede Gütterborck'la, Landsberger'le, sanat tarihi profesörü Otto-Dorn'la (Katharina), Kemal Balkan ve Emin

Bilgiç'le tanıştım. Kemal Bey son derece yakışıklı, süper zekâ. Genç bir nişanlı çift çok hoşuma gitti; Tahsin Bey'le (Özgüç) Nimet Hanım. Tahsin Bey, ufak tefek birisi, zaten o zamanlar insanların hepsi prezantabl'dı (presentable: sunulabilir, gösterişli, kılık kıyafetine özenli). Neden? Bir kere takım elbise giyilir, kravat takılır, şimdiki gibi salop (salope; pejmürde) giyim tarzı yoktu. Tahsin Bey'in bildirisini sunarkenki o kendine güveni... Nimet Hanım'ın konuşması... Hayran kaldım. Hiç unutmam, Nimet Hanım etekleri kloş, beyaz yakalı siyah bir rob (robe; elbise) giymişti; hafif topuklu bir ayakkabı, güzel bacaklar... Aman ne güzel bir çift, dedim, sonra evlendiler zaten. Ankara'da akşamları klasik müzik konserlerine gittim. Ceram'la tanıştığım kongre var sonra.

— *Bunu anlatmıştınız. İlk bildiri sunduğunuz kongre...*

— Evet. Sonra 1973 kongresi ilginçti... Tarih Kurumu'nun kongreleri çok görkemli oluyordu; bilimsel olarak doyurucu, öğretici, bir yandan da hem genç, hem yaşlı insanların hoşuna gidecek şekilde davetler oluyor. Bizim şölenimiz... Refik Duru'nun kazısından (Elazığ/Değirmentepe) sonra doktor Semir Abbasoğlu bakmış ve büyük rahatsızlığımı atlatmışım, Ankara'ya geldim, Nermin'de (Yaşaroğlu) kalıyorum. Nermin, TED'in sanat tarihi hocası, arkeolog, çok iyi dersler yapıyor, hâlâ talebeleri tapar kendisine. Fakülteden çok yakın arkadaşım, eşi Haldun (Yaşaroğlu), Ericsson genel müdürlerinden, ikisini ben tanıştırdım ve evlendiler, Haldun bize kavalyemiz olarak eşlik ediyor. 1973 kongresi benim için kurtarıcı oldu, rahatsızlığımın ardından büyük moral tabii. Ankara'da Nermin'le kongre kaydı yaptırırken şirin bir yedek subay girdi kapıdan; minyon, ince bir adam, cin gibi gözleri. Hemen tanıştık. Coşkun Özgünel'miş meğerse. Malum daha sonra profesör oldu, Apollon Sminteus (Çekirge Öldüren Apollon) Tapınağı kazısının başkanı şimdi... Kendimi tanıttım, Nermin de tanıştı, dostluğumuz hep devam eder. Tarih Kurumu'ndaki bildiriler dinlendi ve birkaç gün sonra otobüslere bindik.

— *Neden? Bir başka şehire mi gidiyorsunuz? Genelde pek âdet değil...*

— Bu kongre Ankara'dan sonra İzmir'de devam edecekti. Otobüste Sedat Bey, karısı yakın dostum Ferzan Hanım, Nermin arka koltukta, beraber oturuyoruz. Sart (Sardes) kentini gezdik ve ben küçük dilimi yutuyordum: Harika bir restorasyon... Belki bir yüksek mimar, bir arkeolog tenkit edebilir ama Sardes kentinin tarihi bir devresinin ayağa kalkmış halini görmek, o sinagog... Büyülendim. Çok şaşırdım tabii, Pompei'yi de görmüştüm, bizde de ne güzel şeyler yapılıyor diye sevindim... Efes Oteli'nde bizi Asfalt Osman, yani Belediye Reisi Osman Kibar ağırlıyordu. Kongrede, Arif Hoca'nın Pamfilya, Side üzerine bildirisi şahaneydi. O ara, özellikle Raci Bey'in (Temizer) ağzından düşmeyen –Arif Bey de bahsediyor– bir isim var: Iris Love. Bir de Kenan Erim'den çok bahsediliyor. 1962 yılında Arif Bey'in odasında onunla da tanıştım, müstesna bir insandı. Kazısını söylemeye gerek bile yok, dernekler kuruldu ve ölümü çok yazık oldu. Şimdi kongrede, Iris Love'a herkes hayran.

— *Iris Love, hangi kazıda çalışıyor?*

— Iris Love, Knidos hafiri, Gugenheim Müzesi'nin kurucusu olan Gugenheim'ın yeğeni. İşte anlata anlata bitiremiyorlar, öyle, böyle, özellikle de arkeolog, eski Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Raci Temizer... Bir de bakıyorum karşıma kaknem bir Amerikalı çıkıyor, upuzun boy, çöp bacaklar, mini etek, cana yakın ama güzel değil. Otelde Nermin'le aynı odadayız, havuza karşı bir oda, balkonda oturuyoruz, karşıda Love'ı görüyoruz bildiri hazırlıyor, yine mini etekler... Raci Bey o kadar hayran ki yanından ayrılmıyor. Şimdi bildirisine başladı, Knidos'u anlatıyor, slaytlar geliyor, Love parmak şaklatarak slayt geçişini belirtiyor. Biz, "lütfen slayt", deriz. Bu, elini şaklatıyor, yine mini etek, dekolte. O zaman da mini etek çok moda, eliyle şrak şrak şrak... Ağzım açık kaldı. Böyle bir bildiri hayatta yapamam; Allahım, falso yapmamayım, dilim sürçmesin diye dikkat

ederim. Bildirisinin ardından dedikodular oldu, kazıyı ciddi bir şekilde yapmamış.

— *Ne gibi dedikodular?*
— Eser kaçırıldı, gece kotralar geliyor, dendi, bilmiyorum doğru mu değil mi? Benim şaşırdığım, bu kadar zengin, kazı yapıyor, Afrodit'in tapınağını, heykelini arıyor ve Knidos'un bir topografyasını dahi yapmamış. Bunu da daha sonra Knidos kazısını üstlenen Konya Üniversitesi'nden değerli arkeolog Prof. Ramazan Özgan'ın –Ekrem Bey'in talebelerinden– *Cumhuriyet* gazetesindeki beyanından öğrendim ve ağzım açık kaldı. Knidos'un topografyasını Prof. Ramazan Özgen yaptı. Böyle bir kazıya nasıl izin verilmiş? Iris Love'ın hayatıma girişi böyle oldu.

— *Belki güzelliğiyle herkesi şaşkına çevirdi?*
— Seksi, güzel değil. Bir de Gugenheim'in yeğeni. Topografyasını çıkarmadan olur mu? Kazı komiserinin, bakanlık temsilcisinin engel olması lazım. Şemsiyetepe'ye kazıya gittim, ilk işim topografik harita oldu, onlar haritayı çıkarırken usta ile ben fosseptikli tuvalet yapıyordum. Kazıda çok önemli tabii bu da. Açmanı nereye koyacaksın, nereye oturtacaksın topografik plan olmadan...

— *Tabii. Hocam, sizin 1976'da "Eski Anadolu'da Kadın" kitabınız yayınlandı. Bu alanda bir ilkti kitabınız. Çok kapsamlı, herkesin anlayacağı şekilde kaleme alınmış, merak uyandıran bir kitap. Kadınları araştırmak ve kitap yazmak fikri nereden çıktı?*
— Hikâyesi enteresan. Raci Bey (Temizer), Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin bir dönem müdürlüğünü yaptı, söylemiştim, biz 1950'lerde tanışmıştık; karga kanadı siyahı saçları mavi röfleli, canlı, hareketli ve kadınlara mültefit bir adam. Aradan yıllar geçti, 1970'lerin başıydı, yine Ankara'ya gidiyorum, arkadaşlarım Nermin-Haldun Yaşaroğlu çiftinin evinde kalacağım; kızlarıyla da çok iyi arkadaşım, beraber

Boğazköy, Alacahöyük gezileri yapıyoruz... Raci Bey, müdür o sırada, bana, "müzede bir konferans yap", dedi. Ben de değişik bir konferans olsun diye düşünmeye başladım Kemal Balkan ve Sedat Alp'e söz vermişim, kazı yapmıyorum. O sırada sanat tarihçisi meslektaşımla büyük aşk hikâyem de kibarca bitmişti ve ben Paris'e gittim.

— *Sanat tarihçisi meslektaş?*
— 1960'lı yıllarda yaşanmış bir hikâye; isim vermek istemiyorum, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisiydi. Karadeniz ile İstanbul arasında koşuşturduk; çılgın, heyecanlı ve kibar bir dostluktu, ama bitti sonunda. Zaten benim evlilik gibi bir beklentim yoktu. Evimi hiç kimseyle paylaşmak istemedim, çünkü evlilik bana güç geliyordu. Evlilik bağlayıcı bir ilişki getiriyor ve ben kimseye bağlanmak istemiyordum. Evliliğe ben bir tür sözleşme, diyorum, kira kontratı gibi bir şey, kendini bir arıza çıkana kadar kiralıyorsun sanki. Evlilikte kadın hiçbir zaman "özne" olmuyor, hep "obje" olarak kalıyor. Deneyimlerimle ben bunu çok güzel algıladım. Neyse ben 1970-1971 döneminde fakültenin maddi ödeneğiyle üç aylığına Paris'e gittim. YÖK'ten evvel böyle olanaklara sahiptik. Oğlum babasında kalıyor ve ben o sırada Kalamış'ta oturuyordum.

— *Paris'te kadınlar kitabı fikri mi oluştu hocam?*
— Şimdi, Paris'te filolog Prof. Dr. Emmanuel Laroche'un "École Pratique des Hautes Études"deki üst düzey Hititoloji derslerine devam ediyorum, Collège de France'da kütüphanede çalışıyorum ve habire yeni yayınlarla, eksik bilgilerimi tamamlıyorum. O sıralar Hitit mühürcülüğünden bir şey anlamıyorum. Hadi otur mühürcülük çalış, bütün literatürü yuttum, kadın mühürleri filan derken, bir yerde bir not gördüm. P. Grimal'in editörlüğünü yaptığı "Histoire Mondiale de la Femme" kitabı, kadınlarla ilgili bir kitap, bakıyorum, aman Allahım, Miken, Minos kadınları, Yunan kadınları var, Hititler 18 sayfalık bir şey, kısacık... Üstelik Laroche'un

derslerinde beraber izlediğim Madam J. Damanville yazmış bu bölümü, sınıf arkadaşım. Hitit kadını hakkında bu kadar kısa bilgi olur mu, ben bunu genişleteyim ve Raci Bey'e konferans yapayım, dedim ve araştırmaya başladım. Hayatımda bu kadar güzel çalıştığımı, enteresan derslere girdiğimi hatırlamıyorum. Laroche, bir tekst üzerinde çalıştırırken yalnız çeviri yazısı, tercüme, gramer olarak bakmıyordu, inanılmaz yorumlar getiriyordu.

— *Merak ettiriyordu, daha farklı bakış açısı katıyordu...*
— Tabii Almanya'daki o burslu dönemimde de Hitit metinleri üzerinde çok güzel transkripsiyon, tercüme ve komanter yapılıyor, konu tartışılıyordu ama Laroche bütün bunları yaptığı gibi, ayrıca yorum getiriyordu ve de korkunç bir zekâyla yapıyordu bunu... Ben başladım kadınlarla ilgili bilgi toplamayı; Puduhepa, vs. 1971 ya da 72 yılında benim konferans sıram geldi. Bir de Kaniş, Anadolu Asur Ticaret Kolonileri dönemi kadınları çıktı: Aman Allahım, koloni kadınları ne kadar enteresan, o ne mektuplar... Ticari mektupların içinde günlük hayattan parçalar, çıldırdım tabii.

— *Çalışma ve araştırma dışında Paris'te günleriniz nasıl geçiyordu?*
— Dersler ve kitaplık çalışmalarından sonra arkadaşlarla çok hoş vakit geçiriyorduk. Güzel bir otelde kalıyordum, oteli bana Yaşar Kemal ve eşi Tilda Hanım tavsiye etmişti, daha önce bu otelde kalmışlar, St. Germain kilisesinin karşısında, otelin karşı tarafında daha çok sanatçıların ve yazarların gittiği "Aux deux Magots" adlı meşhur kafe var. Oraya giderdik. Bir de "Conduite Zero" adında bir kafe-restoran vardı. Şimdi College de France'ın müdürü olan Prof. Jean-Marie Durand'la sık sık oraya gidiyoruz, akşamları lezzetli yemekler yiyoruz. Rum restoranlarına gidiyoruz sonra. Bir ara oğlum da geldi Paris'e. Birlikte müzelere, sanat galerilerine gittik, babamın dostlarını ziyaret ettik. Reno'nun Champ Ellyse'de çok ilginç bir müzesi vardı. O müzede sergilenen tari-

hi arabaları gördük; 1914'te I. Dünya Savaşı'na katılmış araçlardan, savaş kamyonetlerine kadar pek çok model sergileniyordu. Hem araştırma hem dostluk açısından çok güzel bir dönemdi.

— *Paris'ten döndünüz, aklınızda kadınlar... Bu arada o yaz, 1971 yılında Çorum'da, Eskiyapar kazısına katıldınız.*
— Evet, 1971 yılında, yaz sonu, Raci Temizer'in davetiyle danışman olarak Eskiyapar kazısına katıldım. Eskiyapar, Boğazköy-Alacahöyük-Eskiyapar üçgeninin kuzeydoğu ayağı... Ve Eskiyapar, Tunç Çağı buluntuları malumunuz... Raci Bey'in çok güzel bir kazı evi vardı ve çok sevdiğim arkeologlar çalışıyordu orada; klasik arkeolog İnci Bayburtluoğlu, mimar-arkeolog Ahmet Tırpan. Bir de "Mehmetçik" isimli çok çalışkan genç bir arkeolog arkadaşımız vardı.

— *Niye Mehmetçik?*
— Adı öyleydi. Takma ismi değil, ismi Mehmetçik.

— *Eskiyapar'da ne yapıyordunuz?*
— Kazıda aktif bir faaliyetim yoktu, kazıda çıkan hiyeroglif yazıtlı mühür baskıları, keramikleri ben etüd ediyordum, genç arkeologlar bana danışıyordu. Raci Bey, örgütçü bir kişidir, ama doğrusu kazı bana biraz zayıf geliyordu. Sabah biraz geç kalkıyordum, herkes kazıya gitmiş oluyordu. Bir sabah Raci Bey'i gördüm, spor giyinmiş, içi beton dolu bir el arabası sürüyor. Çünkü orada bir duvar yaptırıyor. Raci Bey'le takılırdık birbirimize, aramızda çok sempatik diyaloglar geçerdi; sen arkeolog musun, duvarcı mısın, diye seslenmiştim ona bir sefer, o da bana "Sus kız, sus kız!" diye cevap vermişti. Eskiyapar köyünün kerpiç evleri ilgimi çekiyordu sonra... Hitit ev kalıntılarıyla Eskiyapar Köyü'nün evlerini mukayese ediyordum ve gördüm ki Hitit evleri, bugünkü Eskiyapar ya da Boğazkale evlerinden pek de farklı değil.

— *Çok ilginç. Daha önce dinlediğim bir konuşmanızda,*

1970'lerin sonundan itibaren kazı başkanlığını yürüttüğünüz Şemsiyetepe Höyük civarındaki köylerde de aynı tip evlerin devam ettiğinden bahsetmiştiniz. Kültürel genler belki böyle bir şeydir, yüzyıllar öncesinden bugüne aynı tip özelliklerin devamını sağlıyor.

— Evet çok ilginçti, bu çok yerde böyle. İşte ben böyle mühürlerin tanımlanmasına yardım ediyorum, Raci Bey de tanıdığım ve değer verdiğim bir arkeolog. Sonra Eskiyapar kazısında seramik fırınları bulundu, ben de o dönemlerde "Fırınlar"ı araştırıyorum, "Hitit Mimarlığı", "Hitit Sanatı" kitaplarım daha çıkmamış, mimariye dair pek çok unsuru inceliyorum tabii. Raci Bey'e fırınların yayınını yapmak istediğimi söyledim ama yayın iznini alamadım.

— Bilmeyenlere açmış oluruz. Kazıda çıkan buluntuların yayın hakkı kazı başkanında, dolayısıyla izin vermezse bir başkası üzerinde çalışıp yayınlayamıyor.

— Tabii ki, bu kuraldır. Gerçi aradan yıllar geçti ve yayını da yapılmadı ama kural böyle. Aslında Eskiyapar'da tekrardan kazıların yapılması lazım, burada bilinmeyen çok şey var daha.

— Kazıda geçen eğlenceli bir anınız var mı?

— Olmaz olur mu!.. Bir kere kazı başkanı Raci Bey, son derece ehlikeyif bir insan. Bir gece Boğazköy misyonuna (ekibine) bir davet verildi. Unutulmazdı!.. Daveti, İnci Bayburtluoğlu organize ediyor, ben de yardımcı oluyorum. Bütün bir gün hazırlık yapıldı. Boğazköy kazı ekibi bütün üyeleriyle geldi; ünlü Hititolog H.G. Güterbock, eşi Francesca, Peter Neve, sevgili dostum ve hocam Kurt Bittel, genç arkeolog Ursula Seidl ve fotoğraf uzmanı bir hanım, sonra Ankara'dan o zamanlar Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürü olan Hikmet Gürçay, aklımda kalan isimler... Meslektaşım Burhan Tezcan da misafirimizdi o gece. Ben tutturdum, kazı evinin şöminesinin üstünde iki tane tüm Frig vazosu duruyor, vazoların içine çiçek koyacağız diye... Raci Bey, kabul etti ve ayçiçeği bu-

lundu, kondu içlerine. Aman o ne güzellik, hâlâ gözümün önünde... Ve T şeklinde bir masa hazırlandı, biz havariler gibi masaya dizildik. Benim yakınında İnci, Peter Neve. Tabii arkeoloji sohbetlerine normal sohbetler katılıyor filan, herkes arasında konuşuyor. En dikkatimi çeken, koca Boğazköy ekibinin, hocalarının yanında süt dökmüş kedi gibi durmaları oldu, hepsi alanlarında kendini kabul ettirmiş meslektaşlarım, ama sessiz sakin duruyorlar, Peter hariç... Raci Bey, kendisini de, dostlarını da eğlendirmesini çok iyi bilir, bu arada yemek boyunca kör bir halk şairi durmadan Çorum türküleri söylüyor. T şeklindeki masanın önünde bir sini, sininin arkasında halk şairi, önünde rakısı, arada rakısından bir yudum alıyor, şarkısına devam ediyor... Ama tabii kimsenin saz şairini dinlediği yok, önlerinde leziz mezeler dizili, Raci Bey, büyük bir zevkle rakısını içiyor, herkes yüksek sesle, Almanca ve Türkçe konuşuyor. İnci Bayburtluoğlu, çok güzel, boylu poslu, heykel gibi bir kadın ve çok iyi bir arkeolog aynı zamanda. Gece geç vakit, Raci Bey ve dostları ortaya çıktı ve çiftetelli oynanmaya, dans etmeye başlandı.

— *Siz de dans ettiniz mi?*

— Ben hiç bilmiyorum bu dansları, sonunda kalktım tabii, göbek havaları, çiftetelli vs... İspanyol danslarını andıran bir şekilde bir şeyler yapıyorum. Peter de bize katıldı, gülüyor, eğleniyoruz, zaten herkes çok içmiş. Geç vakte kadar oturuldu, sonra gece bitti, konuklar Boğazköy'e dönecek. Biz de kapıda, davet sahibi olarak uğurluyoruz. Vedalaşılırken Güterbock birden beni kucakladı. "Peter'e o kadar kırıtma" dedi kulağıma. Eyvah, ben birisi duydu mu, ne yapacağım diye panik halindeyim. Nasıl şaşırdım, anlatamam, donup kaldım. Peter, benim kırk yıllık dostum, kendisini çok severim, Güterbock da saygı duyduğum ünlü bir ilim adamı, doğrusu şoke oldum.

— *Gerçekten tatsız bir durum. Kadınlar kitabına dönersek... Ankara'da müzede konferansınızı sundunuz...*

— Paris'te başladığım o çalışma sürdü ve 40 sayfalık bir metin çıktı ortaya. Olacak iş değil!.. Ve ben Ankara'ya gidip konferansımı yaptım. Orada çok sevdiğim ve kaybettiğimde kahrolduğum genç bir arkeolog hanımla tanıştım, asistandı o zaman; güzel Sevim Buluç'u erken kaybettik...

— *Konferansınız çok beğenildi...*
— Evet. Ekrem Bey, Kemal Balkan, herkes orada. Kemal Bey beni biraz tenkit etti, ben ona kafa tuttum, Ekrem Bey müthiş destek çıktı ve "bunları yaz, kitap yap", dedi. Ve ben 1971 yılında, Teşvikiye'ye taşındım, çünkü oğlum Saint Joseph'ten Saint Michele'e nakledildi, sevgili Berke Vardar ve eşi Engin evi bulmama çok yardımcı oldu ve senelerce karşılıklı oturduk. Teşvikiye'de çok hoş bir hayatım olmaya başladı. Renkli sanat hayatına girdim; ressamlarla tanışma, sergilere gitme...

— *Evinizdeki resimleri de bu dönemde almış olmalısınız...*
— Evet, maaşımla demek alabiliyormuşum. 1971 yılı hayatımın dönüm noktasıdır. Özgür bir kadınım, profesörlüğüm yaklaşıyor. Bahadır Bey, dedi ki bana, "Muhişka, profesörlük tezi için sen bu kadınları genişlet". Bizim aile Kafkas kökenli olduğu için ka'ları pek sever, bana "Muhişka" derdi, anneme "Mamuşka" derdik, Afif Bey'e (Erzen) "Afifuşka" deriz, takılırız birbirimize. Ve ben çalışmayı sürdürdükçe bu konuya aşkım büyüdü. MÖ 1700-1600 yıllarına ait, yani Asur Ticaret Kolonileri döneminin belgeleri çok enteresan, çünkü tüccarların ekonomik içerikli belgeleri, o dönemin sosyal yapısını da çiziyor. Kadın mektupları, boşanma belgeleri özellikle ilgimi çekiyordu. Hitit başkenti Boğazköy-Hattuşa Kral Arşivleri'nde resmi tarih hakkında bilgi veren belgeler çoğunlukta. Çünkü kral arşivleri... Hitit halkının özel yaşamı hakkında hemen hiçbir şeyi bilmiyoruz. Bu konuda Hitit yasalarından bazı bilgiler edinmek mümkün. Günlük yaşama dair bilgiler, dini metinlerden de öğrenilebiliyor. Mesela kadının evlenme akti, ayrılınca akitte yazılı olanları al-

ma hakkı, sonra Büyük Kraliçe Puduhepa'nın dul kadınları koruması!.. Büyük Kraliçe'ye ait dini metinlerde dul kadınlar çocuklarıyla birlikte anılıyor. Bu kadınlar, çocuklarıyla tapınak personeline dahil edilmiş. Bu kadın personelin faaliyeti ise, sütçülük ve sütlü mamullerin yapımı... Ayrıca dini bir metinden öğrendiğimize göre, Büyük Kraliçe Puduhepa, halkının aile hayatıyla da ilgileniyor. Genç kızları evlendirdiği, kimsesiz çocukların akrabaların nezaretinde yetiştirilmesini sağladığı ifade ediliyor. Elbette buna o günün koşullarında feminizm denemez, ama Büyük Kraliçe Puduhepa'nın akılcı ve cesur bir kararlılıkla kadınları koruduğu, dul kadınlara ve çocuklarına iş alanı hazırladığı da bir gerçek. O esnada Bedia Akarsu'nun "Modern Toplumda Kadın" kitabını okudum, 1963'te çıkmış, kendisine çok değer veririm. Tarihteki kadınları ele alayım, dedim, Anadolu'daki kadınları... Yazılı belgelerden önceki devirde de çok şey var aslında... Bu kadar statuet (heykelcik), kadın betimi, figürü çıktı, o topluma bunlar bir ışık tutmuyor mu?

— *Bu konuda konunun uzmanı olanlar dışındakilerin bazı kitapları çıktı, benim bildiğim kadarıyla uzmanların yok, en azından Türkçede... Ve sizin bu konuda bir ilk olarak "Eski Anadolu'da Kadın" kitabınız yayınlandı...*

— Macit Bey (Gökberk) dekandı o sıra, bizim genel kitaplığa P. Grimal'in editörlüğünü yaptığı "Histoire Mondial de la Femme"ı (Dünya Kadın Tarihi) getirttim, 1965'te çıkmış, ben beş sene sonra okumuştum, kitaplıkta hâlâ da kullanılıyor. Türkiye'de bir tek İÜ Edebiyat Fakültesi'nde, bizim kütüphanede var. Çalışırken en büyük yardımcım genç sanat tarihçisi arkadaşım, şimdi profesör Ebru Parman oldu, daktilosunu yaptı, sen Bizantologsun, herkesin okumasını istiyorum, herkesin anlayacağı şekilde yazalım, dedim. Çok ideogramlar var tabii. Ebru benim ayrıca ilk okuyucum oldu. Kitap çıktı, sonra profesörlük tezi olarak verdik. Sedat Bey yine jürimdeydi, yine Ankaralı bir jüri, İstanbul'dan bir tek Bahadır Bey vardı.



1973, Elazığ - Değirmentepe kazısından...

— *Ve 1973 yılında profesör oldunuz.*
— Evet. Fakülte kurulunda profesörlüğüm hakkında konuşulurken ben kütüphane odasında sonucu sabırsızlıkla bekliyordum. Kapı açıldı, arkeologlar dışarı çıktı ve profesörlük payesini aldığım söylendi. Prehistoryacı Prof. Ufuk Esin de o arkeologların arasındaydı. Esin bana, "Çok ilginç, bu toplantıda bütün Türkologlar senin lehinde konuştular" dedi. Bir anlamda "milliyetçi-muhafazakâr" kesim senin lehine konuştu demeye getirdi. Ben de "Onlar benim dostlarım," dedim. Prof. Muharrem Ergin, Prof. İbrahim Kafesoğlu, İslam öncesi Türklerde hükümdar karısı "Hatun" hakkında pek çok bilgi vermişti bana. Çalışmalarımı yakından izlemişlerdi. Altı-yedi yıl benimseyemedim profesörlüğü. Ders programlarında büyük bir değişiklik olmadı ama "Hitit Sanatı", "Hititçe Metinler" ve "Kültepe Koloni Çağı Dönemi Kültür Tarihi", "Hitit Mühürcülüğü" derslerini programa ilave ettim.

— *1973 yılında Değirmentepe kazısına katıldınız sanırım.*
— 1973 yılı önemli bir yıldı. Keban Barajı kazıları bitmek üzereydi, çünkü baraj su ile dolacaktı. Doç. Dr. Refik Duru, Değirmentepe höyüğünü kazıyordu. Rica ettim, beni de kazı ekibine dahil etti. Her ne kadar hocalarıma söz vermiş olsam da kazı tecrübem gelişsin istiyordum. Değirmentepe'de Altınova kültürünü gördüm, sonra Şemsiyetepe'de kazıya başladığımda bu deneyimim işime yaradı; Keban'da da Değirmentepe'de gördüğüm malzemenin çıkması... Bir ay kalmayı planlıyordum kazıda. İlk iki hafta çok iyi geçti. Ancak sonra bir rahatsızlandım, ateşim düşmüyor, korkunç bir şey. Doktor yok, en yakın yer uzak mesafede, sürekli ateş içinde yatıyorum. Mahvoldum, kilo kaybediyorum ve ne yapacağımızı bilmiyoruz.

— *Neden?*
— Bilmiyorduk işte önce. Birkaç gün yüksek ateşle yattıktan sonra, hiç unutmuyorum bir gün, Tepecik kazı ekibinden Dr. Ufuk Esin, Dr. Güven Arsebük ve mimar Alpaslan Koyunlu

bir ciple geldi; kamp evimiz İlemil Köyü'ndeydi, beni alıp Elazığ Devlet Hastanesi'ne götürdüler. Meğerse besin zehirlenmesiymiş. Hemen Diyarbakır üzerinden uçakla İstanbul'a döndüm. Şimdi Klasik Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Haluk Abbasoğlu'nun kardeşi Semir Abbasoğlu doktorum, muayene etti, ben 45 kiloya düşmüşüm, besin zehirlenmesi yüzünden böyle olmuşum. Benim arkamdan iki kişi daha hastalandı. Berbat haldeydim, tedavim İstanbul'da da sürdü.

— *Bayağı sıkıntılı bir dönem geçirmişsiniz.*
— Tabii...

— *Türk arkeolojisi için çok önemli bir insandan, Refik Duru'dan bahsedelim biraz. Burdur'daki Kuruçay Höyüğü ve Bademağacı, Gaziantep Yesemek ve Tilmen höyük onun kazılarından bazıları... Sizin çok iyi dostunuz, sevdiğiniz bir insan.*
— Refik Duru, Yalnız 28 sene fakültede beraber çalıştığım meslek arkadaşım değil, benim en kötü günlerimde yanımda olmuş bir dostumdur. Taşikardiler geçirdiğim günleri anlattım, sonra Almanya'dan döndüğümde benim doçentlik tezimin bütün daktilolarını yapmıştır. Almanya'ya her gidişimde, –ki o zaman yataklı trenle gider gelirdik– Refik oğlumu alır, –o zamanlar küçüktü, beraber yemek yerler, beni beklerler– karşılamaya gelir; hayatımızın bir parçasıdır. Arada bir tartışmalarımız olmuştur ama kavgaya, küslüğe varan hiçbir şey olmamıştır. Ben onu çok takdir ederim, Refik Bey'e gereken değer bence verilmedi. Bilimsel kafası, dürüstlüğü, çalışkanlığı, sorumluluğu, ne yazık ki bizim kendi camiamızda da bilinmedi, en acısı Türk toplumunun tanımaması... Her şeyiyle yetkin, iyi bir bilim adamı, hoca... Düsturu dürüstlüktür, işine çok sadık, kazı tekniği mükemmel, kazıdan sonra hemen yayınlarını yapar. Hiç kimse onun kadar çabuk yayın yapmaz, o dokümanı dünyaya verir, saklamaz. Benim kendimde en çok tenkit ettiğim taraf şu; sevdiğim şeyleri yazıyorum, yazmaktan zevk alıyorum, aktarmaktan zevk alıyorum. Aktarmak başka bir şey; tanıtmak, sevdirmek, ilgi



Refik Duru ile köşkün bahçesinde.

uyandırmak... Derste yaptığım konuları kitaplaştırdım, mutluyum, Şemsiyetepe'yi hâlâ yayınlayamadım mesela. Kısa raporlar var, nihai rapor yok. Oysa o, hepimizden önce yapmıştır raporlarını.

— *Kazısı da çok disiplinliymiş.*
— Tabii her şeyde disiplinlidir, derslerinde de. Bizim tanışmamız 1959'un Eylül'ünde ya da Ekim'inde... 43 senelik arkadaşım. Ben onu çok seven kadınlardan biri olduğumu söyleyebilirim. Refik Bey'i çok seven üç kadından biri... Tabii ki onu en çok seven kızı Başak. Hoş bir erkek olarak onunla ilgilenen birçok insan oldu, ilgilenmekte olan da vardır. Refik, büyük aşkını Başak'a vermiştir. Refik'i seven kadınlar arasında kendimi ikinci sıraya koyuyorum, belki egosantrik olduğum için... Ama tabii ki Refik'i çok seven, benim de talebem, Refik'in de talebesi, meslektaşımız Gülsün Umurtak var. Ayrıca unutmayalım, dördüncü kadın; çok iyi arkadaşı olan, çok seven Zafer Hanım. Bizim fakültenin, Klasik Arkeoloji Bölümündeki kütüphanenin meleği, herkese yardım eden Zafer Ertaş. Belki çok sık görüşmüyoruz Refik Bey'le ama birbirimize sevgimiz baki her zaman. Senin hocan olmuş muydu?

— *Hayır hocam. Semavi Eyice, Ufuk Esin, siz, Güven Arsebük, Haluk Abbasoğlu, Elif Tül Tulunay, sonra Müller-Wiener. Müller-Wiener, mimarlık dersine gelmişti...*
— Ne hoş adamdı. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde en çok sevdiğim insanlardandı; kültürü, dünyaya bakışı başkaydı. Enstitüde çalışırken gelir görür, iyi Fransızca bilir... Muhabir üyesi olmama rağmen, özel salonda değil okuma salonunda gençlerle beraber otururum.

— *İmtiyaz istemiyorsunuz.*
— Hayır hiçbir zaman. Benim evime geldi, karısını da çok severdim. Bizim aramızda müthiş bir dostluk kuruldu. Beni muhabir üye yapan odur.

— *Muhabir üye nedir?*
— Berlin Alman Arkeoloji Enstütisü'nün "muhabir üyesi" honorifik (onurlandırıcı) bir unvan; "esas üye" bütün toplantılara katılır, söz sahibi üyedir. Örneğin Sedat Alp, Semavi Eyice, Nuşin Asgari, Tahsin Özgüç esas üyelerden. Sevgili Ali Dinçol, CV'mi yazdı, teklif edildim ama ben reddedildim ve müthiş bozuldum tabii, üstelik benim istediğim bir şey de değildi, muhabir üye olayım ya da olmayayım, hiç de umurumda değil. Yıl 1978.

— *Nedenini bilmiyorsunuz?*
— Bilimsel hüviyetimi kâfi görmediler, sandım. Türkiye'den şunlar şunlar muhabir üye olsun deniyor, hayır, diyorlar. Kitabı olmayanlar da üye oluyor. Kadınlar kitabını da yazmışım, makalelerim var. Müller-Wiener, reddedildi deyince, benim istemediğim bir şeyi neden yapıyorlar, zaten Türk Tarih Kurumu üyesiyim, istemiyorum ki, dedim. Bir iki ay geçti, bir tarih kongresi oldu, çok hoştu, bildirim var ve Ankara'da Raci Bey harika bir davet yaptı. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin salonunda harika bir kokteyl verdi, kongre üyeleri de orada. Eğleniyoruz, yemekler, İnci Bayburtluoğlu, danslar, müzik. Müller-Wiener geldi yanıma, ben adamı bir güzel paparaladım, istemiyorum, neden böyle yaptınız, diye... "Ben ısrar edeceğim, Türkiye, Nijerya, dünyanın her yerinden klasik arkeologları üye yapıyorlar, sebep bu, sizin yetersizliğinizden değil", dedi. Fransızca konuşuyoruz. Çok hoş, klas adamdı, II. Cihan Harbi'nde bahriyeliymiş, Fransa'da esir kaldığı için çok güzel Fransızca biliyordu. Sonunda, 1979'da muhabir üye olduk. Prof. Otten, çok güzel korumuş, Türkiye'ye çok hizmet etti, demiş. Mutlu oldum tabii, hoş bir şeydi. O sene evde küçük bir davet yaptım, Zafer (Ertaş), Refik (Duru) vardı, Müller-Wiener'le karısı geldiler. Şükriye Dikmen'in yaptığı portremi görünce çok hoşuna gitti, Müller Wiener'in. Çok başka bir insandı, "sizin ekspresyonunuzu bu kadar güzel veren başka bir ressam olamaz" dedi.

— Türkiye'yi çok seven, çok güzel kitaplar yazmış bir hocaydı, ayrıca hocalığı da çok üst düzeydi.

— Biliyorsun, senin de hocan olmuştu. Bir gün Türk İslam Eserleri Müzesi'nde, "Le Corbusier" sergisi olmuştu; Prof. Şerare Yetkin, Zafer birlikte sergiye gittik. Desenleri gelmişti Corbusier'nin, ağzımız açık geziyoruz. Müller-Wiener geldi ve önümde diz çöküp romantik şeyler söyledi, dilim tutuldu, ne yapacağımı bilemedim ve her zaman espriler yapan bu kadın hiçbir şey söyleyemedi. Emekli oldu, 1988 yılıydı sanırım, Boğaz'da, Almanların yazlık yerinde veda partisi oldu. Aradan yine birkaç sene geçti. Alman Arkeoloji'de bir konferansa geldi. O yaz Orta Asya'da büyük bir gezi yapmış, benim dikkatimi bir şey çekti; yanakları müthiş kırmızı... Doktor kızıyım, ben hiç iyi görmüyorum, dedim. 39-40 derecede dolaşmışlar, doğru düzgün yemek yememişler. Bu kırmızı yanaklar kalpten olabilir, hiç hoşuma gitmedi, dedim. İki gün sonra telefonda vefat ettiği haberi geldi. Nasıl perişan ol-



1976 yılında Anıtkabir'deki tören sırasında. TTK'na üyelik töreni için saygı duruşu, solunda Nimet Özgüç, sağında Uluğ İyidemir, başkansa Enver Ziya Karal.

dum, nasıl üzüldüm anlatamam. Enstitüden sekreterler haber verdi. Müller-Wiener'in bir kızının adı Melek'ti, Türkiye'yi çok seven bir insandı.

— *Biraz evvel Türk Tarih Kurumu üyeliğinizden söz ettiniz, araya girmedim.* TTK'*na ne zaman üye olmuştunuz?*
— Bir dönem TTK üyesiydim; 1975 yılında, tam oğlumun doğum gününde, 23 Nisan'da bana bir mektup geldi. Mektubu, yani TTK üyesi olduğumu bildiren haberi aldığımda müthiş mutlu oldum tabii. Zevkimden uçtum, çok sevindim. Arif Bey'in bir nevi vasiyeti olduğunu tahmin ediyorum, Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Bahadır Bey, teklif etmiş beni. Bir partiyle kutlayalım, dedik. Ben Atatürk'ün kurumuna muhabir üye oluyorum, benim için bundan daha şerefli bir şey olamaz. "Eski Anadolu'da Kadın" kitabım var o zaman, makalelerim var, "Hitit Mimarlığı" kitabım yayınlanmamış, daha hazırlıyorum ama senato biliyordu. Mektupta, "bir sene sonra merasim yapılacak", diyordu. Ben en sevdiğim arkadaşlarıma haber verdim, Adnan-Sevim Pekman, Zafer, Refik, Somay (Onurkan) –menekşe gözlü der-



TTK üyesi olduğu gün. Soldan ikinci Prof. Mebrure Tosun, üçüncü Prof. Nimet Özgüç, yanında Prof. Jale İnan.

dim ona, hâlâ da derim–, Ekrem Bey de o esnada İstanbul'da. 1975 yılının Mayıs ya da Haziran ayında biz bunu Kulis Bar'da kutladık. Abdi İpekçi'de, Jorj'un yeri, İstanbul'un ilk güzel barlarından... Şimdi Beyoğlu'nda Atlas Pasajı'nda malum, eski havası yok! Neyse akşam yemeği yiyeceğiz. Hepimiz gayet şık giyindik; Ekrem Bey çok şık, Adnan Pekman İngiliz lordları gibidir hep, Refik öyle, hepimiz şık. Yemek yedik ve sonra bir coştuk... Jorj da bize izin verdi, dans ettik, beni eskiden beri tanır, dünya şekeri adam. Yalnız ben değil, hepimiz çok hareketliydik, ama ben hep başı çekerdim. Bir sene sonra, 1976'da davetli olarak Ankara'ya gittim.

— *Beratınızı almaya...*
— Evet. Tören yapıldı, yemin metnini okudum. Anıtkabir'e gittik, saygı duruşunda bulunduk. O akşam da kutlama yapıldı. Yemekte herkes Atatürk'le ilgili anılarını anlatıyor. Benim de çocukluk anım var. Annemle babam Fenerbahçe'de bir yere gittiler, danslı bir yer, Atatürk gelecek diye... Arkadan da biz, Recep Ağa'nın arabasıyla gittik. Karşılıklı iki sıra oturulur.

— *Hasır araba mı?*
— Hayır efendim, sen hayalinde göremezsin. Nedim Günsür'ün resimlerinde vardır, karşılıklı iki sıra, otursun, talika denirdi galiba. Atatürk'ü bir camın arkasından, içeri girmeden gördüm ve hiç unutmuyorum. Gözlerini unutamıyorum, çok uzaktan gördüm ama. Sonra tabii ki çok daha acı, Erenköy Kız Lisesi'ndeyken cenaze törenine katıldık. Katafalkın önünden geçtik zırlaya zırlaya. Ölümünden sonra büyük katafalk açılmıştı, saygı duruşunda, gözleri yaşlı, hüzünlü, tığ gibi genç subaylar. Biz de saygı duruşu yaptık. TTK'nda ben bu anımı anlattım.

— *Beratınızı aldınız, büyük gurur duydunuz.*
— Tabii. Ankara'daki törenden sonra Boğazköy ve Yazılı-

kaya'ya gittik. Galiba Önder Bey'le gitmiştik, benim kırmızı renoyla. Gülsün Omurtak vardı, talebeydi; Cenk Alpak, Arkeoloji Eski Şark Müzesi uzmanlarından Zeynep Kızıltan, Andreas Müller Karpe'nin eşi Vuslat, Nermin-Haldun Yaşaroğlu dostlarım ve daha başkalarıyla Yazılıkaya, Boğazköy gezildi. Yazılıkaya'da C odası vardır, oradan çıktık, doğusunda koruluğa doğru ilerliyoruz. Yanımda Cenk –çok sevdiğim bir öğrencimdi, çok filozof bir insan, arkeolojiyi ona ben sevdirdim, çok mutluyum o konuda ama çok erken kaybettik, 45 yaşında by pass'tan sonra gitti– iniyoruz, ağaçların üzerinde kuru yapraklar da var, yeni tomurcuklar da... Bak Cenk, dedim, kutsal koruluğun ne olduğunu şimdi anlıyorum, herhalde ne kadar etkilemiş o zamanın insanlarını da...

— *Büyülü bir orman...*
— Evet. Oradan, hadi Eskiyapar'a da gidelim, dedim, çok yakın çünkü. Biz hep beraber arabalara bindik, gittik, Eskiyapar'ı çocuklara göstereceğim.

— *Gezdireceksiniz. Kazı sezonu da değil.*
— Evet, Eskiyapar'da, kazıda bir şey gözükmez, ilginç bir kazı ama bir sezon geçti mi her şey mahvoluyor. Bütün malzeme müzelerde, bir baktık kazı evi açık ve şenlikli. Bir bakayım Raci Bey orada, öğlen yemeği, sofralar kurulmuş. Bir de mahalli gelin. Düğün mü ne vardı? Dönüşte Ankara'da Hitit Müzesi'ni gezdik, yine ben anlattım, sorular sordum, bilmeyenleri paparaladım. Beratımı da aldım, son derece mutluyum. TTK'ndan bana bir sürü güzel kitap gelmeye başladı, hiç hasislik yoktu. Atatürk'ün kurumuna muhabir üye olmanın verdiği manevi hazzın dışında kütüphanem zenginleşti. Ermeni olayıyla ilgili yayınlar, yedi kitap geldi mesela. Çok hayret ettiğim bir şeydir, o açık oturumlarda, hiç bu kitaplardan bahsedilmiyor. Okumayan bir toplumuz. TDK'nda çok kitap vardı oysa. Sahamın dışında, ama her aydın kişiyi, Türkiye'yi benimsemiş kişiyi ilgilendirecek kitaplar. Doğ-

ru şeyleri bilmemiz gerekiyor. Her zaman baştan sona okumaya fırsat bulamadım tabii, ama zaman zaman karıştırdım konumun dışındakileri de...

— *Bu ülke için idealist bir şekilde çalıştığınız için –çok az paralarla bu iş ancak misyon olarak görülürse yapılır, siz de böyle yaklaşanlardandınız– manevi açıdan tatmin edilmiş, gururlanmıştınız en azından. Sonra 12 Eylül 1980 geldi ve siz de darbe yiyerek çıkarıldınız, değil mi?*

— Evet. TTK ve Türk Dil Kurumu (TDK) likide edildi, Kenan Paşa'nın gazabına uğradık, bizi de otomatikman attılar. Sonra hiç ilişkim olmadı. Evren'den hiç hoşlanmıyorum, Türkiye'yi bu kadar geriye götüren kişilerden bana göre. Türkiye'de 1980'den bu yana arkeolojiye büyük darbe vuruldu. En önemli darbeyi TTK ile Türk Dil Kurumu'na vurdular. Tarih Kurumu devletleştirildiği dakikada bitti ama ondan evvel de Tarih Kurumu, çok açık söyleyelim, Ankara'nın güdümündeydi. Belli kişiler o tarih kurumunun kaynaklarını fevkalade kullandılar. Çok güzel kitaplar yayınlandı arka arkaya, ama o da bir mafyaydı bana sorarsan, öyle gençlere yönelik değildi, hiç fırsat verilmedi. Ama arkeolojiye önem veriliyordu en azından.

— *Eski Türk Tarih Kurumu kapatıldı, yeni bir yapılanmaya gidildi ve bu yapılanmada Eski Çağ tarihçileri yer almadı. Oysa ülke hazineler üzerinde oturuyor.*

— Bu affedilemez bir hata. Tarih Kurumu'nun –ben hâlâ Tarih Kurumu diyorum– yüzünü ağartan arkeologların yayınlarıdır. Kongreler oluyor ve kongrelerin en ilginç seksiyonları (bölümleri) Eski Çağ seksiyonları. Yeniden örgütlenmede üye değiller; çok iyi çalışan bir genç arkeolog kuşağı var, yaptıkları işi iyi yapıyor, yayınlarını ihmal etmiyorlar. Neyse ki rapor yayınlamayı mecbur bırakan Kültür Bakanlığı "Kazı Sonuçları Toplantısı" yapıyor her yıl. Her arkeolog yaptığı işin hesabını veriyor, herkes yarışma içinde adeta; en güzel konuşsun, kazısını en güzel şekilde sunsun diye... Küçük de

olsa, büyük de olsa kazıyı yapan, kazısının raporunu yazmak zorunda. Sempozyum sonuçları her sene yayımlanıyor. Kültür Bakanlığı'nın yaptığı en olumlu işlerden... Araştırmalar, sunumlar, arkeometri, bütün bu tebliğlerin basılması... Arkeolojide Türkiye'deki en büyük olay bu artık. Ve bu genç arkeologlardan hiçbiri Türk Tarih Kurumu'na üye değil, düşünebiliyor musun?

— *Oysa yurtdışında minicik tarihi bir keşif sahibi göklere çıkarılıyor, imkânlar tanınıyor. Acaba bu tavır da kültür mirasına tavırlı bakmak mı var? Bir zamanlar bir parti Osmanlı'yı araştıralım, eskiler, Bizans, Roma yeter artık, gibi dahiyane laflar ediyordu. Ki bu sizin de çok sık duyduğunuz cümlelerdendir, eminim.*
— Öyle, bir kompleks söz konusu ve ben bunu anlamıyorum. Toplumun bir kesiminin yaygın kompleksi bu. Ve son derece gereksiz... Osmanlı tarihini ve kültürünü hepimiz önemsiyoruz. Osmanlı kültürü eskiden hiçbir şey almadı mı? O muhteşem Osmanlı kültürü anıtsal bir sentez değil mi? Osmanlı'nın muhteşemliği, daha evvelinden aldıkları inkâr edilemez ki... Bir uygarlık nasıl olur da birden ortaya çıkar? Kültür tarihinde böyle şey görülmemiştir.

— *Aslında Atatürk'ün kurduğu kurum Atatürk'ün yaklaşımına da ters davranıyor. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarih bilincini ve araştırmacılığını düşünürsek... Atatürk, kültürün, tarihin sürekliğinin bilincindeydi.*
— Atatürk, tarih ve kültür sürekliliği olgusunu doruğuna ulaştırmıştı. Türk olma bilinci ve kişiliğiyle bu olguyu dünya karşısında da dile getirmişti. Artık bu çizgi terk edildiği gibi, Atatürk'ten bahsetmenin de anlamı kalmadı, çünkü herkes Atatürkçü. Son zamanlarda Atatürkçülük de Kemalizm de yok oluyor, inkâr ediliyor, Atatürk'ün kendisi de yavaş yavaş yok olacak. Ve yalnız hataları ortaya çıkacak, ben bunu hissediyorum. Bakarsanız, aklı başında insanların Atatürk'ü put ya da tabu olarak görmediğini anlarsınız, onun

değerini, felsefesini, milliyetçiliğini anlayanlar Türkiye'nin gerçek kurtarıcısının, beyin kurtarıcısının Atatürk olduğunun farkında.

— *1970'ler, sanat çevresiyle tanıştığınız, iç içe olduğunuz ve sizin hep dile getirdiğiniz bir dönem. Teşvikiye'ye taşındınız ve farklı bir ortama girdiniz...*
— Ben Teşvikiye'de 19 sene oturdum, hem mesleğimi, hocalığımı çok güzel sürdürüyorum, hem Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne çok sık gidiyorum, hem de kültürel olarak çok aktifim. 1971 ile 1990 arası resim tutkum var. Ressamlarla tanışma, resim satın alma... Çağdaş Türk sanatının içine girdim. Zaten İstanbul'da ilk sanat galerileri bu dönemde kurulmaya başladı. Akademik çevreden dostlarımın yanında sanatçı arkadaşlarım da olmaya başladı. Pek çok ressamla bu dönemde tanıştım. Başta ilk sanat galerisi sahiplerinden olan Melda Kaptana; ki benim çocukluk arkadaşımdı. Galerisi ekoldü, bir sanat kulübüydü. Teşvikiye çevresinin ilk sanat galerisiydi. Şu anda hatırladığım kadarıyla Orhan Peker, Avni Arbaş, Berna ve İsmail Türemen, Burhan Uygur, Muzaffer Akyol, Mübin Orhon, Burhan Temel ve Füreyya Koral'ın yapıtları sergilendi burada. Ben bu ressamlarla tanıştım, dost oldum. Günaşırı giderdim galeriye, orada oturur sanatçılarla tartışırdık. Türk resmi üzerine konuşurduk. Melda'nın galerisinden sonra Teşvikiye'de ikinci sanat galerisi, Maçka Sanat Galerisi, Rabia Çapa tarafından açıldı. Melda Kaptana, Bodrum'a yerleşmeden önce bu galeride yıllarca son derece eğitici sergiler düzenlendi. Rabia Çapa ile de dostluğumuz burada gelişti.

— *Orhan Peker, en sevdiğim ressamlardan...*
— Orhan Peker'i 1970'lerin başında, Melda Kaptana, galerisindeki sergisinde tanıştırdı.

— *Sizin portrenizi yapan ressamlar da var.*
— Evet. Berna Türemen ve Şükriye Dikmen. İkisi de iki ay-

rı üslup, ben Şükriye Dikmen'in portresinde kazıdan yeni gelmişim, yemenim başımda, yanmışım.

— *Poz verdiniz tabii...*
— Evet, tabii, Şükriye Dikmen, yakın arkadaşım Zafer'in (Ertaş) çocukluk arkadaşı, hemen oturttu beni. Birkaç saat poz verdim, 1973'tü galiba, Değirmentepe'den döndükten sonra... Poz verirken Mendelssohn'un keman konçertosu çalıyordu, ben de o müziği aldım sonra. Sevgili dostum Berna Türemen'in portresinde Hitit öğeleriyle Puduhepa gibiyim. O da benim başka yönümü yansıtıyor. Sonra Hadi Olca'nın Nişantaşı'ndaki Akademi Kitabevi... Gerçekten de bir kültür merkeziydi. O imza günleri... Çok renkli geçerdi. Hadi Bey, konuklarını zevkli kokteyllerle karşılardı. Uğur Mumcu'yu da orada tanıdım.

— *Şişli Terakki'de liseyi okurken karşı kaldırımdaki Akademi Kitabevi'ne ben de sık uğrardım hocam, gerçekten çok*



Uğur Mumcu ile Harbiye Tiyatroları'nda.

farklı bir ortam vardı, gençlere çok yardımcı olan çalışanlarını hatırlıyorum, kültür ortamı hissediliyordu. En sevdiğim yerlerdendi. Uğur Mumcu'ya dönersek...

— Bir sürü hoş insan vardı, Hadi Bey'in hayatımda çok büyük rolü var, benim iki kitabımın, imza günü yapılmıştı orada, hiç unutmam. Mesela Selçuk Özer adlı oyuncu bir bey benim, "Eski Anadolu'da Kadın" ve "Hitit Mimarlığı" kitaplarımı satın aldı o gün, hiç unutmam, çok şaşırmıştım... Yani demek farklı alanlarda da ilgi duyan var diye... Uğur Mumcu'yu da orada tanıdım elbette. O tarihlerde Uğur Mumcu'yla İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nın Gençlik Günleri'nde verdiği bir konferansta tekrar karşılaştım. Onun konferansının ardından benim bir konferansım vardı. Biraz sohbet ettik. "Eski Anadolu'da Kadın" adlı kitabımı hediye ettim kendisine. Mumcu'nun bütün kitapları imzalı olarak var bende ve o kitapları büyük bir titizlikle torunlarım için saklıyorum. Uğur Mumcu araştırmacı-gazeteciliğin en güzel



Berna ve İsmail Türemen'le, ressam Zehra Say şerefine yapılan resepsiyonda. Yıl 1983.

örneklerinden birini verdi. Zekâsı, ileri görüşlülüğü ve sonsuz mizah ifadesiyle kaleme aldığı yazılarını ne kadar özlediğimi bilemezsin...

— *Herkes özlüyor hocam.*
— Ve yıkıldım ölüm haberini aldığımda, hâlâ başucu kitaplarım arasında iki kitabı var, söylemiştim. Çok seviyordum yazılarını... İşte böyle bir sanat ve kültür ortamıydı 1970'ler... Bizim tarafta oturanlar eğleniyoruz, hepimiz genciz, keyifli günlerimiz oluyor. Çalkantılı dönem de bitmemişti üniversitede. Fakülte karmakarışık... Evde komik toplantılar yaparız, Raci Bey, Kemal Balkan gelir. Zafer Ertaş, Revza Ozil, Nuşin Asgari, Tülay Ergil –bir arkeolog, sanat tarihçisi, İstanbul Müzesi'nde uzman olarak çalışıyordu– arkeologlar grubu.

— *Siz herhalde arkeologlar arasından en çok eğlenenler arasındasınız?*
— Nuşin, Tülay, Revza çok eğlenirdik. Bir de yakınım olarak, çok sevdiğim, kuzin gibi artık, Prof. Ahmet Caferoğlu'nun kızı Nazan. Şimdi Nazan Ölçer.

— *Türk İslam Eserleri Müzesi Müdiresi, çok hoş, çok kültürlü, müzede çok güzel çalışmalar yapan Nazan Ölçer... O da eğlence grubunuzda?*
— Caferoğlu ile ailece tanışıyoruz. İşin ilginç tarafı, Caferoğlu, Türkoloji'den talebesi Suzan Hanım'la evlendiği zamanı, Suzan Hanım'ın hamileliğini hatırlıyorum, daha fakülteden mezun değildim. 1940'lı yılların başı, sonra tabii kızı oldu, ahbaplık devam etti, Nazan gitti, Almanya'da güzel tahsil yaptı, kibar bir insanla evlendi: Mete Tapan, hep dostum oldu. Hoş bir oğlu vardır, Çınar, şimdi evli, iki çocuğu var, yani Nazan'ın torunları. Dostluklarımız devam etti hep. Annem Dağıstan pilavları yapar, Caferoğlu gelirdi, Nazan'la şöyle tanıştık, tabii arada yaş farkımız var ama benim genç arkadaşlarımdan...

— *Nasıl tanıştınız?*
— Şöyle, Caferoğlu'nun 70. yaş, emeklilik partisi oldu. Çok güzel bir gece, Muharrem Bey'le (Ergin) beraber gittik, o gün Nazan'ı da tanıdım. Meslek yakınlığı var, sanat tarihçisi, etnolog, bilmediği yok. Hemen sevdik birbirimizi tabii, dostluğumuz gelişti. Nazan'ın çok güzel evi vardı, çok da girgin, hoş. Çok güçlü bir kadın, müzede çalışıyor, inanılmazdı, 1970'lerin başında Kültür Bakanlığı o zaman sağın elindeyken, yeğen Koraltan dönemi, muzırlık yapan inanılmaz tipler vardı. Eskiden müze, medresedeydi, o müzede Nazan'ın nasıl çalıştığını, o kocaman eski Selçuk bakır kazanlarını güzel minik elleriyle yüksünmeden tel fırçalarla temizlediğini hiç unutmuyorum. Şimdiki müze ona ve her zaman çok iyi davrandığı meslek arkadaşlarına çok şey borçlu, onun sayesinde bu halde.

— *Evet, çok büyük bir kazanç...*
— Nazan senede bir evinde güzel davetler yapardı. Raci Bey, Ankara'dan gelir; gazeteci Hüseyin Baş vardı, öğretim üyesi iletişimci arkadaşımız; Ergin Ertem, Hüseyin Baş'la ayrılmaz ikili Ergin; bir sürü ressam, başta Alaaddin Aksoy... Nuşin Asgari gelir sonra. 25 sene evvel bu. Birinde ben büyük bir terbiyesizlik yaptım ama kendimden geçtim, kendime hakim olamadım.

— *Ne yaptınız hocam?*
— Yazılıkaya, yani Hitit Yazılıkayası, ben Friglerin Yazılıkayasına Midas Şehri derim, Yazılıkaya demem. Yazılıkaya'ya Madam Masson (Emilia) gelmiş; tanrı ve tanrıçalar geçişinin önündeki hiyerogliflerin üzerine lateks koyup mahvetmişti orayı. Yazılıkaya'yı tahrip etti, lateksler taşın üzerindeki dokuyu da çıkarıyor... Kopyasını tahrip ederek alınca bilim dünyası karıştı tabii, çok kızdık hepimiz. Raci Bey, çok tuttu bu hanımı. Peter Neve, baştan yumuşaktı, sonra müthiş kızdı. Madam Masson, bir daha gelemiyor bilimsel çalışma yapmaya... Müthiş bir kadın o da, bir tip, ben

Raci Bey'e o kadar kızdım ki. Nazan'ın evindeyiz. Raci Bey'in orada olduğunu bilmiyorum, kendi müzesi için çok çalıştı, inkâr edemeyiz, Anadolu Medeniyetleri Müzesi çok güzel bir müze. Tenkit edenler de oldu ama bana sıcak geliyor. Peter'e de Raci Bey'e de çok kızgınım. O gün davette Raci Bey'i görünce müthiş içerledim; sen ne yaptın, nasıl izin verdin, diye... Masson, Güterbock'la Laroche'un aleyhine de yazı yazmıştı, onlar da ona karşı kitaplar yazdı ve bu iş bilimsel kavgaya dönüştü. Laroche, Masson'un hocası... Benim içerlemem bu iznin verilmesine, eserlerin tahrip edilmesine...

— *Size Eskiyapar'da fırınların araştırması için izin vermemişti, çifte standart...*
— O kadar kızdım ki görünce hiç yüz vermedim, o da beni sever, "kız mız", diyor yine. O kadar içerlemişim ki... Nazan'ın evinde yerde uzun, saplı, Bakara gülleri var, kırmızı, al birini Raci Bey'in yüzüne vur, dikenli güller, yüzünden kanlar aksın. Sonra başladım ağlamaya. Pişman da oldum, Allahtan çok olgun bir insan da Raci Bey bana içerlemedi, hep dostluğu devam etti.

— *Nazan Hanım ne yaptı?*
— Ev sahibi, şaşırdı tabii, hepimizi idare ediyor. Nuşin Asgari küçük dilini yuttu. Sonra uzandım yukarıda, ağladım kendime geldim. Yapmamam gerekiyordu. Unutulmuyor bu, her vesileyle de hatırlatılıyor. Raci Bey'le konuşamıyorum şimdi, karısını kaybetmiş, yalnız, çok üzgün... Bazen Thomas Mann'ın bir sözcüğünü hatırlıyorum, zaman zaman kendim için de düşünüyorum. Meşhur "Venedik'te Ölüm" kitabında vardır; "Yaşlılık haysiyetsizlik..." Tek başına kalıyor insan, üzülüyor, ağlıyor, sokağa çıktığında kim bakıyor yüzüne, adam yerine mi konuyorsun?.. Çocukları yanına gitse de ara sıra, yalnız sonuçta. Eskiye dönelim... Sonra yine davetler sürüyor. Bizim evde de toplanılıyor. Bir sefer Nazan büyük bir maskeli balo yaptı.

— Siz çocukluktan itibaren maskeli balolara alışıksınız zaten... Bu sefer ne oldunuz?

— Ne olduğumu anlatacağım, şimdi... Nazan'ın doğum günüydü sanırım. Nazan, çok zevkli, görgülü, güzel bir kadın ayrıca. Çok güzel ödülleri, nişanları var; yaptığı iş inkâr edilmez. Baloda yine aynı kadro, Nuşin, Revza, belki Tülay Ergil, gazeteci Hüseyin Baş. Sanatçılar, sonra Cüneyt Ölçer Bey de vardı o gece baloda. Nazan Hanım'la Mete Tapan evliler tabii. Çok şeker bir insandı Cüneyt Ölçer. İlave edeyim, Madam Masson ondan izin de almıştı tabii.

— Cüneyt Ölçer? Nazan Hanım'ın sonra eşi oldu herhalde.

— Evet. Demirel'in yakın arkadaşı, yüksek inşaat mühendisi, çok iyi bir koleksiyoner, Türk İslam sikkeleri üzerine kitapları da var. Cüneyt Bey, Eski Eserler Müzeler Genel Müdürü, o zaman Anıtlar Müzeler Genel Müdürlüğü değildi adı. Madam Masson ondan izin aldığı için ona da kızgınım. Evvela nasıl gideyim, diye düşündüm. Karmen Miranda olayım, dedim; Güney Amerikalı bir artist, dansöz, şarkıcı, annen bilir. Meksika elbisesi giydim, antika bir pabuç buldum, Karmen Miranda, kafasında türban üzerinde meyveler olan bir tip. En kolayı o, türban yaptım başıma, meyve koyamadım, onun gibi ananaslar taşımadım, çiçek koydum. Rahat bir kıyafet. İçeride, ev sahibemiz harika; Nazan, Marlene Dietrich; siyah pantolon, siyah kolsuz bluz, boynunda kadife kocaman bir gül, fötr bir şapka. Ressam Alaaddin Aksoy gözümün önünden gitmiyor, karısı da var; Aksoy Dante olmuş, karısı da Dulcinea. İkisi çok hoştular. Cüneyt Bey, Allah rahmet eylesin, ekose bir ceket, eski dönemlerin Amerikalıları gibi. Nazan'ın o güzel evinde, merdivenlerin başında Ömer Uluç'un bir tablosu vardı, Joan Collins'in tablosu kocaman, ben istemeyerek –Marlene Dietrich'le alakası yok ama– Nazan'a benzetiyorum. Ben bir Nazan'a, bir tabloya bakıyorum. Ülker Erginsoy da yanımızda. Çok canlı, güzel gecelerdi, hoş konuşmalar oluyordu, resim üzerine... Sonra ben kazılara gittim, uzaklaştım onlardan. Cüneyt Bey ile evlendi Nazan. Çok güzel bir çift

oldular. Çok keyifli, rafine bir adamdı, yeğeni İdil Biret. Ben onlarla tanıdım İdil Biret'i. Sonra Cüneyt Bey hastalandı ve ben Nazan'a ziyarete gittim, 1990'dan evvel. Bir pazar günü, yatakta uzanmış, dünya tatlısı bir adam. Evde birtakım eski tartılar temizleniyor, kütüphane müthiş tabii, Caferoğlu'nun, Nazan'ın, Cüneyt Bey'in. Levent'te harika bir ev. Ben de yardım edeyim dedim, hem konuşuluyor, hem çay içiliyor. Sert bir şey geldi elime. Pişmiş toprak ama yangın geçirmiş, bir Hitit mühürü baskısı. Kilden kapatma.

— *Ne güzel ve ne tesadüf...*
— Ben o mühürü sonra kitabımda yayınladım, verdiler. Tam ismi okuyamadık ama ilginç bir Hitit ismiydi. Bir sakinin, içki dağıtıcısının mührü...

— *Sonra Cüneyt Bey vefat etti.*
— Tabii. Çok üzüldüm. Nazan da bir daha evlenmedi. Şu aralar koptuk, çok severim, insandır, son derece iyi ilişkileri, dostlukları vardır. İyi ilişkisi sayesinde büyük bir iş yaptı Nazan. Naptera tablet meselesini anlatmam lazım. 1956'da Boğazköy'de bulunmuş tabletin bir parçası bizde, ikinci bir parçasını vaktiyle Orta Anadolu, Kapadokya gezisinde bir profesör satın almış. Sonra profesörün karısı satıyor ve Christie'se düşüyor. Nazan, çok takdir edilen bir müzeci olduğu için her zaman genel müdürlükle ilişkileri iyi, hem dil biliyor, hem sosyal. Bu müzayedede tabletin satın alınması için belli bir para ayırdılar, Kültür Bakanlığı bizim çiviyazısı uzmanlarından birini yollamadı ve Nazan gitti. Hatta bizim çiviyazısı uzmanları küplere bindiler. İyi ki gitmemişler. Müzayedede fiyat artıyor, artıyor, Nazan'ın elindeki, Kültür Bakanlığı'nın verdiği para yetmiyor.

— *Eyvah! Tablet Naptera'ya ait dediniz. Naptera kim?*
— Mısır kraliçesi Naptera. Puduhepa'ya yazılmış. Tableti Hititolog Gül Ün tercüme etti, okuyayım çözümünü, ister misin?

— *Evet, lütfen.*

— (Kütüphaneden bulup getiriyor) "Mısır ülkesinin büyük kraliçesi Naptera şöyle der: Hatti ülkesinin büyük kraliçesi kız kardeşim Puduhepa'ya söyle: Ben, kız kardeşin, iyiyim, ülkem iyidir. Sen, kız kardeşim, iyi olasın, ülken iyi olsun. İşte, şimdi ben işittim ki, sen, kız kardeşim bana, benim sağlığımı öğrenmek için yazdın. Sen bana Mısır ülkesi kralı, büyük kral ile kardeşin, Hatti ülkesi kralı, büyük kral arasındaki iyi dostluk ve kardeşlik ilişkileri dolayısıyla yazdın. Güneş tanrısı ve Fırtına tanrısı senin başını yükseltecek, Güneş tanrısı barışı geliştirecek, ve o Mısır ülkesi kralı, büyük kral ile kardeşi, Hatti ülkesi kralı, büyük kral arasındaki kardeşliği ebedileştirecek. Ben kız kardeşimle barış içinde, kardeş olacağım ve öyle kalacağım. İşte sana bir hediye gönderdim, seni, kız kardeşimi, selamlamak için, ve sen, kız kardeşim, bilesin, sana bu hediyeyi, kralın habercisi Parihnawa ile gönderiyorum. Boyun için (bir kolye), saf altından, 12 ipten oluşmuş, ağırlığı 88 şekel, bir adet renkli, deri, iyi kalite maklalu-giysisi, bir adet renkli, deri, iyi kalite gömlek, beş adet renkli, deri, iyi, ince ipten giysi, beş adet renkli, deri, iyi, ince ipten gömlek. Toplam deri giysiler: 12 deri giysi." Ne kadar ilginç değil mi?

— *Evet, ne kadar ayrıntılı. Hocam tablete para yetmeyince ne oldu?*

— Hemen Nazan, o sırada Londra'da olan, yakın arkadaşı Çiğdem Simavi Hanım'ı arıyor, benim param yetmiyor, işte şu kadar daha lazım, diye. Ve Çiğdem Hanım hemen parayı çıkarıyor, o tablet alınıyor, Ankara Müzesi'ne teslim ediliyor.

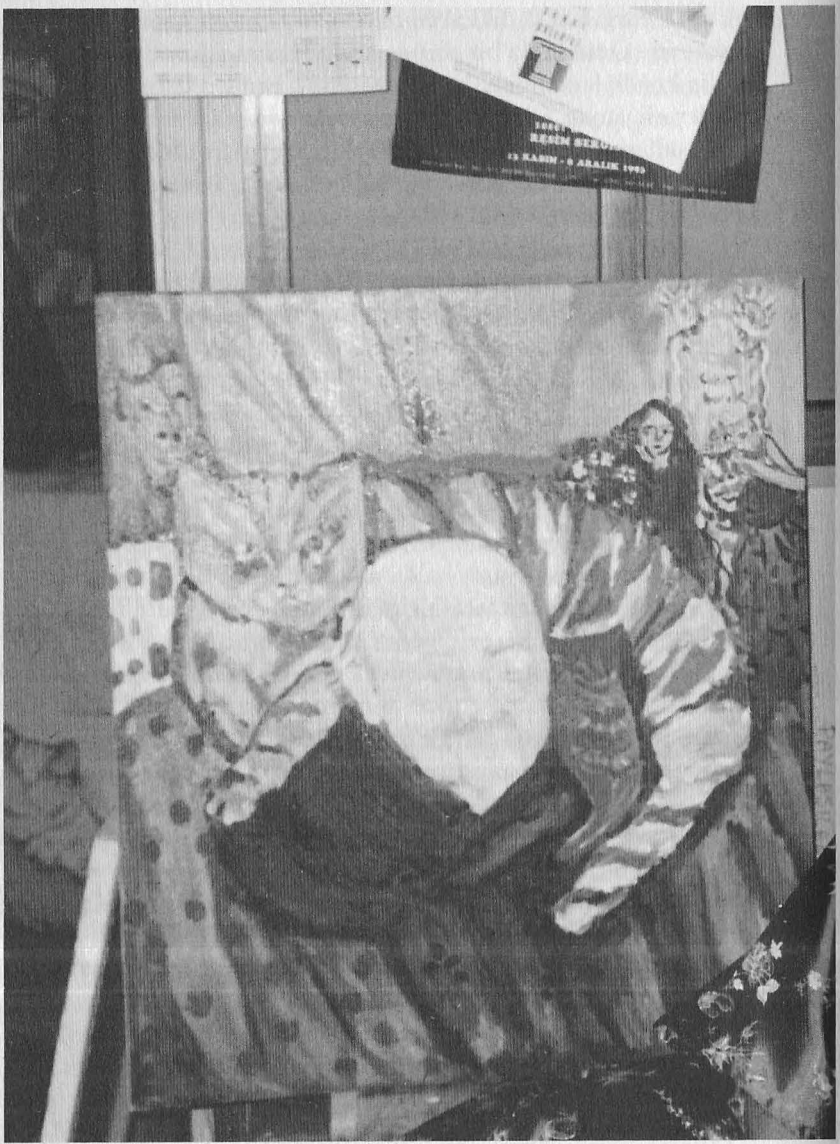
— *İlişkilerin önemi...*

— İşte bu ilişkiler de çok önemli, bir ilim adamının köşesine çekilip yalnız tabletiyle ilgilenmesi, arkeolojik çalışmasına yönelmesiyle iş bitmiyor. En güzel örneklerdendir. Çiğdem Hanım da çok zarif bir kadın, sanata düşkün. Varlıklı olur da vermez. Ben sonra çok ahbap oldum Çiğdem Hanım'la, yine Nazan'ın bir doğum gününde tanıştık. Zihni Bar'daydı,

çok dans ettiğim için dikkatini çekmişim, kim bu hanım diye sormuş. Oradan da bir sürü genç ahbabım oldu. Bir yere çekilip kendiyle kalmak, ben en iyisiyim, benden daha iyisi yok demek yanlış. İçine kapanık bir insan olmadığım için benim ilişkilerim de hep iyi gitti. İnsanlarla sevgi üzerine dostluk kuruldu. Dostluk sevgi, saygı demek zaten. Ben de onlara bol bol Hititleri anlatıyordum.

— *Misyoner yanınız işbaşında... 1970'lerden 1990'lara kadar süren Teşvikiye, sanat dünyasıyla dolu yaşamınızla devam etsek... Bu dönemin sizin hayatınızdaki önemini biraz anlatmıştınız. Ressam Cihat Burak'la dostluğunuz varmış, nasıl tanıştınız?*

— 1968 ya da 1969'da, çok sevdiğim, sanat tarihçisi arkadaşım ve abisi Sadri Bey'le beraber –abisini de çok severim, ressam ve hukukçudur– üçümüz, Cihat Burak'ın bir sergisine gittik. Cihat Bey, Paris'te Utrillo armağanı almıştı. Sergide tabii eserlere ağzım açık kaldı, müthiş bir şey. Bu sergiden kısa bir süre sonra da zaten bizim ilişkimiz dostça bitti. Özgürlüğüme düşkünüm, evliliğe yatkın değilim. Ama aileme çok düşkünümdür bu arada, hem de deli gibi!.. Ressam Mustafa Ayataç'ı da o sergide tanıdım. Sadri Bey'in, Türk resmini sevmemde çok büyük rolü oldu. Cihat Burak sergide bana baktı, ben de gayet süslü bir şeyim. "Ben sizi tanıyorum", dedi. Nereden tanıyorsunuz üstat, dedim. "Siz Bossert'in beyaz çoraplı, beyaz bereli talebesi değil misiniz", dedi. Evet, dedim. "Akademi'de derslere gelmiyor muydunuz? Ben sizi o zaman tanıyordum. Beyaz yün çoraplarınız, spor pabuçlarınız vardı" derken çok büyük dostluk gelişti aramızda. O arada ben Melda Kaptana'nın galerisinde İsmail ve Berna Türemen'i de tanıdım. Hatta İsmail'i ilk gördüğümde ağzım açık kalmıştı, sanki Persepolis'ten fırlamış bir figür. Berna'yla çok büyük dostluk kurduk 1974-75'ten sonra ve aramıza Cihat Burak girdi. Ben ona hayran, o benim o gençlik hallerimi anlatıyor. Keyifle dinliyorum, İsmaillerin evinde toplanıyoruz. Burhan Uygurlar geliyor, gayet neşeli, fakül-



Berna Türemen'in yaptığı, Cihat Burak'ın mor atkılı resmi...

tede türbülanslı yıllar biraz durulur gibi olmuş ama sürüyor. Benim sanatçılar arasında seçtiğim insanlar oldu, Türemenlerle dostluğum hâlâ devam eder, Cihat Bey'i de seviyordum. Hatta ona bir atkı bile ördüm.

— *Atkı mı ördünüz?*
— Pis bir atkı vardı üzerinde, 1978 yılı, yürüyüşten dönmüşüm, 1 Mayıs yürüyüşünden. 1977'de Paris'teydim, oğlum katılır diye çok korktum, Hititolog Hatice Gonnet'nin evinde kalıyorum, yerlerde yattım meraktan. Kocası Toni Gonnet, Fransa'nın en meşhur ressamlarındandır.

— *1 Mayıs 1977'de?*
— Evet. Taksim meydanındaki olaylı 1 Mayıs 1977'yi Fransız televizyonu "İstanbul'da kanlı olaylar" başlığıyla geçti. Oğlum, o tarihte üniversite öğrencisi... Tabii çok telaşlandım, uzun süre haberleşemedim İstanbul'la. Sonra oğlumun bir arkadaşına, Ömer Sile'ye ulaştım ve her şeyin yolunda olduğunu öğrenince rahatladım biraz, ama yaşananlar çok üzücüydü, 38 kişi yaşamını yitirmişti.



1 Mayıs 1978. Dolmabahçe önünde öğretim üyelerinin yürüyüşü.

— Sonra 1 Mayıs 1978'de siz de mi yürüyüşe katıldınız?

— Evet, ben de katıldım. Öğretim üyeleri bir grup oluşturmuştu. İsimleri, hatırladığım kadarıyla Mina Urgan, Murat Sarıca, arkeoloji mezunu Akın Aksoy, yanımda da Hüseyin Kuzu... 1978'in 1 Mayıs'ında kanlı olaylar yaşanmadı, Taksim Meydanı'na yüründü, sendika temsilcileri konuştu, sol liderlerin posterleri açıldı. Polis müdahale etmedi. Ateşli konuşmalar yapıldı, daha sonra herkes dağıldı. Ama ben yine silahlar patlayacak diye çok tedirgin oldum. Teşvikiye'ye kadar yürüdüm. Yorgunluktan bitmiştim. 1 Mayıs, İsmail'in doğum günü... Şık olayım diye çizmeler giymişim, ayaklarım patlamış vaziyette İsmaillere gittim. Harika bir terası var, Maraş sandalyelerini Berna pembe beyaz boyamış, lake gibi, harika bir sofra hazırlamış, küçük bir grubuz ve Cihat Burak da var. Oğlum Emir de Akademi öğrencisi, o da geldi sonra. Uzun uzun oturduk, konuşulurken, Cihat Bey size



Yine 1 Mayıs 1978. Dolmabahçe önünde öğretim üyelerinin yürüyüşü.

bir atkı öreceğim dedim, boynunda pis bir atkı... Mayıs ayındayız, nedir bu, çıkarın, rezil bir şey bu diye çıkardım, attım. Ve ben ona mor atkı ördüm, onu hep taşıdı.

— *Hatırlıyorum mor atkılı resimlerini.*
— Benim ördüğüm atkı. Televizyon karşısında oturup tık tık, haraşo örgüyle atkı ördüm. Bir de Vedat Türkali'ye ördüm bir atkı. Hadi Bey'in Akademi Kitabevi'nde tanışmıştım.

— *O yıllar üniversite açısından çalkantılı ve olayların ardı arkası kesilmeyen yıllar. Siz neler yaşadınız?*
— Evet, olayların sonu gelmiyor, kan dökülüyordu. Aynı yıl, 1978'de iki stajyer doktor öldürüldü İstanbul'da. O genç doktorların ölümü, çok üzücüydü. Katil zanlısı olarak benim ülkücü talebelerden birinin adı geçiyordu. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde büyük bir toplantı yapıldı; üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleri yine büyük bir yürüyüş düzenledi. O dönem dekan Prof. Nurettin Sözen. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden Eminönü'ne kadar yürüdük. Server Tanilli de yanımda yürüyor. Yürüyüş dönüşü hukuk profesörü Ümit Doğanay'ın odasında toplandık. Hukuk profesörü Aydın Aybay da katıldı. Ülkenin hali ve öldürülenler hakkında konuşuyorduk. Gerçekten karanlık günlerdi. Bunu izleyen günlerde Prof. Ümit Doğanay ve Prof. Cahit Tütengil de öldürüldü. Sonra Bedrettin Cömert. Tabii daha başkaları da... İstanbul'da sevgili Server Tanilli vuruldu ve felçli kaldı. Ne yazık ki o güzel bilgilerini Türkiye'de değil, Strasbourg Üniversitesi'nde onun dersini izleyen öğrencilere verdi. Bunlar, kolay kolay unutulacak yıllar değil. Bütün bu insanlar neden öldürüldü? Bu ölümlerin Türkiye'de yaşanan değişimlere ne katkısı oldu? Güzel dostlar, bilim adamları yok oldu ve 1980 cuntası balyoz gibi geldi!..

— *Çok haklısınız hocam... O dönemde sizi en çok etkileyen ressamlar kimlerdi?*
— Anlattım, çok sevdiğim ressamlardan biri Orhan Pe-

ker'di, yakın dostum oldu aynı zamanda. 1978 yılıydı yanılmıyorsam, öğrenciler ve öğretim üyeleriyle birlikte Mayıs ayında Boğazköy-Alacahöyük-Maşat gezisi yaptık. İstanbul'a döndükten hemen sonra, bir telefon geldi. Değerli genç dostum Beral Madra arıyordu. "Orhan Peker, Amerikan Hastanesi'nde, gitmelisin" dedi. Ben derhal, kır çiçekleri alarak hastaneye Orhan'a gittim. Yatıyordu. Başucundaki genç kadın, ilk karısıymış. Orhan'ın elini tuttum. Gözleri sapsarıydı, bana baktı ve dedi ki "Ne güzel yanmışsın, sağlıklı görünüyorsun." Ona dedim ki, her şey düzelecek, bak sana kır çiçekleri getirdim. Böyle kısaca sohbet ettik. Karaciğer kanseriydi Orhan. Onu ziyaretimden bir hafta sonra kaybettik. Orhan Peker büyük dostlarımdan biriydi. Onunla ilgili bir anımı anlatmak isterim. Teşvikiye'de otururken karlı bir kış günü bana gelmişti. Bir kırmızı gülle çıkageldi. Çay ikram ettim. Beşinci katta oturuyordum. O sırada pencereye güvercinler geldi. Orhan Peker bana dedi ki, "Bak ben öldüğüm zaman ruhum sana bu kuşlarla gelecek!.." Bunu bana söylediğinde hasta değildi. Bu sözleri bana şaka gibi geldi. Yıllar sonra Bahariye'deki evimin pencerelerine yine kuşlar geliyor. Ama şimdi gelenler, kumru. Bu kumrular, bana hep Orhan Peker'i hatırlatıyor... Sonra Berna ve İsmail Türemen çiftinin resimlerini çok severim. Şükriye Dikmen'le de güzel bir dostluğum gelişti. Güzel Sanatlar Akademisi'nden de çok arkadaşım vardı. Sanat eleştirmeni ve sanat tarihçisi Sezer Tansuğ da yakın arkadaşımdı. Tabii oğlumun resimlerini çok seviyorum, evimden de belli, gelinim Nihal de çok güzel resim yapar, –birlikte Akademi'den mezun olup, Floransa'ya gittiler– ne yazık ki şimdi çok az resim yapıyor gelinim.

— *Floransa?*

— Oğlum İtalya'ya İtalyan araştırma bursuyla gitti, iki seneliğine, IDGSA/UESYO Grafik Tasarım mezunuydu, dört sene kaldılar orada, Floransa Akademisi'nde resim eğitimi aldı, Nihal de ikinci diplomasını alıp restorasyondan mezun oldu. O zamanlar Sabri Berkel, Dinçer Erimez, Edip Hakkı Kö-

seoğlu, Yurdaer Altıntaş, Bülent Erkmen gibi çok iyi hocaları vardı. Ben Milano yerine Floransa'ya gidin çocuklar dedim, zaten oraya gidince resim çalışmamak mümkün değil. Bursun haberini de sanat tarihçisi arkadaşım Özden Süslü verdi. İlk torunum Ozan, Floransa'da doğdu, onlar oradayken yılda üç kere giderdim Floransa'ya. İtalya, inanılmaz bir ülke, insanları da bize çok benziyor. Floransa, benim için unutulmaz bir şehir, bu şehre her gidişinizde Rönesansı yaşıyorsunuz. Dostlarım vardı hem burada; ünlü Hititolog Fiorella Imperati, çok yakın arkadaşım, Floransa Üniversitesi Eski Çağ Tarihi Enstitüsü'nde öğretim üyesiydi. Oğlumu her ziyarete gittiğimde bir ay boyunca Floransa Üniversitesi'nin kütüphanesine gider çalışırdım. İstediğim her kitaba ulaşabiliyordum orada. Floransa Üniversitesi'nin bir bölümünü Filippo Brunelleschi tasarlamış. Onun yaptığı binanın içinde araştırma yapmak, ne büyük bir heyecan!.

— *Floransa'yı çok sevdiğinizi biliyorum. Hatta seyahat planı yaptığımızı...*

— Ayrı bir cazibesi var bu şehrin... Ponte Vecchio'nun güzelliği, hareketliliği, Santa Croce Kilisesi'nin ahşap motifleri –bu ahşap motifleri izlerken Selçuklu sanatının etkisini gördüm. Belki yanılıyorum, ama bazı şeyler Doğu'dan esinlenilmiş gibi geldi bana– Toscana ekolünün resimleri, Uffizi Müzesi, Gardino Bobolino, Palazzo Pitti, Cafe Gigli Floransa'yı unutulmaz kılıyor. Hoş kafelerde oturmayı sevdiğim için Cafe Gigli tercih ettiğim mekânlardan biriydi. Floransa'da sanki her yaşa göre bir köşe var. Gittiğim mekânlarda her gün aynı kişilere rastlıyordum; örneğin orta yaş kuşağından kişilerin oluşturduğu bir grup vardı, bir de saçları tıraşlı, zengin, motosikletli gençler. Hepsi de Marlon Brando'nun eski filmlerinden çıkmış gibiydi.

— *Hocam, Floransa'ya varır varmaz benim de en çok dikkatimi çeken gençlerdi; motosikletli süslü genç kızlar ve tıraşlı, jöleli saçlarıyla delikanlılar...*

— Evet, öyleydi. Uffizi Müzesi ile ilgili bir anımı anlatmak isterim. Yıllar önce hocam Arif Müfid Mansel, Büyük İskender ile Pers imparatoru Darius'un karşı karşıya geldiği savaşı temsil eden mozayiği anlatıyordu. Bu derste Mansel, İtalyan ressam Uccello'nun aynı konuyu işleyen bir tablosundan söz etti. "Uccello'da atlar arkadan gösterilmiş ve gri lila renginedir" demişti. 1983 yılında çocuklarımla Uffizi Müzesi'ni ziyaret ettiğimde o tabloyu gördüm... Aman Allahım, dakikalarca seyrettim Uccello'nun tablosunu. Tokat yemiş gibi oldum görünce... Bana orada, üniversitede, Şemsiyetepe üzerine konferans da yaptırdılar. Ünlü mimar Brunelleschi'nin (Filippo) yaptığı binanın içindesin... Muazzam bir bina... İnsanın kanında değişiklik oluyor sanki. Prof. Laroche, bana, bizim çocukların Floransa meselesi çıkınca, Bernard Berenson Enstitüsü'ne git muhakkak, demişti. Nasıl gideyim, dedim, Imperati'ye söyle o seni götürür, dedi. İkinci gidişimde bir talebesini verdi yanıma ve "bu konuda tez hazırlamış bir insan, Pietro seni gezdirir" dedi.

— *Berenson Enstitüsü hangi konuyla ilgili?*
— Muazzam bir sanat tarihi enstitüsü, özellikle de rönesans üzerine çalışanlar için. Floransa dışında, şato gibi bir yer, içinde de kütüphanesi. Amerikalılar başında enstitünün. Bernard Berenson, yanılmıyorsam İsveçli, bütün Toscana antikitesini Amerika'ya tanıtan ve Amerikalıların satın almasını sağlayan kişi. 1905'lerde oluyor bu. Bütün o primitif pentür, tahta üzerine yapılan her şey, Amerika'ya gitmiş, Amerikalılar Floransa'da araştırma enstitüsü kurup adını vermişler enstitüye.

— *Bir tür uzman herhalde Berenson?*
— Evet, sanat tarihçisi, bütün 13. yy. eserlerini Amerikan müzelerine kazandıran kişi... Bizden buraya pek gidenin olduğunu sanmıyorum, ben sanat tarihçisi değilim ama hayran kaldım. Bütün kitaplığı gezdirdiler, bir de privat (özel) kısmı var, onu da gezdim. Oradaki yemek salonu, yanında fümü-

ar (sigara odası) gibi bir oda, bir büfe, ki üzerinde bronz bir tavus kuşu duruyor, ben bu muhakkak Selçuklu Beylik Dönemi dedim. Anadolu'dan kaçma değil de Mısır veya Suriye'deki Selçuk Beyliklerinden, 12. ya da 13. yy., harika bir eser... "Selçuk Maden Sanatı"nı yazan arkadaşım Ülker Erginsoy'a sordum dönünce, "haklısın, anlattığına göre Artuk veya Mısır Fatimiler'den olabilir", dedi.

— İtalya'da gezmiş de olmalısınız. Başka nelerden etkilendiniz?

— Tabii, gezdim İtalya'da. Hem Floransa gezilerim sırasında, hem sonra... Roma'yı gördüm ama Roma için fazla bir şey söylememe gerek yok sanırım. Venedik'e, daha yakın bir zamanda bir Asiriyoloji kongresi dolayısıyla arkadaşım sanat tarihçisi ve Bizantinist (Bizantolog) Prof. Yıldız Demiriz'le birlikte gittim; kongrede bildirimi sunduktan sonra çevredeki adaları, Ravenna'daki Roman kiliselerini gezdik. Oradan Verona'ya geçtik. İtalya'da beni Toscana ekolü ressamları çok etkiledi. Muazzam bir Raphael sergisini de yine Floransa'da gezdim. Sergide her tür ayrıntıya önem verilmişti. Hiç unutmuyorum, hava yağmurluydu. Resimler rutubetten etkilenmesin diye sergiye girerken ıslak pardösülerimizi çıkarttılar, şemsiyelerimizi aldılar. Bu özel itina çok hoşuma gitmişti. Kuzey İtalya'da Siena ve San Gimignano unutamadığım yerler... Toscana bölgesinin peyzajı, İstanbul'a döndükten sonra Gebze-Bayramoğlu peyzajını anımsattı bana. Tepelerde kurulu "casa colonica"ları da hiç unutamadım. Bu büyük evlerde birkaç aile birleşerek yaşıyordu. Her aile, ayrı bir dairede kalıyordu. Biz de Hititolog dostum Prof. Fiorella Imperati'ye ait bir "casa colonica"da oğlumun ailesiyle bir müddet oturduk. Bedrettin Dalan'ın, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı sırasında Floransa ve İstanbul kardeş şehir ilan edildi. Ne alaka!.. Floransa ile Bursa'nın, Roma ile İstanbul'un kardeş şehir olması daha uygun olurdu. Floransa, İstanbul'dan sonra en çok sevdiğim yer... Floransa'da ayrıca beni çok etkileyen ünlü "Yol" filmini gördüm.

— *Yılmaz Güney'le anılan, Şerif Gören'in çektiği "Yol" filmi...*

— Roma'ya ilk gittiğim sene de "Yol" filmi iki ay oynamıştı. Floransa'dayım ve o sene Şemsiyetepe kazısını yapıyoruz. Aslantepe'de de İtalyan misyonu var; Alba Palmieri, Marcella ve meşhur hocaları Puglisi, Sicilyalı Prof. Salvatore Puglisi sağdı. Roma'dan başlayalım; Emir beni Roma'ya getirdi, Sapienza Enstitüsü'nü, misafirhanesini buldum, benim şerefime davet yapıldı.

— *Konferansa mı gitmiştiniz?*

— Evet, Hititler hakkında mühür konferansı veriyorum. Puglisi çok meşhur, daveti yapan da Alba Palmieri'nin kardeşi Alberto Palmieri ile Isabella Caneva. Türkiye'de hâlâ kazılar yapan dünya tatlısı Isabella ve dostum Alberto'yu da çok seviyorum. Ne yazık ki Alba Palmieri, Malatya'da hepatit mikrobu aldı, vücudu dayanamadı ve karaciğer kanserinden gitti... O esnada "Yol" filmi oynadığı için konuşuyoruz, müthiş görmek istiyorum. Benim Yılmaz Güney hayranlığım yok ama muhakkak görmek istiyorum. İyi aktörü ben severim, Tarık Akan'ın aptal filmlerini değil, iyi oynadıklarını severim mesela. Sonra bütün o "stand-up"çılardan hoşlanmıyorum, ancak iki dakika dayanıyorum. Neyse yemekte o gece fasulyeli Venedik çorbası yapılmış; pişmiş toprak, bizim kazılarda çıkanlar gibi kâselerle içiyoruz. Isabella'nın çok hoş bir annesi vardı. Konu, Yılmaz Güney filmine geldi, Puglisi hayran, üç kere seyretmiş, "extase" (kendinden geçmiş, baygın) halde gözleri. Aradan bir sene geçti tekrar Floransa'ya geldim, bir baktım çocukların oturduğu evin karşısındaki sinemada –karşılarında sinematek vardı– bizim "Yol" oynuyor, hadi Nihal, dedim, oğlum da beraber gittik biz. İnan ki hayatımda unutamadığım filmlerden biri. Herkesin bayıldığı sahneler değil belki. O küçücük çocuğun elinde kafesiyle, kimliğini unutmuş çıkıp İmralı'ya geri dönüşü, sonra üçkâğıtçı Anteplilerin nişan töreni... Ben filme hayran oldum. Döndük, geldim yine İstanbul'a. Çiçek Bar fasıllarında, Fa-

zıl Say'ın kuzini ressam Emel Say'la gittiğimiz bir gece nasıl oldu hatırlamıyorum Şerif Gören'le tanıştık. Aykut (Oray) da var, talebem, söylemiştim. Arif Keskiner'in yerinden Emel'le beraber Şerif Gören de yanımızda çıktık, bu işi nasıl kotardığını çok iyi biliyorum, Marmara Etap'ın önünde konuştuk. Bu filmi nasıl toparladığını anlattı, ben o kadar çok sevdim ki kendisini. Her zaman söylüyorum bu çocuğa yapılan bir haksızlıktır, o film ortak yapım olmalıdır. Film bir harika. Gerçekten ödül alacak filmlerden biri. Şerif Gören'in hissesini anlamayacak kadar aptal değilim. Ne kasıtlı, ne kalıplı ne önyargılıyım ama Şerif Gören'in damgası var. Filmlerine televizyonda rastladığımda, damgası çok belirgin zaten. Hep Arif Keskiner'le yaptığımız belgesel filmden dolayı bu ahbaplıklar...

— *Çiçek Bar'ın sahibi Arif Keskiner'in belgesel projesinin danışmanlığını yaptınız...*

— Bir gün Sezer Tansuğ tarafından Arif Keskiner'le tanıştırıldım. Arif Keskiner'in "Anatolia Through the Ages"" adlı Anadolu'ya yönelik bir belgesel film projesi vardı, biz de bu projeye girdik. Belgesel filmin yönetmenliğini Nesli Çölgeçen yapıyor, ben de uzman başka arkadaşlarımla belgeselin arkeolojik altyapısını hazırlıyorum. Bu proje başarıyla sonuçlandı. O kadar güzel bir belgesel oldu ki, malzemenin arka arkaya sıralandığı belgesellerden farklı bir yapım çıktı ortaya.

— *Ne yazık ki herhalde bir kere gösterilip kenara atıldı sonra. Başka bu tip arkeolojiye dayalı projelerde yer aldınız mı?*

— TRT 2'de gösterildi mi bu belgesel bilmiyorum. 1970'li yıllarda İlhan Baş, İstanbul Radyosu'nda programlar hazırlıyordu, onunla her hafta radyo programları yaptık. Program sabah saat 10.00'da yayınlanıyordu. Taner Tarhan, Oktay Belli, Ali Dinçol, Veli Sevin katılmıştı bu radyo programlarına. Herkes belli bir tema içinde konuşuyordu. Ben daha çok

Hititler ve Hurrileri anlatmıştım. Çok sükse yaptı. Sabah 10.00'da yayınlanıyordu program ve dinleniyordu. Bu programlar sonra Batı dillerine de çevrildi ve Panorama adı altında yayınlandı.

— *Sinemaya düşkünsünüz. Hangi tür filmleri seviyorsunuz? Ya da unutamadığınız filmler...*
— Teşvikiye'de otururken film izlemeye daha çok zaman ayırabiliyordum, Sinematek'e giderdim; İtalyan, Fransız ve Japon sineması hep ilgimi çekti. İlk yıllarında İstanbul Film Festivali'nin iyi bir izleyicisiydim. Resim sanatı ve ressamlarla ilgili unutamadığım iki film var; Biri Salvador Dali'nin diğeri Frida Kahlo'nun hayatını anlatıyordu. Bu filmler, gözümün önünden gitmiyor. Kahlo'nun resimlerini ve yeteneğini çok severim. Yaşam öyküsünü de okudum. Paris'te, resimlerini de gördüm. Frida Kahlo'nun sanatının benim hayatımda büyük bir yeri var.

— *Türk filmleri?..*
— Sevdiğim Türk filmi? "Sürü", "Vurun Kahpeye" ve "Yılanların Öcü" unutamadığım Türk filmleri oldu. Bunun yanı sıra son yıllarda en çok beğendiğim üç Türk filmi ise, Şener Şen'in rol aldığı "Züğürt Ağa", "Muhsin Bey" ve "Eşkıya". Yıllar önce İstanbul'a Elia Kazan geldi. Kazan, Şener Şen için, "İyi bir yönetmenin elinde yapamayacağı rol yoktur" demişti. Sonra "Züğürt Ağa" ve "Eşkıya"da oynadı Şen. "Yol" filminden bahsettim. Bu arada Kemal Sunal filmlerini de, fenomen olarak zaman zaman seyrettim. Ben Kemal Sunal'ı ilk kez Kabare Haldun Taner Sahnesi'nde seyretmiştim. Oyunculuğu dikkatimi çekmişti, Kemal Sunal gerçek bir fenomendi. Eğitimsiz insanın bir gerçeğiydi. Kemal Sunal filmleri, küfürleri bir tarafa bırakırsak yabana atılacak filmler değil. Her filminde bir eleştiri vardı. "Öğretmen" filminde çok başarılıydı. Bir aktör olarak, yeteneğini ve kişiliğini çok iyi bilen bir sanatçıydı. Son yıllarda sinemaya çok zaman ayıramıyorum. Sinan Çetin'in "Propaganda"sı, Atıf Yıl-

maz'ın "Eylül Fırtınası", Ferzan Özpetek'in "Hamam"ını izledim ve beğendim.

— *Sanırım Cemil İpekçi'yi de Teşvikiye'de otururken tanıdınız. Sizden çok sevdiğiniz bir modacı olduğunu duymuştum. Nasıl tanıştınız?*

— Çoktandır görmedim ama çok severim kendisini. Aaa tanışmam çok ilginç. 1978 yılı olmalı... Dostum Adnan Pekman ve Sevim Pekman'a gittim, Teşvikiye'de evden çıktım, Bronz Sokak'ta oturuyorlar, evde değillermiş, oğullarıyla balkondan konuştum. Yürüyorum, o sırada müthiş gürültü, kalabalık, silahlar patlamaya başladı. Kendimi Zihni Bar'a zor attım. Tabii, akşamüstü 3,5-4 suları, içerisi bomboş. Neler olup bittiğini bilmiyorum. Meğerse Taksim'e doğru müthiş bir kalabalık, eylem yapılıyormuş, sonradan öğrendim bunu tabii. Ama Zihni Bar'ın arka duvarından atlamaya çalışanlar filan acayip bir kaos ortamı. Ben de beyazlar içindeyim. O sırada kapıdan genç bir adam girdi; yakışıklı, hoş, kulağında



Tarih 30 Temmuz 1990. Ersu Pekin ile Arzu Karamani'nin düğün töreni. Ortada Ayfer Karamani.

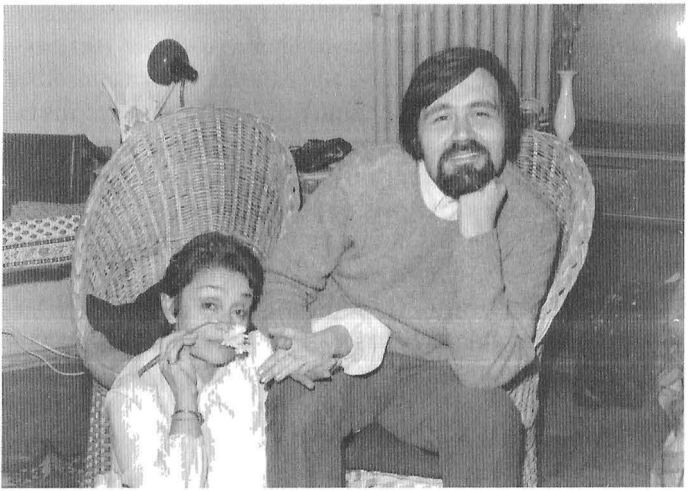
küpesi, ilginç bir insan. Meğerse Cemil İpekçi'ymiş. Orada tanıştık ilk olarak. Sonra ben onun dükkânından alışveriş yapmaya başladım, arada bir uğruyorum. Ne kadar güzel alım gücüm varmış o zamanki profesör maaşımla... Teşvikiye'de, komşumun kızları Eser'le Emel'in düğününe giydiğim kupür elbise de Arzu Karamani'nin düğününe giydiğim elbise de Cemil İpekçi'nin. Ablası Şefkat İpekçi ile de ahbabım; adada arkadaşım Zafer'in evinde bir yaz inanılmaz güzel anılarımız oldu. Adanın tepelerinde, Nizam'ın en uç noktalarında sahilde midyeler kızartıldı... Bir gün Floransa'dan dönüyorum; üzerimde deri küçük bir etek, yeleğim, içinde ipekli bir bluzum. Çocuklar beni Floransa'ya getiriyor, ekspres trenle Venedik'e geliyorum ve Venedik'ten Bosfor Turizm'e biniyorum, böyle İstanbul'a büyük şamatayla geliniyor. Bir baktım, hayal meyal tanıdığım birisini gördüm; Cemil İpekçi. Nice'den gelmiş, uçaktan korkarmış, biz bir ahbap olduk, kıyafetimi çok beğendi, iltifatlar etti... Cemil İpekçi'nin defilelerine gittim, onun mankenlerinden Merih Akalın, arkeoloji öğrencisiydi, öğrencimizdi. 1990'da bu ilişkilerim kesildi ne yazık ki Erenköy'e gelince. Ben Dorylaion kazısını yapıyorum ve Hidiv'de Nazan'ın (Ölçer) oğlunun düğünü oldu. Ne giyeceğim? Annemin 1925'ten kalma bir etek parçası var, bütün boncuk işlemeleri üzerinde. Berna, bunu sana Cemil İpekçi yapar, dedi, Bilge'yi de (Mesçi) düşündük, Artisan'ın sahibi, o da bana kıyafetler dikmişti. Ben Cemil'e götüreyim, dedim ve hakikaten bana şahane bir "art nouveau" üst dikti ondan. O kumaş kopabilirdi... İncecik saten biyeler, abiye, "art nouveau" bir bluz oldu, içine siyah bir şeyle giyiliyor. Nazan'ın oğlunun düğününe geldim; kazıdan gelmişim, herkes bayıldı kıyafetime. Defilelerine de davet etti beni Cemil İpekçi. "Haute couture"ün en üst düzeyi o benim için. Çok kültürlü bir adam bir kere, ben onu Fassbinder'in filmlerindeki tiplere benzetiyorum.

— *Fassbinder'i sever misiniz?*
— Çok sevdiğim bir rejisördür, beni biraz pervers (ahlaksız)

bir kadın olarak niteleyebilirler... Türkiye'de oynadı mı bilmiyorum, Floransa'da seyrettim o unutulmaz filmlerini. En sevdiğim artistlerden Franco Nero ve Jeanne Moreau oynuyordu, Floransa'da seyrettiğim en son filminde. Nasıl visiöz (visieux: kötü yolda) bir kadını canlandırıyordu!.. İnanılmaz filmler. Biz Nihal'le gidiyorduk. Ne güzel anılarım var, anılarım benim mücevherlerim...

— *Arif Müfid Mansel'den bahsederken "çok özeldi, benim ona benzettiğim bir kişi var, İlber Ortaylı", demiştiniz. Türkiye'nin gerçek anlamda entelektüellerinden İlber Ortaylı ile nasıl tanıştınız?*

— Benim için şu an bilim dünyasında, entelektüel dünyada en beğendiğim insanlardan biri. Gigant (dev) gibi bir insan. Fiziği de enteresan. 22 senedir tanıyorum. Biz şöyle tanıştık. Ankara'da ya 1980 ya 1981'de ilk defa kazı sonuçları toplantısı yapılıyor. Benim de Şemsiyetepe kazısı başlamış, bildirimi yaptım, İlber de benim şunuşumu beğenmiş, Anka-



Yıl 1980. Sanat tarihçisi Ebru Parman'ın evinden İlber Ortaylı ile bir hatıra.

ra'dan tanıdığı dostu, o zaman Hacettepe'de asistan olan sevgili dostum Ebru Parman'a, "kim bu hanım, bizim profesörlere benzemeyen biri, tanışalım demiş", tanıştık. Benim çok hoşuma gitti tabii, doçentti ve çok parlak biriydi. Ebru Parman bilgi verdi; üstün zekâ, müstesna bir tip, müthiş bilgisi var, sekiz dil biliyor, sanat tarihi derslerine gelir, eski dilleri öğrenir, İbraniceyi filan öğreniyor, böyle hoşsohbet, esprili, zeki bir insan, bilim adamı... Ve Ebru, Ankara'da evinde bir parti verdi. Ebru, arkadaşımın kızı, hem de benim arkadaşım. Şimdi profesör ve Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nün başında. Bizim Şemsiyetepe kazılarına da katıldı. İlber'le konuşmalar çok zevkli geçti tabii, çok kültürlü, esprili.

— *Arif Müfid Mansel'le kıyaslarken herhalde entelektüelliğiyle bağdaştırdınız...*

— Tam benzerlik kurulamaz, o çok başka epok. Arif Bey'le her şeyden konuşulur, babam da o tip bir insandı. Entelektüel, tabii kendine çok güveniyor. İronik tarafı olan birisi, zaman zaman sinik de olabiliyor, takdir ettiğim genç arkadaşlardan biri. Ailesini de tanıdım zamanla. Çok hoş bir annesi var, Dil Tarih'de hocalık yapıyordu yanılmıyorsam. İlber çok bilgili, çok canlı, aynı zamanda çok sosyal bir insan. Sempozyum olduğu senelerde bildirileri dinledi yine ve ben onun mastır dersine gittim, SBF'ye. Saat altıdan sonra. Ve hayatımda bu kadar güzel ders dinlemedim.

— *Nasıl ders anlatıyordu hocam?*

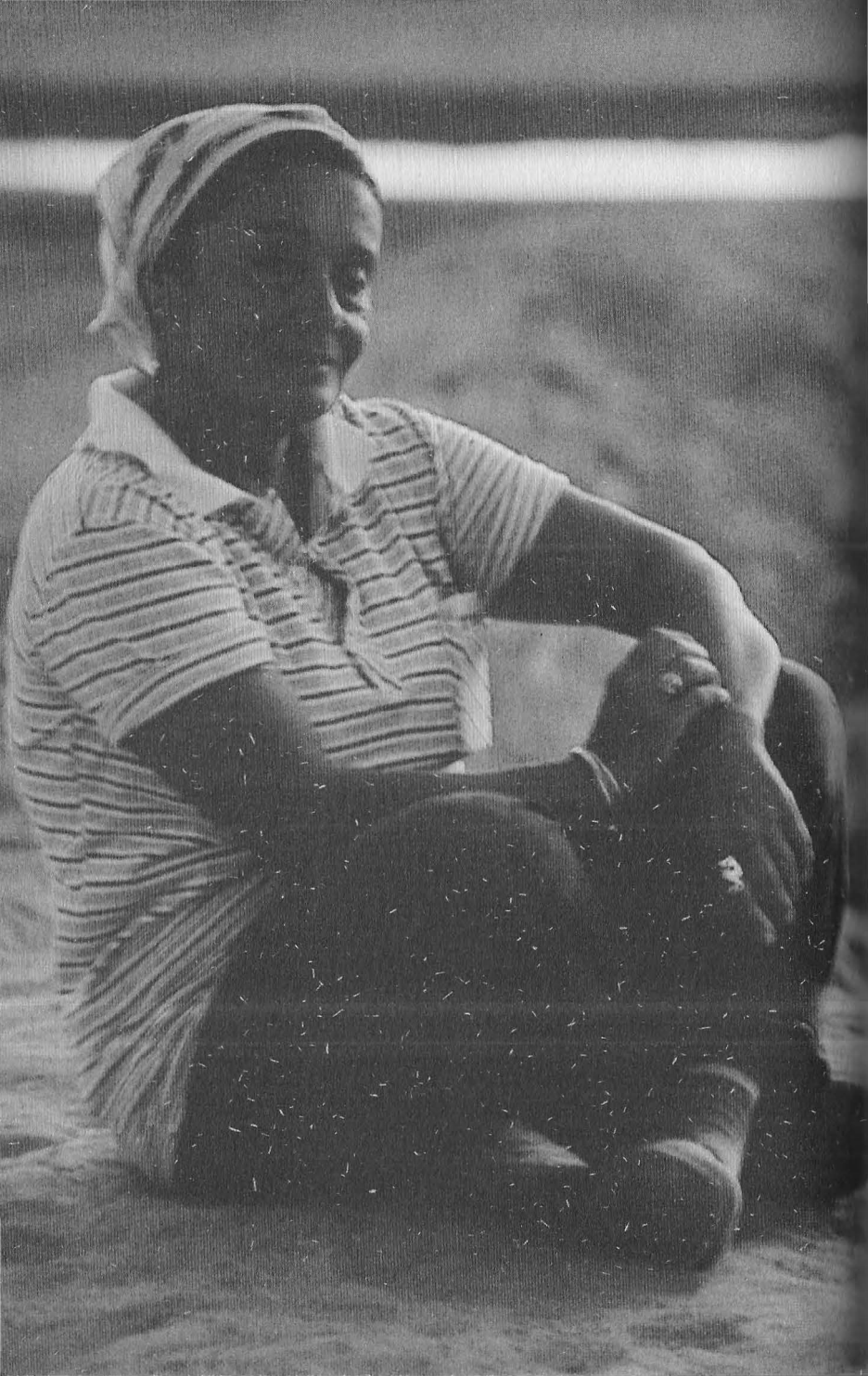
— Sınıf kalabalık değil. Önde gayet şık giyimli, modern havalı genç beyler, çoluk çocuk değil, 35-36 yaşlarındalar. Mete Tunçay, kocaman sakalıyla, dev gibi aralarında. Hanımlar var mıydı bilmiyorum. Arkaya geçtim, dinliyorum. Bir harika, İlber. Osmanlı Rus ilişkileri ve Kırım Harbiyle ilgili bir ders. Ve İlber'in elinde kocaman bir defter. Notları var. Anlatıyor; savaşlar, nedenleri, kültür hayatı, müzik vs. Ve ondan sonra Çaykovski'nin müziği çalınıyor.

— *Sınıfta?*

— Tabii sınıfta. Bu derece ilginç bir ders, ben ağzım açık, aman dedim, ben kendimi iyi ders yapıyorum sanırdım, beş para etmem bu derslerin yanında. Hitit müziğini dinletemiyorum, Hurri müziği araştırmaları o ara pek moda olmuştu. Melodi nasıl bulurum? Ben ne yapayım eyvah? Mete Tunçay lafa karıştı, karşılıklı diyaloglar, sonunda da İlber cevaplar veriyor. Mete Tunçay'ı ilk orada tanıdım ben. Ders bitti, küçük dilimi yutuyordum, dedim, senin gibi ders veren Server Tanilli olabilir; hoca Kültür Tarihi derslerinde müzik dinletirmiş, duymuştum. Beni mantı yemeye götürdü dersten sonra. İlk defa senin sınıfta gördüm, bir şey dikkatimi çekti, dedim, o iyi giyimli genç beyler kim? Kurmay subaylarımış, derslerine gelirlermiş. Zaten tahmin etmiştim. Biz sonra dostuğumuzu devam ettirdik. Her zaman konferanslarına gitmeye çalıştım. Herkes gibi. Çok da mütevazı görünür de lafını esirgemez, gülle gibi oturtuyor. Her konuyu konuşabilirsin. Tabii ki hayata da bağlı, hoş kadınları da, akıllı kadınları da seviyor, kızmasın bana. İlber, evlendi sonra; güzel, akıllı bir kızı var. Şu an medeni durumunda değişiklik oldu sanırım, ayrıntıyı bilmiyorum. Bütün yazılarını okurum, keserim, saklarım bir dosyada...

ŞEMSİYETEPE, ŞARHÖYÜK

Bir ülkede ekonomik refah
olursa halk her şeye ilgi duyar;
insanların yiyecek ekmeği vardır,
evinde aşı vardır,
başını sokacak yeri vardır.
Şimdi bu ekonomik krizlerde
oradaki köylüler bizi nasıl görüyor
biliyor musun?
Devletin parasını eski gavur
mezarlarına sarf eden insanlar
olarak görüyor.



— *Kazı yapmamak, filoloji ağırlıklı çalışmak üzere hocalarınıza söz vermiştiniz. Ama 1970'li yılların sonunda Güneydoğu Anadolu'da Şemsiyetepe'de kazı yaptınız. Nasıl oldu, biraz anlatır mısınız?*

— Evet, Kemal Balkan ve Sedat Alp'e söz vermiştim; kazı yapmayacağım ve filoloji ağırlıklı çalışacağım diye ve Gedikli'den sonra, hep filoloji konularını işledim. Karakaya Barajı Bölgesi'nden bir kazı almam için Ankara'ya davet edilince gittim. 1977'de Keban Barajı bitmiş, baraj gölü oluşmuştu. Sıra, Karakaya ve Atatürk barajı projelerindeydi. Kurtarma kazıları yapılacak bu projede yer alanlardan biri de, birkaç yıl önce kaybettiğimiz Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden arkeolog Prof. Dr. Sevim Buluç'tu, çok iyi dostumdu. DSİ'de toplantı yapıldı, ODTÜ bizi misafir etti, toplantılar yapıldı. Mühendisler Karakaya Barajı projesini anlattılar. Şanlı Süleyman Demirel toplantıyı açtığında inşaat 1983'te biter, demiş. DSİ'den üst düzey bir görevli, bize 1986'da biter, dedi. Ve hakikaten 1986'da ilk sular geldi. Şanlı Süleyman, her zamanki gibi demagoji yapıyordu, DSİ'nin dediği çıktı, barajlar kralı da uzman ama siyasetçi aynı zamanda... Kış aylarıydı Ankara'dan yola çıktığımızda. Önümüzde eskortlarla bölgeyi kalabalık bir arkeolog-mimar ekibiyle gezdik. Malatya-Elazığ üzerinden Adıyaman'a, Adıyaman'daki Samsat Höyüğüne, Suriye sınırına kadar gittik. Lidar Höyü-

ğü gördük; höyükleri de kısmen ziyaret ediyoruz tabii. Ben hep Malatya tarafında bir kazı istiyordum. Halet Çambel durmadan "Muhibbe'ye 'ombrella-şemsiye' yaraşır" diyordu. Sonunda Fırat Nehri'nin doğu kıyısında Elazığ topraklarındaki Şemsiyetepe kazısı bana verildi.

— *Şemsiyetepe, "ombrella"nın sorumluluğu size verildi. İlk defa kazı başkanısınız. Neler hissettiniz?*

— O zamanlar kara kara düşünüyordum, ilk defa kazı başkanlığı yapacağım için biraz paniklemiştim. Ama çok ilginç şeyler bulduk ve çok meşakkatli bir kazı olmasına rağmen 1978'den 1990'a kadar 13 sezon kazı yaptım Şemsiyetepe'de. İnanılmaz anılar, sefalet ve mutluluk bir aradaydı. Tabii kazı yaptığınız yer hayatın oluyor, Şemsiyetepe de benim hayatımdı. 1978 Eylül ayında Tabanbükü köyüne yerleştik ve kampımızı kurduk. İlk iş olarak ben fosseptikli, iki taraflı bir tuvalet inşa ettirdim. Bir de etrafı eternitle çevrili, üstü açık yıkanma kısmı. İçinde bakır kazan yanıyor ve biz duş yapıyoruz... Kazı için ayrılan ödenek oldukça iyiydi. Çevrede ağaç diye bir şey yok, Fırat'ın kıyısında, kumsalda iğdeler ve bostanlar var, bir de adalar... Sırtımız kocaman bir dağa dayalı. Fırat'ın karşı kıyısına, eski kamyon lastikleri, altta ve üstte de tahtalardan "kelek" denen sallar veya gemiyle geçiyoruz. Ama ne gemi!.. Fırtına çıktı mı, ulaşım duruyor, çünkü akıntı kuvvetli. Hemen yakınımızda, Bilaluşağı Köyü var, bir Kürt köyü, kazıya 500 metre mesafede, ama biz Tabanbükü Köyü'nde kalıyoruz. Tabanbükü'nün de iskelesi var ve Şemsiyetepe höyüğüne 10 km. mesafede. Bu projenin sahibi ODTÜ, ODTÜ'nün içindeki TEKDAM isimli merkezdi, TEKDAM, yani Tarihi Eserleri Kurtarma ve Değerlendirme Araştırma Merkezi. Bu bölgeyi gayet güzel araştıranlardan biri de Prof. Mehmet Özdoğan'dır. Mehmet, "Muhibbe Abla, sakın Bilaluşağı'nda kalma", dedi, "yakın ama problemli bir köy, Tabanbükü'nde kal."

— *Neden problemli?*

— Biri Kürt, biri Alevi köyü ve iki köy o zamanlar pek birbiriyle geçinemiyor. Tarlaları sınırlı olduğu halde, zaman zaman dost, zaman zaman sevimsiz davranıyorlar birbirlerine. Tabanbükü çok medeni bir köy, sonuçta ben o kadar kilometreyi göze aldım ve burayı tercih ettim. Sonra baştan aşağı CHP'li, Hazreti Ali'nin resimleri yanında Ecevit'in resimleri asılı, Ecevit ne kadar seviliyordu o zaman, tabii biz de CHP takımı. Öteki köy, o zaman MHP'liydi ve bütün dağlara kurt resimleri filan yapmışlardı. Ayrıca iki köy daha var, onlar da MHP'li. Biz aradan geçiyoruz ve gidiyoruz; politik çalkantıların olduğu bir dönem ve benim hep yüreğim ağzımda...

— *En civcivli dönem...*
— 1970'lerin sonu, tabii. Kazıya başlayınca her iki köyden işçi aldık. Kazıya başladık ama kazının ikinci senesinde, 1979'da, iki köyün çocukları birbirine girdi, bizim kazı komiseri de ahlaksız bir adam çıktı, isim vermeyeceğim – talebem diye güveniyorum ama. İdoller, taş evler, keramikler çıkmaya başladığı zaman... Çan, kloş etekli idoller o bölgede çok az yerde var, –biri Aslantepe'de, bir İmamoğlu'nda– bir de bizde çıktı. Böyle bir zamanda işçiler malalarla birbirlerine saldırdılar. Kazı komiserinin yasal hakkı var, "kazıyı kapatıyorum", demez mi?.. Nasıl üzüldüm! Elimde üç günlük malzeme var, sempozyum yeni başlamış, ilk defa konuşacağım, yaptığım işi seviyorum, ortaya taş mimarlığıyla küçük bir yerleşme çıkıyor, bir Altınova kültürü cıvıl cıvıl önümüzde... Ve ben kazıyı yapamıyorum. Kim bu çocuklar, dedim muhtara. Zaten bu olaydan sonra o çocuklarla hiç barışmadım, hiçbir çağrılarına katılmadım. Sadece sala biniyorum, karşıya geçiyoruz, saldaki adam da o köyden, kır saçlı, çok enteresan, Flamingo Yolu dizisinde bir şerif vardı, tıpkı ona benziyordu, ona da "şerif", diyorduk ve mecburduk o salı kullanmaya.

— *Kapattı mı kazıyı?*
— Tabii... Neredeyse birbirlerini öldürecekler malalarla.

İki gün kapandı kazı. Ama Bilaluşağı Köyü'ndeki bu çocukların paraya ihtiyacı var. Bütün dağ köylerine çıkan bir çerçi var, kavgayı çıkaran çocuğun babası, eşeğinin üstünde sandıkları, içinde iplik, iğne, otlar, aspirin vs. her şey satıyor. Eskiden ciğer satılırdı, sen bilmezsin. Karikatürlerde vardır, ben bile Acıbadem'den hayal meyal hatırlıyorum.

— *Hocam, farklı bir örnek; ben Emirgan'da büyüdüm, küçükken bahçe kapısına çıngıraklı yoğurtçu gibi "beyinci" gelirdi, annem bana tabağı uzatır, ben bahçe kapısına gider, o tabağa beyin koydurur gelirdim. Taze ve güvenilirdi ki bize yedirirlerdi zorla da olsa...*
— Ben onu hiç bilmiyorum bak. Bu çerçinin büyük oğluymuş, küçük çocuğu Akçadağ öğretmen okulunda okuyor ve bizde çalışıyor. Çok fakirler, ben de herkesten fazla para veriyorum, sigortalıyorum. Yine de ne dedikodular çıkardılar. Reno arabamı değiştirdim, kazının parasıyla aldı, dediler. Beni herkes tanıyor, ailem belli. Bir reno alamayacak durumda değilim. Ahlaksızca, beyaz renosunu kazı parasıyla aldı diye dedikodu çıkardılar. Çerçi olan babaya, bak, dedim, kazıyı açarım, eşit işçi alırım; 15 sizden 15 Tabanbükü'nden. Seninkilerin başına da ben geçerim, ama senin büyük oğlun bu kazıya gelemez, bitti, küçük oğlun gelebilir. Büyük oğlan çok bozuldu tabii. Sonradan öğrendim ki, o zamanlar Malatya Müze Müdürü olan İsmet Bey söyledi, kazı komiseri kışkırtmış. Çalışmaya başladık ama ben her sabah bir diazem yuttum, ne oldu, ne olacak diye.

— *O dönemin ve kısmen de bu dönemin Türkiye panoraması kazıya da aynen yansıdı yani.*
— Hem de nasıl! Ben hep stres altındayım. İlk açmaları yaptığımızda kazıyı korumak için etrafını dikenli tellerle çevirdik... Çünkü etrafımız özel tarla, karpuz ekiyorlar, hayvan sürüleri geliyor, çıkıyor, üzerinde geziyor. Kerpiç ocak çıkmış, bizim ocak gidiyor, üzerini kumla kapattığın zaman onu da alıp götürüyor. 1979'da geldiğimizde bir baktık ki dikenli tel-

ler yok, almışlar, deşmişler... Kazıda lise mezunu bir çocuk çalışıyordu, bir bekçi koyalım, burada yatsın, dedik. Ve bir bekçi koyduk.

— *Açmalara sahip çıkacak, koruyacak...*
— Evet. Güzel bir mahruti çadırda kalıyor, çok malzeme çıktığı için de cumartesi günü çalışmıyoruz, kazı malzemesini değerlendirmeyle geçiyor. Bir muhasebecimiz, Avni Civelek Bey var, bir de Fırat Üniversitesi'nden, teknik üniversite mezunu mimar bir bey bulduk, Arif Bey. Bir pazar günü, saat on bire doğru, Arif Bey ve yanında ona yardım eden birkaç öğrenciyle höyüğe gidelim dedik; çizim yapacaklar. Bir gittik, bekçi yok. Bilaluşağı'ndan bulduğumuz ve bekçi diye koyduğumuz genç yok, Tabanbükü'nden koysak kavga çıkardı maazallah. Çok içerledim, kızdım tabii.

— *Bekçi tutmuşsunuz, durmuyor. Kendi kendine pazar gününü tatil mi ilan etmiş?*
— Para veriyoruz durmuyor. Neyse höyüğe döndük ve ertesi gün kazı başladı. Sen neredesin dedim, ben seni tuttum, görevin sadece bekçilik yapmak, kazıda çalışmıyorsun. Niye kazı alanında bulunmuyorsun? "Ben köyde dama çıkıyorum ve dürbünle bakıyorum kazıya", dedi.

— *Uzaktan bekçilik yapıyormuş.*
— Çadırı kaldırdık ve sen artık bekçi değilsin, dedim. Sonra işçi olarak çalıştı. Ve iyi de çalıştı doğrusu.

— *Şemsiyetepe'de bir kazı günü nasıl geçiyordu?*
— Biz iki kerpiç evde konaklıyorduk. Büyük olan ev, eski bir tekkeydi. Tekkede erkekler kalıyor, biz kadınlar küçük bir evdeyiz. Tekkede mutfak var, evde de çalışma odası. Ekip büyüdükçe üçüncü bir ev tutma zorunluluğu doğdu. Ben sabah altıda kalkıyorum. Altı buçukta kahvaltıya oturuyoruz. Saat yedide bizi kazı alanına götürecek araba geliyor, yaklaşık 10 kilometre uzaklıkta Şemsiyetepe. Tabanbükü Köyü'nde-

ki işçiler traktörle geliyor. Öğlen yemeğini saat on ikide Fırat boyunda yiyorduk. Akşamüstü beşe kadar çalışıyoruz, akşam üzeri çaylar içiliyor, duşlar alınıyor. Beş ile altı arası istirahat, altı ile sekiz arası çalışma; malzeme değerlendiriliyor, tasnif ediliyor, envanter yapılıyor. Sekizde akşam yemeği faslı ve herkes en geç 21.30'da yatıyor.

— *Kazı akşamüstleri çok hoş olur, yorgunluğun üzerine çay, kahve, dinlenme ve akşamüstünün o sakinliği. Hele Fırat nehrinin kıyısında herhalde bambaşkadır...*
— Akşamüzeri Fırat ve çevresinde inanılmaz renkler ortaya çıkardı. Beşe doğru sapsarı bir güneş belirir ve yavaş yavaş koyulaşır, çok romantik bir görüntü tabii. Ben, kazı evinde biraz da çalışma düzeni bozulmasın diye müzik dinletmiyordum. Çay saatinden sonra atölyede yıkanacak, yazılacak ve tasnif edilecek malzeme üzerine çalışılıyor.

— *Disiplin yoğun. Başka türlü de o kadar işin altından kalkmak mümkün değil.*
— Kazılarda disiplin şart. Bir gün çocuklar, "Hocam çok müziksiz kaldık", dedi. Köyde bir balıkçımız var, evinin damında yüksek volümle müzik dinliyor; Müslüm Gürses'e bayılıyor, bize de geliyor, mecburen dinliyoruz, beni de bu tür müzik açmıyor tabii. Akşam olmuyor mu, Richard Wagner'in "Tanhauser" operasının uvertürü çalınıyor kulağıma. Yavaş yavaş taşlar belirginleşiyor, siluet morlaşıyor, ardından kararıyor. Yıldızlar kocaman pırıl pırıl, simsiyah bir gökyüzünde, elinizle tutabileceğiniz kadar yakın... Sonunda İstanbul'dan bir Wagner kasedi getirdim, çalması için korka korka balıkçıya verdik.

— *İnanamıyorum. Ne dedi? Yoksa Wagner hayranı mı oldu sonunda, onu da yapmışsınızdır...*
— Son derece hoşgörülü balıkçımız Wagner kasedini bizim için çaldı ve bütün köy ve biz Wagner dinlemeye başladık. İşin hoş tarafı onlar da, Wagner'e alıştı. Köyden ayrılırken

"Hocam bunu bize bırakır mısın?" dediler. Ve ben Wagner kasedini Fırat balıkçısına bıraktım. 1980 yılıydı sanırım, kazıyı Yugoslav kökenli meslektaşım Fransız dilbilimci Madam Emilia Masson ziyaret etti, Fırat'ın kıyısından yükselen Wagner'in müziğini duyunca, "Dünyada her şey aklıma gelirdi ama, Fırat'ın bu kerpiç ve son derece romantik köyünde Yugoslav erkeklerine benzeyen balıkçının size Wagner dinleteceği aklıma gelmezdi", dedi. Akşamleyin türkülerle dans edildi, eğlenildi. Biz balıkçıyı aramıza alıp hep birlikte türkü söyledik, dans ettik. Çok hoş bir geceydi... İlginç bir kadındı Emilia Masson, Boğazköy-Yazılıkaya'da yaptığı tahribat nedeniyle Türkiye'de sevilmeyen bir dilbilimci olduğunu anlatmıştım. Tabii daha sonra oldu anlattığım Yazılıkaya olayı... Masson'un Şemsiyetepe ziyareti Evren Paşa döneminde, hem de sıkıyönetimde!..

— *Cesur kadınmış... Hocam, balıkçı gibi başka ilginç insanlarla da tanışmışsınızdır burada. Aklınızda kalan başka hoş anılar desem?*

— Bir dedemiz vardı, Budak Amca. Ne güzel Alevi hikâyeleri dinledik ondan ama esas bu hikâyeleri bilen sanat tarihçisi Ebru Parman'dır, Budak Amca ile dostluğumuz vardı ama benim hiç vaktim olmuyordu efsanelerini dinlemeye, devamlı iş yapılıyor. Biz Tabanbükü Köyü'nün halkıyla çok iyi anlaştık. Köyde 15. yüzyıldan kalma sembolik bir "Ahmet Yesevi mezarı" vardı. O mezarlıktaki işlemeli lahitler çok ilginçti, ayrıca kadınlara ait mezar taşlarında, stilize saç örgülü, üçgen yüzlü kadın tasvirleri vardı, şaşkına döndüm, ilk defa böylesine ilginç mezar taşları görüyordum. Bunlar çok şükür kurtuldular, su altında kalmadılar. Köyün sakinleri bizleri evlerine, Alevi törenlerine davet ettiler. O bölgede bütün tepeler o kadar pitoresk ki! Tepelerdeki türbeler beyaz renkte, çatıları ise yeşil. O tepelere her hafta sonu kurban sunmaya gidiyorlar. Bir de yöre halkının yatırı "Abdülvahab" var. Kaleköy'e yakın bir yerde "Abdülvahab"a adaklar adıyorlardı. Kaleköy kazısı arkeologlarından Altan Atılgan Çi-

lingiroğlu, "Ben burada bir tören izledim hocam, sizin Hitit metinlerinde anlatılan törenlere benziyor" demişti. Hiç şaşırmadım çünkü Alevi törenlerini tanıyordum. Çok renkli Alevi törenleri; dualar, ilahiler, kurbanlar...

— *Adaklar evlenmek için filan herhalde...*
— Evet, sağlık ve evlilik için. Yörenin evlenemeyen kızları, Tabanbükü Köyü'ndeki en dik tepedeki yatıra çıkıyor, adak-



Fırat Nehri'ni salla geçerken... Yıl 1980.

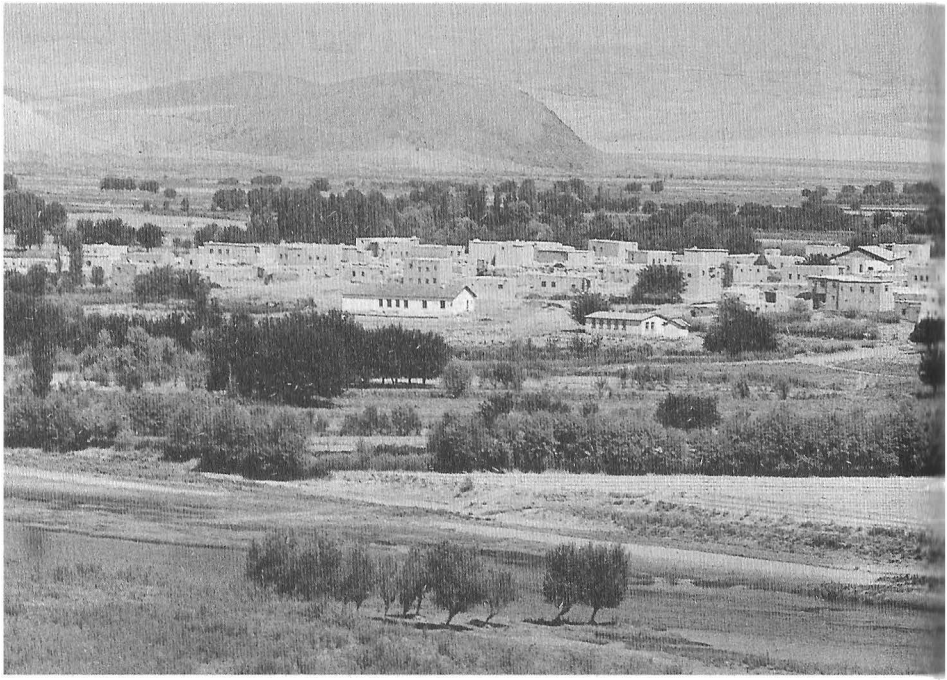
lar adıyordu, İstanbul'un Telli Baba'sı gibi. Siyahlar giymiş kadınlar, koşar adımlarla adağını yapmak için tırmanıyordu bu tepeye. Adaktan sonra türbenin yanında dışarıya bir taş koyuyor, adak yapan kadınların üst üste koyduğu taşlardan irice bir duvar oluşmuş, ovaya kadar uzanıyordu. Bu manzara, bana hep Fellini filmlerinden sahneleri çağrıştırdı. İlk sene kazının fotoğraflarını çeken, yıllar sonra ünlü bir senarist olan Hüseyin Kuzu'yla akşamüzeri çaylarımızı içerken, tepedeki yatıra bakar, yine Fellini filmleri ve o filmlerin atmosferinden söz ederdik. Etnologlar, halkbilimciler bunları araştırmalı. Bunlar suyun altında kalmadı ki!

— *Çok doğru. Şemsiyetepe'nin su altında kalma kısmına gelmeden biraz buluntulardan ve arkeolojisinden bahsederseniz...*

— Şemsiyetepe, küçük bir tepe. Yüksekliği dokuz metre, güney-kuzey yönünde 90 metre. Batı tarafı erozyona uğramış, ki o bölge, arkeolojik açıdan çok önemliydi. Tepe'nin güneybatısı Fırat'ın taşkınlarında uçmuştu. İlginçtir, biz Şemsiyetepe'de tek tük Hitit parçası bulduk, ama aynı bölgede Prof. Veli Sevin'in kazdığı İmmikuşağı'nda çok iyi bir eski Hitit yerleşmesi ortaya çıktı. Şemsiyetepe Höyüğü, yerel kültürü, arkeologların Altınova diye isimlendirdiği kültürü barındırıyor. "Altınova keramiği" olarak isimlendirilen boyalı bir keramik türü, Karaz malları vardı burada. Biz Tunç Çağı bulduk, tabii bütün Tunç Çağı katları var, I. bin var, II. bin çok az, esas III. bin (MÖ 2300-2100) malzemesi. Çok tipik bir Tunç Çağı yerleşmesi. Bu taş mimarinin yanı sıra çok ilginç fırınlar da bulduk. Bu fırın tipinin bugün de o yörede köylerde kullanıldığını gözledik. Çok ilginç idoller ve pişmiş toprak "çeç tipi" mühürleri bulduk, maden eser ise çok azdı. İlk yıl kazı, benim İstanbul Üniversitesi'nden getirdiğim kız öğrencilerle, genç bir ekiple başladı. Bu ekipteki gençler 13 yılda büyüdü, 30 yaşına ulaştı. Onların içinde akademik kariyeri seçen ve sonra evlenen Taciser ve Hakan Sıvas'la Eskişehir'de Şarhöyük-Dorylaion kazılarını devam ettiriyoruz.

— *Şemsiyetepe evleri nasıl?*

— Yerleşme, Tunç Çağı kasabası özelliği taşıyor; konglomera üzerinde ve de taş mimari. Kerpiç duvar yok, konutlar birbirine bitişik, açtığımız evler yan yana ve hepsi serpantin türevi sert taştan yapılmış, o taşları gerektiği zaman kırmak için kullandıkları iki adet çekiç de bulduk. Aynen Beretta Köyü gibi, bir dağ köyü vardı, orada da evler üzeri sıvanmış sel taşlarından yapılmıştı. Şemsiyetepe'deki odalarda kat kat sıvalar bulduk; beyaz, krem, hafif kırmızı çizgileri olan. Çok güzel bir boyalı keramik var; yerel ve el yapımı. Kloş etekli, çok güzel idoller çıktı; kadın idolleri ve kuş başlı idoller... Bizim bulduğumuz maden eser kalıntıları 2000 ile 2300 arasına tarihleniyor. Orta Tunç var ama çok zayıf. Limes kalıntı-

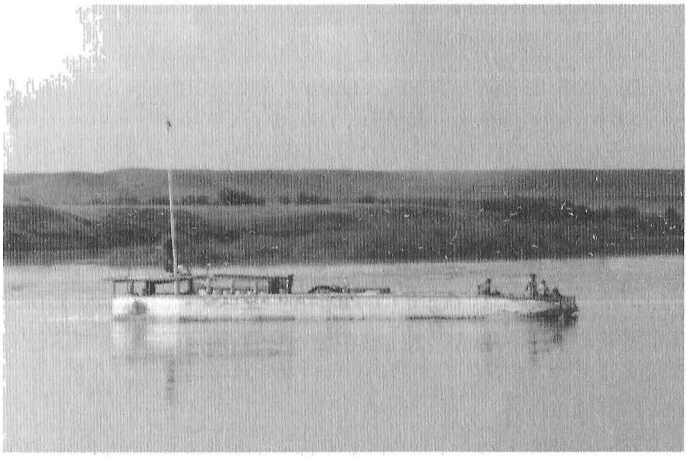


Bilaluşağı Köyü'nün eski hali.

ları, bir Roma kalesi bulduk. Fırat sahilinde bir askeri kale kalıntısı. Çok az Demir Çağı ve Urartu malzemesi bulduk.

— *Bölge çok sele maruz kalmış yani...*
— Her yer sele maruz. Konglomera, yani taşlık içinden su akınca sel yataklarında çok güzel taşlar ortaya çıkmış ve onları kullanmışlar. Kerpiç yapmamış, hazır malzemeyi bulup bunu kullanmışlar. Bizimki sel yataklarından çıkan taşla yapılan ev kalıntıları olan tek kazı... Bu bölgede harap olan duvarları ise balçıkla tamir etmişler.

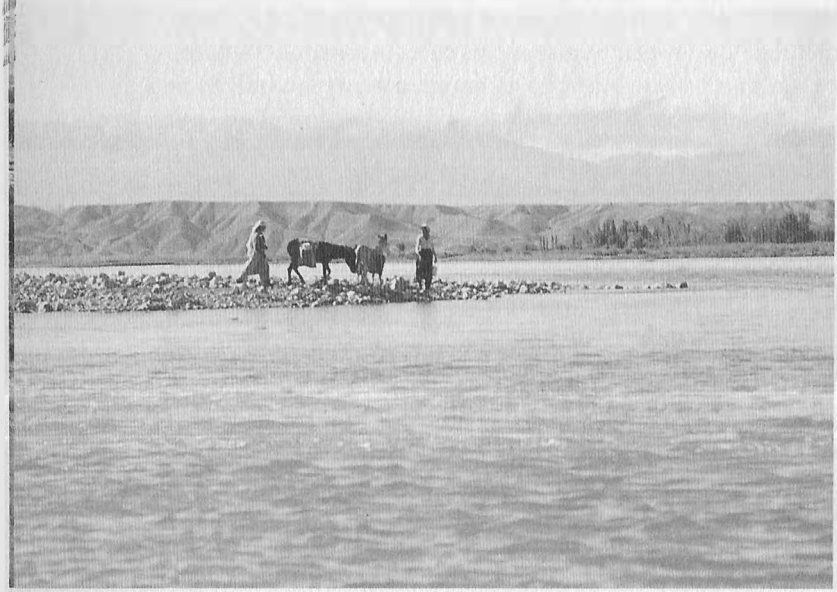
— *Bu arada o dönem bu bölgede yapılan kazılarda kadınlar ağırlıkta değil mi?*
— Evet. Aşağı Fırat havzasında Karakaya Barajı Bölgesi'nde kurtarma kazısını yürüten, pek az kişinin bildiği, kamuoyunun hiç bilmediği –zaten kamuoyu arkeolojiyle hiç ilgili değil!– dört arkeolog kadın ve ekibi vardı. Tomris Bakır, Kaleköy'de; Edibe Uzunoğlu, İmamoğlu'nda; Ufuk Esin, Değirmentepe'de ve ben Şemsiyetepe'de çalışıyorduk. Aslantepe'nin kazı başkanı, genç yaşta aramızdan ayrılan İtalyan ar-



Tabanbükü Köyü'nün Fırat üzerindeki salı...



Bilaluşağı Köyü baraj gölü olmadan önce, "Fırat Gemisi"nden insanlarla hayvanlar çıkarken.



Kadınlar Fırat'tan su taşıyor, oysa çeşmeleri var...

keolog Alba Palmieri ile ve büyük bir yerleşme, bir metropolü, Samsat'ı kazan Prof. Nimet Özgüç'ü de unutmamak gerek. O kadın arkeologların baraj kazılarında çok büyük rolü, emeği ve çabası var. Aynı bölgede Köşkerbaba'nın kazı başkanlığını ise o zaman doçent olan Prof. Önder Bilgi üstlenmişti. İmikuşağı'nı kazan Prof. Veli Sevin'le birlikte o bölgenin iki erkek hafiriydiler.

— *Şemsiyetepe'de suyun hikâyesini dinlesek sizden. Köylüler nasıl karşıladı suyun gelişini?*

— Bilaluşağı Köyü'nden bahsettim, bu köy şimdi suyun altında. 1986'da su geliyordu ama geleceğine inanmadılar ve evlerinden çıkmadılar. Sonra o köyün enteresan tarafı, MHP'li bir köy ama muhtarı CHP'li. Ben tabii 1979 yılındaki o malalı olaydan sonra onlarla hiç barışmadım, yemek çağrılarına katiyen gitmedim. Çok iyi, aklı başında çocuklar vardı aralarında ama yine de... Hatta bir gün Fırat'tan balık tutup pişirip getirdiler ve Şemsiyetepe'de açık havada, afiyetle yedik. Köyün muhtarının yüzüne dahi bakmadım. Çünkü muh-



Karşıya geçmek için Malatya tarafından gelen feribotu beklerken. En sağda Muhibbe Darga, en solda Hakan Sıvas.

tar gelip kafa tutmuş ve "gidin buradan sizi çalıştırmayacağız", demişti. Ben 56 km. uzaktaki Baskil'e gidip kaymakamla görüştüm, o da bana "kendi aranızda halledin" dedi...

— *Kaymakamın tavrı çok ilginç... Muhtar sizi tehdit mi etmişti? Köy için geçim kaynağı üstelik kazı.*
— Kazı umurunda değil, kendi gücünü göstermek istiyor. O kadar fakir değildi köy, o çerçi ailesi fakirdi. Neyse bunlar hiç suyun geleceğine inanmadılar.

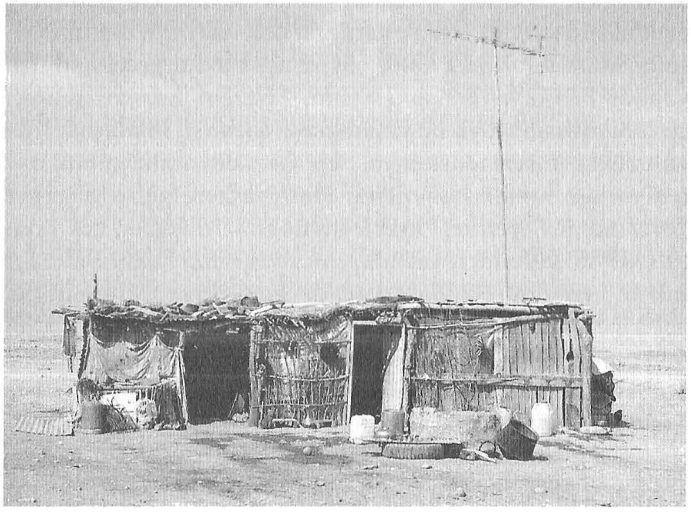
— *Ve evlerinden çıkmadılar. Ne oldu peki?*
— Tabanbükü'nde kot yüksek, onlarınki alçak, bir akşam biz kazı evindeyken, yani okuldayken... Bu arada biz köydeki asıl evimizi terk etmiştik. Su gelecek diye sahibi evi söküp odun yaptı çünkü. Biz de terk edilmiş bir okula geçmiştik. Hakan Sıvas, erkeklerle o okulun damını, yer tabanlarını çaktı, biz okula yerleştik. Bir tarafı lojman, orada hanımlar kalıyor; sınıflarda erkekler, ortadaki yeri de mutfak gibi kullanıyoruz. Bayağı yatakhaneler yaptık. Malatya Müzesi hizmetlilerinden biri, Mehmet Efendi, çok şeker bir adamdı, o da senelik iznini alıyor ve bizde aşçı olarak çalışıyor. Osman Özbek, Allah rahmet eylesin, Malatya Müzesi müdürüydü ve bizim iletişimimiz Malatya Müzesi ile tabii. Fırat geçiliyor. Karada, en yakın kaza Baskil, en yakın karakol da Baskil'de ve 56 km. mesafede. Virajlı, şose bir dağ yolundan geçiliyor. Felaket bir yol, çok gittik tabii. Bir akşam, biz bu okuldayız, iki jandarma geldi. İki genç çocuk. Nereye gidiyorsunuz, dedik, "Bilaluşağı'na gidiyoruz, çıkmadılar, evlerinden çıksınlar diye tebligat götürüyoruz". Aman çocuklar, dedim, Baskil kaç km? 56 km. Nereden geldiniz? "Malatya üzerinden salla geçtik", belli bir saatten sonra sal da yok, biliyorum.

— *Hava da karanlık, bu arada 1986 dediniz,* PKK *tehlikesi var herhalde.*
— Tabii. Bizim şoför vardı; Burhan Mutlu. Çok akıllı bir

çocuk, özel bir iplik fabrikasında işçi ama o da senelik iznini alıyor ve bizde şoför olarak çalışıyor, arabasını da kiralıyoruz. Bir de koyu CHP'li. Sevgili öğrencim Oktay Belli ile şoför civardaki eski maden yataklarını dolaştılar, şoförü Oktay Belli tavsiye etmişti. Burhan, al bu çocukları götür, dedim. Bilaluşağı'na götürdü jandarmaları, tebligatlarını yaptılar, geri geldiler. Yemek verdik çocuklara, saat dokuz olmuş. Bizim çocuklara hadi yatağa, dedim. İsterlerse sabahlasınlar ama saat 6.30'da kahvaltıda olacaklar. PKK başlamış, yüreğimiz ağzımızda, jandarmalardan birisinin iki ayı, öbürünün altı ayı kalmış. Baskil'e nasıl döneceksiniz, dedim. 56 km. yol... Gece biber, domates, patlıcan dolu traktörler geçiyor yoldan, Fırat kıyısına gelip bekliyor, çünkü sal sabah çalışmaya başlıyor. Burhan, dedim, 56 km. ama –üstelik tek başına dönecek– rica ediyorum, ben seni bekleyeceğim, yatmayacağım, bu genç jandarmaları karakollarına götürüp teslim edeceksin. Akşam 9'da yola çıktılar, ben okuyorum, herkes yattı, kahve yapıyorum, meraktan ölüyorum. Şoför de yorgun, gece saat 12 mi yarım mı ne, Burhan geldi. Yemek hazırlamıştık, yedi ve yattı. Bu olayı hayatta unutmuyorum. Sonra su altında kaldı köy ve apar topar gecekondular yapıldı. Benim kalbimdeki sıkıntı, "diazem"ler, stresin neticesi. Bilaluşağı Köyü ile yaşadığımız sorun... Bilaluşağı Köyü'ndeki gençleri idare ettim hep. Otekiler akıllı, çabuk öğreniyorlar, bunlar kıskanıyor. Hatta askere gidip gelenler, "evet hocam" yerine, "evet komutanım" diyenler, çok hoştu... 1986'da baraj kıyısında, su içinde mezarlıklar bulmuştuk ve ben daha 1986'da kazı devam ederken buranın bir nekropolü olmalı diye aklıma koydum. Burada ortaya çıkardığımız Erken Tunç Çağı kasabasının nekropolü olmalıydı. Survey'lerde de (yüzey araştırması) yok. Herkese sormaya başladık.

— *Böyle böyle mezara benzer yer var mı diye soruyorsunuz?*
— Evet. 1986 yılına geldik, baraj şişince biz sevimsiz beton evlerden birine girdik. Gayet mutluyuz yine de. Kazı devam

ediyor. Bize nekropol diye Alevi mezarlığını gösteriyorlar, başka şey gösteriyorlar. Yok. Balıkçılık yapılıyor bölgede, ben Hakan'la Taciser'e, gidin şu balıkçılarla konuşun, mezarlığı sorun, dedim. Daha güneyde, Lidar Höyüğünün güneyinde, höyüğün dışında mezarlar bulunmuştu, muhakkak bulacağız, dedim. Nihayet bir akşam, Taciser'le Hakan gittiler, birbirine tutkunmuşlar da biz farkında değilmişiz, çok kibar çocuklardı, en parlak iki öğrencim; Hakan Sıvas ve Taciser. O zaman yeni mezun Taciser, bizde, Edebiyat Fakültesi'nde mastır yapıyor, akıllı bir kız, Altan Atılgan'ın (Çilingiroğlu) öğrencisi. Ben torun talebe diyordum ona. Taciser, daha ilk talebeliğinde Kaleköy'de çok güç bir kazıda çalışmış, bu arada Tomris Bakır ve Altan Atılgan'a hayranım böyle bir kazıyı yapabildikleri için. Çok güç bir arazi kesiminde, dağlık, engebeli, ben yapamam. Neyse bunlar gelmek bilmiyor, sonunda kucakları kaplarla dolu geldiler. "Kayıkçıların evinden geliyoruz, taş sanduka mezarlar varmış", dediler. Sezon bitmişti. Er-



Bilaluşağı su altında kalınca beton evlerden önce alelacele yapılan evlerden biri. TV anteni de var.

tesi sene, 1988'de gidin bu adamı bulun, kazıya bakmayın, yarım gün gidin araştırın, dedim. Suyun içindeki mezarları o kayıkçı göstermişti onlara. Biz bütün kıyıyı sora sora Mamaraş'a geldik, su yatağı şimdiki adı. Bir de ne görelim, bütün mezarlık su altında kalmış. Literatüre girmemiş, araştırılamamış, bizim höyüğün 30 km. kuzeyinde. Kazı alanımız dışında. Kazı yapmak istiyoruz, ama benim Şemsiyetepe'nin mezarlığı değil, başka bir yerleşmeye ait. Kapları da bizim Altınova'nın tek renk Karazları değil, yerel bir kap ama Mezopotamya etkileri olan birtakım kap formları. Şaşılacak bir şey değil. Uruk kültürü gelmiş oralara.

— *Zaten kazı yaptığınız yer çok önemli bir geçiş noktası... Kazı izni almak için harekete geçtiniz...*
— Evet. Kazıyı nasıl yapacağız? Bizim kazı ruhsatında, Şemsiyetepe ve yöresi, yazıyor. Hemen Altan Akat'ı aradım.



1989 yılı, Bilaluşağı.

— *O zamanın Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü.*
— Zamanında kıymetini bilmedik, şimdi Vakıflar Genel Müdürü, bize dost bir insan. Bir de sevdiğim bir insan, o zaman Kazılar Şube Müdürüydü, Kudret Ata. Ülge Göker de bizle beraber kazıda. Ben mezarları açmaya karar verdiğim için, Ülge'yi çağırdım, bu işte uzman, prehistorya mezunu. Kudret Ata'ya, n'olur bunun için izin, dedim. Bağnazlık yapmadılar ve bize güvenerek izin çıkardılar. Kaleköy'ün kuzeyinde, Mamaraş-Suyatağı'nda taş sanduka mezarlar... Erken Tunç çağına ait. Kısmen suyun altında kalan dokuz taş sanduka mezarda iskelet kalıntıları bulduk. Tabii bizim höyükle hiçbir ilgisi yoktu. 15 gün çalıştık burada. Çok sevdiğim dostum, Allah rahmet eylesin, Alparslan Koyunlu mezarların çizimini yaptı, Türkçe yayınımız olacak, koyacağım oraya. Bu mezarlar Tahsin Özgüç armağanında Fransızca yayınlandı.

— *Sizin içinizde ukte kaldığını biliyorum, Şemsiyetepe'nin raporunu yazamamak. Bu arada bir sürü yayın yaptınız, bundan sonra sıra onda sanırım.*
— Evet, öyle. Şemsiyetepe kazılarının yayınını yapmadım, çok üzgünüm, parça parça yapıldı, benim orada çalışan meslektaşlarım, ki onlar da öğretim üyesi, vakitleri yok yapamıyorlar, mimariyi yazmak istiyorum. Mesela, İtalyanlar maden eserlerini istedi, vermedim, genç yardımcı doçent meslektaşlarıma vermek istiyorum, ama onlar da vakit bulup yapamadılar. Ben de Hitlervari faşist rejim kurmak istemiyorum, 40 yaşına gelen bilim adamı ne yapacağını bilir. Ama YÖK'ün kuralları da nefes aldırmıyor...

— *Evet, bir de ekonomik sıkıntı. Siz haliyle mücadele etmelerini bekliyorsunuz. Yeni nesil biraz daha mı lise öğrencisi olma eğiliminde?*
— İnsan ne yapar eder, Elazığ Müzesi'ne gider çalışır, Türk arkeologlar yayın yapabilecek bilimsel düzeydeler. Ben eli sopalı faşist hoca olmaktan bıktım.

— *Öyle mi olmak gerekiyor?*
— Devamlı itmek lazım.

— *1980 sonrası üniversiteler liseye döndü, psikolojik açıdan bunu bekliyorlar belki.*
— Öyle tabii. Kim isterse izin veririm, malzeme orada duruyor. Elazığ bölge müzesi çok enteresan, üniversite birimi için de öyle, bütün Keban malzemesi orada, harika düzenlendi. Düzenleyenler içinde benim çok sevdiğim, şimdi mastır yapmış öğrencilerimden 50 yaşına gelmişlerden Nurullah Aydın var, Eskişehir'de de öğretim üyesi. Beş günde düzenlediler bütün Keban malzemesini, inanılmaz bir çalışmaydı. Norşuntepe vitrini bir harikadır mesela. Hamit Zübeyr Koşay'ın yaptığı kazı, çok önemli bir kazı. Bizimkine sıra geldi, vitrin düzenlendi. Benim vitrinim için, o zaman müze müdürü olan Ülker Ardıçoğlu, "Muhibbe Hanım, Şemsiyetepe buluntuları hakkında bir yazı yazar mısınız, asalım", dedi. Yazdım ve yolladım, Eskişehir'deki meslek arkadaşlarımdan Doç. Nejat Bilgin müzeyi gezmiş, bana dedi ki, "bir tek açıklama sizin yazdığınız..." Bu beni ne kadar mutlu etti biliyor musun? Ama öteki o şahane eserlerde açıklama yok, benim Şemsiyetepe eserleri bilimsel açıdan enteresan ama bir Norşun Tepe'nin eserleri gibi zengin değil. Belki şimdi bilgilendirici panolar asılmıştır.

— *Onlarda açıklama yok ama.*
— Belki yolladılar ama asılmadı.

— *Yollasalar asılmaz mı?*
— Ülker Hanım'ı severim, istedi yolladım. Ha! Sanırım ki Suyatağı mezarlığı Eski Tunç II tüm kapları da vitrinlerde değil, depolarda mahvoluyor.

— *Şemsiyetepe kazısından başka unutamadığınız anı var mı?*
— Kötü bir anı: Bir gün Fırat'ı geçtik, anlatmıştım, sala

arabayı da koyup geçiyoruz. Geçince Sinanlı diye bir köy var, buradan gidiyoruz. Minibüste şöförün yanındayım, gözümde kara gözlükler, başımda yemeni bazen, o gün yoktu demek ki. Kolsuz giyinmiyoruz asla, hep uzun kollu bir şeyler. Küçük kızlar okuldan çıkmış, başlarında fiyonklar, bana bakıp "orospi" diye bağırıp bir de tükürdüler. Bu ne dedim, şoförümüz Yaşar'a, ne terbiyesiz şeyler bunlar, 9-10 yaşında çocuklar. Köyü geçelim diye de salavatla gidiyoruz. Şoför, "başı açıklara orospu derler", dedi. Böyle sevimsiz bir anı. Sonra her kazıda olduğu gibi güzel duygular yaşandı burada. Şimdi Eskişehir Üniversitesi'nde profesör olan sanat tarihçisi Ebru Parman, o dönem kazıya gelmişti, sanat tarihçisi Prof. Ara Altun'u da davet etmiştim kazıya. O sırada ikisi de asistan, duygusal bir yakınlaşma yaşadılar Şemsiyetepe'de. Önder Bilgi dostumun da, nişanlısıyla Şemsiyetepe'de mehtaplı bir gecede romantik bir gezinti yaptığını hatırlıyorum. Şemsiyete'nin en büyük aşkı, bugün meslektaşlarım olan talebelerim Taciser ile Hakan arasında yaşandı. Anlatmıştım biraz. Ve nihayet evlilikle bitti. Tabii başka kazılarda da aşklar yaşandı ama hepsini anlatamam...

— *Şemsiyetepe şimdi bütünüyle Karakaya Baraj Gölü'nün suları altında değil mi?*
— Şemsiyetepe'de baraj gölünün suyu 1990'a kadar yükseldi. Kocaman, pitoresk bir göl oldu. Ben sonra bıraktım kazıyı.

— *Niye bıraktınız?*
— O sıralarda ben Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İletişim Fakültesi'nde Anadolu Uygarlıkları dersi verdim, bu üniversitede arkeolojinin tohumları atıldı. O zamanki rektör Yılmaz Büyükerşen dostumun da sayesinde gayet iyi iletişim kuruldu orada. Yılmaz Bey, o ara bizde bir höyük var, Şar Höyük, kazı yapalım istiyorum, dedi. Müze müdürü de benim talebem Nurullah Aydın, ben, evet evet, dedim üzerinde durmadım. 1989 sonunda, Ekim'in son günleri Eskişehir'e davet

aldım. Muazzam bir kültür olduğu ortada; yüzey araştırmaları yaptık beş gün. Osmanlı'dan tut, III. bine kadar katman olduğu belli. Ertesi sene 1990'da Şemsiyetepe'de kazıya devam edeceğim. Taciser, Tarih Bölümü'nde asistan, Hakan, Van'da, Erciyes Üniversitesi'nde asistan ve doktora öğrencisi. O sene, 1990 yılında iki katliam oldu, Ergani de bize çok yakın. Ergani Bakır Madeni'nin yedi mühendisini ve yedi öğretmeni katlettiler. Hocalar da gitti, mühendisler de... Korkunç bir şey... Oğlum bana dedi ki: "Anne sen deli misin, o bölgeye gidiyorsun, hem kendi hayatını hem bütün gençlerin hayatını riske ediyorsun." Benim Eskişehir Şarhöyük'teki kazı da başlamıştı. Biraz da korktum, yaşını alınca insanın canı çok tatlı olmaya başlıyor. Gittim ve bana çıkan ödeneği iade ettim ve o kazı da o şekilde bitmiş oldu. Hâlâ içimde bir uktedir, tam Orta Tunç'u açacağımız seneydi, maalesef öyle kaldı. Şimdi ilk işim, elimdeki kitap bitince Şemsiyetepe'yi yayınlayacağım. İnşallah doğa tanrı, Yazılıkaya tanrıları bana izin verirse...

— *Şemsiyetepe'ye devam ederken hiç çevrede ziyaret, gezi yaptınız mı?*

— Yaptık tabii. Ebru Parman, ben ve Karakaya bölgesi kazılarının ortak muhasebecisi Avni Civelek, Urfa'ya gidecektik, yolda da Ançoz'a uğramamız gerekiyor, çünkü Avni Bey, Ançoz kazısının hesaplarını kontrol edecek... Şemsiyetepe'den kötü bir reno marka arabayla Ançoz'a doğru hareket ettik. 1980 yılı olmalı. Güneydoğu Anadolu'da Prof. Dr. Sedat Alp'ın başkanlığında Ançoz kazısı var, 1980 yılında da kazıyı asistanı Hititolog Burhan Balcıoğlu yürütüyor. Bugün Kırşehir'de Kaman kazısının başkanı olan Japon Hititolog Sachiro Omura, ki kendisini Alp (Sedat) ve Özgüç'ler (Nimet-Tahsin) yetiştirmiştir, o zaman Ançoz'da çalışıyor. Biz arabayla hava kararırken Ançoz kazı evine ulaşabildik. Akşam yemeği için tavuk haşlanıyordu. Burhan ve Avni Bey, rakı içmeye başladı. Bu arada taş bir Urfa evindeyiz, ocak bir nişin içinde. Dört gözle beklenen tavuk, bir türlü pişmek

bilmiyor. Burhan ve Avni Bey de hesapları kontrol ediyor. O sırada köy ebesinin kocası geldi, "gece dokuzdan sonra Apo'nun adamları çıkıyor" diye uyardı, gitti. Bu arada herkes çok aç, tavuk hâlâ pişiyor... Burhan ve Avni Bey, "Rakıya devam edelim de kurşunlanırsak hissetmeyiz" diye konuşuyorlar aralarında. Beklenen tavuk geldi. Biz akşam yemeğinden sonra, saat 9'da Urfa'nın merkezine gitmek üzere yola çıktık.

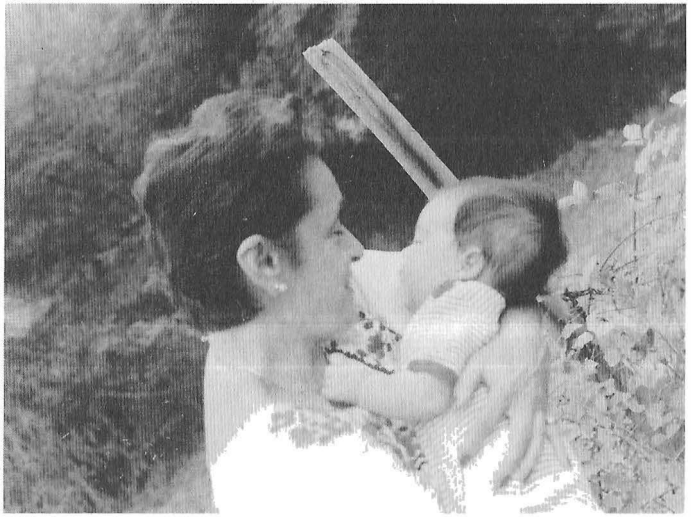
— *Urfa'da kalacaksınız...*

— Evet, ama Urfa'da iki kadını hiç kimse otele almıyor. Sonunda Ebru Parman'la "Kapaklı" Oteli'ne kapanmayı başardık ve bu uzun gece böylece sona erdi. Urfa'ya 1984 yılında yine Şemsiyetepe kazısı sırasında ikinci bir tur düzenledik. Ben, Avni Civelek ve eşi, Nurullah Aydın, çıktık yola. Arabayı Avni Civelek kullanıyordu. Yolculuk sırasında Diyarbakır dolaylarında develi iki çocuk geldi yanımıza. Avni Bey'in eşi deve ile bir resim çektirmek istedi. Ben çocuğa bahşiş vermek için davranınca, öteki çocuk Kürtçe "devemi devemi" diye bağırmaya başladı. Bunların dili de Hititçe gibi Hint Avrupa, deve –mi– benim devem, olmalı, dedim. Doğruymuş, deve sahibine de bahşiş vermek zorunda kaldık. Sonunda Urfa'ya vardık. Şehir birkaç yıl içinde bir hayli değişmiş. Çevre beton yığını. Ama benim ilgimi eski Urfa çekiyor. Konaklama yine sorun oldu. Nurullah Aydın, talebem, kazı misyon üyesi, Avni Bey ve eşinin evlilik cüzdanları yanlarında değilmiş, bir önceki Urfa gezisinde kaldığımız Kapaklı Oteli de bizi kabul etmedi. Turban Oteli'ne gittik. Resepsiyonda ben kendimi Şemsiyetepe kazısının başkanı olarak tanıttım. Resepsiyondaki görevliler, "Yalnız kadın almıyoruz" dediler. Çok sinirlendim, Bana bakın, diye bağırdım, biz Kültür Bakanlığı'nın temsilcileriyiz... O zaman biraz çekindiler, "hanımlar bir arada kalırsa olur" dediler. Gece otelin terasına çıktık. Urfalı toprak ağaları ve Alman TIR şoförleri vardı terasta. Avni Bey, rakıya başladı, nefis yemeklerle şarabımı içtim. Tabii Nurullah da gazoz içti. Bir ara İstanbul'a

oğlumla eşi Nihal'e telefon etmek için kalktım. Bana, "Bir müjdemiz var, birkaç ay sonra nonna-babaanne olacaksın" dediler. Babaanne olacağımı, ilk defa o gece Urfa'da öğrendim.

— *Sonra adınız "nonna" kaldı.*
— Evet, Ozan, ilk torunum Floransa'da doğduğu için, her gittiğimde "aa nonna geldi" diye diye böyle devam etti, arkadaşlarına babaanne diyor ama benim adım "nonna". Yani İtalyanca "nine". Ayşenur da "nonna" diyor ve bu, benim de çok hoşuma gidiyor. Geçen gün geldi, "nonna, yardım et bana", dedi, hocası ders vermiş, ilçemizin ve ilimizin tarihi eserlerini anlatın, diye.

— *Yaşasın. Ayşenur'un şansı, siz tabii yardım ettiniz.*
— Oturduk, harika bir şekilde Kadıköy'deki ve ilimizdeki tarihi eserleri yazdık. Öğretmeni bir beğenmiş, sınıfta okutmuş. Ayasofya, surlar filan, en eskiden başlayarak... Ayşenur



Floransa'dan bir hatıra. İlk torun Ozan doğmuş.



Ozan ve Ayşenur sevgili "nonna"larıyla...



Ayşenur'la evde. Yıl 1994.

da çok hoşlanmış. Nereden biliyorsun bunları diye sorunca "benim babaannem arkeolog" demiş. Çok şeker. Ben sanat tarihini, güzel olan her şeyi aşılamak istiyorum; tabloları, eski porselenleri, halıları, ailenin eskilerini seviyor. Ozan, daha çok müzikle ilgili.

— *Hocam 1985 yılında fakültedeki görevinizden kendi isteğinizle ayrıldınız ve emekli oldunuz. Ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi ve Şarhöyük-Dorylaion kazısı girdi devreye... Neden emekli olmak istediniz?*
— Birinci etken, sağlık sorunu... 1985'e kadar, iki ameliyat dışında, –ki onlar da biri apandisit, 1950'lerde, biri de oğlum doğduğu zaman sezaryen– hiçbir sağlık sorunu yaşamadım. Büyük hastalık olarak da 1947'de sarılık geçirdim, babam tedavi etti. Grip bile olmayan bir insanım, birden göğsümde yanmalar çıkınca, doktora gittim. Doktorum, aile doktorumuz Müfid Ekdal, "bu stresten olur", dedi. Nisan ayıydı (1985) bu olay olduğunda. Çok şükür ayaktayım, üç çalışmam girdi araya –"Hitit Sanatı" kitabı, Kadınlar Sergisi, "Kapadokya" kitabı–, yazdığım makaleleri de saymıyorum. Müfid Ekdal, "Ne güzel şeyler yazmışsın, bak, yine kitap yazarsın", dedi Müfid Bey. Ben tabii YÖK'ten sıkıldım bir de. Ders programlarım değişti, o kredi sistemleri girdi. O seneler seninle beraberdik, sertifikada her ay vize sınavları... Bunaldım. 10 saat ders veriyorum, hatta o esnada, değerli Hititolog Ali Dinçol, yeni profesörlük sınavına girmiş, bana yardım ediyor. Bu da beni rahatsız ediyor, ben bölüm başkanıyım, başka öğretim üyeleri bana yardım ediyor, onların zamanlarından çalıyormuşum gibi bir his... Onların da yapacağı çok iş var tabii. Birden karar verdim.

— *YÖK'le bütün sistem değişti tabii. O bitmez sınavlar...*
— Her ay sınav, vize kâğıtları okuma... Hemen hemen her dersim kalabalık oluyordu, mesela Hitit Sanatı dersinde 40-45 kişi, sen de aralarındasın.... Arkeolojik, filolojik veriler, Hitit yasalarında geçen "Büyük Kapı"ya kadar anlatmıştık,

bilirsin. Öğrencilerim ilgiliydi, bir de mühürcülük dersi yaptım; gliptik dersi, Hitit mühürcülüğü, II. bin Anadolu mühürcülüğü... Amfide yapılıyor, 90 kişi geliyor. Bu ders milletin ilgisini çekiyor, yedi kredi için Fransız Filolojisi'nden öğrenciler geliyor. Yani yalnız arkeoloji öğrencisi değil. Yok seçmeli ders, yok kredi...

— *Öyle olunca bilmedikleri bir alana dalmış oluyorlar, anlamaları da kolay değil, Hitit tarihini, sanatını öğrenmeleri lazım.*
— Tabii... Hatta ben Fransız Filolojisi'nden bir çocuğa, ben seni almam, dedim. İlla o yedi krediyi dolduracak. Piston yaptığım, yardım ettiğim sanat tarihi öğrencilerim var, ki erkek öğrencilerdi bunlar, kızlar zaten çok çalışkandı. Tarih, sanat tarihi bölümünden gelenler var, kabul ediyorum, ama Fransız Filolojisi'nden gelenlerin ne alakası var? Sonra o seneler benim yapacağım Hititçe metinler bana bırakılmadı. YÖK'ten bize hangi metni okutacağımız bildiriliyor.

— *Hocam, olacak şey değil, saçmalık.*
— Mesela ritüel okutmak istiyorum, ne bileyim çocuklara daha kolay gelecek, ilgi çekecek şeyleri öğretmek istiyorum, seçemiyorum. Çok içerledim; dünyanın hiçbir yerinde böyle şey görmedim. Hoca seçer hep, Bossert de kendi seçiyordu, Otten da, Laroche da... Tepeden inmeci bu tavır bana o kadar ters geldi ki, ayrılacağım, dedim, kazım da devam ediyor. 28 sene olmamıştı bütün çalışmam. 30 seneyi doldurmadan ayrılmaya karar verdim. Çocuklar da İtalya'da, Floransa'da; böylece daha serbest olacağım; Floransa'ya, Roma'ya gideceğim; zaten İtalyan kazı misyonlarından bir sürü arkadaşım var. Kafama koydum. Bir de çok canımı sıkan bir şey vardı, bize tamamıyla "evkaf memuru" muamelesi yapıyorlardı. Benim sevgili şairim Orhan Veli'nin tabiriyle evkaf memuru... Saat dokuzda geleceksin, beşte gideceksin.

— *İnanılmaz. Lise talebesi gibi davranıyorlar... Bize davranıyorlardı da bir de öğretim üyelerine...*

— O zamanki dekan kontrol ediyor. Mesela dokuzda gelmiyorum, onda, on buçukta geliyorum, çünkü benim derslerim 12.30-14.00 arası. 10 saat ders verdim bölüm başkanıyken... Hatta Taner (Tarhan) bana, "bölüm başkanlarının on saat ders verme mecburiyeti yok, abla sen altı saat yap", dedi. Taner Tarhan çok sevdiğim bir insandır. Misyonerliğim ön plana çıktı, çocuklar daha fazla öğrensin diye dört saat arkeoloji, altı saat filoloji yapıyorum.

— *Girerken bir de imza mı atıyordunuz?*
— Yok ama kontroldeydik, büyük gözaltı!.. Bir gün ders bitti, profesörler evinde yemeğe çıkıyorum, arabayla gidiyorum, dekanlıktan aklı evvellerle karşılaştık, giriyorlardı tam, "hocam nereye, ders devam ediyor değil mi", dediler. Hiç unutmam!.. Dersim bitti, yemek yemeğe gidiyorum, tekrardan da geleceğim dedim. Bir başka gün yine aynı şey yaşandı. Herkes vazifesini yapıyor, kaçta gelirse gelsin. Artık o kadar sıktılar ki nefret ettirdiler. Bir tek cuma günü serbesttim, kütüphanede çalışmak için. Eylül geldi, ben güzel bir istifa dilekçesi yazdım. Ama dekan bey, "bu istifa kabul edilmez, emekliliğini isteyecceksin", dedi. Emekliliğimi isteyen bir dilekçe yazdım, o esnada da televizyon ve radyoda askerlerin terimlerini duyuyorum, emeklilik konusunda birtakım terimler kullanıyorlar. Aynen o terimleri kullanarak yazdım, domuzluğuna... Emekli oldum, kazıya gittim. Malatya üzerinden Şemsiyetepe'ye. 17 Eylül'dü. Refik çok üzüldü, üzülenler de, sevinenler de olmuştur, gitti başımızdan diye. Her zaman olur böyle şeyler.

— *Değişik bir his olmalı? Bu kadar seneden sonra üniversiteyi bıraktınız.*
— Hiçbir mutsuzluk hissetmedim, en güzel tarafı bu; Teşvikiye'de güzel bir evim var, çocuklarım Floransa'da, projelerim, yapılacak kazım var. O esnada daha ziyade Şemsiyetepe kazısının yayınlarını düşünüyordum. "Eski Anadolu'da Kadın" kitabının ikinci baskısı yapılmıştı, gayet mutluydum.

Biz tedaviye başladık ve ben ayrıca o sene, fakültenin ödeneğiyle Münster'de Asiriyoloji Kongresi'ne gidip Şemsiyetepe üzerine bir bildiri sundum. Pek sükse yaptı, Fırat boyu... Hatta benden sonraki konferans Suriye kazılarından biriydi, o kadar sönüktü ki... Gayet keyifli bir konferans; Veysel Bey (Donbaz) ve eşi Doris oradaydı, çok güzel bir bildiri sundu her zamanki gibi, Türkiye'yi ikimiz temsil ettik. Ahmet Ünal ve Neu bildiri sundu, Münster dünyanın en güzel kanallı şehri. Bu en son fakülte ödeneğiyle gittiğim kongre. Fakülteden 17 Eylül'de ayrıldım. Şemsiyetepe'de devam ediyorum. Ankara Üniversitesi Prehistorya Bölümü'nden arkadaşlarım var, hoş insanlar, talebe yaşını geçmiş, daha sonra okuyan Mualla Özgü ve kocası Tahir Özgü Eskişehir'deler. Emekli olunca Yılmaz Bey'e (Büyükerşen) söylemişler, "Muhibbe Hanım emekli oluyor", diye. "Derhal gelsin, İletişim'e mastır sınıfı açtık, yüksek lisansa Anadolu Uygarlıkları dersi versin" demiş. Malatya Müzesi'ne telefon açtılar. Müze, bizim toplanma yerimiz. Daha evvel anlattığım gibi o acayip gemilerle karşıya geçiyoruz, o korkunç fırtınalarda hem de... Arabamız var, Malatya Müzesi'ne gidiyoruz, alışverişlerimizi yapıyoruz, bakanlığa yazışmalar vs. Öteki yol, şose bir yol ve virajlı, 56 km. altı saatte alınıyor Baskil, Baskil'den de 30 km., bu yol asfalt ama Elazığ'a gidiyor. Elazığ bana hiç sempatik gelmedi, Malatya çok hoştu, sevimli bir doğu kentiydi o zamanlarda... İnsanları da çok sıcaktı. Bir gün telefon açıldığını, müze müdürü haber verdi, şu numarayı arasın demişler. Son müze müdürü de rahmetli oldu, yeni vefat etti. Orada da üç tane müdür öldü, ne acı, Malatya Müzesi "malefik" (malefique: kötücül) bir yer; müdür İsmet Bey vardı, o vefat etti, arkasından Osman Özbek –çok kibar, çok hoş bir insandı–, arkadan bizim Baki Yiğit, üç sevdiğim insanı arka arkaya kaybettim, onun için Malatya'ya hem gitmek istiyorum hem istemiyorum. Çok acı... Çok iyi insanlardı hepsi. Baki, hem bizim kazımızın temsilcisi, hem kazı misyon elemanı olarak çalıştı. Sanat tarihçisidir, çok zevkli çalışıldı. Anısını saygıyla anıyorum, üçünü de çok severdim.

Eskişehir'i aradım, Mualla, "hoca biz seni buraya alıyoruz, istersen buraya devam et, emekliğini geri al, istersen emekli ol gel, misafir hoca olarak", dedi. Ben, tabii gelirim, dedim. Hoşuma gitti. Kazıdan sonra trenle gittim ve Yılmaz Bey'e bayıldım, üniversiteyi çok sevdim. Böyle bir kampüs beklemiyordum.

— *Misafir hoca oldunuz değil mi?*
— Evet, 18 tane öğrencim var; İletişim Fakültesi, Sinema Televizyon Bölümü öğrencileri...
Meşhur olan rejisörler var içlerinde, çoğu öğretim üyesi olarak üniversitede kaldılar.

— *Kimler var?*
— Erkan Büker, hep televizyonda görüyoruz, karısı Nalan Büker, Hale Kunuçen, eşi Şükrü Kunuçen şimdi Gazi Üniversitesi İletişim'de öğretim üyesi. Doçentler var, talebelerimden yakında profesör olacaklar var. Gidince zaten etrafımda hepsiyle bir kucaklaşma yaşıyorum. Derslere başladım, baştan pek ilgi duymadılar gibi geldi ama sonra bir ilgi, bir güzel dersler, geziler yapıldı, tabii emeklilik psikozuna da girmedim.

— *Böylece her hafta Eskişehir'e mi gitmeye başladınız?*
— Her hafta gidiyordum Eskişehir'e, bir sene böyle gitti. Ben şöyle bir program uyguladım, prehistorik dönemden cumhuriyet dönemine bir program... Anadolu Uygarlıkları dersimiz. Anadolu prehistoryasını anlattım özetle, Anadolu'da bu araştırmaları yapan uzmanları davet ettim; mesela neolitik için Refik (Duru) Hoca, ki Burdur neolitiğini anlattı, sonra Karadeniz bölgesinde çalışan Önder Bilgi Hoca. Hepsi arkadaşlarım. Önder Bilgi, İkiztepe kazısının varisi, veliahtı, şimdi kralı tabii. Büyük Hitit kralı gibi oranın; ben de güneydeki Şemsiyetepe'yi anlattım; Aşağı Fırat havzasındaki Tunç Çağı yerel kültürünü, Altınova'yı anlattım çocuklara. Dia gösterileriyle hep bu dersler... II. bin geldi sonra;

Koloni Çağı, Kaniş-Kültepe, Acemhöyük'ler. Giriş dersinden sonra Prof. Kutlu Emre geldi, gayet güzel Kültepe anlattı, dostum, çok değerli bir hanım, o da emekli oldu. Geldik Hitit'e, ben bülbüller gibi anlattım, kendi saham tabii, çok mutluyum. I. bine gelince bu sefer Frig –o zaman genel bir bilgim vardı, tabii alanım değil– Frig uzmanı Prof. Aykut Çınaroğlu geldi. O zaman Taciser Sıvas yetişmemiş daha, çok iyi bir Frig uzmanı şimdi, kocası Hakan da Urartu uzmanı. Eskişehir'de müze müdürü de olan Nurullah Aydın'a –talebem, lisans tezini benimle yaptı, Şemsiyetepe misyonunun üyesi– bize vasıta verin, uzman getireceğim, gezi yapmak istiyoruz, dedim. Hocaların hepsi derslere geliyor, ufak bir ücret alıyorlar. Aykut Çınaroğlu ile iki gün gezdik; Midas şehri, Köhnüş Vadisi, bütün Frigya... Aykutçuğum, şaka kabul eder, boncuk gözleriyle çok güzel anlattı, şimdi Alacahöyük kazılarını yapıyor... Yılmaz Bey, bize Coca-Cola'lar, sandviçler verdi, vasıta da tabii. Şimdi belediye reisi ama bence yeni bir havari; cumhuriyet dönemi Frigya'sının yeni havarisi o. Klasik Dönemde, Prof. Cevdet Bayburtluoğlu geldi, Anadolu'nun Ege bölgesinin klasik ören yerleri hakkında bilgi verdi. Bizans, Selçuk vs.'yi de sevgili Ara Altun anlattı ve bitirdik. Çok güzel sınavlar yaptık. Yanılmıyorsam pis bir numara oldu, emin değilim ama... Sosyal Bilimlerin başındaki beyefendiye –adını söylemek istemiyorum– bizde iki sivri çocuk var; akıllı ve zeki çocuklar, çok da çıkarcı tipler oldular sonra, gidip "mastır sınıfının en iyi dersleri Muhibbe Hanım'ınkiler" dememişler mi? "Biz söyledik" dediler bana. Ben ne yaptınız çocuklar, dedim. Sınavları bitirdikten sonra o beyefendi bana gayet kibarca "bu dersler yapıldı, bitti, gerektiğinde size haber veririz" dedi. Kibarca kapıya koydu. Ben öyle hissettim ama hiç üzülmedim, çünkü her hafta Eskişehir'e gitmekten yorulmuştum, aklım İtalya'daydı. Kazım vardı zaten.

— *Bu üniversitede arkeoloji eğitiminin temelleri atıldı sayenizde. Zaten Eskişehir'de, Şarhöyük, Dorylaion kazınız var.*

Biraz, en azından başlangıcını anlattınız, yine Yılmaz Büyükerşen ön ayak olmuştu kazı için.

— Eskişehir Üniversitesi'nin kuruluşunda çok yardımları olan, kanunun çıkmasına Ankara'da öncülük eden Prof. Orhan Oğuz'u da atlamayalım. Çok saygıdeğer, Eskişehir için çok çaba sarf etmiş, Eskişehirli aydın bir insan, onun sayesinde de kuruluş gerçekleşmiş. Dorylaion kazısına gelirsek... Evet, kazı sürüyor. 1990'da çok güzel bir Frig sempozyumu yapıldı Eskişehir'de. Miss Mellink (Machteld), Tarsus'ta, Likya'da Semahöyük'te çalıştı, meşhur Greko Pers mezarları, o harika freskleri bulmuş önemli bir arkeolog, o geldi, Bittel çağrılıydı gelmedi, Ekrem Bey (Akurgal) vardı.

— *Miss Mellink'i Anadolu'nun tarih öncesi dönemini en iyi bilen üç kişi arasında saymıştınız. Bittel, Mellaart ve Mellink.*

— Evet, öyle. Bu arada Arif Bey (Müfid Mansel) Klasik Dönemi en iyi bilen kişidir; gelmiş geçmiş en iyisi... Hayatta gurur duyduğum iki şey vardır; iyi ki babamın kızı oldum, bir de Arif Bey'in talebesi oldum. Şimdi bu Frig sempozyumunu Sevim Buluç organize etmişti, gelecek sene de Taciser Sıvas organize edecek – inşallah, Hades beni koluna takıp bir tarafa götürmezse, seninle beraber gideriz Eskişehir'imize. Kurt Bittel'e, Mellink'e ve Ekrem Bey'e fahri doktoralar verildi sempozyumda. Tarihi tam 13 Haziran'dı, orada doğum günümü de kutladı Yılmaz Bey. Güzel kokteyl yaptılar; denk geldi, hem doğum günüm hem sempozyum... Sevim, doğum günüm olduğunu söylemiş; Japon Bahçesi'nde, havuz başında muazzam zengin bir kokteyl. Frig sempozyumunda bu sefer aynı yerleri bize Miss Mellink gezdirdi, Aslı Özyar tercüme etti.

— *Bu arada Dorylaion kazısı sürüyor, geçtiğimiz yaz gittiniz, şahidim...*

— Dorylaion devam ediyor. Bu yıl, kazı izni istemedim, yayına geçmemiz için... Bırakamam orayı, Taciser (Sıvas) dev-

ralacak, ismen hakkım da var, önereceğim, zaten onu da çok iyi tanıyorlar, ben de kazının uzmanlarından olacağım. Başkanlığı bırakmak beni üzmez, bilakis çok memnun eder. Eskişehir'le gönül bağım bu benim; bu gönül bağının içinde Yılmaz Bey'in hissesi çok büyük. Bir hayli küçüktür benden, bana "Muhibbeciğim" der, ben ona "Yılmaz Bey". Bu kadar memleket için çalışan, buranın kuruluşunda ve gelişmesinde çok büyük rolü olan bir insan. Sanat tarafı çok kuvvetli, heykeltıraş olmak istiyor gidemiyor, maliye okuyor, onun gibi rektör görmedim. Bir anımı anlatayım. İlk sene misafir hoca olarak gidiyorum, benim kaldığım misafirhanenin yakınında lojmanı var; karısı da ekonomist, zarif bir hanım. Şimdi ben erken kalkardım, kahvaltı etmeden bahçeye çıkarım, çünkü bahçe inanılmaz güzel. Menekşenin en iyisi Parm menekşeleridir, meşhur romanı da var. O sene de kasım ayı son derece ılıman geçtiği için o menekşeler açtı. Mis gibi olur sabah altıbuçuk, yedide kokusu duyulur... Erkenden kalktım, bahçeye çıktım, bir de ne göreyim, Yılmaz Bey, üzerinde deri bir kaban, bahçıvanları paparalıyor, iyi çalışsınlar diye. Mutfaklara gidip kontrol ederdi, böyle bir insan tanımadım daha. Yılmaz Bey'in, inşallah Eskişehir'e daha çok faydası olacak, TBMM'de çok üst düzeyde bir yere gelmesi lazım, sosyal demokrat bir insan. O da bir misyoner, misyoner üstü, oranın havarisi gibi.

— *Dorylaion kazılarında size maddi anlamda destek de oldu. Biraz burayı anlatsanız...*

— İlk Dorylaion kazıları 1989 yılı 29-30 Ekim'le 11 Kasım arasında, Yılmaz Bey finanse ediyor, müzeyle ortak yapıyoruz. Şarhöyük-Dorylaion, dağ gibi yüksek bir höyük. Kuzey-Güney ve Doğu-Batı çapı 450 metre, ovadan 18 metre yükseklikte. Yüzey araştırması sonucunda topladığımız arkeolojik malzeme Şarhöyük-Dorylaion'un kültür katlarını ve uygarlıkları dile getiriyordu. Kazı öncesi ve sırasında Şarhöyük-Dorylaion hakkında literatürü ve eski Bizans kaynaklarını inceledik.

— Daha önce burası defineciler tarafından keşfedilmemiş mi, hayret!

— Olur mu? Höyük o kadar çok kazılmış ve defineciler tarafından tahrip edilmişti ki, başlangıçta kazıya nereden başlayacağım konusunda ürktüm. Beş gün boyunca yüzeyden ve defineciler açtıkları çukurlardan gelen malzemeyi inceledik. Sileks aletler, Roma camları, maden parçaları, Eskişehir'in savunmasında Milli Mücadele'den kalma fişek kovanları toplandı. Şöyle bir manzara çıkıyordu ortaya; 16. yüzyıl Osmanlı keramiği, Bizans parçaları, Roma, Helenistik, bütün bir Frig kültürü, Hitit, Orta Anadolu'da Kültepe'ye paralel Asur Koloni Çağı ve İlk Tunç yani III. bin yılı vardı. Durumu rektör Yılmaz Büyükerşen'le de konuştuk. "Kazı iznini alın ve Eskişehir Müzesi'yle ortak kazıya başlayın, ödenek bizden" dedi. Yılmaz Bey, iyi bir ödenek sağladı ve 50 işçiyle işe gi-



Eskişehir Dorylaion; Hitit katına doğru buluntular çıkıyor, arka arazi aslında Aşağı Şehir, yani sit alanı, ama otopark için hazırlanmış ve düzletilmiş. Neyse ki sonra vazgeçilmiş. Açık cezaeviyse soldaki mavi yapı.

riştik. İyi ki kazıya başlamışız, yoksa buraya kim bilir başka neler yapılacaktı? Kazıya, en çok ve en az tahrip olan noktadan başladık. Höyüğün kötü bir kaderi var. Adalet Bakanlığı, Kültür Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın ortak malı bir höyük, üç sahibi var. Ayrıca ilgilenilmeyen resmi sit alanı...

— *Eyvah, eyvah! İlgilenilmeyen resmi sit alanlarına alışığız ama bunun da üç sahibi var. Çok engelle karşılaştınız mı?*
— Sit alanı içinde açık cezaevi var; NATO manevralarında havacılar geliyor, tatbikat sırasında hava savunması için bekliyorlar. Havacılarla akraba olduk neredeyse! Burası tepenin en yüksek noktası olduğu için milli mücedelede Eskişehir'in



Dorylaion'da, Frig şantiyesinde işçilerle öğrenciler çalışırken. Yıl 2001.

savunmasında kullanılmış. Toplar yerleştirilmiş, cephaneler saklanmış. Topları, Orta Bizans Dönemi surunun, kulelerin olduğu yere koymuşlar. İyi bir bütçeye sahip olup, bütün suru açıp restore etmek gerekiyor elbette.

— *Açık cezaevi?*

— Tabii. Onlar da devamlı büyümek istiyor, bu sene hatta benden izin istediler, traktörler geldi. Arkeolog Mehmet Katkat diye bir arkadaşımız var, bakanlık temsilcisi, çok iyi bir temsilci, o kadar sahip çıktı ki, gerçek bir bakanlık temsilcisi gibi işini yaptı. Beraber dilekçeleri hazırladık ve verdik. Düşün, Aşağı Şehir, kocaman Dorylaion, zaten hapishanenin yapıldığı yerler mezarlık, nekropol alanları... Etrafı Justinyen



Dorylaion kazısına açık cezaevinin döktüğü çöplerin önünde...

dönemi yazlık sarayı, hepsi yok olmuş. Bu bilgiler Bizans kaynaklarında var. Müzede birkaç lahit var, ama burayla hiç ilgilenmemişler o tarihte, orada çalışan genç bir hanım var, notlarını soruyorum, "ben küçücük bir kızdım, not tutmadım, bilmiyorum", diyor. Önemsememişler, lahit levhası duruyor müzede ama neler gitmiş... Mozaikler, villalar varmış, havaalanı yapılıyor, Tusaş yapılıyor... Geri dönmek imkânsız ama biz Dorylaion'u kurtaralım.

— *Umursamamış kimse...*
— Umursamamış kimse, bu sene iyice girmeye kalktılar, biz mani olduk, Mehmet Katkat ile Koruma Kurulu'na müracaat ettik, tabii istedikleri yapılamadı. Yapılamayınca kim bilir oradaki hapishane müdürü ne kızmıştır... Sonra burası her zaman tahrip ediliyor. Oraya bir bekçi koymaya ödenek yok, bakanlığın müzeye bile yeterli ödeneği yok. Ne oluyor? Hapishane burnumuzun dibinde, biz gittikten sonra derhal fırınların, ocakların içine gelip altın var diye paramparça ediyorlar. Hiçbir kap bırakmayız kazı sonrası biz. Bir kabın yarısını açma kenarında görsek çıkarıyoruz ve orayı dolduruyoruz. Çünkü o kap gidecek, içinde altın var diye ve paramparça edilecek. Bütün fırınları mahvettiler, Helenistik ve Hitit. Kocaman levha var, "girmek yasaktır" diye. Geçen sene gittiğimde Taciser Hoca, "hocam yatak koymuşlar" dedi. Bizim Frig evleri duvarıyla filan o kadar güzel çıktı ki, yatak koyup üzerine naylon geçirmişler.

— *Ne diyorsunuz? Frig evine yerleşmiş bir güzel!..*
— Yürüyen lupanari, diyorum ben. Aynı şeyi Bizans surunda yaptılar. Kuleyle birlikte, Bizans, Komnenoslar surunun bir kesitini çıkardık, kale bedeni çıktı. Yüksek duvarları naylonla örtüp bira şişeleriyle alem yapılmış.

— *Sizin dediğiniz gibi eğitim olmayınca önemsemiyor.*
— Çok iyi insanlar da çıkıyor. Bize önce hapishaneden ele-

man verdiler, sonra vermediler. İyi iş yapıyorlardı. Asgari ücretle fevkalade iş üretiyorlardı.

— *Hapishaneden elemanlarla hiçbir sorun yaşamadınız mı?*
— Yaşamadık. İlk açmalarımızdan mezarlar çıktı, geç dönem Bizans mezarları... 50 işçi vardı ilk sene, "biz bunu açmayız" dediler. İslam mezarı diye. "Bak, yüzü kıbleye dönük değil, bunların yüzü batıya dönük" dedik ve açıldı mezarlar.

— *Onlar için de ilginç bir çalışma olmalı...*
— İnsanların umurlarında değil, başka iş yapmak istiyor; toz toprakla uğraşacağına hamallık yapmayı tercih ediyordu... Ama çok iyi çalıştılar, çünkü aramızda sempati doğdu. Bir gün, 25-30 yaşlarında bir genç tutuklu, mezarları açarken –aşağı yukarı MS 13-14. yy.– alttaki tabakalar da karışmış, 8. asra ait üstü çizik bezeli keramik de çıktı – çıkanlar için "biz bunlardan çok bulduk" dedi. Meğerse Saraçhane kazılarında çalışmış, İstanbul'da. Bizantolog Ebru Parman bize uzman olarak katılmıştı. Yayınları karıştırdık, aynı parçalar orada da çıkmış. Sonra o oğlan yüzeyden bize harika bir İznik işi kap parçası getirdi. Birisi bir Lidya kafası getirdi, biz onları ödüllendirdik, bildirilerde de adlarını geçirdik. İznik işi, 16. asır, kenar parçası, çok güzel bir parça. Tarihçi, Doç. Halime Doğru da o esnada güzel kitaplar yazıyor, taycı defterleri üzerine. Söğüt üzerine çalışmış, Bulgaristan kökenli bir hanım, mahkeme sicil defterlerine bakıyor ve Şarhöyük'ün, Şer Höyük –ki Şar, Şehir demek– demek olduğunu, burada 56 hanelik, taycı köyü olduğunu görüyor. Tay yetiştiriyorlar, zaten etraf hara bölgesi, Justinyen'den Hitit'e kadar gidiyor bu gelenek. Kanuni zamanından defterler, bulduğumuz keramikle aynı tarih. Bir tek maddi kalıntı bile bir kanıt, tabii sonra bulduk başka keramikler. Mavi beyaz bir parça daha yeni buldum, yayınlayacağım, ondan daha eski, eski Tunç Çağı içinde çıktı, şaşırılacak bir şey yok, erozyonla yukarıdan aşağı iniyor. Kazılmış, kaçak kazı yapılmış.

— *Karman çorman olmuş.*
— Evet, 1990'da kazı sonuçları toplantısında ilk Şarhöyük malzemesini sundum. Bu bildiriyi yaptıktan sonra Tahsin Bey'e (Özgüç) dedim ki "Hocam, bu ilk sondajlar, tabii ama ne dersiniz, devam edeyim mi?" Tahsin Hoca'ya büyük saygım ve güvenim var. Bana aynı sevgiyi duyduklarını pek sanmıyorum, önemli değil, sevgi ve saygı muhakkak karşılıklı duyulmaz. O da dedi ki, "devam et". Tahsin Bey'in çok büyük rolü oldu. Bana değil, tabii...

— *Türk arkeolojisine.*
— Evet tabii o bölgede yapılan ilk büyük kazılardan biridir Şarhöyük Dorylaion.

— *Siz de tevazu içinde soruyorsunuz.*
— Tabii büyük hoca soruyorum, ne oldu? O höyük devam edecek, Dorylaion ortaya çıkacak, benim gençlerim devam ettirecek, Eskişehir ovasındaki en büyük höyüklerden biri. Tabii çok zorluklarla karşılaştım, ödenek kıtlığı, idarede kabalıklar... Bu höyük kazısı son derece güç, çok büyük toprak yığını, üstelik de o kadar kazılmış, tahrip edilmiş ki. Jeomanyetik, arkeomanyetik çalışma yapmak çok güç, tarlalar da aynı şekilde, çünkü doldurmuşlar. Artezyen suları patladı, açıkhava cezaevi Aşağı Şehir'i doldurmuş, su patlayınca gençleri koyduk başına, açma sorumlusu olarak; üç metreyi kazdılar ve bir tek keramik çıkmadı, sadece çamur, düşünebiliyor musun kaç metreden sonra... Üstte ne var zaten hava fotoğraflarıyla biliyorum. Hava fotoğrafı, Bizans surlarının izlerini göstermişti bize, bizim Frig'i göstermedi, tamamen yüzeyden topladığım küçük buluntularla yoğun yerleşme alanını saptadık.

— *Yazın iki ay mı çalışıyorsunuz?*
— Hayır bir ay. Neden iki ay çalışılmıyor? Kimse tembel değil, burada çalışanlar hep öğretim üyeleri... 15 Ağustos'a kadar meşguller, ailesi olan insanların herhalde nefes almaya

hakkı var. Bir insanı ben nasıl mecbur edebilirim? Vicdanım el vermez, ailesi, çocuğu var. Bana böyle aptal soruları çok soran oldu: Niye üç ay çalışmıyorsunuz? Dersleri var, sınavlar var, bitiyor, başka işler başlıyor. Bilimsel çalışmalar, tezler vs... Bizde arkeoloji öğrencileri de çalışıyor, dışarıdan hemen hemen çok az işçi alıyoruz. Ama onların hepsi sigortalı, işçi olarak. Bir kısmını üniversite ödüyor, lise mezunu gençler de çalışıyor.

— *Lise öğrencileri, ne güzel. Duyuru mu yapılıyor?*
— Evet, daha çok benim üniversitemin öğrencileri gelecek diyorum, çok talep oluyor zaten, Eskişehir dışından almıyorum. Sonra biz çok iyi restoratör uzman yetiştirdik, Ülkü İzmirligil'in yanında yetişti, paylaşılamayan bir genç adam, bizde kadrosu da var; Yusuf Polat. Side'de de çalışıyor, üniversite bu kadar da medeni, izin veriyor. Yılmaz Bey'in açtığı gelenek sürüyor, Eskişehir vilayetinde kültür bakanlığıyla üniversitenin yaptığı ve finanse ettiği kazı var, beş tane üstelik.

— *Size bölge halkı destek oldu mu?*
— Hayır, öğrenci öğreniyor; kazı tekniğini, envanter yapmayı vs... Ama ben şunu söyleyeyim, katiyen Eskişehir halkı ve sanayicileri böyle bir kazı yapıldığı için sevinmiyor, umurunda değil. Umurunda olsa Zeytinoğlu Ailesi, Boğazköy yerine bize katkıda bulunurdu. Almanca bir yayında kendilerine teşekkür ediliyor. 13 senedir kazı yapıyoruz, koca levha var. Onu da yap, bize de yardım et, kıskançlık değil bu. Taciser'e dedim, siz gençsiniz, Sarar'lara gidin, isteyin, dedim; orada endüstrileri var, sponsor olabilirler. Eti Bisküvileri var sonra. Ben bu yaştan sonra gidip de para istemem, siz gençsiniz, gidin, buraya gereken paraları alır yaparsınız, benden sponsor aramamı beklemeyin, dedim. Başta, ilk senelerde bu kadar duyarsız insanlar olacağı düşünülemedi. Ebru Parman, bir konferans verdi. Dorylaion'u, Bizans dönemini ve bütün kültür katlarını anlatıyor, dia gösteriyor. Ben gidememiştim,

"Bu kazı yalnız Eskişehir için değil Türkiye için de çok önemli, bize yardım lazım", diyor, hiç kimsede ses yok. Çok ilginç, bir efendi kalkıyor ve "ben size yardım ederim, sizin çalıştığınız höyüğün karşısında meşrubat dağıtma depom var" diyor. Höyüğün güneyinde, dışında ve yol kenarında; ismi Alpata. "Size kasa kasa meşrubat veririm" diyor. O iyi insan kimse, bu bey yardım öneriyor. Eti, bisküvi bile vermedi. Alpata bize bunu yaptı. Ticaret odasında kaç tane konferans verildi? Ses yok. Höyüğü tel örgüyle çeviriyoruz, asker geliyor, manevra yapıyor ve örgüyü açıyorlar. NATO'da çalışanlar çok kibar çocuklar, bütün bu zaman içinde çocukların saçları ağardı. Bize başka höyüklerden keramik toplayıp getirdiler... Alpata dışında, bizim sınırımız içinde bir kireç ocağı var. Dört sene evveldi sanırım, kireç ocağı çalışanları fakülteye telefon açıyor, "iki arazi arabası höyüğün tepesine çıktı, biz kovalıyoruz ama hemen gelin" diye. Fransız misyonuymuş. Arazi arabasıyla çıkacak, benim Hitit açmasının önüne gelecek. Kazı tertemiz bırakılmış halde, her kazı günü sonunda pırıl pırıl bırakılır. Bunlar resimler çekecek; yukarıda sur var, ortada Helenistik mahalle, Frig mahallesi... Kireç ocağından birileri ellerinde sopalarla üstlerine yürümüşler, "haber verdik, derhal gidin buradan" diye. Biz gittiğimizde adamlar çoktan gitmişti. Bunlar görülenler, ya gece olanlar?

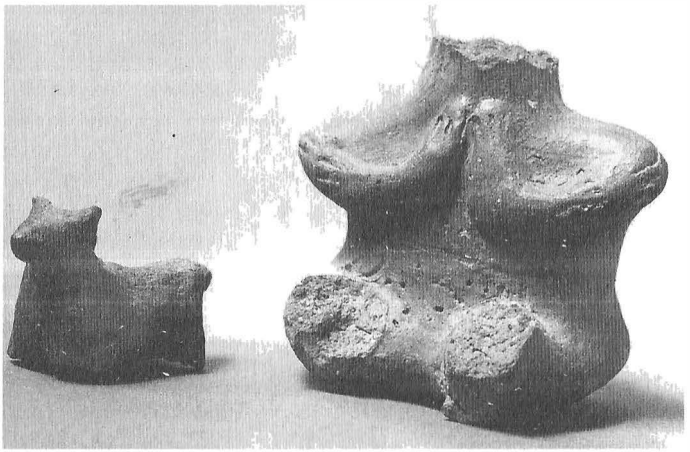
— *İnanılmaz, tam bir sahipsizlik, yine de sahip çıkmışlar hiç olmazsa.*

— Onlara da müteşekkiriz. Bir şey söyleyeyim, bir ülkede ekonomik refah olursa halk her şeye ilgi duyar; insanların yiyecek ekmeği vardır, evinde aşı vardır, başını sokacak yeri vardır. Şimdi bu ekonomik krizlerde oradaki köylü bizi nasıl görüyor biliyor musun? Devletin parasını eski gavur mezarlarına sarf eden insanlar olarak görüyor. Bana bunu söylemeye kimse cesaret edemedi. Ama meslektaşlarımdan birinin başına geldi; bir Hitit mezarlığı açıyor, işçileri, öğrencileri var. Oradaki işçiler, "siz geliyorsunuz, biz burada ürünümüzü satamıyoruz, sizse devletin parasını sarf ediyorsunuz

bu mezarlara" diyor. Kazı başkanı kriz geçiriyor. Geçirmez mi? Bana da söylese geçiririm, belki ölürüm bile... Hastanelik oldu o arkadaşımız, tepinmişler mezarların üzerinde. Küp mezarları kırmışlar, tahrip etmişler kazıyı...

— *Korkunç bir olay.*
— Korkunç tabii.

— *Hocam Şarhöyük-Dorylaion'da Hitit ya da Frig geçmişine dair filolojik bir ize rastladınız mı?*
— Rastladık tabii. Höyüğün güney yamacında Hitit kültür katını saptadık; burada, Hitit başkenti Boğazköy-Hattuşa'da hüküm sürmüş krallardan birinin oğlunun, yerel kral olduğunu kanıtlayan mühür baskılarından birini bulduk. Eğer adı tam çıkabilseydi, çiviyazılı kaynaklarda Şarhöyük-Dorylaion'un Hititçe adını da öğrenecektik. Ben yine de bu konuda filolojik araştırmalarıma devam ediyorum. Arkeoloji sürprizlerle dolu değil mi?.. Bir başka ilginç husus da Şarhöyük-Dorylaion'un, Orta Anadolu'da Hitit Krallığı'nın en batı noktası oluşu. Civarda başka Hitit yerleşmeleri ve mezarlık-

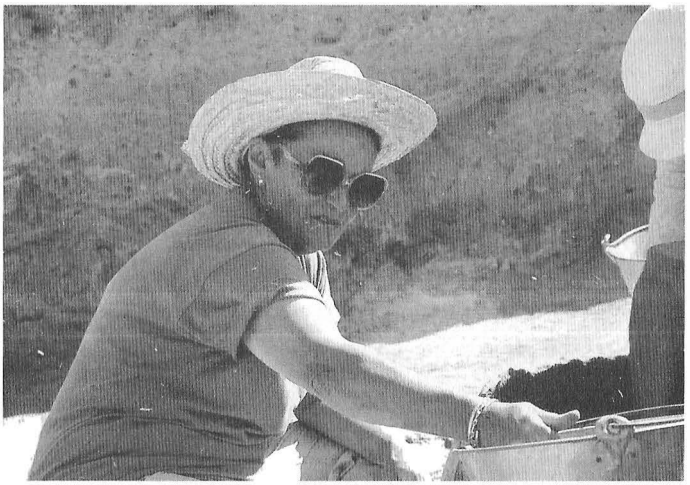


Ve Dorylaion'dan çıkmış MÖ 2200-2100'lere tarihlenen ana tanrıça.

ları da var; Frig yazılı mühürleri ve yapı katları.... Helenistik devre ait Gordion kazısı Helenistik katlarıyla paralel buluntular ortaya çıkardık, Helenistik döneme ait evlerin içinde amfora kulpları bulduk. Kulpların üzerinde "Tasoz" adı geçiyordu. Bu ada, o dönemde şarapları ile ünlü. Batı Anadolu'ya Helenistik çağda Tasoz şarabı gelmiş ve Dorylaion sakinleri afiyetle içmişler. Gordion'da da aynı buluntular var. Şimdi bu şarabın hangi yoldan geldiğini çözmeye çalışıyoruz. Bana ailem ve dostlarım "kendini çok yoruyorsun" diyorlar. Birincisi ben, Şarhöyük-Dorylaion kazısını büyük bir tutkuyla yapıyorum. İkincisi ben kazıyı öğrencilerim, genç bilim adamları ve onların gelecekleri için kabul ettim. Dorylaion kazısı, ortak bir ekip çalışmasının ürünü. Kültür Bakanlığı bana 2003'e kadar çalışma hakkı verdi, ümit ediyorum ki öğrencilerim burada kazıyı devam ettirecek. Çünkü burası ikinci Gordion!

— *İkinci Gordion? Altın da var mı yoksa?*

— Bir şey anlatayım. Eskişehir Anadolu Üniversitesi iyi gi-



Yıl 2001. Bir kazı anı...

den bir üniversite ve bir Keramik Mühendisliği bölümü kuruldu burada. Bir de kadın öğretim üyeleri çok iyi çalışıyor, bir hocamız var, Prof. Nuran Ay, doçentti, profesör oldu, asistanlarıyla çalışıyor. Asistanlarının arasında Manchester'de eğitim yapmışlar var, değerli çocuklar. Şimdi bizim keramiklerin analizini yaptılar; biz Frig dönemi malzemesini verdik. Keramiklerimiz, mineral katkılı; mikadan dolayı mika zerreleri altın gibi pırıl pırıl parlıyor. Almanca "gold glimer" denir. Analizlerden ne çıktı biliyor musun? Bizim Frig keramiğinin hamurunda altın çıktı. Ben hiç şaşırmadım, çocuklar şaşırdılar. Çocuklar, dedim, kafanızı biraz işletin, Sardes'teki Paktalos Çayından (Sart Çayı) çıkmıyor mu? Yani, niye bizim bölgede çıkmasın? Sakarya'nın bütün kolları, Porsuk, Sarısu'ya gidiyor. Biz zaten kil toplamıştık, tekrar toplayacağız. O killerin analizi yapılacak. Dorylaion'nun biraz ilerisinde Sarısu var, iki kilometre uzakta. O Sarısu'yu şimdi kanallaştırmışlar. Biz kenardan aldık, kili getirdik. Şimdi bu analizi yaptıracağım. Geçen gün gazetede bir haber okudum; Eskişehir, Balıkesir'de altın rezervimiz var, diyor. Daha güzel şey olur mu? Ben bu sene sempozyumda bunu anlattım. Ve, gazetedeki o haberi de yayına koyalım, dedim.

— *Çok güzel gelişmeler, heyecan verici... Yılmaz Bey, kazı yapma girişiminde bulunmasa, siz iyi öğrenciler yetiştirmeseniz ve tüm ekip fedakârlıklarla çalışmasa her şey bilinmez olarak kalacak, Eskişehir de sadece düzenli, yeşil, üniversitesi medeni bir kent olmaktan öteye gidemeyecekti. Oysa şimdi dünya ve tabii ki Türkiye tarihine zenginlikler katacak.*

İLMİN YARISI: AŞK

Kurumlar o kadar hantal ki...
Güzel güzel araştırmalar,
kazılar yapılıyor, ya sonra?
Norşuntepe, Bronz Çağının metropolünün
yerinde bugün tavuk çiftliği olduğunu
biliyor musun?
Acaba bizim Şemsiyetepe'de ne var?
Eskişehir'den telefon geldi,
bizim höyüğün üzerinden üç greyder
geçmiş, üç muazzam çukur açmışlar.
Düşünebiliyor musun?
Höyük paramparça ediliyor.
Orada kocaman bakanlık tabelası var,
her yaz kazı yapıyoruz.



— *Ünlü arkeolog Ord. Prof. Ekrem Akurgal, anılarını yazdığı kitabında ilginç bir hoca portresi çiziyor. Mesela öğrencilerini güzeller arasından seçermiş.*
— Ben Ekrem Bey (Akurgal) gibi düşünmüyorum, kendi takdiridir bu; öğrencilerimi güzel çirkin diye hiçbir zaman ayırmadım, güzeller de oldu, çirkinler de... Hepsiyle yakından, sıcak ilişki kurabildim. Unuttuğum öğrencilerimle karşılaşıyorum, geliyorlar, tekrardan hatırlıyorum tabii, çok güzel ilişkimiz var. Konularına ilgi duydular, çoğu da başarılı oldu.

— *İnsanın güzelliğiyle gündeme gelmesi ve artı puan toplaması korkunç. Hevesini ve inancını da kırar öğrencinin.*
— Hiçbir zaman böyle bir yaklaşımım olmadı. Bizde böyle bir konu dile getirilmedi hiç. Hiç ummadığın çocuklar geliyor; aslında okumak istemiyor, girmiş, evet, üniversite tahsili yapmak istiyor ama esniyor derslerde... Çivril'den gelen bir talebem vardı, esniyor derslerde, fenalık geçiriyor, bir azarlayayım diye içimden geçti, sonra bırak dedim, ne azarlayacaksın, belki çocuk hiç uyumadı, yurtta kaldı, sandalye üzerinde uyudu. Biz bu çocukları bile –Bahadır Bey'in de insanlığı üzerimizde çok önemli bir rol oynadı– yetiştirdik ve hiç ummadıklarımız da arkeoloji ve müzecilik camiasında iyi yerlere geldi; öğrenciyi uzaklaştırmaya yönelik katiyen bir yaklaşımımız olmadı, ama bak sen yaşadın bunu.

— *Evet, size anlatmıştım, ilk derste bir hocamız uyarmıştı ve hatta yol yakınken dönün, gibisinden konuşma yapmıştı; Klasik Arkeoloji Bölümü'ne gelmenin çok da akıllıca olmadığını, geleceğe yönelik iyi bir seçim yapmadığımızı vs. vs.*
— Bizdeyse, buraya girdiniz, bilinçsiz gelmiş olabilirsiniz ama bunu seveceksiniz ve mükemmel bir şekilde yapmak için çalışacaksınız, dendi hep. Papağan gibi derslerin notunu tutmak kâfi değil, gideceksiniz kütüphanede çalışacaksınız, bilginizi genişleteceksiniz ve her şeyi bize sorabilirsiniz derdik.

— *En önemlisi de bu ilişki...*
— Sorun her şeyi, dedik. Hiç unutmuyorum bir gün Cenk Alpak geldi, topallıyordu, trafik kazaları filan geçirmiş, sınıftakilerden de dört yaş büyük, adapte olamıyor bir türlü, ayrılmaya kalktı. Şöyle bir baktım, konuşma tarzı, cümle kuruşu düzgün... Yakınlık gösterdim ve bu çocuk çok güzel dereceyle bitirdi, belli yerlere geldi ve maalesef erken vefat etti, müzeci olarak da bir sürü güzel iş yaptı. Çok ileri, inanmış bir solcuydu, insanlarla çok güzel ilişki kurdu, solcu diye Rotaryenleri, Lions'ları itmedi, çağırdılar, konferanslarına gitti. Rahmetle anıyorum. Öğrencilerimi, uzaklaştırmaya değil bilakis bu işi sevdirmeye ve benimsetmeye çalıştım. Onun için kendimi misyonere benzetiyorum. Buraya girdin, bu işi severek ve benimseyerek yapacaksın, çünkü bu bizim ülkemizin kültürüdür. Biz sahip çıkacağız, evvela kendi kültürüne sahip çıkarsın, ondan sonra evrensel kültür. Senin kendi ülkenin kültürü onun içindedir. Bugün bilinçli bilinçsiz bir sempati var; bilinçsizliğe bazen çok kızıyorum, bazen de çok yumuşak bakıyorum. Hiç olmazsa bizim Anadolumuzu, Hitit kültürünü adamlar ağızlarına alıyor, diyorum, çoğu zaman yanlış kullanıyorlar ama. Kebapçıda karşılaşıyorsun mesela. Ankara'da bir kebapçının duvarında bakır üzerine Sakçagözü kabartmalarını gördüm.

— *Ne olduğunu bilmiyordur.*

— Belki biliyor, belki bilmiyor. Mesela, Mahfi Bey'in (Eğilmez) Hitit'i bu kadar sevdiğini bilmiyordum, "Anitta'nın Laneti"ne baştan kızdım ama sonra okuyunca kitap roman olarak Christian Jacq'ın yazdıklarından çok daha güzel. Ve Mahfi Bey'i tanıyınca, makalelerini okuyunca bu işi gerçekten çok sevdiğini ve hakikaten tutkun olduğunu gördüm. Bir de kitabın önsözünde yazıyor, millet Mısır'a taşınıyor, bilinçli bilinçsiz, ama Hitit'e giden yok. Boğazköy'e kaç Türk gezgin, turist gidiyor?

— *Hocam, burnumuzun dibinde, İstanbul Halkalı'daki Yarımburgaz Mağarası'nda 400 bin yıl önceye giden bir yaşam ve kültür var, bu topraklarda prehistorik, yani tarihöncesi çağlardan Urartu'ya, Frig'e, Likya'ya, Lidya'ya, Kariya'ya, Bizans'a, Selçuklu'ya, Osmanlı'ya, özetle geçersek bir sürü uygarlık ve inanılmaz bir "malzeme" var. İnsanın ve medeniyetlerin izine dair...*
— O kadar büyük ve birbirini izleyen ve etkileyen, bu etkileşimlerin süzgeçten geçtiği bir kültür dünyası ancak Anadolu'da var, o bakımdan biz çok önemliyiz.

— *Çok önemliyiz, prehistorik yerleşimler, bilinçli bakıldığında çok şey söylese de "sıradan" insanın ilgisini çekmiyor, daha çok görsel olarak heybetli yapıları, Efes'i, Bergama'yı biliyor.*
— Ama Avrupalı turist Karain'e de gidiyor.

— *Bilincinde çünkü, aldığı eğitimle bunun insanın ve medeniyetlerin bir zinciri, bir anahtarı olduğunun farkında. Genelde böyle diyelim, çok cahil Avrupalılar da var, yine de en azından ziyaret ediyor, yerli turistler onu da yapmıyor. Hitit yerleşimlerinde, bir Boğazköy'de, Yazılıkaya'da da göreceği ilginç şeyler var; kabartmalar, aslanlar... Ama buralara gitmiyor, Hititleri bilmiyoruz.*
— Yazılıkaya ünik bir yer, Hattuşa Hitit başkenti, şehrin bütün konumu, surları, kapıları, hele bu son on yılda Büyükka-

ya'da yapılan kazılar... Öğrencilerimle iki senede bir gittiğim yerdi, Boğazköy'ün üzerine bir yer yok benim için. Tarihle beraber algılıyorsun gittiğinde, bu işin uzmanı olduğun için... Ben Anitta'nın gözüyle de görüyorum, Puduhepa'nın gözüyle de görüyorum. Harem binası diye yorumlanan bir F binasındaki –ne derece doğru bilinmiyor, harem olduğu söyleniyor, enteresan bir yapı, kuzeybatı noktasında– Büyükkaya'ya baktığım zaman arkadan Sungurlu ovasıyla dini bir vecd içine giriyorum. Öğrencilerim de buraya gittiğimizde niye bu kadar sevdiğinizi anladık, diyorlar. Hakikaten bir nevi huşu içinde oluyorsun.

— *Hocam sevmek için sanırım bilmek gerek, insan bilmediğine yabancı, hatta korkuyor.*

— Evet, tabii, bilmek önemli... Bizim birlikte gittiğimiz çocuklar sınıfın en iyileriydi. Çünkü hepsini götürmenin imkânı yoktu, kendi paramızla gidiyorduk, herkes meraklı değildi ama bir on kişi senelerce geldi. Bugün de onlar arkeoloji alanında en iyiler, öğretim üyeleri, müze müdürleri oldular. Biz orayı gezerken tarihiyle beraber gezdik. Yazılıkaya'yı gezdiğimiz zaman yalnız Hititlerle gezmedik, Hurrilerle de gezdik, çünkü oradaki bütün hiyerogliflerin altında Hurri tanrıları var, Hurri kültürü girdi oraya. Hurri kültürü nedir, Mitanni nedir, sonra Hurri kralları, niye Hurri tanrıları geldi de bu koskocaman kaya nişlerine, odalarına yerleşti. Gezerken şurada şu var, burada fırtına tanrısı, boğa üzerinde ve başında külah diye gezmedik. O kadar iyiydi ki o gençler... Ben onlara anlatırken hep karşılıklı diyaloglarla geçti, zaten hazırlanırlardı. Gurney'in "Hitittes"ı parça parça çalışma konusu vermiştim onlara. Yıl 1966... Her birini birisi hazırladı, oraya geldiğinde herkes biliyordu, bomboş gelmedi; tarih, mimari hakkında nosyonu vardı. Sosyal yapı, krallar, kraliçelikler... Hâlâ unutamazlar, ben de şimdi bile anlatırken heyecanlanıyorum.

— *Öğrenciler ve çok meraklıları dışında Hititlere ilgi yok.*

İnsanlar, görsel olarak hiçbir şey sunmayan ama mitolojik hikâyesiyle ilginçleşen ve bir krallık olan Truva'yı bile daha fazla biliyor.
— Tabii. Ulaşılması da daha kolay.

— *Boğazköy'ü, Alacahöyük' ü bilmiyor.*
— Hiç unutmuyorum, bizim derslerden birinde Bittel –kaç kere birlikte gitmiştik–, Boğazköy, Miken kadar önemli, en büyük kapital demişti. Miken daha küçük tabii, surları ayakta kalmış, taş beden kalmış, kapıların büyük kısmı kalmış. Muazzam bir antik kent, etkilenmemek imkânsız.

— *Hititler, Kafkaslar'dan Anadolu'ya giriyor değil mi?*
— Hititlerin geliş teorileri o kadar çoğaldı ki... Hangisine inanacağımızı bilmiyoruz. İlk teoriler, ki benim de inandığım, Kafkaslar üzerinden geldiği, onların bir duası var, güneşin görülmesi vs., detaya girmeyeyim, dilleri Hint Avrupalı. Hint Avrupalı dil grubundan olup Hititçe'den önce en iyi bilinen ölmüş dil Sanskritçeydi, yani Hindistan. İkinci teori, boğazlar üzerinden geldikleri... Bunu daha çok Avrupalı ilim adamları destekledi, Hitit dilinin Hint Avrupa dil ailesine yakınlığını saptadıkları için biz onlara uyduk, Hititoloji zaten daha çok Avrupa'da başladı, bize gelmesi 1930'lu yıllar. Son teorilerden biri de İkiztepe, Zalpa üzerinde, nehir üzerinden yavaş yavaş Orta Anadolu'ya sızdıkları. Ekrem Bey'in en son görüşlerinden biri de otokton, yerel oldukları... Bir de bu teori var. Onu da bir sürü yan bilim dallarıyla açıklıyor.

— *Siz Kafkasya'dan geliş teorisine inanıyorsunuz. Ve bir sürü teori var gelişleriyle ilgili.*
— Tabii, Doğu Anadolu'da II. binde Hitit'e benzeyen bir şey yok, Hitit II. bin yılı kültürü yok. En batıda kazı yapılan noktası Dorylaion. Şimdi Afyon bölgesi kazılarında çok eser çıkmaya başladı, hiyeroglif yazılı anıtlar çıktı. Ama Hitit hiyeroglifleri Anadolu'da çok fazla kullanılıyor. Hitit'e vassal, yani tabi olan İzmir bölgesindeki Mira Krallığı mesela;

Karabel anıtıyla ortada. Bunlar Hitit'in teritoryumunun içinde değil, kafa tutuyor, savaşıyor. Kemalpaşa'da hiyeroglifler var. Afyon'da muazzam bir stel bulundu. Troya da bir tek mühürle olmaz, bir heykel bir mühür, çok büyütmesinler onları. Tabii ben Troya'nın Anadolu kültürü olduğu tezini, burada kazı yapan Prof. Korfman'ı (Manfred) çok destekliyorum, ama oraya bir tüccar da gitmiş olabilir. Eğer Troya, Vilusa ise Hititlerle tabii ki ilişkisi var, o kadar şaşmayalım. Ama bir Hitit tabakası Troya'da yok, bizim Dorylaion'da var.

— *Truva'nın Vilusa olduğu kesin değil mi hocam?*
— Bir teklif, kesin kanıt yok henüz. Ben bu soruya yanıt veremem, kazıyı yapmadım. Ama Anadolu kültürünü taşıyor bence.

— *Yine aynı konuya geleceğim ama Hitit belgelerinin, tabletlerin fazlalığını düşününce göz ardı edilmesine şaşırıyor insan... Üstelik insanların ilgisini çekecek pek çok hikâyesi de var.*
— Elbette. Hem ne hikâyeler...

— *Sizin bale olmasını istediğiniz bir mitos vardı.*
— İlluyankaş mitosu... Önce Malatya'daki kabartmayı göstereyim. (Kütüphaneden kitabı bulup, kabartmayı gösteriyor.) Geç Hitit kabartmaları, ortostatları hep çok ilgimi çekti, derslerde de anlattım. Kabartmada iki fırtına tanrısıyla koca bir yılan var. Fırtına tanrısı, mızrakla yılanı öldürüyor, yukarıdan da yağmur yağıyor. Bu rölyefi ilk yorumlayan, İlluyankaş mitosunun kabartmaya yansıması olarak görüyor. "Bu, mitosun yansımasıdır", demiş. İlluyankaş mitosunu anlatacağım.

— *Yaşasın...*
— Mitosta, Fırtına tanrısı oğluyla beraber... Kabartmada, Fırtına tanrısı elinde mızrağıyla "İlluyanka"yı, yani yılanı öl-

dürüyor. Burada benim dikkatimi çeken kabartmadaki yağmurlar, gökten bir bulutun geçmesi, buluttan ellerin inmesi... Ne güzel bir fantezi, ne hayal gücü... Malatya, Aslanlıkapı'daki bu kabartmayı çok severim; geç Hitit sanatının en erken örneği, MÖ 10. yy. Geçen gün çok ilginç, iki taraftan hava karardı, camı açtım, dondum kaldım. Gökyüzünde bir pembelik vardı, üstteyse kapkara bulutlar, aynen buradaki betim oldu. Ve yağmurun ufukta görülen o izleri... Kara bulut kaydı, tekrar ikinci bulut geldi, aynen bu olay... Kabartmadaki gibi siyah buluttan kollar iniyor, başı yumru gibi kollar... Demek ki bu Orta Anadolu'da oldu, Hititli sanatçı bunu gördü ve bu şekilde yaptı mitosu.

— *Bu mitos sonraki dönemlerde de görülen mitos değil mi? Kapadokya'da Yılanlı Kilise'de St. Georges'un yılanı öldürme sahnesi vardır.*

— Tabii, "typhon" mitosu, Saint Georges'a kadar gider. Çok kısa anlatacağım mitosu. İlluyanka, yılan demek, İlluyanka'nın Hitit metinlerinde geçişi "İlluyanka muş" diye; "muş" bir determinatif, Sümerce yılanı gösteriyor. Şimdi anlaşıldı ki illuyanka, protohatti döneminde, yani Hitit evveli Anadolu'nun eklemeli dil grubu olan Hattili dilinde yılan demek. İlluyanka mitosunun iki versiyonu var tabletlerde. Birini anlatayım; tabletin sonu kırık, başlangıçsa harika. Kella isminde bir rahip var, isme bak! Rahip Kella bu mitosu anlatıyor. Purulli bayramındaki mitosu anlatıyor.

— *Purulli bayramı?*

— Ev demek. Bu bir destan. Rahip Kella'nın ağzından anlatılan bu destana bayılıyorum ben. Gözümün önünde canlanıyor hep... Özetle anlatırsak destan, Nerik şehrinde geçiyor, Fırtına tanrısının en kuvvetli olduğu şehir burası, bir Hatti şehri. Fırtına tanrısıyla yılan kavga ediyor. Yılanın da fırtına tanrısının da çocukları var. Savaşıyorlar ve fırtına tanrısı mağlup oluyor. Yılan, Fırtına tanrısını mağlup edince kalbini ve gözlerini alıyor. Tanrı, gözsüz ve kalpsiz kalıyor... Son-

ra fakir bir kadınla evleniyor. O kadından bir oğlu oluyor; seneler geçiyor, fırtına tanrısı yılanı mağlup etmek istiyor, ama ne yapacak? Araya faniler, başka bir tanrıça giriyor. İçkili, yemekli bir şölen düzenliyorlar. Bu arada çok enteresan, bu şölenden evvel fırtına tanrısının oğlu da yılanın kızıyla evleniyor. Çünkü artık hakimiyet yılanda, hem kör hem de kalpsiz Fırtına tanrısıysa hâlâ iktidarı istiyor ve bu şöleni hileyle düzenliyor, sarhoş edip onu öldürmek için. Oğlu da biliyor durumu tabii. İlluyanka, yani yılan, çocuklarıyla geliyor, içiyor, gayet güzel sarhoş oluyor. Oğluna diyor ki, "bana yardım et", oğlu "hayır, sana yardım etmeyeceğim" diyor. Sonra yılanı öldürüyor ve kalbini, gözünü geri alıyor ve bu arada oğlunu da öldürüyor. Nasıl güzel bir bale olabilir bu? Bütün Yazılıkaya kıyafetleriyle... İnanılmaz bir bale temsili... Rahip Kella kayanın üzerinde oturacak, aşağıda bayram. O bayrama katılan Hititler...

— *Evet, çok güzel bir bale olabilir gerçekten. Bu arada oğlu babasına yardım etmiyor. Sizce neden?*
— Oğlunun babaya yardım etmemesi çok ilginç. Anaerkillik söz konusu, kadının sözü, yani karısının sözü daha üstün. Oğlu, karısının ailesinin tarafına geçiyor. Mitos son derece ilginç. Bir insanın kalbi ve gözü gitti mi biter. Beyin değil, dikkat et. Görmüyor, duygusu da yok. Demek ki o zaman beyinden çok kalbe önem veriliyor. Her şeyin beyinde bittiğini, kalbin bir motor olduğunu fark etmemiş insanlar. Esasında bu mitos tam tercüme edilmemiş, tercüme edince yorum getirmen lazım, çalışmak istiyorum ileride.

— *Çok ilginç. Böyle ne çok hikâye vardır.*
— Olmaz olur mu? En eski, Homeros'tan da evvel, MÖ 18. yy.'a uzanan yazıtlar Hititçe...Yani Hint-Avrupa dilinin en yoğun yazılı belgelerinin olduğu yer Küçük Asya, Anadolu. Hitit kültürüne sahip çıkmayacaksın da neye sahip çıkacaksın? Tabii, bir de o kadar uzun bir kültür ki... Biz Osmanlı'yı, beylikleri, Selçuklu'yu benimsiyoruz, daha evvel de Bizans

var, Roma'ya gitmiyorum, Bizans da çok uzun. Anadolu'da en uzun kalan, en yaygın kültür Hititler. İlk büyük siyasi birliği kurmuş Hititler. Biz bunu benimsemeyecek miyiz? Sevmeyecek miyiz? Anlamıyorum, ben Osmanlı eserine ne kadar hayransam, aynı şekilde Hitit eserine de hayranım. Belki bu sahada uzmanlaştığım için Hitit kültürüyle ilgili çok daha fazla bilgim var. Ben kültür tarihçisiyim, arkeolojik ve filolojik veriler bana orada yaşayan insan hakkında bilgi veriyor, ben o insanı canlandırabiliyorum. Maddi kalıntılarla, manevi ve fikri kalıntılarla insanı ortaya çıkarıyor. Hitit kültürünün olduğu Koloni Çağı da çok önemli. Hatti dönemi de çok önemli. Hatti dilinde eklemeli bir dil çıkıyor karşımıza.

— *Hititlerden önceki Hattilerin dili Hattice mi? II. bin yılında Asur Ticaret Kolonileri'yle, büyük ticaret merkezleri Karum'la (Kaneş) Anadolu topraklarına yazı giriyor ve tarihi çağlar başlıyor.*

— Hattili diye geçiyor Hattice. Hititler kendi dillerine Naşili, yani Neşa'nın dili –Kaneş, Neşa aynı şey– diyorlar; metinde "rahip Hattili konuştu" diyor, sonra başka bir cümlelerle karşısında Hititçesini veriyor. Hatti dilinin çok önemli belgeleri Prof. Aygül Hanım'ın (Süel) kazısında, Şapinuva'da çıktı, üç bin tableti geçti galiba.

— *3500 tablet çıkmış, diye okudum.*

— Onlar yayınlandığında muazzam, yeni bulgular ortaya çıkacak; bu yapılacak, zengin bir ekip onlar. Kendi kurumum olan İÜ'nde Hititoloji'nin ölmesini değil, daha da güçlenmesini isterim. Eskişehir'deki Anadolu Üniversitesi, torun üniversite, protohistoryası henüz yok, orada Hititoloji de olmalı. Dorylaion gibi büyük bir yerleşmenin bir tablet arşivi de olmalı, ama ne zaman bulunur bilemem. Acemhöyük'te de yazılı belge bulunmadı, biliyorsun. Biz, Hitit hiyeroglif yazılı mühür bulduk, adı kırık ama tamamlayacağız, mühürde de ülke diye bahsediyor, değinmiştim zaten. Hititçe biliniyor artık, Latince gibi lügatleri yapıldı.

— *İÜ'nde Hititoloji zor durumda mı hocam?*
— Dinçol çifti, Belkıs ve Ali Dinçol canla başla çalışıyor; bir kere Ali Bey'in en büyük özelliği bu işi bilinçli yapması, kazılara dağılmaması, bütün Anadolu'yu gezmesi, çok iyi ilişkileri olması. Çok iyi dil biliyor, Almanca, İngilizce ve Fransızcası var. Çok gençler var, kadro daha zengin olmalıydı. Bu gelenek Bossert'den kalma, kadro hiçbir zaman zenginleşmedi. Yani bir noktada bu işler maddiyata dayanıyor. Ali de profesör oğlu, haddim olmayarak ailesinden bahsediyorum, iyi okullarda okumuş, yetişmiş.

— *Daha önce dediğiniz gibi bu meslek krallar mesleği, Prof. Bossert'in lafıydı.*
— Evet, sonra iyi bir çift oluşturdular Belkıs Dinçol'la, asistanlarına karşı hep sevgililer ama eski asistanlarından iş çıkmadı, ikisi terk etti gitti ve büyük zaman kaybı oldu. Şimdiki asistanları çok iyi ama yeni gençlere ihtiyaç var. Ben gençleri çok seviyorum, istiyorum ki yetişsinler. Bu asistan parasıyla bu çocuklar ne yapacak?

— *Sistemin olmadığı, yapılan işin önemsenmediği bir ülkede bir de maddi sıkıntıyla işe devam etmek mucize... Hedef konması lazım.*
— Bu çocuk hedefini koymuş, Hititolojiyi seviyorum, bütün sınavlarımı yaptım. Lisansı yaptım, başarılıyım, peki bundan sonra alacağı küçük parayla mı hedef koysun?

— *Kastım kültür politikasıydı hocam. YÖK mü, bakanlık mı hangisiyse, hedef koymalı ki insanlar sistemsizlik içinde boğulmasın.*
— Umursamıyor ki!.. Hititolojiyi baltalamak için elinden geleni yapıyorlar. Hititolojiye 30 öğrenci alınır mı? Avrupa'da beş kişidir, en fazla altı kişidir. Prof. Otten'ın seminerinde beş-altı kişiydik, Paris'te, doktora yapmış insanlar olarak 10 kişiydik ve hepsi üst düzey derslerdi. Anlamadığım bir şey var, o da bu YÖK'ün nasıl dengesiz bir kurum olduğu. Geçenlerde yeni ku-

rulan MSÜ Bölüm Başkanı'na, Neşe Atik'e kaç öğrenci alıyorsunuz çocuklar, dedim; "20-25 dediler, itiraz ettik, 10 istiyoruz dedik." Düşünün, yeni kurulmuş bir bölüm arkeoloji ve onlar da bu kadar kişiyle olmayacağının bilincinde. Hocalar kadrosu 30 kişiyle hiçbir şey yapılmayacağının farkında. Bir de modern dil bilmek şart. Bir zamanlar dil eğitimi vardı.

— *Şimdi yok mu?*
— Bilmiyorum, bir yabancı dille olur mu? Lügatler Almanca, İngilizce. Bunları bilmeden çocuklar nasıl çalışır? Şu an için Fransızlar rölantide, Laroche öldükten sonra bir şey yapmıyorlar.

— *Türkçe yayın yapılsa, sözlüğü çevirmek başa çıkılacak bir şey değil mi?*
— Hititçe, takılarıyla, eklemeleriyle çok katmanlı bir dil. Hititçe bir sözcüğü aldığın zaman, kaç tane anlamı var, acaba doğrusu hangisi diye bakacaksın. Çok güç, dil bilmeden. Şimdi genç bir çocuk tanıdım, keşke bir yerden bu çocuğa burs bulsam, daha üçüncü sınıfta, ama çok meraklı. Yani Ali Bey'le karısı yakından ilgileniyor, enstitü kurdular, çok takdir edilecek bir şey. 10 senesini verdi Ali Bey enstitüye.

— *Yeni kurulan "Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü"ne 10 senesini mi verdi?*
— Tabii, bina vs. için... Restorasyonu parasız yapmış mimar bey, binayı Hazine'den almışlar, 30 seneliğine kiralamışlar. Bu alımda Mahfi Bey'in de rolü var, sevgisini son derece güzel kanıtlamıştır. Her ne kadar kitabında benim Puduhepa'ları "site" etmemişse de (alıntı yapmamışsa da) bu yaptıklarıyla takdirimi kazandı.

— *Hocam hep bireysel çabalar, fedakârlıklar... Siz gençleri hep desteklemiş birisiniz. Bu meslekte bir şeyler yapmak isteyen, hevesli gençleri görünce yardım etmek istiyorsunuz, buna yakından şahidim.*

— Benim gençlerle iletişimim bana muazzam bir gençlik aşısı veriyor. Ben hep düşünüyorum, Murşiliş'in anallerindeki gibi "seneler bana kısaldı", ama daha ne kadar çok şey öğreneceğim, yapılacak ne çok şey var, tek esef ettiğim o. Torunlarımın da büyüdüğünü gördüm, biri ilkokulda, öbürü liseyi bitirmek üzere... Ben daha ne projeler kuruyorum kafamda? Sonra yönlendireceğim gençler, yardımcı doçentler var Eskişehir'de. Tabii ki kazının başına geçecekler.

— *Hakan Swas ve Taciser Swas?*
— Ve onların yetiştirdiği gençler var, harika asistanlar... Biri Rahşan Tamsü, diğeri Serap Aksu, fevkalade çocuklar. İleride Rahşan'ın Antalya'da, artık herkesin tanıdığı meşhur Kenan Işık'ın kardeşi klasik arkeolog, çok değerli Prof. Fahri Işık'ın yanında doktora yapmasını düşünüyoruz – fikir benden çıktı, hocası da kabul etti. Diğeri Attis üzerine çalışmak istiyor. Arkeoloji mezunu bir yayıncının bir dergiye verdiği demeçteki gibi malzememizi saklamadık hiç. Öyle toprak da kaldırmadık Dorylaion'da, önce 13. asır Bizans mezarlarını, Geç Roma'yı, iki kat Helenistik dönemi, ondan sonra Frig'i bulduk ve Hitit'e ulaştık. Bütün oradaki Hitit malzemesini Hakan yayınlayacak, yalnız mimariyi ortak yayınlayacağız, oradaki bütün keramik repertuarı Hakan'a verildi, benim evimdeki kütüphanem, bütün Boğazköy yayınları onlarda, Eskişehir'de. Paylaşmak sözcüğünü sevmiyorum, onun hakkıdır, o yapacak o yayınlayacak, ben hiçbir şeyi esirgememeyi kendi hocalarımdan gördüm. Bu malzemeyi biz ortak olarak bilim dünyasına sunacağız. Mühürleri ben çalışıyorum. Cam malzemeyi isteyen arkadaşımız var. Mesela boncuk çalışan olsa vereceğim.

— *Boncuklar hangi dönem?*
— Hitit ve Frig ve Bizans dönemi.

— *Ne güzel...*
— MÖ 550'lere inen Frig malzememiz var, Dr. Taciser Sı-

vas'ın uzmanlık alanı. Aizanoi'dan gelen meslektaşlarımız, ki Alman kazısıdır Aizanoi, bizim laboratuvarımızda çalıştılar, hiçbir şey esirgenmeden... Arkeologlara yanlış saldırılar oluyor, üzerime alınmıyorum ama ben "Ra Heri" olarak, yani Mısırca sözcü olarak cevap vermenin yerinde olduğunu sanıyorum.

— *Sanırım Nezih Başgelen'in Focus dergisinde çıkan yazısıyla ilgili söylüyorsunuz bunu. Arkeologları yayın yapmamak, arkeolojiyi sevdirmemekle, kazı malzemesini bilim dünyasından gizlemekle itham ediyordu. Yabancı kazı başkanları malzemelerini kullandırıyormuş. Bir de proje kazılarına geçilmesi gerektiğini söylüyordu.*
— Proje olmadan kazı olur mu? Her sene kazı alırken neler yapacağımızı anlatıyoruz. Her türlü uzman çalışıyor. Polen uzmanı, kemiklerimizi inceleyen paleoantropologlarımız var, başka kazılarda da aynı şekilde.

— *Hocam zaten uzun bir süredir başka bilim dallarıyla ortak çalışılıyor.*
— Başka türlü olur mu? Keban'da, Karakaya'da çalışanlar Catherine Marro'ya istediği Altınova keramiği malzemelerini verdi, koca kitap yazdı, bu malzemeyi dünyaya tanıttı; ondan evvel Anna Maria Conti ve Persiani'ye verdik. Herkes verdi. Yalnız Almanlar mı veriyor?

— *Üstelik onların kazılarından elde edilen arşivlere o kadar da rahat ulaşamıyorsunuz?*
— Tabii ki, ona rağmen. Sonra Tuba Ökse'ye verdik, doktorasını Keban ve Karakaya'nın Erken Demir Çağı malzemesiyle yaptı; güvendiğim, çok çalışkan bir genç hanım, yakında belki profesör olmak üzere. Kamuoyuna yanlış tanıtılmayalım. Hem de hiç yetkili olmayan ağızlar tarafından. Bu sözleri Kültür Bakanlığı'ndan birileri söylese etkili olabilirdi. Hele şu aralar ölen Baki Öğün'e ne kadar üzüldüm, "ölüp gidiyorlar", diyor, son derece kahvehane diliyle... İstemeyerek

onu düşündüm, o kadar üzüldüm ki... Biz, toplum olarak hep kendimizi ya lüzumsuz övüyoruz, göklere çıkarıyoruz ya batırıyoruz.

— *Hocam, bir yabancı dil bilmek bu meslekte çok önemli, her meslekte önemli ama bu meslekte bilirse daha avantajlı. Kitaplarınızı, makalelerinizi Türkçe yazmanız dikkat çekici, herhalde dil bilmeyenleri düşündünüz.*
— Niye Türkçe yazdım, ben sana söyleyeyim. Yazı yazmaya başladığım ilk senelerde, doktora ile lisans arasında ya Fransızca ya Almanca makaleler yazdım, Dupont-Somer'le ortak yazımız vs., hep yabancı dilde. Bu arada Ekrem Bey müthiş yayın yapıyordu ve hepsi Batı dilindeydi. Hiç Türkçe yayın yok, çocuklar kitapları önlerine alıyor, yarı buçuk anlıyor. Hangi ders kitabı vardı sizin zamanınızda Türkçe olarak?

— *Hepsi yabancı dillerdeydi hocam.*
— Evet. Değil mi? Ekrem Bey'in kitaplarını okuyoruz; "Friegische Kunst", "Die Kunst der Hethiter", "Die Kunst von Homer bis Alexander" vs. Getiriyorum, derste çocuklar güç bela fotoğraf altlarını anlıyor. Ben bir karara vardım, topluma kendi çalışmalarımı Türkçe vermek istedim. Biliyordum ki Türkçe yazdıklarım Avrupa'da okunmayacak. Hatta bir yerde, Türkçe yazmaya başladıktan sonra Güterbock'un bir cümlesi yer aldı, "tüm bunları Türkçe yazmayıp Batı dillerinde yazsaydı" diye. Filolojik pek çok makalem Türkçe yazdığım için site edilmedi, ama ben hiç pişman değilim. Tüm bunları Ekrem Bey'i tenkit etmek için söylemiyorum, benim haddim değil, başka örnekler de var, dışarıda bizi fevkalade tanıttı, inkâr etmeyelim. O öyle takdir etti, kötü de yaptı diyemem ama benim kendime göre bir politikam vardı. Türkçe yazdıklarım takdir gördü, ikinci baskı yaptı.

— *Çok iyi yaptınız. Biraz Hititler'den bahsedelim. Çok insani bir toplummuş, yasalarında da düşmana işkence uygu-*

lamayan, hoşgörülü bir yanları varmış, kitaplarınızda yazıyorsunuz.
— Yalnız benim kitaplarım da değil, her Hitit konulu eserde var bunlar. İşkence yok Hititlerde.

— *Kadınlara önem veriyorlar.*
— Belli haklar verilmiş kadınlara, ama Hitit bunu kendiliğinden vermiyor, Anadolu'da daha evvel olan, yani Hatti kültüründen alınma gelenekler, birtakım haklar olarak devam ediyor. Bir de en önemlisi iktidarda, krallıkta ayrı bir kurum olarak bir de kraliçelik var.

— *Evet, ne kadar ilginç.*
— Ayrı kurum... Yalnız Puduhepa gibi güçlü bir kadın kişiliğiyle kraliçelik ortaya çıkmıyor, daha evvel de var, kraliçe Hienti, Danuhepa'da olduğu gibi... Mısır'da yok böyle bir şey; kraliçelik kurumu yok. Hititlerde iktidar sembolü kanatlı güneş kursu mühürlerde kraliçenin de başının üstünde. "Ben majeste, ben güneşim" diyor.

— *Hititler, zamanında bugün çok iyi bilinen Mısır'a kafa tutabilmiş tek siyasi güç, Kadeş anlaşması var tarihi belge olarak... Mısır'da savaşı sanki Mısırlılar kazanmış gibi aktarılıyor.*
— Mısırlılar öyle gösteriyor. Sevgili meslektaşım ben sana Kadeş savaşını anlatarak başlayayım. Evvela Kadeş'in, Kuzey Suriye'nin önemini anlamak lazım. Zaten Hititlerin bir politikası var: Kuzey Suriye'yi hegemonyaları altına almak. Bu süreci kısaca gözden geçirirsek bu Şuppiluliuma'nın seferleriyle başlıyor. İki oğlu var, birini Kargamış'a, bugün tam Fırat'ın bizim sınırla kesiştiği yer olan Kargamış'a, Cerablus'a, "lugal", yani kral yapıyor. Telipinu ismindeki, tanrı adı taşıyan bir diğer oğlunu da Halpa şehrine, bugünkü Halep'e kral yapıyor, oraya güzelce yerleşiyorlar. Yalnız bununla kalmayıp yavaş yavaş etrafındakileri kendine bağımlı yapıyor. Zaman zaman bu bağımlılıktan kurtuluyorlar.

Orada en önemli yerlerden biri, bir liman şehri olan büyük metropol Ras Şamra'daki Ugarit şehri. Bugün Suriye'de çok önemli Fransız kazıları var. Ugarit, hemen hemen Doğu Akdeniz'deki Hitit limanı işlevini görmüş. Çevresindekilerle iyi ilişkileri var. Zaten bu Cenova, Venedik gibi düşünülmeli, büyük territoryumu olmayan bir şehir... Ama Hitit nerelere kadar iniyor... Bütün Kuzey Suriye'yi egemenliği altına alınca kilit noktadaki Kadeş'e geliyor; burada bu bölgede, Asi Nehri, eski adıyla Orontes Nehri'nin hemen güneyinde Kadeş, eski adı da Kinza. Kıyıda da Amurru memleketi var; sedir ağaçlarının olduğu yer Amurru memleketi. Buraların Hititlerin egemenliğinde olduğunu biliyoruz. 14. yy. sonu 13. yy. başında Mısır'da Seti'nin oğlu Ramses II tahta çıkıyor ve Mısır'ın Yeni Krallık döneminde yayılma politikasını devam ettirmek istiyor. Yani bu ne demek? Suriye'yi ve sahili, Akdeniz'in doğu sahillerini, Amurru bölgesini egemenlik altında tutmak istiyor. Amurru çok önemli, neden? Mısırlılar için sedir ağaçları çok önemli. Sonra Kuzey Suriye'yi egemenlik altına alması kolay. Evvela Tutmosis başlıyor yayılma politikasına, ama Hurrilerle (Suriye'deki halk) Mısırlıların güzel bir işbirliği başlıyor; artık savaşmıyorlar; çünkü saraya iki prenses giriyor ve büyük güç olarak tek Hititler var. İki büyük gücün çarpışması Kadeş Savaşı. Ramses II, bu sefere başladığı zaman güzel bir ordu hazırlıyor; her birine bir tanrı adını verdiği dört büyük tümeni, askeri birimi var. Hititlerin de haberi var bu plandan. O zaman Hitti kralı Muvatalli de akıllı politika güderek, Çukurova'daki Kizzuvatna, Arzava'dan, yani Anadolu'daki kendine tabi olan iki büyük mahalli krallıktan yardım alıyor ve tam yerini saptayamadığımız küçük şehirlerden de yardım alıyor. Savaşa giderken yanına Hakpiş'te kral olan kardeşi Hattuşiliş'i ve saray kadınından olan bir oğlunu –kraliçeden değil– Urhi Teşup'u alıyor. Hititlerin piyadeleri, savaş arabaları var. Ne kadar askerleri var? Bunda farklı açıklamalar var, çünkü Kadeş Savaşıyla ilgili bizim Hitit arşivinden hiçbir belge yok.

— *Saray arşivinde çıkmadı.*

— Yok ama bu yok demek değil, bir gün çıkabilir, bizim elimizdeki bütün belgeler Ramses'le ilgili, savaşı gösteren kabartmalarda ve onları açıklayan yazıtlarda. Devamlı Hititler, Kuzey Suriyeliler dövülüyor, başları kesiliyor, kaleden fırlatılıyor; hep tanrı Amon'un himayesindeki Ramses'in başarısından söz ediliyor. Tek taraflı bilgi var. Hitit ordusu bir yerde 17 bin kişi piyade, 3500 araba, bir yerde de 30 bin kişi diye geçiyor, hayli kalabalık. Mısır ordusu da 20 bin piyade, 2500 savaş arabası. Hititler savaş arabasında ustalar.

— *Kadeş Savaşını anlatan bir belgeselde Hititlerin arabalarının çok önemli olduğu anlatılıyordu.*

— Çok büyük rolü oldu tabii. Ne akrobasi ama. Üç kişi var içinde. Muazzam bir şey, iki tekerlekli, altı kollu küçücük bir araba içinde bunu yapmak tam bir akrobasi. Hititler ustalaşmış. Gelelim savaşa... Yine Mısır kaynaklarından öğrendiğimize göre Kadeş'e doğru geliyorlar. Damaskus'ta (Şam) Mısır hakimiyeti altında. Ne derece doğru bilmiyorum ama Hititlerden kaçan iki kişi, ki casus diye biliniyor ama ya hakikaten casus ya da ordudan kaçmış insanlar savaştan bıkıp Mısırlılara bilgi veriyor. Hitit ordusu Kadeş'te filan değil, Halpa'da (Halep) diyor, çok daha yukarıda yani. Bunun üzerine Ramses ilerliyor ve Kadeş'i ele geçireceğine emin artık. Hititlere, bir orduya ait en ufak bir şey gözükmüyor. Eldeki kaynaklara göre Mısır ordusunun dört birimi, Amon, Ra, sanırım Ptah ve Set diye tanrı adlarını taşıyorlar. Bu birimler Kadeş'e doğru dağınık düzende ilerliyorlar. Birden karşılarına Hitit ordusu çıkıyor. Kinza'nın, Kadeş'in arkasından bir saldırıyorlar Hititler; Ramses'in de içinde olduğu birim tuzağa düşürülüyor. Bir kısmı kaçıyor, öbür birimler yetişemiyor ve öyle bir ganimet bırakıyorlar ki. Hitit ordusu, bütün Anadolu'dan toplanmış insanlar o ganimete saldırıyor. Ganimet toplarken ne oluyor? Geri kalanlar geliyor ve tekrar savaş oluyor, ama kesin galibi kesin olarak saptanmış değil. Muhakkak ki ilk atakta Hititler galip, sonuçta ne oluyor? Kadeş, Mısır

hakimiyetine girmiyor. İmparatorluğun sonuna kadar Hititlerde kalıyor. Mısır kazanmış olsaydı ne övgülerle anlatırdı, onların kaynakları Mısır kazanmış gibi. Ama en güzel kriter, Kadeş'in Hititlerde kalması. Bir ayrıntı da önemli; Amurru Krallığı'ndan söz etmiştim, Asi Nehri'nin içinde, Lübnan'da, oynak bir krallık; zaman zaman Hititlere tabi, işine geldiği zaman Mısır'a bağımlı oluyor. Bunların bir kralı var, Benteşina isimli, tam Kadeş savaşı sırasında, Ramses'in saltanatının 5. yılında olduğu kabul edilen, 1290 senelerinde Benteşina Mısır tarafını tutuyor, Hititlere verdiği sözleri unutuyor ve Mısır'a geçiyor ama Hitit ondan intikamını alıyor. Benteşina'yı öldürmüyor ama onu doğru Anadolu'ya götürüyor, yani ona esir muamelesi yapıyor. Hattuşili için şöyle bir pasaj var; Hakpiş'te kendisi kralken Benteşina'yı da yanına alıyor, "öldürmedim, ev verdim, yaşadı", diyor. Sonra eğer kaynaklar doğru yorumlanırsa tekrar krallığına iade ediyor; bir anlaşma yapıyor onunla, kralî evliliklerle durumu sağlamlaştırıyor ve kendini emniyete alıyor; Benteşina'nın kızına kendi oğlunu veriyor, kızını da Benteşina'nın haremine veriyor.

— *Böyle güzel anlatınca çok hoş. Hep Batılıların bakış açısıyla belgeseller yapılıyor, Hititler tarafından bakılarak bir de burada belgeseli yapılsa, ne kadar güzel belgesel olur.*
— Anlatılanları doğru anlasalar. Anlamıyorlar ki... Çok ciddi çalışmak lazım bunun için. Şunu da ilave edeyim, Mahfi Bey (Eğilmez), "Anitta'nın Laneti" kitabında Kadeş'i, kendi üslubuyla sevimli bir şekilde yazmış.

— *Hocam Hititler, Hayri Ertem'in incelemesine göre çok zengin bir toprakta yaşamışlar. Anadolu'da bir sürü doğal kaynağın, madenlerin, bitkilerin, endemik bitkilerin bol olduğu topraklarda...*
— Bütün Anadolu'nun florasını Hayri Bey (Ertem) kitabında incelemiştir. Tabii, zengin florayı kullanmasını biliyorlar. Madenlerin çıktığı yerleri de belli ediyor, bugün aynı yerden, Kaneş'ten gelen "albatr"lar yine geliyor. Nehirler, dağlar tan-

rı, Hititlerde. Dağlar erkek tanrı, nehirler kadın tanrı... Mesela Nil, erkektir antikitede. Hititlerde kadındır nehirler. Çok ilginç. Gümüşü, altını kullanıyor; madencilik çok iyi incelenmemiş olsa da var. Altın, Pirundemea'da, ben ezbere biliyorum ama neresi bilinmiyor. Bakırı Kıbrıs'tan getiriyor. Su mermeri, Kaneş'ten, yani bütün Kayseri dolaylarından... Gümüş için bir Kuş memleketi geçiyor. Acaba Mısır'da da geçen "Kuş Ülkesi" mi? Aslı Yener'in çalışmaları var bu konuda, III. bin yılından itibaren o maden ocaklarının çalıştığını hem Oktay Belli hem Aslı Yener saptadı. Yasaları çok enteresan...

— *Hep Hammurabi yasaları biliniyor da Hitit yasalarından söz edilmiyor.*

— Millet okumuyor. Hitit yasalarında daha ilk cümlede kadın erkek eşitliği çıkıyor. O ilk cümleyi okuyacağım. "Eğer bir adamı ya da bir kadını bir kavga sonucu biri öldürürse onu tazmin etsin ve erkek ya da kadın dört kişi versin, böylece suçu evinden uzaklaştırır." Türkçe Hitit yasaları var, ilk tercüme 1930'lu yıllarda Galanti Bey'in (Avram), Hrozny'nin eserini çevirdi (Bedrich)... Bir kere Hammurabi yasalarından çok farklı, Sami insanın insana bakışıyla bu Hint Avrupalıların bakışı çok farklı. Hatta vaktiyle Hrozny, Hititlerle ilgili ilk yayınları yaptığında "Ah medeni Hint Avrupalılar, işte yasaları da medeni" diye kendilerine yontmuşlar. Ama Hint Avrupalılar'ın bir Luther'den sonraki engizisyon dönemini düşünmüyorlar!.. Hititlerde katiyen vahşet yok... Bir kere kodeksleri çok enteresan, eskiden yapıldığı belli, çünkü eskiden böyleydi ceza, şimdi yenilenerek böyle yapıldı, diyor. Eski cezayı yarısına indiriyor. Hititlerin bütün belgeleri saray arşivine dayandığı için kralî belgeler, biraz da güdümlü tarih, halkın tarihi değil. Niye hep Koloni Çağı, Kaniş belgeleri diyorum, niye Neşa belgeleri, Asur tüccarlarının belgeleri beni ilgilendiriyor?

— *Çünkü halk arşivi ortaya çıkacak, ekonomik ve sosyal yanı var.*

— Ekonomik ama içinde her duyguyu anlatan mektuplar da var. Daha neler neler... O dönem benim için son derece ilginç, yönetici sınıfta hep Hint Avrupa adları var. Birtakım kadın haklarını Koloni çağı metinlerinde de buluyorsun ama kadın haklarını 1820'lerde devrim yaparak almamış ki, o toplum ona dinsel birtakım örf, âdet, gelenekler ve haklarla vermiş. Sanıyorum ki Anadolu'daki baştanrının kadın olmasının da etkisi var, sadece Çatalhöyük biliniyor daha eski olan, benim toplumumda Hititlerde "Arinna'nın Güneş Tanrıçası" başta, sonra yavaş yavaş Fırtına Tanrısı öne çıkıyor.

— *Hattilerde yani?*
— Hitit metinlerinde "Arinna'nın Güneş Tanrıçası" diye geçiyor, ama Hatti metinlerinde de başka ad taşıyor, ama yine baştanrıça kadın... Koloni Çağı mühürlerinde başkadın tanrıya hiçbir zaman "Arinna'nın Güneş Tanrıçası" denmiyor, ama öyle. Kadın böyle ortaya çıkmış; mühürde, Koloni Çağı mühürlerinin Anadolu üslubunda kadın çıkıyor. Gel de böyle bir şeye ilgi duyma! Bırak kadın olarak ilgi duymayı, erkek de buna ilgi duyar. Bizim çok zengin bir kültürümüz var, Mezopotamya da çok zengin ama Anadolu'da inanılmaz bir kültür zenginliği var. Dediğin gibi taa Yarımburgaz Mağarasına kadar. Burası turistik olarak gezilebiliyor mu?

— *Kimse burayı gezdirmek için ilgilenmiyor ki...*
— Mesela bir hafta İstanbul'da kalan bir gruba gezdirebilirler; ben bir müzeci, mağara teşhircisi değilim ama Tunus'ta, İspanya'da, Fransa'da yapıyorlar... Bizim güzelim şahane kazımızı, gençlerin ürününü görmeli herkes.

— *Bunun için Turizm Bakanlığı'nın bunu kaale alması, Kültür Bakanlığı'nın ilgilenmesi, işbirliği yapmaları, para gerekiyor.*
— Yalnız para mı? Zihniyet en önemlisi. Anadolu kültür politikası diye bir şey olması lazım. Bu politikanın içinde şehir-

lerin de ayrı ayrı birer birim olarak ele alınması gerekiyor. Bugün Efes'te, civarında birtakım prehistorik, protohistorik kazılar yapılıyor, gidip onları da görmeli bence. Mesela İzmir civarındaki, Menemen'deki Prof. Armağan Erkanal'ın yıllardır kazısını yürüttüğü Panaztepe geziliyor mu?

— *Ne yazık ki hayır. Hocam Prof. Mehmet Özdoğan bir söyleşisinde tüm dünyada arkeoloji kendi kültür ürünlerini ortaya koymak üzere başlamıştır, diyor. Başlangıçta kökenimiz ne, diye başlamışlar. Atatürk de malum bu çerçevede araştırmalar başlatmıştı.*
— Tabii, kendi tarihimizin yalnız Osmanlı'dan ibaret olmadığını, arkasında başka uygarlıkların da olduğunu biliyordu. Belki Helenistik'le Roma'yı ayırmıyorlardı ama daha evvelden çeşitli kültürler olduğunun bilincindeydi.

— *O bilinçle kurumlar kuruldu, öğrenciler yetişsin diye yurtdışına gönderildi. Ve başka bir bilinçle yola çıktı.*
— Tabii ki biz de o kuşaktanız. Biz Anadolu kültürünü bir bütün olarak gördük. Her zaman için çok fazla meraklısı olmadı bu alanın, entelektüel, okuyan insan tarihe de ilgi duyuyor, sonra 1930'larda arkeoloji ortaya çıkınca arkeolojiye de ilgi duydu, gazeteler yazdı.

— *Ders kitaplarında bu yaklaşım vardı ama. Doğru olmasa bile bir amaçla yola çıkmak önemli değil mi?*
— Biz kendi kültürümüzü çok fazla araştırdık, İzlanda'ya kadar Türkler gidiyordu o zaman. Atatürk'ün de inandığını sanmıyorum ama ben o dönemi bu bilinci, kökenini araştırma bilincini yaymak için bir nevi propaganda olarak alıyorum. Güneş dil teorisi de gümledi tabii. Hiçbir zaman Hititlerle Türklerin alakası yok, evet, kültürel dedemiz, ama dillerimiz farklı. Hatti dili eklemeli dil, Türkçede, Hurri dili, Urartu dili eklemeli dil. Urartu dili hiçbir zaman Ermeniceyle paralel değil; Ermenice, Grekçe, Kürtçe, Latince, Pahlavi dili hepsi Hint Avrupa dilleri... Tarihlersek III. bin yıl sonu, II.

bin başı Hatti, 15. yy.'dan itibaren Hurri, I. binde Urartu dili ve hepsi eklemeli.

— *Zaten o kadar çok uygarlık, kültür ve dolayısıyla karışım var ki.*
— Biz o kadar karışmışız ki, kanı karışmış, karışmış da bugüne kadar devam etmiş. Ben sanmıyorum ki böyle bağlar kurulsun.

— *Kültür genleri diye bir şey var ama.*
— Kültür genlerini çok güzel kabul ederim.

— *Her uygarlık öncekinden bir şeyler alıyor. Hititler Hattilerden almış, sonra Urartular'da Hititlerin izleri var, Frig'de var.*
— Frig üzerine tartışma var. Anadolu'dan mı almış Batıdan mı? Prof. Fahri Işık, Anadolu'dan almış diyor, Miss Mellink'le Ekrem Bey, Batı, diyor. Bu bir teori daha.

— *Hocam, Semavi Bey de (Eyice) bir makalesinde yazmış, İstanbul surları Hitit surlarıyla benzerlik taşıyormuş.*
— Bu saptamayı yapan ve bilim dünyasının dikkatini çeken kişi Arif Müfid Mansel. Tabii ki Hititlerin bıraktığı şeyler var. Arif Bey'in saptadığı en önemli bulgulardan birisi şu; Hitit askeri mimarisi Doğu Akdeniz, hatta Batı Akdeniz'de, I. binde görülen askeri mimarinin temelidir. Tabii ki bu çok önemli, kazematlı surlar özellikle.

— *Kazematlı surlar?*
— Birbirine paralel biri önde dış tarafta, biri iç tarafta duvar örülüyor. Bunların arasına dik duvarlar örülüyor ve arasına moloz toprak dolduruluyor, bir de sandık meydana geliyor, sandık duvar sistemi deniyor buna. Malum, bir de masif duvar vardır, önde kalın bir duvar örülür, araya bütün taş doldurulur, duvar masif taştandır, burada ise sandıklara bölünmüştür ve arası moloz ve küçük taş, toprak doludur. Hi-

titlerde bu var. Genelinde bunu hep Kuzey Suriye'ye bağlarlar. Kazematlı sur sistemini, Batılılar özellikle Anadolu dışına bağlamak istiyorlar. Hititlerin avlulu şehir kapıları da sonraki dönemlerde uygulanmış hep. Özellikle Akdeniz'de uygulanmış hep. Anadolu'da çok enteresan kazılar var, bu kazılarımızın çok güzel yayını yapıldı, kazı başkanları son derece kibar ve mütevazı olduklarından popülerleşmedi. Kimse gidip de Refik Duru ile röportaj yapmadı. Tunç Çağı'nda Burdur göller bölgesinde kazematlı sur çıktı. O sistem II. binde de devam etti, örnekleri var. Hititlerde, Eski Hitit'de de Büyük İmparatorluk Dönemi'nde de var. Nasıl Suriye'ye bağlanır? Suru göstereyim. (Kütüphaneden bir kitap arıyor ve sur sistemini anlatan sayfayı buluyor).

— *Kuzey Suriye'ye çok sonra gidiyor oysa Hititler?*
— Mısır'ın bir yayılmacı politikası oldu, bütün Fenike sahil şeritlerinde Mısır etkisi görülür, Biblos'ta, Ugarit'te vs. Hititler, Kadeş'ten çıkmamış ki... Kuzey Suriye'ye egemen olduğu zaman, kendi yarattıkları unsurları tabii ki uygulamışlar. Bizans'ta nasıl devam ettiyse aynı. Geç-Hitit Çağı'nda çok sevilmiş, saray yapılarında uygulanmış "Bit-Hilani" plan şemasının benzerlerini Karaman Bizans dönemi bazilikalarının cephelerinde görmek mümkün; cephede iki yanda kuleler, arkasında üç nef... Sonra son devir Osmanlı cami mimarlığında görüyoruz; bizim Tophane'deki Nusretiye Camii'nin iki katlı evi anımsatan cephesinde de "Bit-Hilani" planı var. Dolmabahçe Camii ve Ortaköy Camii ön cephelerindeki giriş ve hünkâr mahfili de bu plan şemasına benzer.

— *Hititlerden bize kalan sadece tarihi kalıntılar değil, kültür de o zaman. Siz "Hitit Sanatı" kitabımızda bugüne kadar devam eden Hitit adlarından örnekler veriyorsunuz.*
— Tabii ki. Hitit yazılı belgelerinde geçen yer adlarının bugüne yansıması çok ilginç. Malitiya/Maldiya, Malatya, zaten bal memleketi demek, melid, bal demek. Tarşa, Tarsus; Zile, Anziliya/Zuliya; Ataniya, Adana; Maraşşa, Maraş; Harputaş,

Harput. Konya da İkuvanya diye geçiyor, İkonium oluyor, sonra Konya oluyor. Başka örnekler de var.

— *Hocam bugün kullandığımız Mısır ülkesinin adı Hitit çiviyazılı belgelerinde de kayıtlıymış, yine sizden öğrendiğimize göre. Eski Mısır için Grekçe Egyptos adı kullanılmamış hiç. Bu da çok ilginç.*

— Halk dilinde 'Mısr, Masr' olarak geçen Mısır ülke adı, eski Sami dillerindeki bir kökten geliyor. Hattuşa kral arşivlerindeki Kadeş Barış Andlaşmasının Akadça versiyonunda Ramses II'nin ülkesinin adı "Mat misri" olarak geçiyor. Sami dillerde toprak, kara parçası anlamına gelen Mizri ülke adının Hitit belgelerindeki gibi Türkçeye geçmesi çok ilginç tabii... Abbasî metinlerindeki gibi.

— *Kültür genleriyle geçen başka benzerlik var mı?*

— Sonra Hitit kralı Hattuşa'da bulunurken, metinlerde ve mühür üzerinde kral oğlu olarak geçen yetişkin oğullarını önemli şehirlere yolluyor. Mesela Hattuşiliş tahta çıkmadan evvel Şamuha ya da Nerik'e gidiyor. Hakpiş'te kral oluyor ama küçük kral... Yazılışı hiyeroglifte başka türlü ikisinin. Mesela Şuppiluliuma bunların en önemlisi, güneye doğru yayılmacı politikasında, iki oğlunu en önemli iki şehire getiriyor; biri Kargamış'ta biri Halep'te...

— *Osmanlı'da şehzadelerin sancak beyi olması gibi... İktidara hazırlık...*

— Tamamen öyle. Sancaklara yollar gibi. Bu benim araştırma konum, fazla açıklamak istemiyorum. Saray arşivleri çok ilginç.

— *Türkiye'nin elinde var olan ve kazılarla ortaya çıkarak var olacak malzeme çok. Gençlerin bu alanla ilgilenmesi ve bir sistemin oturtulması lazım herhalde. Bu arada bir sürü arkeoloji bölümü açıldı ama herhalde eğitim yetersiz kalıyor.*

— Türkiye'de 27 üniversitede arkeoloji bölümü varmış, Ali

Bey (Dinçol), en iyi nerelerde yapıldığını söyledi; İzmir, İstanbul, Ankara, Konya, Erzurum... Doğuda açılanlar var; buralarda iyi bir eğitim yapıldığına inanmıyorum, oraya para kazanmaya gidiyor hocalar. Arkeolojinin, çıkan maddi kalıntıların amacı o dönemin insanını aydınlatmak... Yok taş mimari, yok kerpiç, değil, hedef insandır bu işte. Tabii tarihle arkeoloji ayrılmaz, biz tarihe materyal hazırlıyoruz.

— *Daha önce de bu konuya değinmiştik. Birlikte değerlendirme önemli...*
— Tabii. Arkeolojik verilerin değerlendirilmesi için bütün yan bilim dallarıyla çalışmayı artık herkes biliyor, koca ekipler, projeler söz konusu. Planıyla vs. kazıda nerede ne yapacağımızı belli ediyoruz ve gayet dikkatli okuyorlar. Türkiye'nin kültür envanteri çok önemli, bana öyle geliyor ki TAY projesi iyi yürüyecek.

— *TAY'ın açılımı, Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri. En eskiden en yeniye çok uzun bir çalışma yapıyorlar. Şimdi İlk Tunç Çağı'na geldiler, sekiz-dokuz yıldır süren bir proje ve çok titiz, sistemli çalışıyorlar. Çok fazla kültür katmanı olduğu için önlerinde yıllar var.*
— Evet. İsrail'i bütün karelere bölmüşler, her bir kareyi, oradaki kültür envanterini gerçekleştirecek kişilere vermişler. Ben en çok TAY'a güveniyorum. Bizde kişilerle gidiyor işler, kişiler gönülden çalışıyorsa, idealistse kurum yürüyor.

— *Gençler var projede.*
— Gençlerin olması önemli değil, çünkü üzülerek söylüyorum, çok kültürsüz gençler var, 1980'den sonra böyle oldu; okumayan bir gençlik bu... TAY projesi çok iyi, umut verici. Bir kere Türkiye'yi bölge bölge ayırmış, kronolojik gidiyor. Zaten çağdaş uygarlıktan bahsedersek Türkiye resmi ve sivil kurumlarıyla çağdaş uygarlığa yetiştiği zaman –belki bir hayal, ütopya bu– bir şeyler olabilir. Yalnız devlete bağlı kurumlar değil, sivil kuruluşlar da çok önemli. Ben bütün bu kül-

türel zenginliklerin evrensel kültürde yerini almasını istiyorum.

— *İnsanı zenginleştiriyor ve gurur duymasını sağlıyor. Bilinç oluşturmak çok önemli. Örneğin, okul kitaplarında düzeltme yapılsa, medeniyetler, kültürler bütün zenginliğiyle, hikâyeleriyle verilse, insanın ve medeniyetlerin izini sürmek için bu toprakların önemi anlatılsa... Bu toprakların tarihini güzel anlatacak yaklaşımın olması lazım değil mi?*
— Bizde yok işte. Hangi çocuk tarihi sever? Bizim bir Ceram gibi yazarımız çıktı mı? Yani asıl adıyla Kurt Marek gibi... Mısır'ı tanıtan, Boğazköy'ü tanıtan Ceram gibi yazarımız yok. Biz popüler, yalan yanlış tarihi aşk romanlarına bayılıyoruz. C. Jacq'ın romanları muazzam tuttu. Oradaki yanlışların doğru olarak kabul edilmesi beni üzüyor. Bilmiyorum, ben mi yanlış anlıyorum?

— *Hocam bu tartışılan bir şey; tarihi romanlar tarihi gerçeklere sadık kalmalı mı, kalmasa da olur mu?*
— Tabi ki kalmaz ama kanavası vardır, temel sağlam olmalı, diyorum ben.

— *Amin Maalouf bu çerçevede sadık kalanlar arasında, hayal gücünü kullanıyor ama hangi tarihi anlatıyorsa o dönemde geçmiş olayları gerçekliğiyle veriyor, masum hayal gücü eklemeleriyle.*
— Tabii büyük bir adam. "Işık Bahçeleri", Mani'nin hayatı, felsefesi mesela, "Semerkand" sonra. Ben sultanlarla ilgili hiçbir romanı okumuyorum, yüzde 10 bile gerçek payı olduğuna inanmıyorum, merak da duymuyorum. Bir tek Hıfzı Topuz'un III. Selim döneminde geçen romanını sevmiştim, gerçeklere sadık kalarak yazılmış güzel bir romandı.

— *Dolayısıyla asgari düzeyde sadık kalınması gerekiyor, diyorsunuz.*
— Evet, tarihi bir arka plan olunca istediğini kullan, erotiz-

mi kullan, ne kullanırsan kullan. Hatşepsut'la ilgili son okuduğum tarihi romanda bir sürü yanlış vardı mesela; tercümede çok yanlış vardı, İngilizce gibi yazılıyor, ama bir Thebes mesela Batı dilinde yazılır mı? Thebes mi okuyacak, okunduğu gibi yazılmalı ki okuyan öğrensin. Hoş yazılmış, ama mesela kılık kıyafette saçma sapan detaylar var.

— *Arkeolojiyi sevdirmek de belki bu konulara meraklı yazarların işi olmalı; araştırıp, merak ettirecek, ilgi uyandıracak şekilde kitap yapmalı.*
— Gayet tabii. Ceram arkeolog muydu? Habuba Kabira kazısının yazısı yazılmıştır, popüler ama bilimsel falsosu olmayan bir kitap, iki meslektaş yazdı. Bütün hayalim onun gibi bir Şemsiyetepe yazmak. Etnoarkeolojisi, kazı malzemesi, mimarisi... Onlar da vakıflar, kaynaklar, müzeler var, destekleniyorlar, para bulmakta sıkıntı çekmiyorlar.

— *Sizin yazdığınız kitaplardaki yaklaşımınız da herkese yönelik, bunu belirtiyorsunuz hep ama belirtmeseniz de kültür tarihçiliğiniz dikkat çekiyor. Hem belli kişiler okusun diye yazmıyorum, diyorsunuz.*
— İlk olarak "Eski Anadolu'da Kadın" kitabımla yaptım onu. 50 yaşıma geldiğimde kararımı vermiştim, ben saf arkeolog, saf Hititolog olmayacağım diye... Veriler önemlidir. Yalnız dil belgeleriyle çalışmayacağım, benim için dil ve arkeoloji verileri önemli, ben kültürü, insanı ortaya çıkaracağım, dedim. Fransa'da bilinçlendim ve herkes okusun diye yaptım. Okudu da... İsterim ki genç bir arkadaş bu konuyu yeniden ele alsın, genişletsin.

— *Örnek alsın ve başka şeyler yapsın belki de?*
— Örnek almasın, yeniden araştırsın, yeni bilgileri ortaya çıkarıp yazsın. Ama ne yapıyor? Benim yazdığım Hitit kraliçeler bahsini alıyor, aynen benim dipnotlarımla bir yerde benim adımı geçirerek Fransızcasını basıyor... Bilen biliyor, isim vermek istemiyorum.

— *Hırsızlık. Ne ayıp...*
— Tabii, ne oldu? Taner'in (Tarhan) Kimmerler'ini aldı, yazdım diye jüriye getirdi, jüride de Taner var, benim "Eski Anadolu'da Kadın"ı getirdi, döndürüldü, sonra gitti Konya'da profesör oldu ve de eğitim fakültesi dekanı. Kraliçeler bahsimi almış şimdi de

— *Arkeolojik hırsızlık olayı...*
— Kültür Bakanlığı bir yazısını bana yolladı, kitap bastırmak istemiş, ben de "Eski Anadolu'da Kadın" kitabımın birini paramparça ettim, kestim, yolladım. Takdiri size bırakıyorum, dedim. Dese ki M. Darga, sayfa bu, not bu, hayır... Kültür Bakanlığı, büyükbabamın kitabını almış, kim olduğu bilinmeyen birisi diye önsözde bir bey açıklamada bulunarak güzelce iki kere bastırmış. Bu da ayrı!.. Şimdi de Erzurum'da birtakım doktora tezleri yapılıyormuş; Hattuşiliş III ile ilgili... Hititçe bilmeden bu nasıl yapılır?

— *Alacak kitaplardan, kesecek, biçecek, doçentlik tezi olacak. Profesör olacak.*
— Götze'nin Hattuşiliş'inden alacak, oradan, buradan işte... İsim vermiyorum, ama Ali Bey, hiç olmazsa derleyen diye yazsın, diyor, mitolojiyi yazmış. Daha yeni mezun bir çocuk, Hitit mitolojisini nasıl yaparsın? Yalnız bizde değil, yurtdışında da çok böyle kitap var; geçenlerde Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne gittim, çok az zamanım vardı, kütüphanedeyim, Mc Queen'in kitabını Türkçeye tercüme etmişler, zaten ben bibliyografyama bile almadım bu kitabı. Tahurvaili diye bir Hitit kralı var, acaba Tahurvaili için yeni bir bilgi var mı dedim. Kitapta Tahurvaili'nin adı bile geçmiyor, böyle Hititler kitabı olur mu? Yalnız bu da değil, tercümelerde de hatalar var.

— *Hocam, Türk arkeolojisinde unutamadığımız hırsızlık olayı var mı?*
— Var tabii... Türkiye arkeolojisi açısından unutulmayacak

bir olay... Halet Çambel, Karatepe kazısının başkanı olmuş ve kazıya devam ediyor. 1961 yılı olmalı. Karatepe'ye, İtalya'dan Paolo Matthiae adında genç bir arkeolog geliyor. Kazı sezonu sona ermiş ve ören yerinde sadece bekçi var. Matthiae, bilimsel yayın hakkı Halet Çambel'de olan bütün kabartmaların fotoğraflarını gizlice çekiyor.

— *Oysa kazının yayın hakkı kazı başkanında...*

— Tabii, ardından 1963 yılında "Studi sui rilievi di Karatepe-Roma-Karatepe Kabartmaları Üzerine İncelemeler-Roma" adlı bir kitap yayımladı Matthiae. Halet Çambel, bu kitap çıkınca şoke oldu. Müthiş kızdı, çok da haklıydı. Daha sonra Halet Çambel, İtalya'da Paolo Matthiae hakkında dava açtı. Türk tarafının avukatı, Floransa Üniversitesi'nin o dönemki rektörüydü. Bu dava oldukça uzun sürdü, ancak sonunda Çambel davayı kazandı. Matthiae'nin yazdığı kitap toplatıldı. Ama ne yazık ki dava sonuçlanana kadar pek çok kütüphaneye girdi kitap. Prof. Dr. Ekrem Akurgal da, bibliyografyalarında kullanmıştı Matthiae'yi. 1966 yılında Belçika'nın Liege kentinde bir Asiriyoloji kongresine katıldım. Halet Çambel, Paolo Matthiae'nin tutumunu protesto eden 100 adet mektup verdi bana ve kongrede katılımcılara dağıtmamı rica etti. Ben bu mektupları dağıttım. Kongre sırasında hastalandım ve ateşim 40 dereceye çıktı. Birkaç gün de katılamadım kongreye. Daha sonra Prof. Emmanuel Laroche'tan öğrendiğim kadarıyla, kongrede "Muhibbe Darga'nın hastalığı diplomatik mi?" diye bir söylenti çıkmış. Bu olay yaşandı. Paolo Matthiae, uzun yıllar gelemedi Türkiye'ye. Karatepe kabartmalarını anlattığı kitabı, Matthiae'yi meşhur da etti. Sonra Suriye'de Ebla kazılarına başladı. Dünya çapında meşhur bir arkeolog oldu. Arkeoloji dünyasında "çalma" yöntemiyle elde ettiği bulgularla meşhur olması beklenemezdi. 1987'de Kültür Bakanlığı'nın davetiyle İstanbul'da düzenlenen "Asiriyoloji Kongresi"ne katıldı Matthiae. Her karşılaşmamızda "tedirgin" olduğunu hissettim. Ben de hiçbir zaman sempatik davranmadım kendisine.

— Türkiye'de pek çok yabancı misyon kazı yapıyor. Yabancıların Türkiye'de kazı yapmasına nasıl bakıyorsunuz?
— Katiyen karşı değilim. Uzman, ehil olan birinin çalışmasına karşı çıkmak olmaz. Yalnız benim karşı çıktığım, bizim kendini kanıtlamış, uzmanlaşmış, yayınları olan yardımcı doçentlere, yardımcı doçent diye kazı verilmeyip de akademik hiçbir 'titre'i (unvanı) olmayan insanlara kazı başkanlığı veriliyor.

— Yabancı diye?
— Evet, veriliyor.

— Kim var?
— İsim vermek istemiyorum. Bir sürü insana kazı verildi. Sonra kazıyı verirken, İspanyollara, Çinlilere vs., isterken ne yaptığına dair sunum yapılıyor mu? Hadi yüzey araştırması neyse ama kazı izni için onlarda ağır şartlar aranmıyor. Tabii ki onların kazı yapması için başka prosedürlerin olduğunu da biliyoruz yani.

— Size göre Türkiye'nin en iyi arkeologları kimler? İnsanları kıyaslamak doğru bir şey değil ama...
— Tabii ki çok iyi arkeologlar var ama dünya çapında bana göre iki hoca var. Biri Arif Müfid Mansel, ne yazık ki unutuldu gitti, diğeri de Sedat Alp. Zaten dört büyük Hititologdan biriydi Sedat Bey, şu anda hayatta kalan Prof. Otten ile Sedat Bey. Tabii ki sonra Ekrem Akurgal gelir, Türkiye'yi tanıtması, arkeolojiyi tanıtmasıyla... Ekrem Bey karizmatik bir insan, kendisini zekâsıyla sunabiliyor. Ama ne Arif Bey ne Sedat Bey yapmıştır bunu. Ekrem Bey'in müstesna ilminin yanında bir aktör şarmı da (charme: çekicilik) olduğu için bütün Avrupa onu tanıyor. Bir de Özgüçler var. Özgüçler el ele verip Kültepe kazılarını ve yayınlarını yaptılar.

— Türkiye uluslararası camiada bilimsel alanda çok zayıf ama arkeoloji alanında iyi durumda, değil mi? Çok iyi çalışmalar var.

— Evet öyle. Çok önemli kazılar yapılıyor, bilgiler artıyor, çok önemli bilimsel makaleler yayınlanıyor. Kültepe kazıları mesela çok önemli bulgular ortaya koydu. Ne yazık ki en büyük kayıplardan birisi, Prof. Kemal Balkan'dır, bütün malzeme elindeydi, erkenden rahatsızlanıp yayın yapamaması çok acı. Sonra çok değerli olan Prof. Emin Bilgiç, elindeki malzemeyi şu an gençler çalışıyorlar; Sümeroloji kürsüsünde Kültepe tabletleri üzerine çalışıyorlar. İstanbul'da müzede 1962'den beri kendi kendine parlayan, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivi Şefi Veysel Donbaz olayı var, ki Tahsin Bey, "benim gözümde profesördür", dedi bana onun için. Doğrudur. Veysel Donbaz'a geçen gün sordum, senden sonra kim gelecek diye?

— *Yetiştirmiyorlar mı?*
— Yetiştirmiyorlar demeyelim, hemen yanlış, menfi bir şey koymayalım, adam gelmiyor. Aklı başında biri gitse tabii ki Veysel Bey asistan olarak alır yetiştirir.

— *Gelmiyor.*
— Gelmiyor, az parayla bu işler olmuyor. Oraya gelen tutunamıyor, Veysel senelerdir tek başına çalışıyor. Avrupalılarla ortak çalışmalar yapılıyor vs. ama Veysel tek başına. Bu işe âşık biri gelse tabii ki yetiştirecek. Benim kendi talebelerimden git dediğim oldu, sebat göstermediler. İsim vermek istemiyorum. Burada sebat lazım, oturacak ve saatlerce çalışacaksın. Veysel, iyi bir formasyonla geldi, çiviyazısı uzmanı olarak kendini Türkiye'ye ve dünyaya tanıttı. Tabii ki bir refah şart bu işler için. İyi ekonomik gücün olmazsa Avrupa'ya gidemez, kongrelere katılamaz, müzelere gidemez, kitap alamazsın. Bizim zamanımızda fakülte, "bilgi görgü artırma" diye kongrelere yollardı. Şimdi artık ödenek yok. Kongre ne demek? Kendi çalışmalarını kendi sahandaki bütün üst düzey bilim dünyasına sunmak ve tartışmaya açılması... Kültür Bakanlığı'nın yaptığı sempozyumlar çok önemli o yüzden.

— Bu sene 24.'sü yapıldı. Herkes kazısında yaptıklarını, bulduklarını anlatıyor, bildirisini sunuyor değil mi?
— Evet, çok önemli sempozyum. Bildiriyi sunuyor da yayına vermeyen, resim vermeyen ya da yayına iki sayfa veren de oluyor. Bazen bir şey arayıp bulamıyorsun. Avrupalılar yapıyor bunu daha çok, kendi dergilerinde yayınlıyorlar, çok güzel yayınlayan da oluyor. Japon da oluyor, ayırmayalım. Ben de iki sene yollamadım mesela...

— Neden hocam?
— Çünkü yolladıklarım habire kayboldu, İsmail Kahraman gelir, o gider başkası gelir, parti değiştikçe benim iki büyük yazım resimleriyle kayboldu, yolladığım halde yayınlanmadı. Sonra ben Eskişehir'de *Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayınladım. Şimdi muntazam veriyorum. Sonra ne kayıplar daha... Ne dikkatsizlikler. İşte Kültür Bakanlığı'nın yayınladığı kitap. (Kitabı getiriyor) "Anadolu Tanrıçaları, Kybele ve Türk Resmindeki İzdüşümü", kapakta böyle yazıyor. Kapaktaki fotoğraf, altından bir Hitit tanrıça heykelciği. İçine bakıyorsunuz, açıklamasında, mermerden Efes Artemis'i yazılı... Yani kimse kitapla ilgilenmemiş, ne yazar, ne de bakanlık. Utanılacak bir durum. Büyük bir falso olur mu kitabın kapağında.

— Herkes özensiz ve birilerini kayırıyor belki.
— Bilemem. Böyle kitaplarla, yanlışlıklarla yönlendiriliyor insanlar da...

— Bütün birikimlerinize dayanarak arkeoloji alanında yol almamız için neler önerirsiniz?
— O kadar zengin bir kültürümüz var ki sadece devletin çabasıyla yol alacağımızı düşünmüyorum. Bence gerçekten bu işi severek yapan, belli bir not düzeyine ulaşmış fakültedeki çocuklara büyük kurumların muhakkak burs vermesi lazım; nasıl bir müzenin vitrinine sponsor oluyor, yardım ediliyorsa bu çocuklara da burs verilsin. Bu konuda da Mahfi Bey'in ön

ayak olmasını istiyorum, bu çevrede çünkü ve artık Hititlerin elçisi oldu. Yetişen asistan çocuklara burs verilse... Bizim zamanımızda, 1985'e kadar biz fakülteden yardım alıp yurtdışına gidiyorduk. Bu çocuklara dışardan yardım olmazsa olmaz; iki ay gitsin Almanya'da kütüphanede çalışsın, müzeleri gezsin, Roma'ya gitsin. Bilgisini, görgüsünü artırır, dünyayı görür, kütüphane tanır. Mahfi Bey'in Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü ile de ilişkileri iyi, onlara destek oluyor, bu enstitü aracılığıyla olabilir belki. İki aylık, kısa beş burs tahsis edilir mesela. Zaten onu seçen hocalar muhakkak bir mülakattan geçirir, o kişinin iki ay keyfine bakmayacağını anlar. Aklıma daha çok şeyler geliyor. Ütopya bunlar belki ama.

— *Mesela? Nedir hocam?*
— Her zengin kurum birkaç tane sosyal bilim elemanının yetişmesi için destek olmalı, diyorum. Yalnız teknik eleman gerekmiyor ki bu ülkeye. Yurtdışında hangi sergiler yapılıyor? Troya sergisi. Hitit sergisi... Kaç kişi gördü bu sergileri? Bizim kendimizi tanıtmamız açısından fevkalade önemli bu sergiler.

— *1980'lerde düzenlenen Anadolu Medeniyetleri ve 1990'larda Kadın sergilerine gösterilen ilgiyi hatırlıyorum, aylarca insanlar Sultanahmet'e taşınmıştı.*
— Ama kim düzenledi o sergileri? Kimin isteğiydi?

— *Hatırlamıyorum hocam.*
— Birinci sergiyi UNESCO istedi, biz de yaptık.

— *Hep bir başkasının isteğiyle bir şeyler yapıyoruz. Ne kadar çok faydalı bu tür sergiler oysa. Konuyu değiştirirsek bir de baraj suları altında kalan yerleşimler olayı var. Birinde de siz çalıştınız, Şemsiyetepe'de. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?*
— Ben barajların yapılmasına karşı değilim ama çok sistemli, planlı yapılmalı, son dakikaya kalmamalı. Akılları nere-

deydi bizimkilerin. Zeugma olayını alalım... Bir Fransız arkeolog hanım yıllar önce dile getirdi, düşündü, bizimkiler son dakikada koşuşturdu. Kurumlar o kadar hantal ki... Sonra meşakkatli çalışmayı kimse göze almak istemiyor. Güzel güzel kazılar, araştırmalar yapılıyor, ya sonra? Norşuntepe, Bronz Çağının metropolünün yerinde bugün tavuk çiftliği olduğunu biliyor musun? Sarayı vs. var üstelik.

— *Üzerinde tavuk çiftlikleri, çöplük, berbat siteler, kahveler olan tarihi yerler... TAY, belli bir döneme ait Tahribat Raporu'nu çıkardı, fotoğraf sergisi bile düzenlediler, inanılmaz bir bilinçsizlik.*
— Yaa. Acaba bizim Şemsiyetepe'de ne var? Tabii ki hiçbir zaman tam kurtarılmıyor. Yalnız para değil, bu bir ekip işi. Eskişehir'den telefon geldi, bizim höyüğün üzerinden üç greyder geçmiş, üç muazzam çukur açmışlar. Düşünebiliyor musun? Höyük paramparça ediliyor. Orada kocaman bakanlığın tabelası var, her yaz kazı yapıyoruz.

— *Umurunda değil.*
— Kimsenin umurunda değil. Greydercinin başındaki mühendis, yetkili elemandır. Proje vardır, onlar da uygulayıcıdır. Sormadan böyle bir şey yapamaz. Yine biz sahip çıktık, Kültür Bakanlığına yazı yazdık, ama bürokrasi yavaş gidiyor. Höyük üç sahipli, daha evvel söylediğim gibi... Son havadis bu, sinirin bozulmaz mı? Tepen atmaz mı?

— *Diyecek söz bulamıyor insan. Hocam sizi daha fazla üzmeden son söz olarak söylemek istediklerinizi alalım...*
— Bundan sonra en büyük arzum, eğer Hades (yeraltı tanrısı) kolumdan tutup beni valse davet etmezse önce Şemsiyetepe nihai yayınlarını yapmak. Sonra Hitit kraliçesi Puduhepa ve Palmira kraliçesi Zenobia'nın yaşamlarını kaleme almak... Zaten Puduhepa için kalemler çoktan yontuldu. Bu güzel söyleşimizi, birlikteliğimizi bitirirken beni çok etkileyen, kendimi bulduğum iki tümce okumak istiyorum. Değeri az

bilinmişlerden Prof. Mehmet Kaplan'ın "Edebiyatımızın İçinden" kitabı iki sene evvel geçti elime. Erzurumlu bir halk hikâyecisi, Behçet Mahir Usta'yla ilgili. Behçet Mahir Usta okuma ve yazma bilmiyor... Bir kahvede sohbet esnasında şöyle söylüyor: "Aşk, ilmin yarısıdır gurban". Kahvedeki gençlerden biri ona soruyor: "Öbür yarısı nedir?" Behçet Mahir Usta cevap veriyor: "Okumaktır."

— *Gerçekten sizi çok güzel anlatan gerçek bir hikâye. Teşekkürler hocam.*



AD DİZİNİ

Abbasoğlu, Haluk 218, 226, 236, 268, 270
Abbasoğlu, Semir 226, 256, 268
Abbasoğlu, Eser 218, 236
Abdülhamit II, Sultan 45, 46, 223
Abdülrahim Efendi (büyük büyük babası) 43, 44, 45, 88
Ahmet Mithat Efendi 46
Ahmet Paşa 78
Akalın, Merih 300
Akan, Tarık 296
Akarca, Aşkıdil 107, 128
Akat, Altan 323, 324
Akarsu, Bedia 244, 265
Aközen, Feridun 121
Aksoy, Akın 290
Aksoy, Alaaddin 282, 284
Aksoy, Erol 115
Aksoy, Behin 31, 242
Aksu, Serap 364
Akşit, Oktay 247
Aktepe, Münir 214
Akurgal, Ekrem 33, 39, 120, 194, 222, 255, 258, 264, 273, 274, 337, 353, 357, 366, 374, 381, 382
Akyol, Mete 211, 212
Akyol, Muzaffer 278
Alkım, Bahadır 16, 55, 56, 103, 121, 124, 136, 137, 146, 147, 148, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 169, 175, 206, 224, 233, 234, 235, 264, 265, 273, 353
Alkım, Handan 55, 56, 107, 153, 233, 234
Ali, Hz. 309
Alp, Ferzan 39, 257, 271
Alp, Sedat 38, 235, 237, 255, 257, 259, 265, 273, 307, 327, 382
Alpak, Cenk 275, 354
Alpaslan, Ali 246, 247
Altan, Nemika 224
Altıntaş, Yurdaer 293
Altun, Ara 326, 336
Amon 369
And, Metin 165
Anstock, Heinz 164, 165, 166, 220

Arık, Remzi Oğuz 33
Arbaş, Avni 278
Ardıçoğlu, Ülker 325
Arsebük, Güven 25, 189, 243, 248, 250, 267, 270
Artemel, Talat 76
Artunkal, Fatma 204
Asgari, Nuşin 218, 219, 236, 271, 281, 282, 283, 284
Aslanapa, Günseli 128
Aslanapa, Oktay 128
Ata, Kudret 324
Atatürk, Mustafa Kemal 33, 58, 64, 274, 277
Atias, Gisella 135, 163
Atik, Neşe 363
Atlan, Sabahat 107, 118, 130
Atlı, Nur Balkan 249
Ay, Nuran 349
Ayataç, Mustafa 287
Aydın, Nurullah 325, 326, 328, 336
Aydıngün, Reşit 195
Aydıngün, Haldun 195

Bakır, Tomris 317, 322
Balcıoğlu, Burhan 327
Balkan, Kemal 160, 235, 238, 239, 240, 256, 259, 264, 281, 307, 383
Bardakçı, Murat 152
Barı, Sedat 160
Barohan, Talat 79
Baş, Hüseyin 282, 284
Başaran, Sait 37
Başgelen, Nezih 365
Başkan, Özcan 247
Baudleaire, Charles
Bayburtluoğlu, Cevdet 336
Bayburtluoğlu, İnci 261, 262, 263
Baykan, Sema 31, 242
Beethoven, Ludwig van 74
Behçet, Mahir 387
Bell, Gertrude 94
Belli, Oktay 63 , 185, 297, 321, 371
Benteşina 370
Berenson, Bernard 294
Berkel, Sabri 292
Berköz, Nuri 78, 79, 108, 114
Berköz, Sina 89
Besen, Nurettin 222
Bilgi, Önder 191, 275, 319, 326, 335
Bilgiç, Emin 235, 240, 255, 383
Bilgin, Nejat 325
Biret, İdil 285
Bittel, Kurt 110, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 187, 188, 218, 219, 220, 262, 337
Blümel, Peter 38
Boccachio 57, 89
Bosch, Emin 105, 106, 107, 116, 117, 118, 119, 120, 121
Bossert, Helmuth Theodor 16, 17, 18, 19, 103, 104, 105, 106, 107, 119, 120, 124, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 156, 157, 158, 159,160, 161, 162, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 177, 182, 185, 206, 214, 221, 229, 230, 250, 255, 287, 332, 362
Bossert, Hürmüz 171, 182, 229
Boysal, Yusuf 222, 223
Bozok, Salih 64

Braidwood, R.J. 188
Brando, Marlon 293
Brecht, Bertolt 26
Brunelleschi, Filippo 293, 294
Buluç, Sevim 264, 307, 337
Burak, Cihat 287, 289, 290
Büke, Nalan 335
Büyükerşen, Yılmaz 326, 334, 335, 336, 337, 349

Caferoğlu, Ahmet 281, 282, 285, 338, 339, 345
Caneva, Isabella 296
Carruba, Onofria 227, 228
Ceram, C.W. (Kurt Marek) 121, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 177, 181, 378, 379
Chopin, (Frederick) 94
Cicero, 22
Civelek, Avni 37, 311, 327, 328
Collins, Joan 284
Conti, Anna Maria 365
Corto 55
Cömert, Bedrettin 291
Curie, Marie 225
Curie, Pierre 225

Çakırhan, Nail 105, 159, 215
Çambel, Halet 38, 105, 124, 135, 136, 137, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 164, 169, 171, 175, 176, 187, 188, 189, 214, 215, 218, 220, 221, 244, 250, 308, 381
Çapa, Rabia 278
Çaykovski, Peter İliç 302
Çetin, Sinan 298
Çınaroğlu, Aykut 336
Çilingiroğlu, Atılgan Altan 31, 64, 313, 322
Çoruh, Zekiye 221
Çölgeçen, Nesli 297

Dalan, Bedrettin 295
Dali, Salvador 298
D'Amanville, Genie 260
Dante 284
Danuhepa 367
Darga, Ahmed Sait 15, 76, 88
Darga, Mehmet 59, 70
Delacroix 68
Demirel, Süleyman 307
Demiriz, Hüsnü 238
Demiriz, Yıldız 39, 238, 295
Dietrich, Marlene 284
Dikmen, Şükriye 271, 278, 279, 292
Dikmen, Tekin İleri 200
Dilmen, Güngör 24
Dinçol, Ali 21, 234, 271, 297, 331, 362, 363, 380
Dinçol, Belkıs 362, 363, 377
Dirvana, Selim 107
Doğanay, Ümit 291
Doğru, Halime 343
Donbaz, Doris 334
Donbaz, Veysel 230, 334, 383
Dormen, Haldun 78
Dostoyevski, Fyodor 59
Duncan, İsadora 94
Dupont-Sommer 366
Durand, Jean-Marie 260
Duru, Orhan 248
Duru, Refik 152, 192, 198, 213, 214, 215, 218, 219, 222, 233, 234, 243, 256, 267, 268, 270, 271, 273, 274, 333, 335, 375
Duruman, Safinaz 241, 246

Dümen, Haydar 197
Dürrenmatt 26

Ecevit, Bülent 309
Eğilmez, Mahfi 35, 355, 363, 370, 384, 385
Ekdal, Müfit 331
Emin Bey (Mabeynci) (büyükbabası) 43, 44, 49
Emre, Kutlu 336
Erdoğdu, Fehmi 38
Ergil, Tülay 281, 284
Ergin, Muharrem 212, 215, 222, 267, 282
Erginsoy, Ülker 251, 284, 295
Ergüder Paşa 117
Erimez, Dinçer 292
Erkanal, Armağan 25, 373
Erkanal, Hayat 25, 191
Erkmen, Bülent 293
Erim, Kenan 257
Erogan, Kadri 112, 113
Ertaş, Zafer 114, 236, 243, 270, 271, 272, 273, 279, 281, 300
Ertem, Ergin 282
Ertem, Hayri 370
Ertuğ, Füsun 238
Ertuğrul, Muhsin 76
Erzen, Afif 33, 63, 107, 118, 121, 126, 186, 207, 214, 220, 241, 241, 243, 264
Esat Paşa (Yanya Fatihi) 79
Eser, Lami 86, 87
Eser, (Sonat) Şermin 86, 87, 123, 127
Esin, Ufuk 152, 218, 227, 250, 267, 270, 317
Evren, Kenan 276, 313
Eyice, Semavi 245, 248, 270, 271, 374
Eyüboğlu, Anhegger Mualla 22

Fassbinder 300
Fatma Hala 48
Faure, Adrian 49, 50, 67, 99
Faure, Auguste 49, 67, 99
Fazıl Paşa 78
Fellini 315
Fındıkoğlu, Emin 56
France, Anatole 74
Fucks 165

Galanti, Avram 371
Garbo, Greta 221
Gelb 220
Gericault 68
German, Ülker 56
Giritli İsmet 38
Goelle 160, 161
Goethe 26
Gonnet, Hatice 289
Gonnet, Toni 289
Götze 380
Gökberk, Macit 115, 118, 121, 123, 126, 127, 128, 164, 220, 244, 245, 265
Gökdoğan, Gönül 90
Gökdoğan, Nüzhet 90, 94
Göker, Ülge 242, 324
Gören, Şerif 296, 297
Grieg 68
Grimal P. 259, 265
Gülek, Kasım 161, 162, 163
Güner, Baykan 115
Güney, Yılmaz 296
Güntekin, Reşat Nuri 73
Gürçay, Hikmet 262
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 192
Gürpınar, Tansu 238
Gürses, Müslüm 312

Güterbock, Hans Gustav 17, 160, 239, 255, 262, 263, 283
Güterbock, Francesca 262

Hakan, Fikret 206
Halikarnas Balıkçısı 75
Hammurabi 371
Hasan Paşa 48
Hatşepsut 35, 109, 379
Hattuşiliş 36, 61, 368, 376, 380
Hayriye Hala 50
Hazım Efendi 49
Hienti 367
Hodder, Ian 192, 193
Hrozny, Bedrich 371

Imperati, Fiorella 293, 294, 295
Ingres 68
Irgat, Cahit 244
Işık, Fahri 364, 374
Işık, Kenan 364

İlhan, Attila 225
İnan, Afet 90
İnan, Jale 237
İpar, Hayri 84
İpar, Tevhide 84
İpekçi, Cemil 299, 300
İpekçi, Şefkat 300
İspir, Nurettin 243
İzmirligil, Ülkü 236, 345

Jacq, Christian 355, 378
Joya, Madam 56
Jungraitmayer, Hermann 217
Kadir, A. 74
Kafesoğlu, İbrahim 267
Kahlo, Frida 298
Kahraman, İsmail 384
Kansu, Şevket Aziz 33
Kaplan, Mehmet 387
Kaptana, Melda 251, 278, 287
Karahan, Abdülkadir 246, 247
Karamani, Arzu 300
Karpe, Müller 275
Karpe, Vuslat 275
Kastelli 84
Katkat, Mehmet 341, 342
Kazan, Elia 298
Kemal, Yaşar 155, 156, 260
Kemal, Tilda 155, 260
Kenter, Yıldız 24
Keriman Halis 70
Kerimzade, Zarife 87
Keskiner, Arif 24, 39, 297
Kışlalı, Ahmet Taner 20
Kızıltan, Zeynep 275
Kibar, Osman 257
Koç, Ömer 56
Koçan, Hüsamettin 80
Koral, Füreya 278
Korfman, Manfred 358
Koşay, Hamit Zübeyr 33, 255, 325
Koyunlu, Alparslan 267, 324
Kozikoğlu, Emin (büyükbabası) 53
Körmükçü, Hazım 76
Köseoğlu, Edip Hakkı 292
Kraus 229, 230
Kum, Naci 143, 144, 145
Kunt, Reyhan 107, 115
Kunuçen, Hale 335
Kunuçen, Şükrü 335
Kusturica, Emir 59
Kuşçu, Ekrem 145, 146
Kuzu, Hüseyin 290, 315
Labbe, Marcel 65
Landsberger, Benno 160, 161, 239, 240, 255

Laroche, Emmanuel 32, 259, 260, 283, 294, 332, 381
Loti, Pierre 73
Love, Iris 257, 258
Luther 371

Maalouf, Amin 378
Madanoğlu, Cemal 205, 214
Maden, Sait 24
Madra, Beral 292
Mahmud, II Sultan 15, 223
Mann, Thomas 283
Mansel, Arif Müfit 16, 18, 33, 63, 86, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 198, 206, 207, 208, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 229, 236, 242, 250, 255, 257, 273, 294, 301, 302, 337, 374, 382
Mari, Matmazel 54, 58
Marro, Catherine 365
Masson, Emilia 282, 283, 284, 313
Matthiae, Paolo 381
Maugham, Sommerset 74
Mc Queen 380
Mehmet Ali (Mabeyinci-Mehmet Emin Bey) (büyükbabası) 43, 44, 45, 46, 57, 89
Meissner B. 133
Mellaart, James 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 198
Mellaart, Arlette 186, 187, 190, 191, 197
Mellaart, Allen 191
Mellink, Machteld 188, 218, 337, 374
Memişoğlu, Ferhan 28
Mendelssohn 279
Menderes, Adnan 212, 213
Mesçi, Bilge 300
Mevlânâ 76
Michalengelo 74
Mitsi, Matmazel 54, 58
Molière 57, 68, 192
Moreau, Jeanne 301
Muhtar, Akil 65
Mumcu, Uğur 20, 248, 279, 280, 281
Murşiliş 364
Musset (Alfred de) 94
Mutlu, Burhan 320, 321, 328
Muvatalli 368
Mühler von und zur Hanna 231, 236
Müller-Wiener Wolfgang 270, 271, 272, 273
Müneccim Ahmet Efendi (dedesinin babası) 53

Namık Kemal 46
Naumann, Rudolph 110
Nâzım Hikmet 215
Nero, Franco 301
Neu, Erich 224, 225, 227, 228, 235, 236, 237, 334
Neve, Peter 224, 225, 227, 262, 263, 282, 283
Nevşehirli, Ayhan 128
Neyir, Neyyire 76
Noach 109

Ober, Ailesi 48, 49
O'Callaghan 170, 171, 174
Ogan, Aziz 110
Oğuz, Orhan 337

Olca, Hadi 279, 280, 291
Omura, Sachiro 327
Ongunsu, Hamit 255
Ongunsu, Nihal 124, 135, 136, 144, 163, 255
Onurkan, Somay 273
Orhon, Mübin 278
Oray, Aykut 238, 297
Ortaylı, İlber 20, 21, 224, 301, 302, 303
Osman Bey (Sarıcazade) 50
Osman Hamdi Bey 47, 48
Otten, Heinrich 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 237, 271, 332, 362, 382
Otto-Dorn, Katharina 255
Ottzen 162
Ozil, Revza 218, 236, 242, 281, 284

Ögel, Semra 78, 79
Ögel, Şükrü Ali 78
Öğün, Baki 365
Ökse, Tuba 365
Ölçer, Cüneyt 284, 285
Ölçer, Nazan 281, 282, 283, 284, 285, 286, 300
Ömer Hayyam 74
Özbaşaran, Mihriban 249
Özbaydar, Sabri 250
Özbek, Osman 320, 334
Özçoruh, Zekiye 110
Özdoğan, Belkıs 66, 67
Özdoğan, Mehmet 67, 218, 242, 248, 249, 250, 308, 373
Özer, Selçuk 280
Özgen, Engin 31
Özgen, İlknur 31
Özgan, Ramazan 258
Özgen, Zeynep 38
Özgü, Mualla 334, 335
Özgü, Tahir 334
Özgüç, Nimet 182, 233, 235, 239, 256, 319, 327, 382
Özgüç, Tahsin 182, 239, 256, 271, 324, 327, 344, 382, 383
Özgünel, Coşkun 256
Öztan, Aliye 32, 33
Özyar, Aslı 337

Palmieri, Alba 38, 296, 319
Palmieri, Alberto 38, 296
Parman, Ebru 32, 33, 265, 302, 313, 326, 327, 328, 343, 345
Parrot, Andre 207
Pasinli, Alpay 28
Peker, Orhan 278, 291, 292
Pekman, Adnan 39, 125, 198, 235, 251, 273, 274, 299
Pekman, Sevim 39, 125, 198, 273, 299
Persai 365
Polat, Reha 174, 175, 178
Polat, Yusuf 345
Ptah 369
Puduhepa 36, 61, 62, 181, 182, 260, 265, 279, 285, 286, 363, 367, 386
Puglisi, Salvatore 296

Rahmaninov 89
Ramses II 368, 369, 370, 376
Raphael 67, 68, 295
Remarque, Erich Maria 73, 74
Rembrandt 74
Reşit Galip Bey 134
Rilke, Rainer-Maria 74
Rimbaud, Jean-Arthur 74
Rodin 74

Runciman, Steven 97
Rüştü Paşa 78

Sabancı, Sakıp 81
Salih Paşa 64, 65
Salor, Hüseyin 94
Salor, Nur 94
Salvini, Mirjo 235
Sand, George 94
Sarıca, Ayşegül 50
Sarıca, Murat 246, 290
Sarıca, Mehveş 50
Sarıer, Ayşenur 329
Sarıer, Emir 167, 187, 192, 193, 195, 197, 198, 289, 290, 292, 296
Sarıer, Nihal 292, 296, 301, 329
Sarıer, Ozan 293, 329, 331
Say, Emel 56, 297
Say, Fazıl 56, 297
Sayın, Şara 165, 220
Schaeffer, Claude 169
Schlumberge 89
Schuler, Einar von 234, 235
Seidl, Ursula 262
Selim III, Sultan 378
Sepici, Sait 200
Sepici, Türkan 200
Serdaroğlu, Ümit 198
Set 369
Seti 368
Seton-Llyod 63
Sevin, Veli 31, 64, 185, 297, 315, 319
Sevinç, Nurten 31
Seyfettin, Ömer 192
Shaw, Bernard 74
Sıvas, Hakan 200, 315, 322, 326, 327, 336
Sıvas, Taciser 200, 315, 322, 326, 327, 336, 337, 342, 345, 365
Sile, Ömer 289
Simavi, Çiğdem 286
Sonat, Kemal 86
Sonku, Cahide 76
Soucek, Vladimir 227, 229
Soysal, Oğuz 230
Sözen, Nurettin 291
Steinherr, Franz Xavier 107, 148, 149, 151, 154, 161, 162
Sunal, Kemal 298
Süel, Aygül 361
Süslü, Özden 39, 293

Şekeroğlu, Sami 205
Şen, Şener 298
Şemin, Refia 249, 250
Şevket Paşa 80
Şevki, Muzaffer 65
Şhang 230, 231
Şuppiluliuma 367, 376

Tahurvali 380
Tamsü, Rahşan 364
Taner, Haldun 165
Taner, Demet 165, 166
Tanilli, Server 19, 20, 291, 303
Tansuğ, Sezer 292, 297
Tapan, Mete 281, 284
Tarhan, Taner 31, 33, 34, 64, 185, 297, 333, 380
Taşkıran, Nimet 94
Taşkıran, Tezer 94
Tatlıses, İbrahim 216
Taviani Kardeşler 197
Teksoy, Nevzat 73
Teksoy, Saadettin 73
Telipinu 367
Temel, Burhan 278

Temizer, Raci 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 271, 281, 282, 283
Tevfik, Paşa (Sadrazam) 108
Tezcan, Burhan 262
Thibault 55
Tırpan, Ahmet 261
Titien 68
Toker, Metin 213
Toköz, Muhittin 70
Tolga, Refik 213
Tolstoy, Leo 199
Topuz, Hıfzı 378
Tuğrul, Lütfü 145
Tukin, Cemal 121, 126, 128
Tulunay, Elif Tül 270
Tunca, Önhan 230
Tunçay, Mete 302, 303
Tutmosis 368
Türemen, Berna 38, 278, 287, 290, 292
Türemen, İsmail 38, 278, 287, 290, 292
Türkali, Vedat 291
Türkeş, Alpaslan 205, 214
Tütengil, Cahit 291

Ucello 294
Uluç, Ömer 284
Umurtak, Gülsün 270, 275
Urgan, Mina 105, 214, 244, 251, 290
Usman, Mükerrem 126
Uygur, Burhan 278, 287
Uzunoğlu, Edibe 317

Ün, Gül 185
Ünal Ahmet 230, 334

Vahidettin 47
Vardar, Berke 264
Vardar, Engin 264
Vehip, Paşa 79
Veli, Orhan 332
Velibeyoğlu Jale 230
Verlaine, Paul 74
Verne, Jules 47
Viktor, Emmanuel 47
Voltaire 192
Von der Osten Hans 152

Wagner, Richard 312, 313
Weidman 221
Weidner E. 133
Whittemore, Thomas 110
Wilde, Oscar 74
Wilhelm 47

Yalgın, Ali Rıza 135, 136, 137, 140
Yaşaroğlu, Ahmet Halit 39
Yaşaroğlu, Haldun 39, 256, 258, 275
Yaşaroğlu, Nermin 125, 126, 256, 257, 258, 275
Yener, Aslı 371
Yetkin, Şerare 130, 272
Yılmaz, Atıf 298
Yücel, Hasan Âli 107
Yiğit, Baki 37, 334

Zonaro 53, 54
Zenobia 36, 386
Zweig, Stephen 74

YAŞAMÖYKÜSÜ

13 HAZİRAN 1921
İstanbul'da Acıbadem'de Ahmet Sait Darga ile Sabiha Darga'nın ilk çocuğu olarak doğdu.

1929
Yeldeğirmeni'ndeki St. Euphemie İlkokulu'na başladı.

1930
Babası Dr. Ahmet Sait Darga'nın işi dolayısıyla ailece Paris'e gittiler. Paris'te "Ecole Superieur de Jeune Fille"e devam etti.

1932
Temmuz ayında Paris'ten Türkiye'ye döndüler.

1933
Gazi İlkokulu'nu bitirdi.

1939
Erenköy Kız Lisesi'ni bitirdi.

1939
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arkeoloji tahsiline başladı.

1940
Küçükçekmece yakınlarında Region'daki kazıya katıldı. İlk kez katıldığı bu kazıda Arif Müfid Mansel kazı başkanıydı, imparator Justinyanus'un yazlık sarayı araştırılıyordu.

1939-1943
Prof. Dr. H. Th. Bossert, Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel ve Prof. Dr. E. Bosch'un derslerine devam etti. Hocası Arif Müfid Mansel ile birlikte Anadolu gezilerine çıkan ekipte yer aldı.

1943
Arkeoloji ve eskiçağ filolojisi eğitimini tamamlayarak lisans diplomasını aldı.

1945
Prof. H. Th. Bossert ile Anadolu keşif gezileri ekibinde yer aldı.

1946
Karatepe'nin keşfine giden yoldaki ekipteydi. At üstünde, tahta yük arabaları ve binbir güçlükle Hititlerin izini sürdüler.

1947-1949
Mezuniyetten sonra iki yıl H. Th. Bossert'in asistanlığını yaptı, sonra doktor unvanını aldı. Karatepe'deki kazı ekibinde yer aldı. Hititlerin arkeoloji bilim dünyasındaki önemini ortaya koyan çalışmalarda doktor asistan olarak kazı ekibinde bulundu.

1951
İstanbul'da düzenlenen uluslararası Ön Asya Arkeolojisi kongresinde Fransızca olarak Karatepe'nin küçük buluntuları, keramiği üzerine ilk bildirisini sundu.

1952
Prof. Bossert'le İstanbul Üniversitesi'nden Van'a giden ilk bilimsel heyette yer aldı.

1953
Arkeolojiye veda etti... Evlendi.

1953-1959
Anadolu'nun çeşitli liselerinde (Eğridir, Muş, Elazığ) Tarih, Sanat Tarihi, Fransızca hocalığı yaptı.

1959
Kısa bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Kitaplığı'nda çalıştı.

1960
Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri Bölümü'ne doktor asistan olarak kadrolu göreve başladı. Prof. Dr. Bahadır Alkım'ın başkanlığındaki bölümde hocalık ve bilimsel faaliyetlerini sürdürdü.

1963
Ocak ayında babası Ahmet Sait Darga'yı kaybetti.

1963
Paris'e Klasik Arkeoloji Kongresi'ne gitti.

1964
Alexander Von Humboldt bursuyla Almanya'nın Marburg kentine gitti, burada Prof. Otten'ın yönettiği Semitisches Semi-

nar'da on ay boyunca ünlü dilbilimcilerin de bulunduğu Hititoloji ağırlıklı ders ve seminerlere katıldı.

1965

Prof. Bahadır ve Handan Alkım'ın Gaziantep'teki Gedikli kazısına katıldı.

1965

Doçent oldu. Tez konusu, Hitit ritüel metinlerinde geçen Huvaşi, Tarnu sözcükleri ve kutsal koruluktu; üçünü ayrı ayrı yayınladı. Verdiği derslere Kültepe-Kaneş uygarlığı eklendi.

1966

Side dili üzerine çalışmalar yaptı ve yorumları bilim dünyasında yankı uyandırdı.

1970-1971

Fakültenin maddi ödeneğiyle dört aylığına Paris'e gitti. Ünlü filolog Prof. Dr. Emmanuel Laroche'un "Ecole Pratique des Hautes Etudes"deki üst düzey Hititoloji derslerine devam etti. Cabinet d'Assyriologie'de araştırmalar yaparak kadınlar kitabının temelini hazırladı.

1971

Çorum'da Eskiyapar Kazısı'na danışman olarak katıldı.

1973

Prof. Dr. Refik Duru'nun Elazığ Değirmentepe'deki kazılarına katıldı.

Profesör oldu. Bölümde Hitit sanatı ve Hitit dili ağırlıklı dersler verdi.

İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları'ndan çıkan "Karahna Şehri Kült Envanteri" kitabı yayınlandı.

1975

Türk Tarih Kurumu'na muhabir üye seçildi.

1976

Kadın konusunu araştırdığı ve bu alanda ilk olan "Eski Anadolu'da Kadın" kitabı İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları'ndan çıktı.

1978-1990

Karakaya Baraj Gölü bölgesinde Şemsiyetepe Höyüğü kazılarının başkanlığını yürüttü.

1979

Alman Arkeoloji Enstitüsü muhabir üyesi oldu.

1981

Viyana'da yapılan Asiriyoloji Kongresi'nde Şemsiyetepe hakkında bildiri sundu.

1983
Roma'da, Floransa'da Hititler ve Hitit mühürcülüğü hakkında konferanslar verdi.

1983
TTK üyeliğinden çıkarıldı.

1983
Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'ne başkan atandı.

1984
"Eski Anadolu'da Kadın" kitabı ikinci baskısını yaptı.

1985
Filolojik ve arkeolojik verilerle mimarlığı incelediği "Hitit Mimarlığı Bir Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler" kitabı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları'ndan çıktı.

1985
Temmuz ayında Almanya'nın Münster kentindeki Asiriyoloji Kongresi'nde Şemsiyetepe üzerine bir bildiri sundu.
Eylül ayında kendi isteğiyle üniversitedeki görevinden ayrıldı.

1985-1986
Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümü'nün yüksek lisans öğrencilerine misafir hoca olarak "Anadolu Uygarlıkları" konulu dersler verdi.

1990
Eskişehir'de Şarhöyük-Dorylaion höyüğünde Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nin desteğiyle gerçekleştirilen kazılara başkanlık etmeye başladı.

1992
Büyük ilgi gören "Hitit Sanatı" kitabı Akbank Kültür ve Sanat Kitapları arasından çıktı.

1993
Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan çıkan, aynı zamanda sergisi düzenlenen "Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın" adlı kitaba "Anadolu'da Tarihi Çağlarda Kadın", "Yunan ve Hellen Uygarlığında Kadın", "Roma Uygarlığında Kadının Yeri"ni yazdı.
Annesi Sabiha Darga vefat etti.

1995
Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü şeref üyesi oldu.

1998
Ayhan Şahenk Vakfı'ndan çıkan "Kapadokya" kitabındaki "Kanişli Beyler, Asurlu Tüccarlar" adlı bölümü yazdı.

2002
Halen bilimsel faaliyetini evinde, kazı çalışmalarını Anadolu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde sürdürüyor.

1950 "Ein Relief aus dem Bertiz-tal", ***JKF* 1**, 75-79

1959 "Au sujet des céramiques découvertes au Höyük d'Eğriköy", **AnAr I,2 / *JKF* III,2**, 195-202.

1967 "Side Dili ile Yazısı Hakkında Notlar ve Side Doğu Şehir Kapısında Bulunan Yazıt", **Belleten XXXI / 121**, 49-66.

1969 "Über das Wesen des Huwasi-Steine hach hethitischen Kultinventaren", **RHA XXVII**, 5-24.
"Hitit Metinlerinde Geçen ^{NA}4.ZİLKİN=^{NA}4 huvasi Kelimesinin Anlamı Hakkında Bir Araştırma", **Belleten XXXIII / 132**, 493-504.
"Namık Kemal'in Bilinmeyen Bir Mektubu", M. Darga - A. Alpaslan, **Belleten XXXIII / 129**, 35-42.

1970 "Hitit Çivi Yazısı Belgelerinde Geçen $^{LU.MES}$ Hilammattu Kelimesinin Anlamı", **TED 1**, 121-130.
"Die Feste von Karahna", M. Darga - A. Dinçol, **Anatolica III**, 99-118.

1971 "Die Architektur der hethitischen Städte und Befestigungsanlagen", **RHA XXIX**, 17-60.

1972 "Hitit Bayram-Rituali Metinlerinde Geçen ^{L}tarnu Hakkında Bir Araştırma", TED 3, 319-327.

1973 **Karahna Şehri Kült-Envanteri**, İstanbul.
"Hititlerin Kült Törenlerinde Kadınların Yeri ve Görevleri", **TED 4-5**, 231-245.
"Les figurines en terre cuite de Şemsiyetepe", **Festschrift H. Otten**, Wiesbaden, 77-85.

1974 "Puduhepa: An Anatolien Queen of the Thirteenth Century B.C.", **Mansel'e Armağan / *Mélanges Mansel* II**, Ankara, 939-961, TTKY.

1975 "Yitirdiğimiz Büyük Değer", **Belleten XXXIX / 154**, 319-322.
"Yitirdiğimiz Büyük Değer (Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel)", **Yapı 10**, 9-10.
"Arif Müfid Mansel", **MTREB 1**, 34-35.

1976 **Eski Anadolu'da Kadın**, İstanbul.

1978 "Boğazköy-Hattusa Kral Kapısındaki Tanrının Adı ve Tanılaması Hakkında Bir Deneme", **AnAr / *JKF* VI**, 145-163.
"Philological Activities in Turkey", **Akkadica 7**, 21-22.

1980 "Hititlerde Yasalar", **Arkeoloji ve Sanat 8-9**, 5-10.

1981 "Şemsiyetepe Kazıları", **II. KST**, 27-30.
"Şemsiyetepe Kazıları 1980 Yılı Buluntuları", **III. KST**, 53-57.

1982 "Hitit Yazıtlarında Geçen tarsan Sözcüğünün Anlamı Hakkında", **AnAr / *JKF* VIII**, 63-67.

1983 "Seleukeia Grekçe-Sidece Çift Dilli (Bilinguis) Yazıtı", **AnAr / *JKF* IX**, 401-410.
"Şemsiyetepe Kazıları 1981 Yılı Çalışmaları", **IV. KST**, 55-62.

1984 **Eski Anadolu'da Kadın**, İstanbul, İÜEFY.
"Şemsiyetepe Kurtarma Kazıları", **V. KST**, 91-96.

1985 **Hitit Mimarlığı I. Arkeolojik ve Filolojik Veriler**, İstanbul, İÜEFY.

1986 "Eski Yakın Doğu'nun Ticaret Merkezi Kültepe Kaniş'ten Çivi Yazılı Kadın Mektupları", **Tarih ve Toplum 34**, 4-8.
"Şemsiyetepe 1984 Yılı Kazı Çalışmaları", **VII. KST**, 119-128.

1987 "Şemsiyetepe Kazılarının 1985 Sezonu Sonuçları", **VIII. KST-I**, 149-156.
"Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979 / *Şemsiyetepe Excavations 1978-1979*", **Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları / *Lower Euphrates Project 1978-1979 Activites***, 291-298, ODTÜY / METUP.
"Hititoloji ve Karakaya-Şemsiyetepe Baraj Kazıları Konuşması", **Sanat Olayı 58**, 33-35.

1988 "Şemsiyetepe Kazılarının 1986 Yılı Çalışmaları", **IX. KST-I**, 181-204.

1989 "Les Tombes de Suyatağı-Mamaraş-á la Région de Karakaya", **Tahsin Özgüç'e Armağan / *Anatolia and the Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç***, (Ed. M. Mellink, N. Özgüç, K. Emre, B. Hrouda), Ankara, 67-74 TTKY.
"Şemsiyetepe Kazısı 1987 Sonuçları", **X. KST-I**, 181-200.
1990 "Elazığ Müzesi'ndeki Kolleksiyonlardaki Kaşgar (Kaşgai) Halıları", **Türkiyemiz 20**, 16-23.
"Şemsiyetepe Kazılarına Toplu Bir Bakış", X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-25.09.1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1990.
1992 **Hitit Sanatı**, İstanbul.
1993 "Yurtdışına Kaçırılmış Hitit Eserleri", *Türkiyemiz Dergisi*, sayı 70.
1994 "Şarhöyük-Dorylaion Kazıları (1989-1992)", **XV. KST-I**, 481-502.
1995 "1993 Yılı Şarhöyük-Dorylaion (Eskişehir) Kazıları", **XVI. KST-I**, 351-368.
1998 "Geç-Hitit Dönemi Maraş Mezar Stellerinden Üç Örnek ve Gözlemler", **Karatepe'deki Işık. Halet Çambel'e Sunulan Yazılar / *Light on Top of the Black Hill Studies Presented to Halet Çambel***, İstanbul, 241-256.
"MÖ II. Binyıl: Orta ve Son Tunç Çağı", **Kapadokya** (Ed. M. Sözen), İstanbul, 124-169.
2000 "Aşağı Fırat Havzası Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, (Ed. O. Belli), Ankara, 140-146.
Taciser Sıvas ile birlikte "Şörhöyük-Dorylaion Kazı Çalışmaları 1997-1998", Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Eskişehir.
2001 "Şemsiyetepe Excavations in the Lower Euphrates Basin 1978-1979", **İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000)**, (Ed. O. Belli), Ankara, 115-120.
"Şemsiyetepe'de Bulunmuş Olan İlk Tunç Çağı Fırın Malzemesi", **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları Yıldız Demiriz'e Armağan**, (Ed. M.B. Tanıman - U. Tükel), İstanbul, 41-44.
Beril Tuğrul ile birlikte "Bir Hitit Mühür Baskınının Tahribatsız Muayene Metodları ile İncelenmesi", 16. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara.

Taciser Sıvas ile birlikte "Şörhöyük-Dorylaion 1999 yılı Kazı Çalışmaları", XXII KST-II, 51-62.

KISALTMALAR LİSTESİ

Akkadica
: Akkadica, Brüksel

Anatolica
: Anatolica, Leiden

AnAr / *JKF*
: Anadolu Araştırmaları / *Jarhbuch für Kleinasiatische Forschung*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul

Arkeoloji ve Sanat
: Arkeoloji ve Sanat, İstanbul

Belleten
: Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara

İÜEFY
: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul

JKF
: Jarhbuch für Kleinasiatische Forschung, Heidelberg

KST
: Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara

METUP
: Middle East Technical University Publication, Ankara

MTREB
: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarih ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni, İstanbul

ODTÜY
: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara

RHA
: Revue Hittite et Asianique, Paris

Sanat Olayı
: Sanat Olayı, İstanbul

Tarih ve Toplum
: Tarih ve Toplum, İstanbul

TED
: Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul

Türkiyemiz
: Türkiyemiz, İstanbul

Yapı Yapı, İstanbul

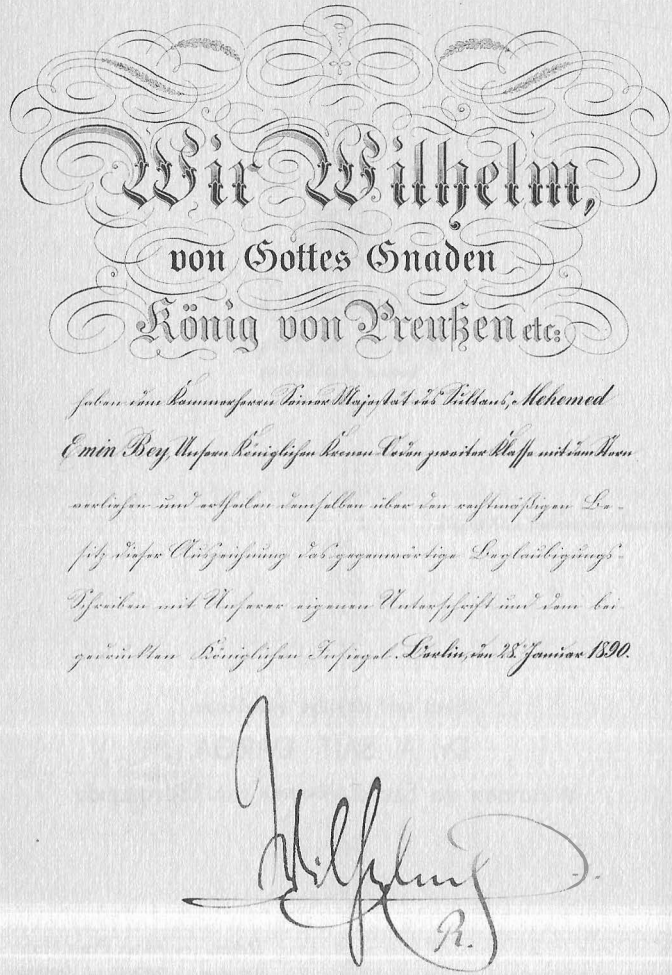
BELGELER



Büyükbabasının kartviziti.



Babasının kartviziti.


Wir Wilhelm,
von Gottes Gnaden
König von Preußen etc.

Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından M. Darga'nın büyükbabası Mehmet Emin Bey'e verilen Siyah Kartal nişanının beratı.



Türkiye Cümhuriyeti

Maarif Vekâleti

İlk Tahsili Bitirme Şehadetnamesi

Adı	Ayşe Muhibbe H.
Babasının adı	Ahmet Sait B.
Aile adı	
Doğduğu yer	İstanbul Emin efendiden
Doğduğu yıl	337 — 339

Şehadetname № 280

Mektep № 465

DERSLER	NOTLAR	DERSLER	NOTLAR	DERSLER	NOTLAR
Türkçe	P. İyi	Hesap - Hendese	İyi	Musiki	P. İyi
Tarih - Coğrafya	P. İyi	Resim - Elişi	İyi	Evkâfiyesi	İyi
Tabiat - Eşya	P. İyi	Cimnastik	P. İyi	Ş: Derecesi:	P. İyi

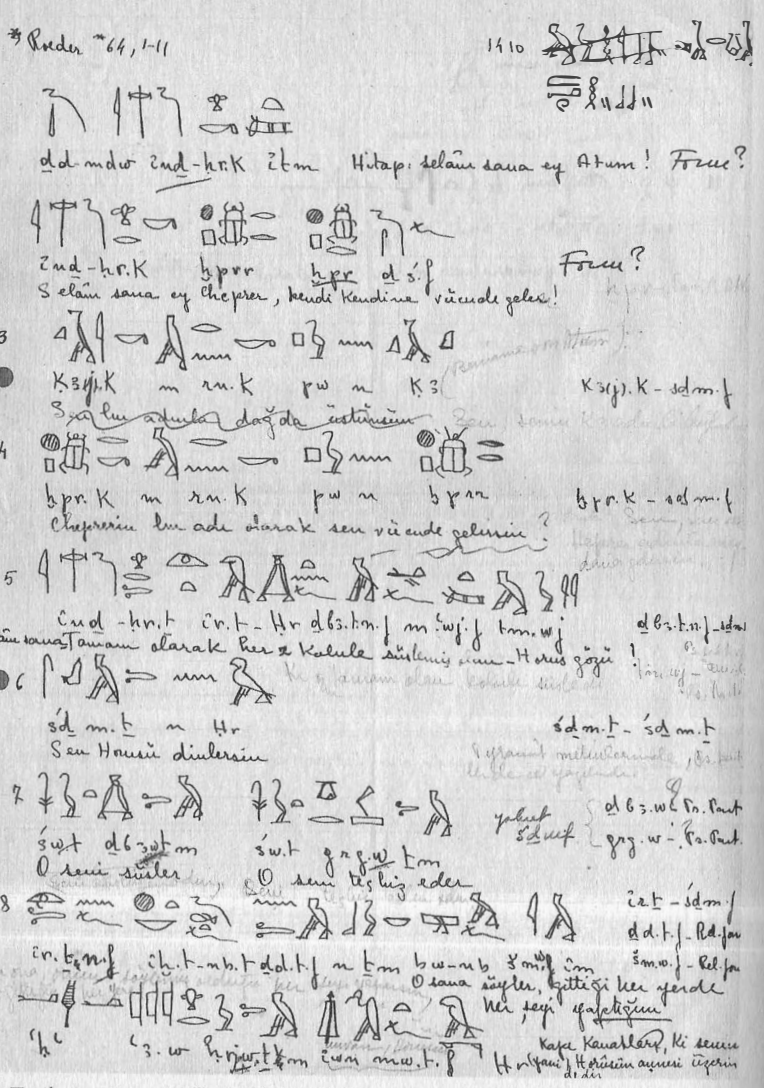
GİDİŞ VE HAL İyi

İstanbul Kadıköy da Gazi : 35 İlkmektebinde tahsilini bitirerek geçirdiği imtihanda yukarda gösterilen dereceleri kazanmış olan A: Sait B: kızı A: Muhibbe H: bu tasdiknameden dokuz yüz otuz üç yılı Temmuz ayının On Beşinci günü verilmiştir.

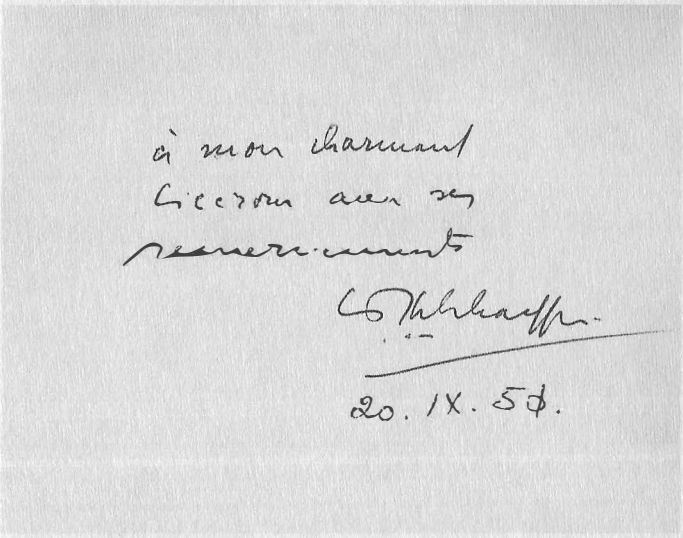
Tasdik olunur. Maarif Müdürü Başmuallim Sınıf Muallimi

Devlet Matbaası

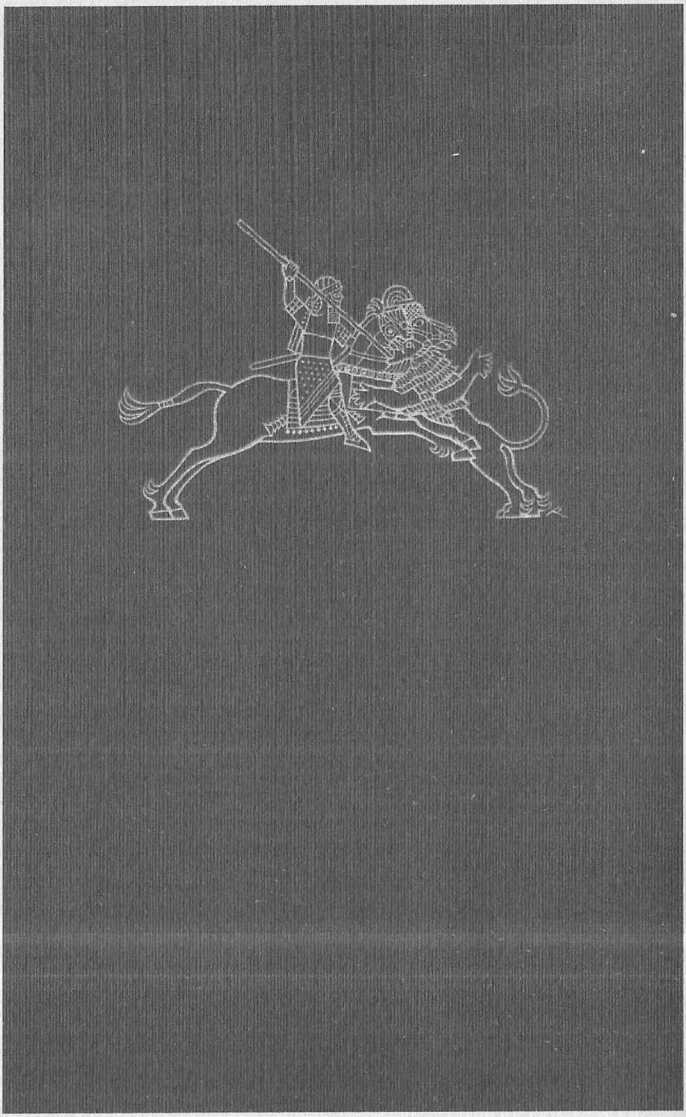
1933 yılı tarihli Kadıköy Gazi İlkokulu'nun diploması...



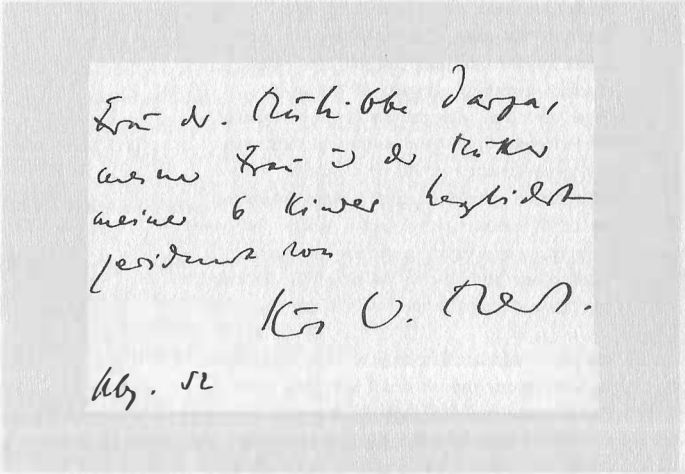
Tarih, 21 Nisan 1943. A. Muhibbe'ye ait, Prof. Bossert'in verdiği Mısırca dersinin sınav kâğıdı.



Ugarit hafiri Fransız Claude Schaeffer'in kendisine hediye edip imzaladığı "Rodin" kitabından...



C.W. Ceram'ın Türkçeye "Tanrıların Vatanı Anadolu" olarak çevrilmiş kitabının aslının kapağı.



Aynı kitaptan alıntı. Ceram, Karatepe'deki dostluğun anısına imzalamış; "Altı çocuğumun annesi A. Muhibbe Darga'ya".

4 Nisan GECESİNİN ANA HATLARİLE MANZUM HİKAYESİ.

Müsadenizle işe tarifle başlıyalım
Sanıyen siper alıp etrafı taşlıyalım
Sene bin dokuz yüz k rk yedi gece dört Nisan
Mevki 'Konak' namı atik 'Otel Tokatlıyan'

Gecenin saat onunda salon bomboş idi
Once teşrif etti üç arkeolog namzedi
Fakirlerin libasından bahs etmiye değmez
Hem baylar için bu hususu söyletmiye değmez
Uçüde göz attı sağa sola ayrı ayrı
Tanıdık bir sima yok ümid kesildi gayrı
Fakat birden gözleri parladı yer sapa
olmakla beraber görünmüştü Aslanapa
Dedi ki:''Ben giderim on ikiye kalmadan''
Sabah beşde dahi dans ediyordu durmadan
Biz gene aranırken salonda sağdan soldan
Afif Erzen gözüktü pür tebessüm uzaktan
Dedi:''Çocuklar gelen giden yok mu ne haber
Aman bir masa bulup oturalım beraber''
Bakdık her yana duvar dibinde kaldık karar
Gönüller ferah olsun kenar olmuş ne çıkar

Bir anda ağızlardan maşallahlar yükseldi
Kolunda mavi boncuk Arif bey çıka geldi
Derken enistemizle Jale İnan gözüktü
Daha şimdiden Jalenin gözleri süzüktü
Kerem edip Mükerrem gözüktü çok geçmeden
Aşka geldi gönüller bir kadeh mey içmeden
''Pembelikle imtizac etmiş tenin'' mısrağı
Masamızda dolaştı bir yukarı bir aşağı

Çok uzun zaman geçmeden iskemleler doldu
Masamıza sığışmak imkânsız gibi oldu
Hayat sahası diye sağa sola salmaktan
~~Başka çaremiz kalmamıştı o zaman~~
Başka yapacak çaremiz kalmamıştı o an
Nihayet Afif beyle bir yer bulup yerleştik
Seminer vari oturup etrafı seyr ettik
Masalar dizilmişti ard arda bir teviye
İskemleler bir boyda hepsi aynı seviye

Arif bey baş köşeye oturmak istemedi
''Ben baş olmaktan artık bıktım usandım''dedi
Lâkin merakından da bir yerde duramıyor
''Acaba otuz sekiz indi mi''diye soruyor
Bir delegasyon göndermeye vermişken karar
Bizlere şeref verdi şairemiz pür vakar
Saç değil başındaki güneşten bir haleydi
Boyundan yukarısı bir sarışın laleydi
O nazenin vucudu sanki bir bahar sarmış
İyman ettik gönülden nazlanmakta haklıymış

Bu aralık Afif bey sırra basmıştı kadem
Başına bir hal mi geldi ne oldu bu âdem
Birde baktık ki ne görelim raks mahallinde
Zülfü perişan yari ile raks eylemede
Yarin perişanlığından eser yok bu gece
Saçlar düz taranmış her hareketi sessizce
Sade mavi bir rop içinde ince bir vucut
Üstünde eski cazibenin bin katı mevcut
Davete icabet eylemedi vermedi şan
Kıldı gönüllerimizi zülfü gibi perişan

Bu sırada hiç yoktan acı bir kayıp verdik
Mükrimin Halile Nihali kurban eyledik
Artık sıra gelmişti konfet dağıtmıya
Kulahlar giyildi düdük öttü sola sağa
Hiç duşmüyor düdükler Nerminin dudağından
Yıldızlar küpe olmuş göz kırpar kulağından

Arif Müfit svingden pek müşteki her halde
Tangosuzluk derdinden bahs etmede her yerde
Servis bir alem susuzluğa devadır diye
Limon tozu içtik hiç durmadan bir teviye

Bir ara piyango hevesi aldı nerkezi
İnhisar kibritidir hediyeler merkezi
Kibritlerin peyki de Von Aster'in kitabı
İnhisar sigarası o da ikinci tabı
Arif beye nasib oldu Boğaz içi cinsinden
Afif bey vazo aldı Kütahya çinisinden
Her nasılsa gözüm sol tarafa kaymışdı
Jale inan bilet elde uykuya dalmıştı
Bahşışımı isterim müjdeler olsun size
Rüyasını nakl edecek seminerde bize

Başka bir âlem olan Muhibeye gelince
Anladık ki 'yekta'imiş baloyu bir gezince
Seyr etmiye değerdi kürkten sıyrılışı
Bulutlar arasından o mehtabın çıkışı
Kıskanırdı bu hali görse gökten Selene
Saçıyordu tebessüm önüne her gelene
Zearfet güzellik nezahet onda cem olmuş
Yanlız bir eksiği varki vefası yok olmuş
İhanet etti bize bir Ermenle sessizce
Öksüz etti kullarını o mübarek gecede

Cemal bey hocamızsa pek uzak bu âlemden
Zevkiyab olmadığı belliydi her halinden
Diyordu muttasıl'' Yazık ettik bu geceye
Bilseydim eğer ah girermiydim cendereye''.
Bu işte vallahi kabahati yok bizlerin
Düşmüştü içine Teknik Üniversitenin

Orhan beyi sormayın suratı bir karıştı
Sebebini bilen bilir ayrılırken barıştı

Müsade ederseniz bitsin burda hikâye
Son verelim artık dokunmadan zülfükâre

A.F.P.

1947'de Tokatlıyan Oteli'ndeki baloya katılanlar arasında Arif Müfit Mansel, Muhibbe Darga, Mükerrem Usman, Adnan Pekman, Jale İnan, Afif Erzen gibi arkeologlar vardır. Adnan Pekman bu gecenin anısına bir şiir yazar...

Heidenheim, 9. Februar 1981

Professor Dr. Muhibbe Darga
Istanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Istanbul - Beyazit

Sehr geehrte, liebe Frau Muhibbe!

Ich habe mich sehr darüber gefreut, daß Sie mir Band VI, 1978 des Jahrbuchs für kleinasiatische Forschung geschickt haben und dazuhin mit einer so freundlichen Widmung. Dafür danke ich Ihnen wärmstens.

Alle Beiträge habe ich mit großem Interesse gelesen und dabei viel Neues gelernt. Ich dachte beim Lesen aber auch an die Zeit, als diese Zeitschrift in's Leben getreten ist, und an die große Mühe, die sich seinerzeit der verewigte Herr Bossert und Herr Bahadir damit gemacht haben. Es ist sehr schön und im hohen Maße verdienstlich, daß dieses Organ systematisch fortgesetzt wird, wenn ich mir dies zu sagen erlauben darf.

Mit ganz besonderem Interesse habe ich natürlich Ihren Aufsatz über das Relief am sog. Königstor gelesen, in dem Sie so interessante neue Gesichtspunkte zur Geltung bringen. Ich würde mich sehr gerne mit Ihnen darüber besprechen, wenn ich im April, was ich so sehr hoffe, in Istanbul sein werde.

Oft denke ich auch an unseren Freund Arif Bey, den wir doch um vieles zu früh verloren haben und mit dem, so meine ich, ein ganzer Zeitabschnitt dahingegangen ist.

Ich wünsche Ihnen alles Gute und bin mit den besten Grüßen

Ihr
K. Bittel

Professor Dr. K. Bittel
Carl-Zeiss-Str. 54
D-7920 Heidenheim/Brenz

Muhibbe Darga'nın yazdığı Boğazköy Şehir Kapıları ile ilgili makalesinin ardından ünlü arkeolog Prof. Kurt Bittel'in yazdığı övgü dolu mektup.



Bülent Ecevit'in CHP Genel Sekreterliği döneminde, Muhibbe Darga'ya yazdığı mektubun zarfı.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

4.5.1967, Ankara

Sayın Dr. Muhibbe Darga,

Mektubunuza çok teşekkür ederim. Üzüntüm yıllarca umut bağladığım bazı insanlarla yollarımızın ayrıldığını görmektendir.

En iyi dileklerle saygılarımı sunarım.

C.H.P. Genel Sekreteri

Bülent ECEVİT

Bülent Ecevit'in CHP Genel Sekreterliği döneminde, Muhibbe Darga'ya yazdığı mektup.

Mainz 6. 2. 1982

Sevgili Mudibbe,

Güzel kartını aldık. Ferzan her zamanki gibi tatlı sözlerinden ve dileklerinden çok mutlu oldu. Teşekkür ederiz.

Bu arada sevgili Kamil'in ölümünü biz çok üzüldü. Başımız sağ olsun!

Gursoy pek iyi ve gurajant. Fotoğraflarını sana göndermek için Prof. Otten'den müsaade istedim. Kendisi "biz senden göndeririz" dedi. Her halde yirmiye kadar alacaksınız.

Biz 27 Şubatta Mainz'den ayrılıyoruz. Mart'ın başında Ankara'da olacağız.

Seni çok özledik. Yakında beraber olmak ümidiyle selâm ve sevgilerle.

Sedat Alp

Not: Mehpare ile Levent burada. Sana sayfaları var. Birlikte senin serefine kadeh kaldırdık. Mainz'da beraber olabilseydik ne kadar iyi olurdu.

Prof. Sedat Alp'in, Darga'ya Meinz'dan yolladığı mektup.

Saygideğer Hocam,

Bana yazdığınız için çok mutlu oldum. Sağolun.

Size yolladığım kartta adresim konusunda anlaşılmazlığa neden olduğum için beni affedin. O kartı, daha uygun olur, düşüncesiyle, cezaevi dışından postaya attırmıştım. Nitekim bu mektubumda aynı şekilde yolluyorum.

Ben bir yıldan fazla zamandır, siyasi bir suç nedeniyle, tutuklu bulunuyorum. Önceleri, Anadolu Kavağında, bir deniz birliği olan, Kabakoz Özel Tip Askeri Cezaevindeydim. Şimdi Bayrampaşa Cezaevindeyim. Firin iş yurdunda çalışıyorum. İş yurtları koğuşlara oranla daha iyi. Özellikle temizlik ve mesgulüyet bakımından.

Hocam, Handan Hanım'dan bir mektup aldım. Mektubuna sevindim, rahatsızlığına çok üzüldüm. Acil şifalar dilemekten başka birşey gelmiyor elimden.

Benim durusmam Nisan'ın 6'sında ve karar aşamasında. En geç iki-üç ay içerisinde sonuçlanır. Ve sizi elimde kır çiçekleriyle ziyarete gelebilirim. Aksi bir durumda ise olacaklara hazırlıklıyım. Onur ve inançla direnmekten başka seçeneğimiz yok.

Sıhhat, başarı ve mutluluğun sizinle olmasını dilerim. İçtenlik ve özlemle..

Ali Erişmen
15 Mart Bayrampaşa

Gaziantep'teki Gedikli kazısında birlikte çalıştığı solcu talebesi Ali Erişmen'in Bayrampaşa Cezaevi'nden yolladığı mektup.

Boğazkale, den 11.April 1984



Liebe Puduhepa die Größte,

vielen Dank für den Brief vom 5.Nisan und candan geçmiş olsun. Hoffentlich kommst Du trotzdem nach Izmir!!!!
Zu den Fotowünschen, die ich gerne erfülle nur folgendes:
1. Es gibt keinen Gesamtplan von 1979 oder 1980, wenigstens bei mir, aber es gibt einen - von 1981, glaube ich, in dem neuen Bittel-Roman 'Hattuscha, Die Hauptstadt der Hethiter'. Wenn Du das Werk nicht selbst besitzt (erschienen im DuMont-Verlag) findest Du es bestimmt in unserem Institut.
2. Original-Fotos von Yerkapi gibt es nur im Archiv in Berlin. Bilder (Fotos) von Yerkapi gesamt und Treppe findest Du im Archäologischen Anzeiger 1980, Heft 3, Abb. 29 (Westtreppe) und 33 (Bastion mit restaurierten Türmen). Es muß noch Abbildungen im nächsten Heft geben (1981/3) vom Zustand 1980. Wenn Du die Vorlagen aussuchst und Sie mir mitteilst hierher schriftlich oder mündlich in Izmir, kann ich Dir die Bilder in Berlin bestellen. Dasselbe betrifft
3. Tempel I. Planvorlage, endgültige Fassung s.Bittel, Hattuscha, (Original dazu in Berlin, dsgl. Foto - hierzu gibt es ein sehr gutes Bild in Boğazköy IV, Tafel 1),
4. vom Zentralraum Gebäude C/Büyükkale gibt es kein Foto außer dem von Bittel publizierten in MDOG 75,1937,Abb.9, und in WVDOG 63, Taf.28b,29a. Originalvorlagen (Negative) sind nicht in unserem Besitz, sondern in Ostberlin.
Jetzt bu kadar. Fotos muß ich in Berlin bestellen, deswegen bitte schnell antworten!!!!
Tekrar geçmiş olsun, hoşca kal ve iyi çalişmalar...
ve sevgiler



Sevgili dostu Prof. Peter Neve'ye bilimsel bir sorusu üzerine onun yazdığı mektup. Darga'ya hep Puduhepa dediği için Neve, mektubun başına Puduhepa çizmiş.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE ORIENTAL INSTITUTE
CHICAGO • ILLINOIS 60637

Cables: ORINST CHICAGO

16 · Kasım 1985

1155 EAST FIFTY-EIGHTH STREET

Çok muhterem Muhibbe Hanım,

güzel kitabın, Hititlilik kokan fotoğrafın ve sevgi dolu satırların için en içten teşekkürlerimi sunarım. Kitabını daha aldığım şiir pusulası - "kerpiç"le ilgili olarak CHD'de site ettim. Çok isabetli. Filolojik açıdan çok ilginç, hiç bir arkeoloğun aklından geçemeyecek görüşlerin var. Tebrikler ve dileriz 2. cildin başına. Zarfın üzerinde neredeyse pul yapıştıracak yer kalmamış! Hesapladım, inanır mısın $ 7,5 'lik pul yapıştırılmış. Nedir bu PTT'nin rezaleti? Nedir bu enflasyon ve fahiş ücret? Kusura bakma, ama apıştım kaldım. Türk aydınına böylece kitap değiş-tokuşuna karşı bir darbeyse mi uygulamıyor dersin? Ederinin 8 misli posta ücreti! Buna kimin bütçesi yeter? Yazdıklarımı ayıp ama, abla olarak sana iletmekten kendimi tutamıyorum.

Burada herşey iyi. Çalışmalarım çok çok iyi gidiyor. Ben geldiğim için çok mutluyum ve görebildiğim kadarıyla Şükriler ve Harry de mutlular.

Emekliliğine şaşırdım. Biraz erken değil miydi? Neyse, Yök siz Yoksunuz daha iyi ve rahat çalışırsın. Güven ali burada, arada bir kulaklarını çınlatıyoruz. Sana çok selâmları var. Bu akşam Şikago usulü bir Türk düğününe gidiyoruz.

Dileklerin varsa lütfen bildir, severek yerine getiririm.

Bugünlük sevgi ve saygılarımı ileti, hasretle güzel ellerinden öperim. Ali ve Belkıs'ı da benim için öpüver.

Ahmet

Ahmet Ünal'ın Chicago Üniversitesi'nden kendisine yolladığı mektup.

MSG EĞİTİCİ İŞLEVLERİNİ SÜRDÜRÜYOR

Bir telefon geldi, güzel, ince bir ses Fatoş Özel. Kibar bir eda ile benden sevgili Rabia Çapa ile düşüncelerimi, duygularımı dile getirmemi istediler... Bir an düşündüm, içim güzel duygularla dolu, nefis anılar, objektif izlenimler... Ben yazar mıyım? Hep arkeolojik, filolojik kuru yazılar kaleme aldım... Bu güzel kadını, güzel yüreği, bir o kadar güzel, lüsid beyni, algıladığım hayat felsefesiyle yeterince, layık olduğu biçemde, evet biçemde/üslupta –evet Rabia bir biçem, bir üslup– betimleyecek miyim? Biraz panikledim... Yine de emektar daktilomun başına oturdum, tuşlara basmağa –daha çok yüreğimin sesiyle– başladım. Yanılmıyorsam yetmişli yılların ikinci yarısındaydık, yılların dostu, fakülte ve semt arkadaşım sevgili Melda Kaptana'nın resim galerisi; benim gibi resimsever ve Melda'nın aydın arkadaşları için bir resim galerisinden farklı bir mekân, bir sanat kulübü, bir sanat fuayesiydi. Melda, Mübin Orhon'un Paris kökenli resimlerini sergiliyordu... O sıralarda yeni bir resim galerisi, Maçka'da açılıyordu. Sahipleri iki genç, güzel, güzel oldukları kadar tipik iki genç kadın, iki kardeş, soyadları da tanınmış. Büyük kardeşin soyadları oldukça ünlü, hem Sadıkoğulları, hem de Çapa. Her ikisini de merak ediyorduk, tabii galeri mekânını da! Belleğim yanıltmıyorsa ilk sergilerini onlar da Mübin Orhon'un yapıtlarıyla, sanatseverlere sunuyorlardı. Birbirine çok yakın zamanlarda açılan bu sergiler çok konuşuldu, hatta tartışmalara konu olmuştu. Maçka Sanat Galerisi bizi de davet etmişti... Böylece sergi salonu ve sahipleriyle tanıştım. İtiraf etmeliyim ki hem galeri hem de sahipleri beni şaşırtmıştı... Klasik bir mekân, klasik iş kadınları bekliyordum. Evvela galeriden başlamalıyım. Göz alıcı beyaz fayanslar, zaman zaman parlıyor, çiğ bir ışık oluşuyor, bunların üzerindeki büyük aralıklarla asılmış tablolar çok çarpıcıydı. Bu galeri yepyeni bir kavramla geliyor, daha ilk sergilerinde bugün ulaştığı düzeyi müjdeliyordu. Sahipleri ve özellikle büyük kardeş Rabia beni çok etkilemişti. Kısa bir zaman sonra sanat galerisinin bütün yükünü ve sorumluluğunu Rabia Çapa bilinçle omuzladı. Güzel, anlamlı sergiler; ayrıca çok da eğitici sergiler birbirini izledi. Sanki bu sergilerin yapıtları, Rabia'nın (bizim için artık sevgili Rabiş olmuştu) çok yönlü kişiliğini yansıtıyordu. Resmi seziyor, duyuyor, algılıyordu; sanatçının yapıtı onun mekânında sergilendiğinde özünün bir parçası oluyordu. Böyle bir algılama, onun sanatçı seçimi ve davetinde yıllarca gösterdiği titiz davranışın, doğal sonucu oluyordu.

O güzel sergilerde kimleri tanımadık?.. Adnan Çoker, Mehmet Güleryüz, Ömer Uluç resimleriyle, özleriyle dostumuz oldular. Müthiş bir yontu sanatçısı Seyhun Topuz, seramik sanatçısı Candeğer Furtun!.. Çok sevdiğimiz, büyük usta, bir titan, Mengü Ertel. Ona armağan, çok renkli, çeşitli yapıtlı, kermes gibi bir sergi. Rabia Çapa'nın sanatçıya saygısı, sevgisi, koruyucu melek kişiliğinin ürünü bu sergiden ben de nasibimi aldım.

Mengü'nün olağanüstü "Jeanne D'Arc"ı, bu satırları yazarken karşımda... Rabia –birçoklarının ondan beklediği gibi– yalnız büyük sanatçıları sergilemedi; genç sanatçıları güne çıkardı, ticari kaygı düşünmedi... Tek bir resmin satılmadığı genç, iddialı bir ressamın sergisini anımsıyorum; yıllar önceydi. Rabia'da yaptığı sergi ona bir meşale oldu... İlerledi, tanındı, avant-garde galerilerin aranan ressamı oldu. Maçka Sanat Galerisi eğitici, öğretici işlevlerini sürdürüyor. Pek az sanat galerisinin cesaret edeceği düzenlemeler (Happening art türünden) bizlere sunuldu. Anımsadığım... Ayşe Erkmen'in ve Paris'te yaşayan Osman'ın enstalasyonları beni çok etkilemişti... Maçka semtinin genç öğrencileri de bu sergileri geziyor, ilginç gözlemlerini, algılamalarını yürekleriyle dile getiriyorlardı... Onları duyduğum zamanlar, Rabia'nın işine, çağdaş sanata bağlılığını, kararlı yolunda yılmadan ilerlemesinde ne denli haklı olduğunu çok iyi anlıyordum; Rabia çevresine yeni bir dünya açıyor, sevgiyle eğitiyordu.

Sevgili Rabia için daha neler neler yazılabilir... Onları başka kalemler dile getirecek kuşkusuz! Ben satırlarımı noktalamadan bu güzel, "apart" (Almancaya Fransızcadan geçmiş bir sıfat; televizyon dili "çok özel"i kullanmaktan her zaman kaçındığın için, sevgili dostuma çok uygun bu sözcüğü seçtim, züppeliğimden değil!) kadını ilk tanıdığım günkü izlenimlerimi aktarmak istiyorum. Maçka Galerisi'nin birinci sergisiydi, iki genç kadın... Rabia Çapa hemen dikkatimi çekti fiziğiyle; sarışın, Karadeniz kökenini gizlemeyen karakteristik bir profil, Antik heykelleri anımsatan saç biçimi, ince bir vücudu saran, bir hiton gibi, beyaz yerel kumaştan, Anadolu folklorundan esinlenilmiş uzun bir giysi... Olağanüstü gümüş, fildişi karışımı hilallerden oluşan bir kolye, sanki bir pectora! Karşımda, Roma İmparator eşi Emesalı Julia Domna'yı görüyordum? Yoksa Harran Men (Ay Tanrısı) Tapınağı'nın bir rahibesi mi vardı? Hayır, sadece Rabia vardı; benim için sevgili Rabiş, bugüne dek, hep "imparatoriçe, Ay kültü rahibesi" edasını taşıdı. Yapıcı, otoriter, azimli, güçlükleri yenen ve mistik; güzel insanın somut örneği Rabia. Aynı günden bir anı, bir imaj daha... Güzel bir yüz, omuzları aşmış, hafif perişan sarı saçlar, başka dünyayı arayan gözler, mintan tipi beyaz bluz, uzun, kirli beyaz, grej rengi bir etek... Varlık da başka bir imgeydi... Komet'in tablolarının ortasında yeryüzüne inen bir hayal, Varlık. O karşılaşmayı hiç unutamıyorum... Varlık benim için hep yaşıyor... Trakya'nın baharında, İstanbul'un Bizans fresklerinde. Sevgili Rabiş, sözcüklere kâğıdımda yer kalmadı... İçim anılarımızla dolu; başka dostlar da yazacak, yazacak... Biz, "İmparatoriçe ve mistik rahibeyi" çok seviyoruz. Arkeolog güzel kızın sana Julia Domna'nın ve Men rahibesinin öykülerini kuşkusuz anlatacak. Benim de sözcüklerim daha bir anlam kazancak o zaman.

Ayşe Muhibbe Darga

Maçka Sanat Galerisi'nin kurucusu Rabia Çapa ve galeri üzerine Arrademento dergisine yazdığı yazısı.

BERNA TÜREMEN'E SEVGİ VE SAYGI

Dostlarım hep isterdi, ama ben yazmayacaktım... "resim üzerine tek satır yazmam. Resmi seviyorum, yaşamımın bir parçası oldu evimin resimleri. Hem ben elime bir kez olsun fırça almadım... boyayı bilmem!.. Arkeolog –dilci– olarak resim üzerine ahkâm kesmem ne derece inandırıcı olur? Müze görmek, sergi izlemek, kitap okumak... ve kendi dünyamın içinde resmi sevmek... kalemi kapmam için yeterli mi? Ben sadece kolay duygulanan bir izleyiciyim. Sezerimiz bu konuda yetkin kişi değil mi? Sezer'i beğeniyle okuyor, anlıyoruz. Bak! Ömer Uluç'u nasıl dile getirmiş, yorumlamış, benim sevgili ressamımı..." Bu sözler, birkaç ay evvel ressam Berna Türemen'in güzel sanatçı kişiliğini yansıtan, pembe-beyaz terasında söyleniyordu. Geçen gün genç arkadaşım Berna'nın kapısından içeriye adımımı atar atmaz, bu kez kendimi başka bir dünya içinde buldum... Berna orada, her zamanki gibi çiçekleri arasında, güleryüzlü, alçakgönüllü edasıyla beni karşılıyordu. Evine her gidişimde resim sehpasında, yemek masasının üzerinde, yerlerde yeni resimleriyle karşılaşırım... heyecanlanırım... Genellikle resimlerini ilk gören ben olurum... "Nasıl" diye sorduğunda ilk eleştiriyi, hayır! yorumlamayı da benden alır (tabii İsmailciğimin dışında!)... Bu kez resimleri, pentürü farklıydı Berna'nın. Her yanda büyük resimler, siyahlar, beyaz, azıcık pembe ve çokça altın pırıltısı; yine kara çarşaflı, tombul, pembe yüzlü kadınlar ve 'yalnız kadınlar'... güzel yüzleri hüzünlü... altına bürünmüşler. Yalnızlık hüzün ve altın! Apotropeik tılsım mı altın? (Biraz arkeolojik yaklaşım olmuyor mu benim anladığım?)

Terastaki bu büyük tablo da ne? İnanılmaz... çocukların tahta atı, salıncaklı... üstünde "Şahane Süleyman". Süleyman Demirel! Tombulluğuyla bir ileri, bir geri sallanmakta... Tahta at ne demek? Bizler... Tabii millet! Politikacı sırtımıza binmiş, elinde kamçısı... avutucu ve ürkütücü oyununu bir güzel sürdürüyor! Politikacının umudu da simgelenmiş, sol üst yanda tek bir çiçek, yazmalardaki gül, Isparta'nın gülü! Orkide olacak değil ya! Ne Berna çizer, ne de Sülü'ye yakışır! Bakıyorum, nasıl bir dengeli istifleme var bu resimde... buram buram 'huomar' da taşıyor... koyu renkler de sanki politikacının psikolojik ve siyasal kişiliğiyle özdeşleşmiş!.. Bence Süleyman Demirel tablosu. Berna Türemen'in son dönem çalışmalarındaki özgün kimliğini, olgunluğunu, günlük yaşamda da hiç kaybetmediği ince esprisini pentürü ile yansıtıyor.

Berna ve İsmail Türemen'le on dört yılı aşkın dostluğumuz 1975 yılında, gençlik arkadaşım, sempatik Melda Kaptana'nın Sanat Galerisinde, Berna'nın kişisel sergisinde başladı ve sevgiyle bu dostluğu sürdürüyoruz. 1970'li yıllarda çevremin eleştiri ve birazcık alaylarına da kulak asmadan, sınırlı bütçemle resim aldım, severek ve coşkuyla. İlk resimlerim büyük usta Nedim Günsür'ün iki yapıtı idi. Sonra Berna Türemen'in özgün

pentürü evime, yaşamıma girdi daha sonra da sevgili İsmail'in. Türemenlerin resimleriyle her an iç içe yaşıyorum bu güne dek. Ve böylece ressam Berna Türemen'in pentürünü çok yakından tanıdım ve gün geçtikçe tadına vardım. Geçen yıllar Berna'nın sanatçı kişiliği çizdiği, renklendirdiği pentürü içinde üst düzeyde gelişti ve ülkemizin belirli sanatçıları arasında yerini aldı. Son yıllarda Berna Türemen, dış ülkelerdeki sanatsal etkinliklerde de adını duyurdu, ülkemizi temsil etti, tanıttı, kendisi gibi İstanbullu güzelim ressamlarla (Gül Derman, Can Göknil, Nacy Atakan) Bulgaristan'da Gabrovo Bienal'inde ödül kazandı (1985), bir deseni ile, yarı uryan, danteller ve yazmalar içinde, şişman bir dişi, uzanmış, minik gözlüklü (entel!), omuzunda yalnızlığını paylaştığı kedisi, olası erkek kedi, koca bıyıklı! Hatırlıyorsunuz değil mi? Ödülünü kanıtlıyan diplomasının illüstrasyonu da Berna'nın çalışmalarını ne denli anımsatıyordu.

Berna Türemen adını hep çalışarak duyurdu. Disiplinli çalışmasıyla geldiği bu yerde sapasağlam ayakta; resimde disiplinin önemini algılamış, ayakları yere basan bir sanatçı Berna Türemen. Onun resimlerinin en önemli yanı, bence, DENGE ve HUMOUR kendi yaşamında, kişiliğinde olduğu gibi. Ressam Berna Türemen, kültürümüzü özümsemiş, sindirmiş, sentezine ulaşmış bir sanatçı. Berna'nın güzel, uyumlu birlikteliklerin sonucu yarattığı resimleri yaşama sevinci taşıyor: bazıları da hüzün dolu, içimizi burkan resimler, kendi deyimi gibi "sevincin ardından hep hüzün gibi taşıyan resimler"... Orhan Veli'nin şiirleri gibi... Genç yaşta, savaş sonrası ölen Hamburg'lu şair W. Borchert'in şiirleri gibi... "Öpücük (der Kuss), Yağmur (Regen), Veda (Abschied) ve Deniz Kabukları (Muscheln)" dizelerindeki hüznün ezgisi var Berna Türemen'in ağlayarak bakmayan, gülümseyerek bakan figürlerinde; sevinçle hüzün el ele...

Ressam Berna Türemen için tanınmış ünlü adlar, dergilerin tüm yapraklarını dolduracak kadar uzun uzun yazdılar, sanatını tanıttılar, analizini yaptılar. Türk resmi ve evrensel resim sanatı içindeki yerini belirttiler. Yazdıkları, söyledikleri doğrudur kuşkusuz. Berna'nın en tutarlı taraflarından biri de, sanatını, yıllarca birlikte yaşadığı eşi İsmail Türemen'in etkilerinden uzak tutmayı başarabilmesi. Sanatçı, kuşkusuz, kendinden önce yaşamış sanatçılardan ve çevresinde yaşayanlardan etkilenir... Ben, zaman zaman Rubens, Bottéro, Cihat Burak'ın resimlerinde bulduğum tadı Berna'nın pentüründe de buldum. Sanatçımız başlıca yapıtlarını, yağlıboya, pastel ve özgün gravür teknikleriyle oluşturmaktadır. Beyaz porselen tabaklar üzerine de resimlerini işledi. Ele aldığı konunun içeriğine paralel olarak lekeci bir resim tekniği kullanıyor... Berna'nın mavileri, uçuk morları ve dinginlik veren pembe, uçuk sarı ve beyazları... Berna'nın pentürüne yansıttığı şiir dizeleri tadında. Son resimlerinde siyahlar ve altın pırıltısı egemen; ağırbaşlı, belki biraz da konservatif, kunt.

Burada vurgulamak istediğim, Berna'nın çağdaş Türk resmi içinde çıplık kadın figürlerinin gelişiminde ulaştığı özgün yeri... Berna, pentürün-

de, deseninde, gravürlerinde kimliğini açıkça ortaya koyuyor! Evime gelen yabancı konuklarım, özellikle Batılı ressam dostlarım Berna'nın resimleriyle daha çok ilgilenirler... Onun bizim kültürümüzü "evrensel bir dille tuale aktardığını" söylerler... çarşaflı kadınların, hüzünlü, boynu bükük bostan korkuluklarının gizemine tutuluyorlar. "Korkuluğun mutu", (1975) tablosu Viyanalı kadın ressam, illüstratör, gravürcü Helga Eichinger'i ne denli etkilemiş "bu hüzünlü bir insan, korkuluk değil!" demişti... O yıllarda kimseler korkulukları tuale geçirmezdi... Berna Türemen resmini asla "bilmece" gibi sunmaz... düşündüren, irdeleyen ve mesajını veren resimler... yapıtlarında yıllarını sanatına adamış Berna var! Resmi kolay, ucuz, faktis pentür değil... onlarda duygu, derinlik ve her şeyden önce 'insan' var. İsmail Cem'in dile getirdiği gibi "Herşey insan için". Berna Türemen'in güzelim resimleri, yüreği ve beyninin tempolu çalışmasının ürünleri.

Coşkulandım, sözü, yemini bozdum, kalemi elime aldım: eleştiri, yorum yazmadım, uzmanları var, duyduğumu, algıladığımı dile getirdim.

Sevgili Berna, sen, korkunun, terörün, sevgisizliğin kol gezdiği yaşlı dünyamızda hep dostluk, sevgi üreten, yapıtlarının gizemini izleyicilerinle paylaşan, pek az bulunur sanatçılardan birisin... Sana nice sergiler, nice başarılar dilerim, bir gün daha çok dışa açılabilmen umudu ile Güzel Dost!

Prof. Dr. Phil. Muhibbe Darga

Sevgili arkadaşı Berna Türemen için Sanat Çevresi'ne yazdığı bir yazı.



Ana feminist Adanalı çıktı

Tuncay Dağlı DHA

Çukurova Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Doç. Dr. Serdar Girginer ile yazar Nurettin Çelmeoğlu'nun araştırmalarına göre, feminizmin anası Hitit Kraliçesi Pudu - Hepa, "kadınların devlet yönetiminde erkeklerle eşit derecede yer almasını" sağlayan ilk kadın. Hepa ile ilgili birçok tarihi eserin, Adana'nın 3000 yıllık Tepebağ mevkiinde bulunduğunu belirten iki bilim adamı, feminizmin anasını şöyle anlattı:

Hitit Kralı 3. Hattusil, M.Ö. 1300'de Adana'da kurulu Kizuvatna Krallığı'na gider. Kralın kızı Hepa'ya âşık olur. Hepa evlenme teklifini kabul eder ancak şu koşulları öne sürer:

"Devleti beraber idare edeceğiz. Paranın bir yüzüne senin bir yüzüne benim resmim basılacak, Devlet kararlarında ikimizin imzası olacak. Saray yönetimi ve eyalet görevlilerinden ben sorumlu olacağım."

Hattusil bu koşulları kabul eder.

Muhibbe Darga'nın kızdığı ve doğru olmayan arkeoloji haberlerinden...

Prof. Dr. **Muhibbe Darga** ile sanırım bundan yirmi yıl kadar önce, Avusturya Kültür Ofisi'nde tanışmıştık. Türkiye, Almanya, Avusturya ve İsviçre'nin katılımıyla üç günlük bir *"Etnoğrafya Sempozyumu"* düzenlenmiştir. Ben, sempozyuma sunulan bildirileri ve yapılan konuşmaları çeviriyordum.

O zamanlar İstanbul Üniversitesi'nde görevli olan Prof. Dr. Muhibbe Darga da sempozyuma katılanlar arasındaydı. Eski Anadolu uygarlıkları üzerine yaptığı çalışmalarla ve yazdığı kitaplarla tanınmıştı.

Beni ilk karşılaşmamızda en etkileyen yanı ise tükenmek bilmeyen enerjisi olmuştu. Akşam saatlerine kadar süren sempozyum oturumlarının ardından, herkes *"yorgun"* bir akşam geçirmeye hazırlanırken, Prof. Darga, sanki hep yeni bir sabaha uyanır gibi olurdu. Bir akşam bizi, o zamanlar sanırım Gayrettepe'de olan evine akşam yemeğine çağırdığında, gecenin geç saatlerine kadar hızı hiç kesilmeyen bu enerjinin daha da yakın tanığı olmuştum. Prof. Darga, onca konuğuyla sanki birkaç çok yoğun sempozyum günü hiç yaşanmamışçasına ilgilenmişti.

Sonraki yıllarda sık sık karşılaştık. Karşılaşmasak bile duyduğum ya da kitapçı vitrinlerinde gördüğüm çalışmalarıyla Prof. Darga, yaşamımdan hiç eksik olmadı. Sokakta, ayaküstü konuşmalarımızdan sonra bile onun yanından hep içim yeni bir yaşama gücüyle dolarak, yorgunluklarımdan utanarak ayrıldım. Ve bu kimliğiyle Prof. Muhibbe Darga, yaşamımda benim için çok değerli bir itici güç olma niteliğini hep korudu.

İstanbul Üniversitesi'nde emekli oluşundan epey sonra, bu kez yollarımız *Anadolu Üniversitesi*'nde kesişti. Aslına bakılırsa, Prof. Muhibbe Darga gibi, gücü hiç tükenmeyen, kendi alanından ne zaman söz etse bütün gençlerden daha genç kesilen bir bilim insanıyla o üniversitede karşılaşmama hiç şaşırmadım; çünkü bütün yaşamını Anadolu Üniversitesi'ne adamış olan Prof. Dr. **Yılmaz Büyükerşen**'in onu da Eskişehir'e çekmiş olmasından şaşılacak bir yan yoktu.

Bundan iki yıl kadar önce, Prof. Darga'nın *"kazı sonrası"* çalışmalarına da tanık olma mutluluğuna erdim. Sonbaharda biten bir kazının hemen ardından, Anadolu Üniversitesi'ndeki laboratuvarında yardımcılarıyla birlikte bulunanları sınıflandırıp raporları kaleme alıyordu. Gençler için bile yorucu olan, günler sürmüş kazının ardından Prof. Darga, bu kazı-sonrası çalışmalarını gerçekleştirirken de mesleğe henüz adım atmış bir *'bilim adayı'*nın coşkusu içindeydi. Yardımcılarına güveniyor, ama yine de en ufak bir ayrıntıyla bile şahsen ilgilenmekten kendini alamıyordu.

Bu akademik yılın başında, ekimin ilk haftasında, üniversitede dersler başladığında, Prof. Darga ile Eskişehir'de yine karşılaştık. Bir kazıyı daha tamamlamıştı. *"Bir aydır buradayım, biraz yoruldum"* dedi. Canlılığı, *"Yorgunum"* söylemini yalanlıyordu. Ardından yeni çalışmalarından, yaz-

makta olduğu yeni bir kitaptan söz etti. Bu arada geçen yıl parmağında görüp beğendiğim bir yüzüğün benzerini benim için İstanbul'da yaptırmayı da unutmamıştı!

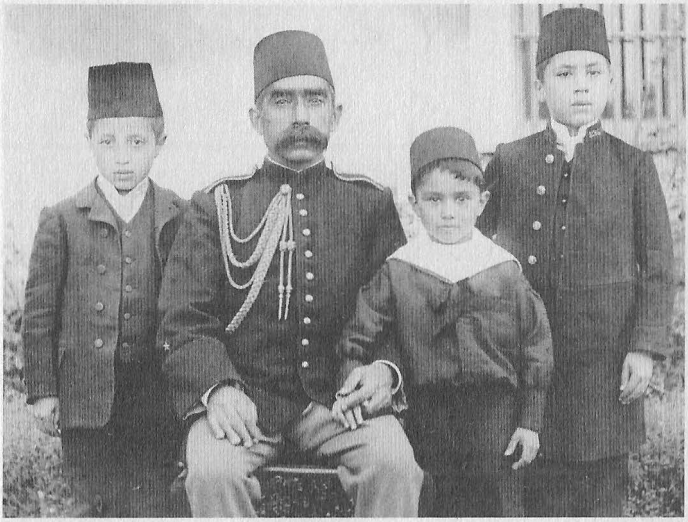
Prof. Dr. Muhibbe Darga'yı tanıyabilmiş olmaktan mutluyum. Yaşama ve çalışma gücünün kaynağını her zaman soyut sözlerde ve düşüncelerde değil, ama onun gibi *somut* insanlarda, ne zaman kendimi yorgun hissetsem, bazen de belki biraz karamsar olsam, beni yorgunluğumdan ve karamsarlığımdan utandıran onun gibi insanlarda buldum.

Dilerim ki Muhibbe Hoca'nın çalışmaları daha nice yıllar hız kesmeden sürsün, çünkü daha onu tanımaya layık insanlar var!

Ahmet Cemal

Ahmet Cemal'in Muhibbe Darga'yı anlattığı bir köşe yazısı.

ALBÜM



M. Darga'nın babasının amcası Hasan Behçet Paşa, babası A. Sait Darga'nın elini tutmuş, yanında da yeğenleri Ali ve Hüseyin (Ocak).



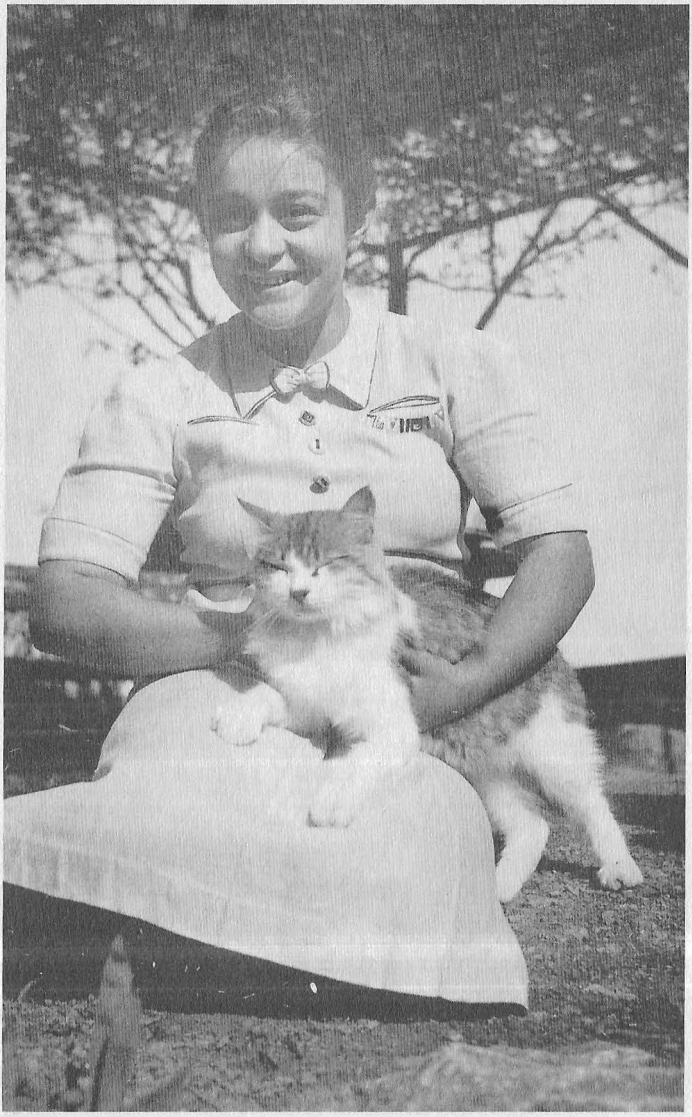
Önde, solda A. Muhibbe papatya falı bakıyor. Yanında annesi, en arkada solda babası ve babasının akrabaları.



1930'lar. Acıbadem'deki köşkün bahçesinde Muhibbe Darga (sağda), solda Rus kökenli arkadaşı İziya ve erkek kardeşi Mehmet Darga.



Avrupa seyahati dönüşü Budapeşte Kalesi önünde. Yıl 1939.



Köşkün kameriyesinde, fotoğrafın arkasında "Sevgili babama! Arslan ve beni hatırlatmak için! Seni çok seven Muhibbe" yazıyor.



Sait Darga'nın 26 Kasım 1940 tarihli, askerlik dönüşü hatırası.



Erenköy Kız Lisesi, mezuniyet sevinci. Yıl 1939.



Yaş 18. Meşhur bisikletiyle...



Menderes öyle ya da böyle geçilmek zorımda!



Side Limanı, Pamfilya gezisinden... Yıl 1946, solda Macit Gökberk, beyaz şapkalı kişi Nermi Uygur, yanında Mükerrem Usman, onun yanında Halet Çambel. Sahnede Prof. Bosch ve Afif Erzen de var.



1947 yılının İktisatçılar Balosu. Yer Tokatlıyan Oteli. M. Darga, Arif Müfid Mansel, Mükerrem Usman ve Jale İnan...



Yıl 1943. Bergama gezisi bitmiş, son gece yemek yeniyor. Sağdan altıncı Prof. Arif Müfid Mansel, ikinci Muhibbe Darga.



Yıl 1951. Acıbadem'de köşkün bahçesinde...



Yine bir balo. Solda Feridun Akozan, en sağda annesi, yanında kuzini Zarife Kerimzade.



Fotoğrafı çeken, asıl adı Kurt Marek olan ünlü yazar Ceram. Ceyhan'ın kollarında, kıyıda, dereyi geçme mücadelesi...



1950'ler... Bebek'te, Prof. Dupont-Sommer'le.



Solda çok sevdiği kuzini Şermin Sonat (Eser), sağda arkadaşı Nermin Ehiloğlu (Yaşaroğlu).



1953 yılı, İzmir. Babasıyla...



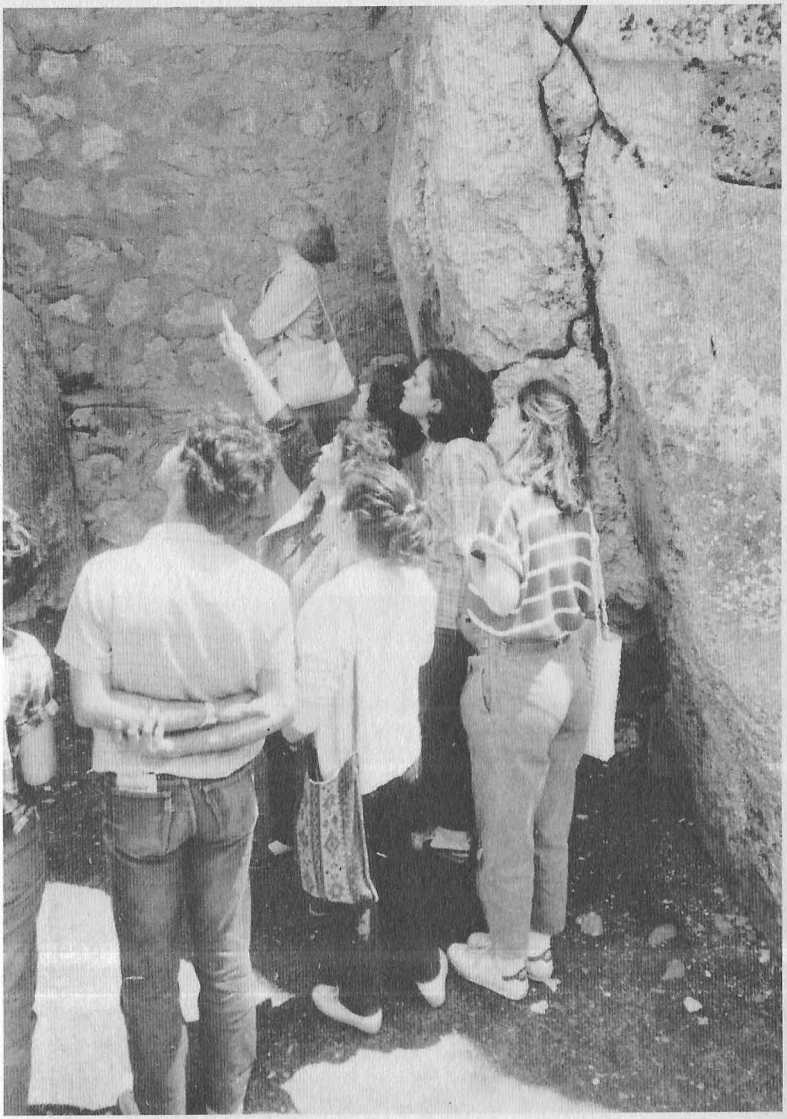
1954 yılı, Sait Darga, torunu Emir Sarıer'le.



Sabiha Darga, Emir Sarıer ve Muhibbe Darga. Aile toplu halde, yıl 1969...



1950'ler... Köşkün bahçesinde sağda kuzini Feriha Sonat, ortada annesi Sabiha Darga...



Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nın doğu galerisinde öğrencilere açıklama yapıyor.



1970'ler. Fakültede Nazan Atasoy ile.



1970'lerde, oğlumun evinde Orhan Arakon'un çektiği meşhur "Madam Recamier" pozu...



Prof. Caferoğlu'nun emeklilik partisinde Prof. Muharrem Ergin'le.



Yine 1970'lerde, bu defa Meltem Yaşaroğlu'nun çektiği "Madam Recamier" pozu.



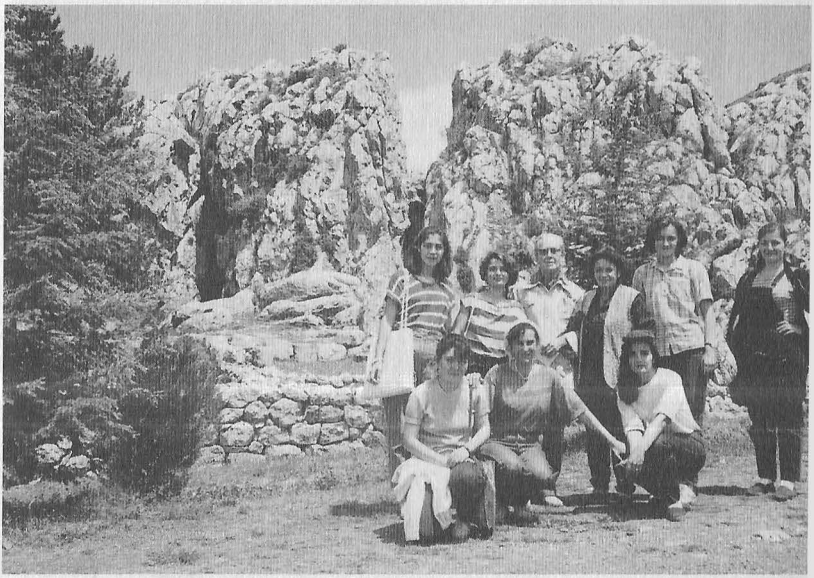
1975 yılı. Muhibbe Darga ve arkadaşı Zafer Ertaş Uludağ'da.



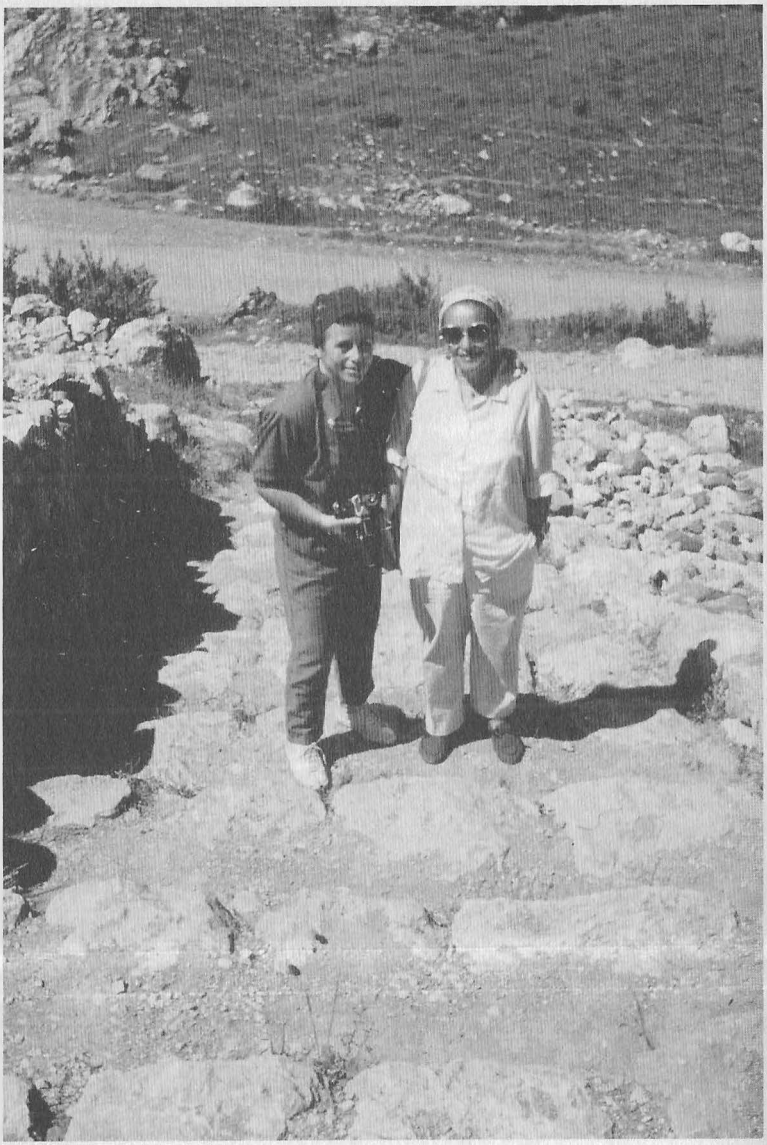
1976 yılı. Yine Uludağ'da, solda Yıldız Demiriz, ortada Tülay Ergil.



Yıl 1973. İzmir Klasik Arkeoloji Kongresi sırasında Efes Oteli'nde bir akşam yemeği, arkadaşı Nermin Yaşaroğlu ile.



Yıl 1985. Öğrencilerle Boğazköy gezisi hatırası, ortada Ekrem Akurgal.



Sanat tarihçisi Firdevs Sayılan'la Boğazköy'de.



Yıl 1987. Sadberk Hanım Müzesi'nde verdiği bir konferans öncesinde.



1993 yılı. Ankara, bir Kazı Sonuçları Toplantısı.



Öğrencileri Hakan ve Taciser Sivas'ın nikah şahidi...



Etiler Tanak Sanat Galerisi'nde oğlu Emir'in açtığı ilk sergide. Annesi ve Sadri Dilaver'le...



Acıbadem'de köşkün merdivenlerinde, 1993.



Yine aynı sergiden. Solunda Erdoğan Tanak, en sağda gelini Nihal ve yanında oğlu Emir'le.



M. Darga, Müşerref Hekimoğlu (Solda) ve Berna Türemen'le.



Sadberk Hanım Müzesi'ndeki bir yılbaşı gecesinde...
Yanında Çetin Anlağan ve Leyla Taşkın.



Aynı geceden Sevgi Gönül'le.



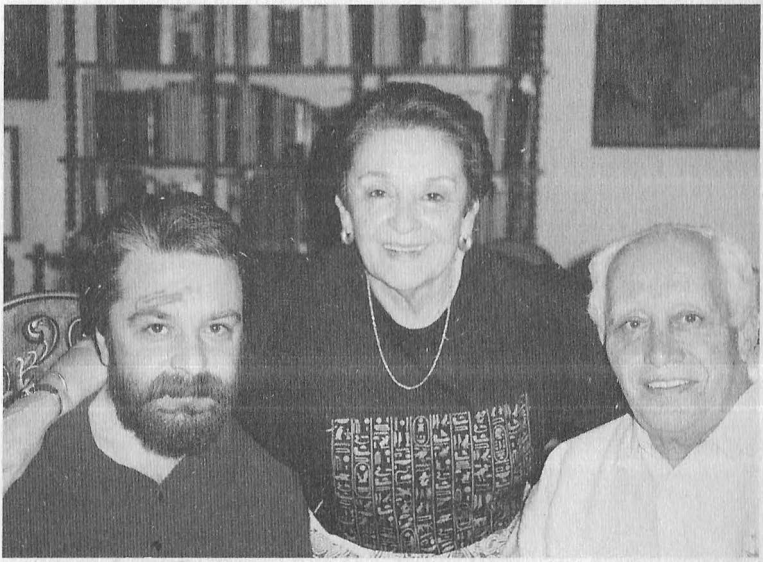
Berna Türemen'in yaptığı Puduhepa portresi.



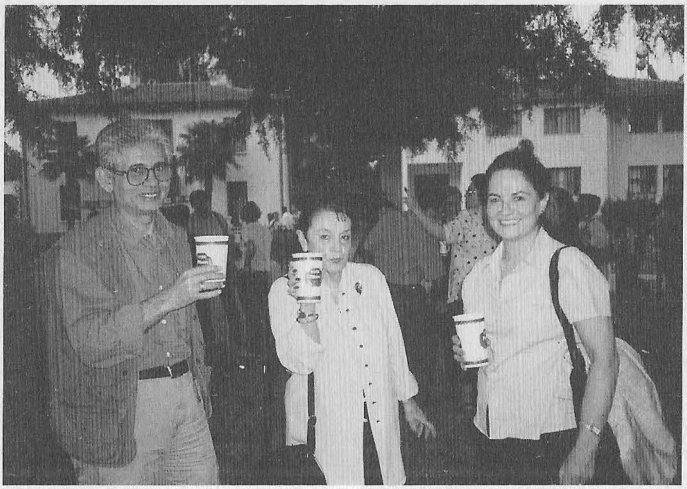
1990'lar. Eskişehir Anadolu Üniversitesi'ndeki Berna Türemen sergisinde, İsmail ve Berna Türemen'le.



Yıl 1993. Meltem Yaşaroğlu ile...



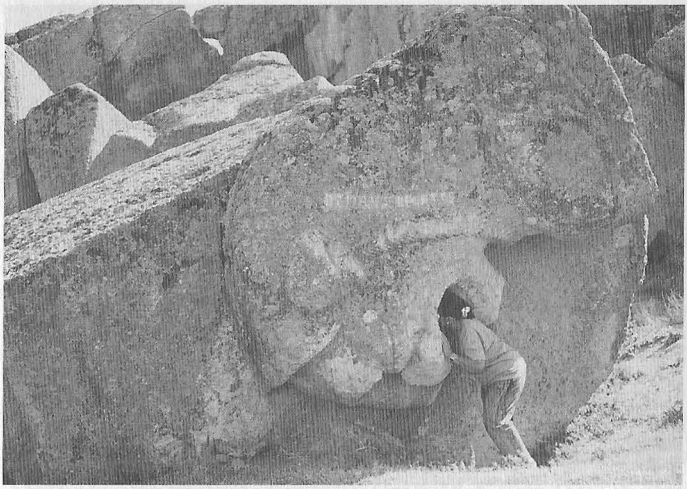
Aynı gece, oğlu ve aile dostu Haldun Yaşaroğlu ile.



1990'lar. Prof. Recep Meriç ve Bilge Başgelen'le Mersin'de bir kongrede.



10 Ocak 1995. Prof. Semavi Eyice'ye saygı toplantısında.



Eskişehir'de Köhnüş Vadisi'ni gezerken...



Yıl 1999, Semavi Eyice onuruna verilen yemekte.



Prof. Yıldız Demiriz'in, köşkünün bahçesinde çektiği bir kare.



Boğazköy kazıları eski başkanı Peter Neve şerefine verilen emeklilik partisinde.



Afrika dilleri uzmanı Prof. Hermann Jungraitmayer'le.



Ahmet Cemal'le evinde bir akşam yemeği.



Yakın dostu Prof. Adnan Pekman'ın evinde.



Prof. Yıldız Demiriz'le Fransa Alplerinde. Yıl 1999.



Eskişehir'de, sahibi eski eser meraklısı bir kahvede.



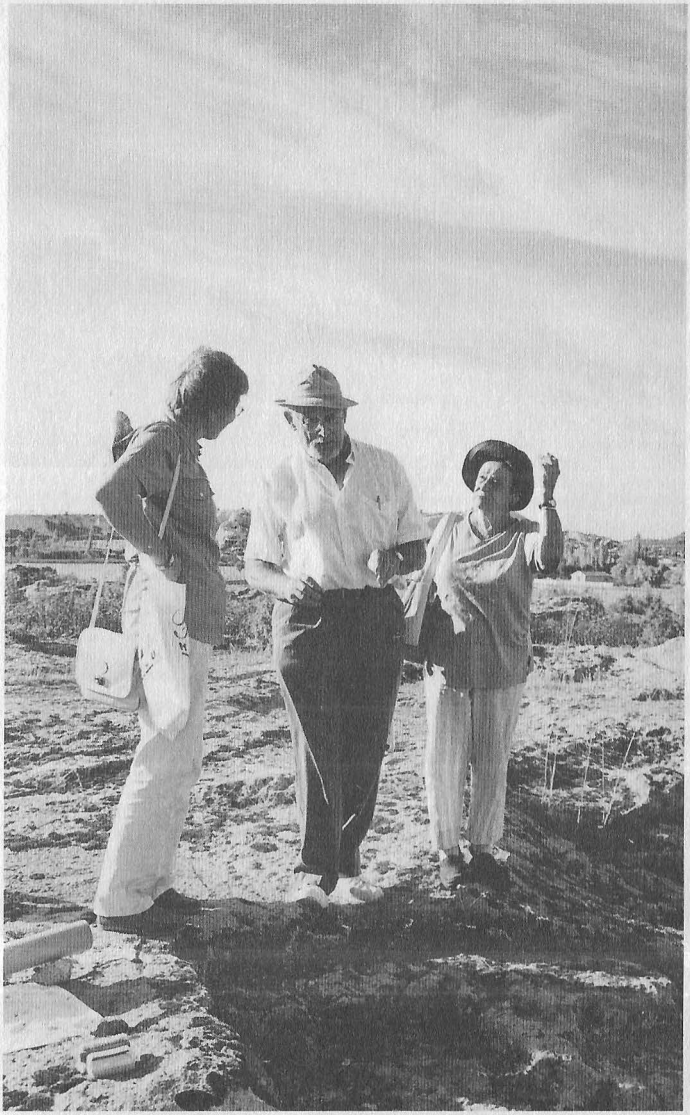
Almanya'da Barones Hanna'nın evinde, yıl 1999.



Nazan Atasoy'un çektiği, 1999 tarihli "Madam Recamier" pozu.



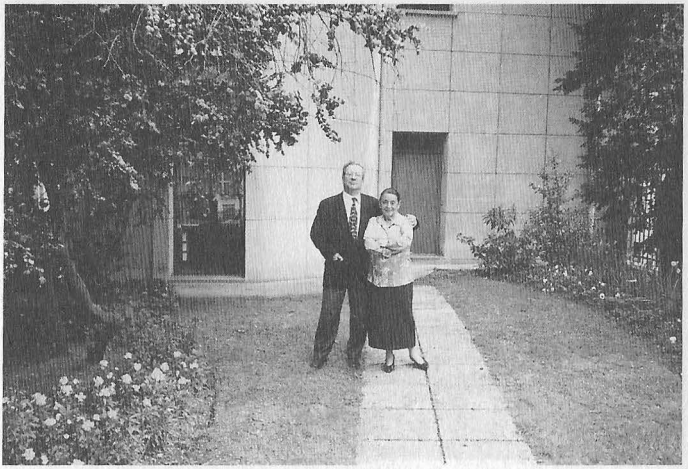
Torunu Ozan'a imzalanmış bir resmi: "Beni hep böyle hatırla!.. Resimdeki gibi."



Eskişehir'de, öğrenci Taciser Swas'ın keşfettiği kutsal Frig alanı üzerinde, Frig uzmanı Prof. Claude Brixhe ve Taciser Swas'la.



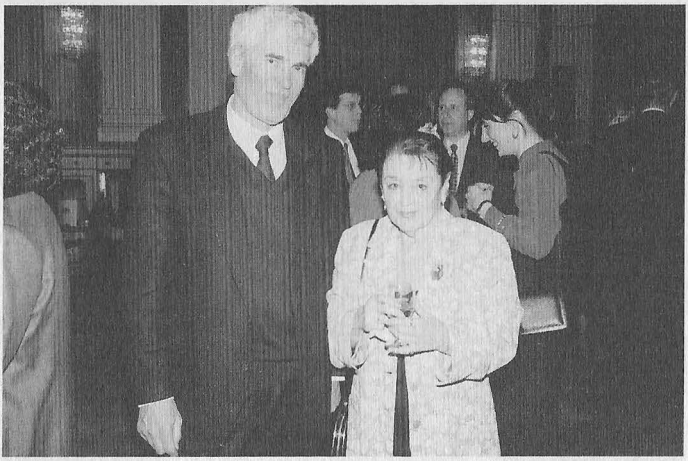
2000 yılı, Dorylaion kömürlerinin analizini yapan Prof. Burhan Aytuğ ile.



Fransa'da, arkadaşı, College de France'ın müdürü Prof. Jean Marie Durand ile.



Evinde bir "Kadınlar Toplantısı". Nazan Atasoy (ortada), Zeynep Özgen ve ressam Günseli Kato (sağda).



Bir davette Prof. Salvini ile.



Bergama kazılarının başkanı Prof. Radt (solda), öğrencisi Prof. Haluk Abbasoğlu ile.



İÜ'den öğrencileri Erkan Konya (solda) ve Anıl Yılmaz'la...



Paris'te, Gare de Lyon'da çok sevdiği "Le Train Bleu" restoranının önünde.



Yıl 2000, Bodrum. Frida Kablo pozu.



Yaşaroğlu Ailesi ile.



Venedik'te Asiriyoloji Kongresi sırasında.



Bodrum'da arkadaşı Ülker Erginsoy'un evinde...



Boğazköy'de Dr. Peter Neve ile.



Eskişehir Anadolu Üniversitesi kampüsünde öğrencilerle...



Nisan 2001, Zeyrek. Mualla Poyraz, Muhibbe Darga, Pantokrator Kilisesi önünde.



2001, Bahariye'deki evinde. Sevinç Arsebük, Eser Abbasoğlu, Salva Hauptmann, Harald Hauptmann.



2002. Fotoğraf: Çağrı Kılıççı



Emine Çaykara ile. Fotoğraf: Çağrı Kılıççı

1940'larda, at üstünde, Anadolu'da keşif gezilerine katılmış, çok değerli bilim insanlarının yanında eğitim görme şansına erişmiş, Hititlerin dünyasını yaşamının merkezi yapmış bir arkeolog, bir dilbilimci, bir Hititolog... Ve anneliği için mesleğine ara vermiş bir kadın, gençlere arkeolojiyi sevdirmek için yıllarca üniversitede dersler vermiş bir hoca...
İçten, sakınmasız cevaplarıyla hayatını anlatan Prof. Muhibbe Darga, 1900'lerin başında İstanbul'da Acıbadem'de, Darugazade Mehmet Emin Bey Köşkü'nde başlamış bir yaşamın kahramanı; en büyük tutkusu da arkeoloji...
Hitit dünyası için dönüm noktası olmuş Karatepe'nin keşfi; 1 Mayıs Arkeoloji Bayramları; 1960'ların ve 1980'lerin İstanbul Üniversitesi; binbir emekle yürütülen kazılar; maskeli balolar; sosyal arkeolojinin cazibesi; Hititler, kadınları, efsaneleri, binlerce yıl öncesinden bugüne gelen kelimeleri; Güneydoğu'da Wagner dinleyen Fırat balıkçısı... Bunlar, çok renkli yaşantısından bazı izler sadece...

Hemen her kasabasında tarih yatan ülkemizde hayatını arkeoloji aşkı doğrultusunda şekillendirmiş bir büyük hocanın yaşamında, üzerine çöp dökülen tarihi alanlar, bugün nerede olduğu bilinmeyen anıtlar, kazısı için cebinden para harcayan arkeologlar olduğu gibi sanat, sinema, edebiyat dünyasından ilginç anılar da var. "Anadolu'nun birinci bin yılına bak, bu uygarlıklar, İyonya'yı o kadar etkilemiş ki bir İyon medeniyeti çıkmış ve bu kıta Yunanistan'a geçmiştir. Medeniyet Yunanistan'da doğmadı, Anadolu olmasaydı Yunanistan'daki bu mucizevi medeniyet doğamazdı", diyen hocası Prof. Bossert'in yaklaşımını benimsemiş Prof. Darga, ilgi alanları ve yaşam enerjisiyle sürekli genç kalacak ender insanlardan...

– Emine Çay[illegible]

ISBN: 975-458-370-6
OTM: 11022001
9 789754 583700
KDV dahil fiyatı:10.000.000 TL
Kapak Fotoğrafı: Hakan Sıvas